

Haasteiden Venäjä

Puolustusministeriö
Försvarsministeriet
Ministry of Defence

Puolustusministeriö
Försvarsministeriet
Ministry of Defence

Eteläinen Makasiinikatu 8
PL 31, 00131 HELSINKI

www.defmin.fi

Taitto: Tiina Takala/puolustusministeriö
Paino: Edita Prima Oy, 2008
Kannenkuva Lehtikuva

ISBN: 978-951-25-1882-1

PELOT

Pelot kuolevat jo Venäjällä.
Menneen ajan kummituksina
ne vielä jossain kirkoneteisissä
kerjäävät leipää kuin vanhat mummut.

Muistan kun niillä vielä oli voima ja valta
voittoaan juhlihan valheen hovissa.
Pelot hiiviskelivät kuin varjot
ja tunkeutuivat kaikkiin kerroksiin.

Hiljakseen ne alistivat ihmiset
ja painoivat kaikkeen leimansa:
huudattivat missä olisi pitänyt vaieta
ja vaiensivat missä olisi pitänyt huutaa.

Tänään se kaikki on niin kaukaista.
Kummalliselta tuntuu muistellakin
salaista ilmiannon pelkoa,
salaista pelkoa kun oveen kolkutettiin.

Entä pelko puhua ulkomaalaiselle?
Tai mitä vielä, edes vaimolleen?
Niin, rajaton pelko – pelko jäädä kahden
hiljaisuuden kanssa marssin jälkeen.

Emme pelänneet rakentaa lumimyrskyssä,
emme luotien sekaan käydä sotimaan,
mutta joskus pelkäsimme tappavasti
keskustelua oman itsemme kanssa.

Ei meitä silti lyöty eikä turmeltu
ja pelkonsa kukistanut Venäjä
herättää syystä kyllä vihollisissaan
tällä haavaa ankarampaa pelkoa.

Haluan että meidät kaikki valtaisi
pelko tuomita ilman oikeudenkäyntiä,
pelko alentaa aate valheelle,
pelko valheella ylentää itsensä,

pelko jättää vaille myötätuntoa joku
joka on vaikeuksissa ja onneton,
ja hurjin pelko että jotakuta pelottaa
maalaustelineen tai piirustuslaudan ääressä.

Ja kun itse kirjoitan näitä rivejä
ja välistä puolihuomaamatta hätiköin,
minua ajaa ainut pelkoni:
etten kirjoita niitä koko voimallani.

Jevgeni Jevtushenko

Sisällysluettelo

Esipuhe	3
1. Johdanto	5
2. Yhteiskunta	9
3. Sisäpolitiikka	33
4. Talous, liikenne ja kuljetus.....	56
5. Ympäristö	72
6. Energia	90
7. Ulko- ja turvallisuuspolitiikka.....	111
8. Lopuksi	128
9. Tulevaisuuden mahdollisia "kipupisteitä" Suomen ja Venäjän välisessä suhteessa	141

VENÄJÄ	
Maarajat:	Norja, Suomi, Viro, Latvia, Liettua (Kaliningrad), Puola (Kaliningrad), Valko-Venäjä, Ukraina, Georgia, Azerbaidžan, Kazakstan, Kiina, Mongolia ja Pohjois-Korea.
Pinta-ala:	17 075 400 km ²
Väkiluku (2007):	142, 2 miljoonaa, kaupungeissa asuu 73% väestöstä
Syntyvyys (2007):	11/ 1 000 asukasta
Kuolleisuus (2007):	16/ 1 000 asukasta
Elinikä (2007):	keskimääräinen miesten 59 vuotta ja naisten 73 vuotta
Sukupuolijakauma (2007):	0,8 miestä jokaista naista kohden
Kansallisuudet (2002) ¹⁾ :	venäläisiä 79,8%, tataareja 3,8%, ukrainalaisia 2,0%, tshuvashia 1,1%, tshetsheenejä 0,9%, armenialaisia 0,9%, muita 10,3%
Uskonto (2002):	Venäjän ortodokseja 60%, muslimeja 10-15%, uudet uskonnolliset liikkeet 1-4%, protestantteja 1%, katolisia 1%, vanhhauskoiset 1%, buddhistit 0,5-1%, juutalaisia 0,01%, ateisteja 5-30%
Lukutaito:	99,4%
Kielet (2002):	venäjä 142,6 miljoonaa, englanti 7,0 milj., tataari 5,3 milj., saksa 2,9 milj., ukraina 1,8 milj., bashkiiri 1,4 milj., tshetshenia 1,3 milj., tshuvashi 1,3 milj., armenia 0,9 milj., suomi 51 000
BKT/asukas(2007):	12 100 US dollaria
BKT kasvu (2007):	8,1%
Valuuttavaranto (2007):	476, 4 miljardia US dollaria, ml. kulta
Taloukasvu	keskimääräinen taloukasvu 7% vuodesta 1998 alkaen
Keskipalkka (2007):	kuukaudessa 550 US dollaria
Työttömyys (2007):	6,1%
Tulovero:	kiinteä 13%
Lähteet:	CIA, The European Commission Delegation Moscow, World Bank, Venäjän väestölaskenta 2002, BOFIT Venäjä tilastot, GKS – Goskomstat – Venäjän tilastokeskus
1)	Vuonna 2002 Venäjällä tehtiin kattava väestönlaskenta, joka on edelleen virallinen ja kattavin tilasto mm. Venäjän kansallisuuksista, kielistä, uskonnoista.

Esipuhe

Haasteiden Venäjä

Puolustusministeriössä toteutettiin vuonna 2007 "Arvio Suomen lähialueturvallisuudesta – Vakaa Venäjä"- hanke. Hankkeen tavoitteena oli antaa monipuolinen kuva Venäjän vakauksen vaikuttavista tekijöistä ja mahdollisista kehityssuunnista, jotka voivat aiheuttaa epävakautta ja siten muuttaa Suomen lähialueturvallisuuden tilaa. Hanke toteutettiin hyödyntäen laajasti kotimaista Venäjä-asiantuntemusta. Tämä julkaisu on toimitettu hankkeessa laadittujen raporttien pohjalta.

Puolustushallinnon tehtävänä osana valtioneuvostoa on huolehtia puolustuspolitiikasta, sotilaallisesta maanpuolustuksesta, kokonaismaanpuolustuksen yhteensovittamisesta sekä osallistumisesta kansainväliseen kriisinhallintaan. Tämä toiminta tapahtuu vallitsevassa turvallisuusympäristössä, jonka kehitystä tulee seurata ja tutkia sekä ennakoida sen vaikutuksia kansalliseen turvallisuuteemme.

Puolustushallinto on perinteisesti ja ensisijaisesti ollut kiinnostunut lähinaapurimme sotilas- ja turvallisuuspolitiikasta sekä asevoimista. Tämän suuntaista tutkimusta tehdään puolustusvoimissa. Tosiasiallisesti turvallisuus on tietenkin muutakin. Myös koko poliittinen johtomme korostaa turvallisuuden laaja-alaisuutta ja kokonaisvaltaisuutta. Suomen lähialueturvallisuuden merkittävin yksittäinen tekijä on Venäjä. Maamme turvallisuus riippuu merkittävässä määrin Venäjän vakaudesta. On tärkeää muodostaa kattava kokonaiskuva niistä Venäjän tekijöistä ja ilmiöistä, joiden vaikutus on merkityksellinen.

"Arvio Suomen lähialueturvallisuudesta – Vakaa Venäjä"- hankkeen toteuttamismalli oli uusi. Hankkeessa asetettiin aihealueet, joiden vaikutus turvallisuusympäristöömme on merkityksellinen: Venäjän yhteiskunta, sisäpolitiikka, talous ja liikenne ja kuljetus, ympäristö, energia ja ulkopoliittikka. Kuhunkin teemaryhmään koottiin 4-7 alan asiantuntijaa, joista yksi toimi ryhmässään kirjoitusvastuullisena. Asiantuntijat valittiin saatavuuden mukaan, mutta perustellusti. Ryhmissä oli hyvin kokeneita asiantuntijoita sekä nuoria ja innokkaita Venäjä-osaajia erityisesti tutkimusmaailmasta ja valtionhallinnosta.

Ryhmät kokoontuivat 2-5 kertaa, ja kirjoitusvastuulliset kokosivat ryhmiensä tulokset raporteiksi. Raportit sisälsivät näkemyksellistä ja kokemuksellista tietoa Venäjään vakauksen liittyvistä tekijöistä sekä ilmiöistä, jotka saattavat aiheuttaa epävakautta. Ryhmien raportit ovat sellaisenaan hyödynnettävissä puolustushallinnon alalla, sillä ne sisältävät runsaasti mielenkiintoisia indikaattoreita, joiden hyödyntämistä voidaan kehittää osana hallinnon alan strategista suunnittelua tai selontekoprosessia.

Mielenkiintoisen kysymyksenasettelun ja laajan asiantuntemuksen vuoksi raportit päätettiin myös toimittaa julkaisuksi. Tehtävään valittiin tutkija Hanna Smith Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutista. Hän vastaa julkaisun lopullisesta muodosta ja sisällöstä raporttien ja tehtävänannon perusteella.

Raporttien toimittaminen julkaisuksi ei ollut aivan yksinkertaista kuten ei ollut ryhmien työskentelykään. Kun asiantuntijat kohtaavat, tiedon ja näkemysten yhteensovittaminen yhteiseksi arvioksi on haastavaa. Oman haasteensa tähän tuo tehtävänannon väljyys ja Venäjän moninaisuus. Tämä julkaisu ei ole kaiken kattava eikä lopullinen, mutta varmuudella mielenkiintoinen. Venäjä-tiedon ja -osaamisen jakamista ja jalostamista jatketaan – myös puolustushallinnon kysymyksenasetteluin.

Haluamme lausua parhaimmat kiitoksemme osallistuneille asiantuntijoille – kiitämme lämpimästi yhteistyöstä ja ymmärryksestä, kun kehitimme suomalaista Venäjä-osaamisen hyödyntämistä puolustusministeriössä!

Yhteiskunta-ryhmä

Kirjoitusvastuussa: Meri Kulmala

Markku Kangaspuro, Markku Kivinen, Mikko Vienonen ja Ilkka Vohlonen

Sisäpolitiikka-ryhmä

Kirjoitusvastuussa: Christian Jokinen

Pekka Kauppala, Arto Luukkanen ja Ilmari Susiluoto

Talous, liikenne ja kuljetus-ryhmä

Kirjoitusvastuussa: Katri Pynnöniemi

Kari Liuhto, Jouko Rautava, Sampsa Saralehto ja Marjukka Vihavainen-Pitkänen

Ympäristö-ryhmä

Kirjoitusvastuussa: Veli-Pekka Tynkkynen

Henna Haapala, Kristiina Isokallio, Heikki Reponen ja Hanna Uusitalo

Energia-ryhmä

Kirjoitusvastuussa: Piia Nikula

Timo Hellenberg, Mikko Palonkorpi ja Jouko Varjonen sekä kommentaattorina Matti Anttonen

Ulkopolitiikka-ryhmä

Kirjoitusvastuussa: Sinikukka Saari

Tuomas Forsberg, Hiski Haukkala, Pia Nordberg ja Hanna Smith

Antoisia lukuhetkiä kaikille Venäjästä kiinnostuneille!

1. Johdanto

Hanna Smith

”Venäjä on kuin dinosaurus. Uskomattoman paljon aikaa tarvitaan, ennen kuin muutos ehtii päästä häntään.”

—Aleksander Lebed, Trud, 1995.

Valtion tärkeimpänä tehtävänä on maan sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden takaaminen. Valtioon kohdistuvat turvallisuushaasteet voidaan jakaa esimerkiksi kovaan, pehmeään ja psykologiseen osaan. Kova turvallisuus voidaan ymmärtää valtion kykyinä puolustaa itsenäisyyttään toisen valtion taholta tulevaa suoraa hyökkäystä vastaan. Ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikka ovat perinteisesti palvelleet kovaa turvallisuutta. Pehmeän turvallisuuden teemat liittyvät erityisesti globalisaation mukanaan tuomiin haasteisiin. Ympäristö, energia, talous, rikollisuus ja terveystieteet ovat tyypillisiä pehmeän turvallisuuden teemoja. Sen sijaan psykologista turvallisuutta on vaikeampi määrittää. Psykologisessa turvallisuudessa on kyse siitä, miten kansalaiset kokevat oman turvallisuutensa, luottavat maansa päättäjiin ja näkevät ulkomaailman. Suomen kohdalla kaikissa kolmessa turvallisuuden osa-alueessa on yksi yhteinen nimittäjä – Venäjä. Tässä julkaisussa pyritään hahmottamaan Venäjää turvallisuuden eri näkökulmista

Venäjän tutkijat, harrastajat, työnsä puolesta Venäjästä kiinnostuneet ja kaikki, jotka tavalla tai toisella ovat joutuneet tai joutuvat kosketuksiin Venäjän kanssa, ovat enemmän tai myöhemmin törmänneet kysymykseen: onko Venäjä normaali vai erityinen valtio? Tästä kysymyksestä on Venäjällä ja muualla keskusteltu jo useamman vuosikymmen ajan. Molemmilla lähestymistavoilla on omat kannattajansa.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen usko Venäjän demokratisaatioon ja normalisaatioon oli korkealla. Euforia kommunismin kaatumisesta sen lippulaivan mukana, peitti alleen tärkeän yksityiskohdan maailmanpolitiikassa. Oli valtiomuoto mikä tahansa, jokainen valtio on erilainen, sillä maan historia, kulttuuri, uskonto ja kollektiiviset kokemukset muokkaavat valtiot omanlaisikseen. Paul Goble totesi Venäjällä käytävästä keskustelusta: ”On vaikeata kuvitella, että Ranskassa keskusteltaisiin siitä, keitä ranskalaiset ovat, tai Saksassa siitä, mitkä ovat maan oikeat rajat tai Isossa-Britanniassa siitä, vallitseeko maassa demokratia vai ei tai millainen demokratian tulisi olla. Sen sijaan Venäjällä tällainen keskustelu on vallitsevana poliittisena diskurssina.”¹ Juuri Venäjän sisäinen keskustelu johti siihen, että myös lännessä alettiin kysyä, onko Venäjä jollakin tavalla erityinen. Keskustelu Venäjän erityisyydestä jäi Neuvostoliitossa taka-alalle, lukuun ottamatta neuvostoajan alkua, koska oletettiin, että määrittävä tekijä on sosialismi ja sitä analysoimalla

1 Paul Goble of Radio Free Europe, August, 1996.

voidaan ymmärtää Neuvostoliittoa myös valtiona. Kun Venäjän federaatiosta tuli Neuvostoliiton perillinen, palattiin keskusteluun Venäjän identiteetistä ja siitä, millainen valtio Venäjä on. Venäjä oli Euroopalle edelleen arvoitus.

Venäjä halutaan nähdä erityisenä ja mystisenä. Venäjän erityisyydestä on tullut selittävä tekijä sille, miksi asiat, jotka muualla eivät onnistu, ovat mahdollisia Venäjällä, ja miksi jotkut asiat tehdään Venäjällä lyhyessäkin ajassa, mutta toiset jäävät kokonaan tekemättä. Venäjän slavofiilit kehittivät Nikolai I:n valtakaudella oman filosofiansa, jossa Venäjä asetettiin henkiseksi vastakohtaksi lännelle ja sen edustamille arvoille. Kirjailija Nikolai Gogol kuvasi samoihin aikoihin Venäjän erityisyyttä romaanissaan "Kuolleet sielut". Venäjän erityisyydestä puhuttaessa, lähes mantran aseman on saavuttanut venäläisen runoilijan Tjutshevin lause: "Venäjää ei voi järjellä ymmärtää!". Lause on lyhyestä runosta, jossa todetaan myös, ettei Venäjää voi mitata samoilla mittareilla kuin muita, koska Venäjän luonne on erityinen ja että Venäjään ei voi kuin uskoa. Tjutshev kirjoitti runon 1866. Hän itse edusti niitä venäläisiä, jotka olivat viettäneet paljon aikaa Euroopassa ja joilla oli tarvetta selittää Euroopan ja Venäjän eroja kansallisromanttisista lähtökohdista. Venäjää tarjottiin radikaaliksi "toiseksi" Euroopalle selittämään sen selvää, moniin eurooppalaisiin maihin verrattuna kehittymätöntä yhteiskuntaa ja totalitaarisen hallinnon tarvetta.

Arvoituksellisuus on usein parempi selitys kuin selkeä analyysi. Vuonna 1915 filosofi Nikolai Berdjajev kutsui Venäjää ratkaisemattomaksi arvoitukseksi, kun taas filosofi E.V.Barabov kuvasi Venäjää ongelmalliseksi arvoitukseksi.

Tjutshevin jälkeen Venäjän arvoituksellisuudesta ja siihen uskomisesta ovat kirjoittaneet useat venäläiset filosofit, poliitikot ja ajattelijat. Pjotr Stolypin, Venäjän sisäministeri lausui vuonna 1911: "Minä uskon Venäjään. Jos en uskoisi, en pystyisi tekemään mitään.". Saman "uskontunnustuksen" ovat lausuneet uskonnollinen ajattelija Georgi Fedotov vuonna 1931: "Meidän on uskottava Venäjään. Onko muuten merkitystä elää?". Vuonna 1948 filosofi Ivan Il, jonka tuotantoon presidentti Putinin sanotaan mieltyneen, kirjoitti: "Nyt enemmän kuin koskaan meidän tulee uskoa Venäjään.". Mielenkiintoinen esimerkki on myös Venäjän kommunistipuolueen johtajan Gennadi Zjuganovin vuonna 1995 ilmestynyt kirja "Minä uskon Venäjään". Venäjään uskomisesta ja siitä että Venäjää ei voi järjellä ymmärtää, on tullut osa venäläistä identiteettiä. Venäjän historian kolhimalle kansalle nämä hokemat tuovat toivoa tulevista ja vahvistavat kuvaa Venäjästä, jolla on erityinen asema maailmanpolitiikassa. Venäjän erityisyyttä ja siihen liittyvää uskomusjärjestelmää on myös osattu taitavasti käyttää hyväksi Venäjän ulkosuhteissa.

Lähes yhtä tunnettu lausahdus kuin Tjutshevin runo, on Sir Winston Churchillin sanat radiolähetyksessä lokakuussa 1939: "En voi ennustaa teille Venäjän tekemisiä. Venäjä on salaperäisyyteen kääritty arvoitus kompaksysmyksen sisällä, mutta ehkä

siihen löytyy ratkaisu. Ratkaisu on Venäjän kansalliset intressit.”² Churchillin kuvauksesta on usein lainattu vain seuraavaa kohtaa ”Venäjän on salaperäisyyteen kääritty arvoitus kompakksuuden sisällä”. Vähemmälle huomiolle on jäänyt se seikka, että Churchillin kuvauksessa sanotaan Venäjän kansallisten intressien olevan avain sen arvoituksellisuuden ymmärtämiselle. Venäjän arvoituksellisuutta ja erityisyyttä voi siis ehkä ymmärtää. Kansalliset intressit ovat kuitenkin vaikeasti määriteltävä asia. Käsitepari koki myös arvonlaskun kylmän sodan päättymisen myötä, kun kansainvälisen politiikan opeissa hylättiin realismi ja voimapolitiittiset analyysit. Kansallisten intressien analyysi perustuu kuitenkin valtion perustarpeeseen: turvallisuuden ja olemassaolon takaamiseen. Valtion puolustaminen ja alueellinen koskemattomuus ovat kansallisten intressien lähtökohtia. Oletus on, että kaikki muut politiikat ovat alisteisia juuri turvallisuuden takaamiselle ja alueelliselle koskemattomuudelle. Presidentti Vladimir Putin on käyttänyt kansalliset intressit-käsitettä painottaessaan hyvän ja vahvan armeijan tärkeyttä: ”On aivan välttämätöntä – kaikki mahdolliset skenaariot huomioiden – taata Venäjän turvallisuus ja alueellinen koskemattomuus.”³ Kansalliset intressit-käsitteen rinnalla on käytetty myös käsitteitä elintärkeät intressit (vital interests). Entinen ulkoministeri Igor Ivanov kirjassaan ”The New Russian Diplomacy” (2002) listaa Venäjän elintärkeiksi kansallisiksi intresseiksi uskottavan kansallisen turvallisuuden, parhaan mahdollisen pohjan vakaalle talouskasvulle, kansallisen elintason kohottamisen, maan yhtenäisyyden, riippumattomuuden ja perustuslaillisen järjestyksen takaamisen sekä ulkovenäläisten oikeuksien puolustamisen. Ehkä Sir Winston Churchill oli oikeassa, että Venäjän kansallisten intressien kautta salaperäinen ja arvoituksellinen Venäjä alkaa avautua myös ulkopuoliselle tarkkailijalle, eikä Venäjä siten ole vain uskon ja tunteen asia.

Kansalliset intressit ovat usein hyvin samanlaiset erilaisissakin maissa. Valtion ja sen kansalaisten turvallisuuden takaaminen on kirjattu jokaisen valtion tehtäväksi, samoin kansalaisten hyvinvoinnin lisääminen ja takaaminen on yleensä aina valtion peruskansallinen intressi. Samalla kun valtioista voidaan löytää hyvin samanlaisia piirteitä, on myös kaikilla omat erityisyytensä. Venäjä on eurooppalainen valtio ja samalla idän ja lännen välissä. Tyyni valtameri ja Kiina ovat Venäjän itäisiä naapureita siinä missä muut Euroopan valtiot ovat lännessä rajanaapureita. Venäjän eteläinen raja tuo Venäjän läheiseen kosketukseen islamilaisen maailman kanssa. Monet muutkin maat ovat kulttuurien risteyksessä, jossa useiden eri kulttuurien kohtaaminen tuo maahan erityisyyttä. Kansalliset intressit voivat auttaa ymmärtämään erityisesti maan käyttäytymistä kansainvälisillä areenoilla samalla, kun kulttuurin, kielen, uskonnon ja historian ymmärtäminen ja tuntemus avaavat ovia yhteiskuntaan ja ihmisten ajattelutapoihin.

2 ”I cannot forecast to you the action of Russia. It is a riddle, wrapped in a mystery, inside an enigma; but perhaps there is a key. That key is Russian national interest.”

3 Vladimir Putin, puhe Dumalle 10. toukokuuta 2006.

Tässä julkaisussa Venäjää avataan sen erityisyydessään, arvoituksellisuudessaan ja outoudessaan sekä normaalina valtiona, jolla on suuria yhteiskunnallisia ongelmia ja vaikea historia painolastinaan. Julkaisun jokainen luku - yhteiskunta, sisäpolitiikka, talous, liikenne ja kuljetus, ympäristö, energia ja ulkopolitiikka - nostaa esille monta normaalia ongelmaa, joita muuntumis- ja kehitysvaiheessa olevat valtiot kokevat. Samalla luvuissa piirtyy kuva Venäjästä erityisyydessään, missä näkyy Venäjän historian ja kulttuurin jättämät jäljet niin hyvässä kuin pahassa. Historioitsija Geoffrey Hosking kuvaa kirjassaan "Rulers and Victims - The Russians in the Soviet Union" mielenkiintoisen tapauksen. Kirjassa kuvataan, kuinka Irina Kantor, puhdasoppinen juutalainen, muistelee lapsuuttaan. Irina pyysi isäänsä näyttämään kartalta Venäjän. Isä näytti kartalta Neuvostoliiton, mutta se ei kelvannut Irinalle, sillä se ei ollut Venäjä. Isä näytti kartalta Venäjän federaation rajat, mutta sekään ei ollut oikea Venäjä Irinan mielestä. Oikeata Venäjää ei löytynyt kartalta, se ei ollut valtio tai rajattu alue vaan mielentila, ideaali kuva, jonka Irina oli mielessään rakentanut. Näin tapahtuu monelle Venäjää ajattelevalle. Venäjästä luodaan kuva, millainen Venäjän pitäisi olla ja pettymys on suuri, kun sitä Venäjää ei olekaan. Ne jotka haluavat Venäjän olevan demokraattisesti toimiva oikeusvaltio pettyvät, ja ne jotka näkevät Venäjän totalitaarisena poliisivaltiona pettyvät myös. Venäjästä ei saa sellaista valtiota kuin haluaisi, se muokkaa itse itsensä. Ovatko Venäjän kehityskulku ja valinnat sitten sellaisia, jotka ovat eurooppalaisesta näkökulmasta toivottavia, onkin jo toinen asia. Venäjä on normaali valtio, kun löytää oikeat vertailukohteet ja tutustuu maahan syvällisemmin. Venäjää voi järjen, tunteen ja tiedon yhteistyöllä ymmärtää.

2. YHTEISKUNTA

Johdanto

Yhteiskunta määritellään koostuvan ryhmästä, jolla on yhteinen kulttuurinen ja historiallinen tausta sekä yhteiset intressit. Monet nykypäivän venäläisen yhteiskunnan piirteet ja tulevaisuuden haasteet juontavat juurensa niin imperialistisesta Venäjästä kuin Venäjän neuvostoajasta. Venäläinen sanonta kuuluu: 'bumaga jest bumaga, a praktika eto praktika', paperilla lukee yhtä ja käytäntö on sitten käytäntöä. Tämä kuvaa venäläistä yhteiskuntaa niin ennen kuin nyt. Neuvostoaikana sanonta oli osuva, sillä monet asiat olivat toisin kuin virallinen versio antoi ymmärtää. Esimerkiksi virallisesti neuvostoyhteiskunta ei ollut luokkayhteiskunta, mutta tosiasiasa se oli sitä. Luokkarakenteet olivat olemassa sekä yhteiskunnallis-taloudellisena todellisuutena että kulttuurisina käytäntöinä.⁴ Neuvostoliiton piti perustua tasavertaisuuteen, mutta neuvostonomenklatuura oli kuitenkin etuoikeuksia nauttiva eliitti. Keskiluokkaa ei pitänyt olla proletaarisessa neuvostovaltiossa, mutta Neuvostoliitossa oli potentiaalisesti laaja keskiluokka, joka koostui asiantuntijoista, päälliköistä ja tietyistä muista ammattikunnista. Juuri heillä oli erityinen intressi tavoitella materiaa ja heissä oli poliittisen voiman mahdollisuus.

Putinin Venäjällä yhteiskuntaa haluttiin uudistaa ja yhdeksi tavoitteeksi asetettiin hyvinvointiyhteiskunnan muodostaminen. Neuvostoperinteeseen kuuluu, että hyvinvointi- ja sosiaalipalveluiden kulmakivi on oikeus tehdä työtä. Työn lisäksi työntajalla katsotaan neuvostoperinteen mukaisesti olevan merkittävä rooli työntekijän hyvinvoinnissa: työnantajan tulisi tarjota erilaisia ei-rahallisia sosiaalipalveluita, kuten asumisen, lastenhoidon, ja terveydenhoidon. Neuvostojärjestelmä takasi sosiaalietuudet työssäkäyville, mutta epäkohtiin ei haluttu puuttua, sillä ne olisivat tuoneet neuvostojärjestelmän heikkoudet näkyville. Marginaaliryhmille on aina Venäjän historiassa suotu vähän valtiollista tukea. Virallisen näkemyksen mukaan Neuvostoliitossa ei ollut köyhyyttä, mutta jälkikäteen on arvioitu, että köyhien määrä olisi Neuvostoliitossa ollut noin 40 miljoonaa eli noin 12-13% väestöstä. Näistä suurimman osan, noin puolet, muodostivat lapsiperheet. Toiseksi suurin ryhmä oli eläkeläiset ja kolmanneksi suurin työssäkäyvät köyhät.

Monet neuvostoajan epäkohdat nousivat voimakkaasti pintaan Neuvostoliiton hajotua. Venäjän tulevaisuuden kannalta on ensiarvoisen tärkeää, miten valtio kykenee rakentamaan yhteiskunnan olennaiset instituutiot pysyviksi ja vakaiksi ja miten nämä instituutiot kykenevät vastaamaan nykyisiin ja tuleviin ongelmiin ja haasteisiin. Venäjällä on vahvan valtion perinne, ja kansalaiset odottavat valtion hoitavan tietyt asiat, mutta toisaalta kansalaiset eivät luota valtion kykyyn ottaa vastuu kansalaisille tärkeistä asioista. Tässä luvussa käsitellään Venäjän yhteiskunnan eri osa-alueita ja instituutioita sekä niiden kehitystä 1990-luvulta tähän päivään.

4 Kuvaus ja analyysi luokkarakenteen muutoksesta pohjautuu Aleksanteri-instituutin johtaja Markku Kivisen artikkeliin 'Classes in the Making? The Russian Social Structure in Transition' (teoksessa *Inequalities of the World*, toim. Göran Therborn, Verso 2006).

Yhteiskuntarakenteen muutos

Poliittisessa keskustelussa keskiluokka nähdään usein vakauttavana ja moraalisenä voimana sekä merkittävänä tekijänä kansalaisyhteiskunnan kehityksessä. Eri arvioiden mukaan 20-25 % kotitalouksista kuuluu Venäjän keskiluokkaan, jonka valtaresurssit ja elinolot ovat tosin vielä muotoutumassa. Venäjän nykykeskiluokka muodostuu keskiluokkaisten ammattien edustajista ja yksityisen sektorin uudesta johtajaluokasta. Mikä on keskiluokan rooli nyky-Venäjällä ja voiko keskiluokka mahdollistaa Venäjän kehityksen demokratiaksi ja hyvinvointivaltioksi?

Keskiluokkaisille ammattikunnille on ominaista, että niillä on alhaiset tulot ja epävarmat ammatilliset kehitysnäkymät, mutta ammattitaitonsa ja -asemansa puolesta ne voisivat toimia yhteiskunnallisena voimana erilaisten yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisussa. Ne toimivat tosin sanoen kulttuurisena pääomana, mutta niiltä puuttuu vakaa asema. Tämän joukon voi myös katsoa äänestäneen jaloillaan, sillä heidän joukossaan maastamuutto on ollut ja on vieläkin yleistä. Sen sijaan uusi johtajaluokka ja yrittäjät, joilta useiden näkemysten mukaan puuttuu sitä kulttuurista pääomaa, jota perinteisillä keskiluokkaisilla ammattiteilla on, kasvattavat valtaresurssiaan. Heidänkin on tosin hyväksyttävä, että esimerkiksi korkeatasoinen terveydenhuolto ja lasten koulutus on haettava ulkomailta. Perinteisten keskiluokkaisten ammattikuntien edustajat ovat sen sijaan riippuvaisia valtiosektorin kehityksestä. Tällä hetkellä Venäjällä ei näytä olevan vahvaa julkista sektoria ja vahvoja organisaatioita, joiden myötä keskiluokan asema voisi vahvistua. Nyky-Venäjällä sekä perinteinen keskiluokka että työväenluokka ovat heikkoja, kun taas uudenlainen porvaristo vahvistuu.

Jos nykyinen epätasa-arvon kasvu jatkuu, on vaarana kehitysmaiden tapainen tilanne, jossa porvaristo on niin vahva, että lähes kaikki voitot menevät yksityiseen kulutukseen. Jos taas keskiluokka onnistutaan sitouttamaan hyvinvoinnin rakentamiseen, tullaan lähemmäs sosiaalidemokraattista mallia, missä sekä työväenluokka että keskiluokka, mukaan lukien perinteiset ammattikunnat ja johtajat, ovat vahvoilla. Tällä hetkellä latinalais-amerikkalaisyppinen kehitys vaurauden epätasa-arvoisesta jakautumisesta näyttää jatkuvan.

Vaikka Neuvostoliitossa oli köyhiä, voi köyhien määrän kasvua pitää silti dramaattisena Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Jos Venäjän köyhyyttä⁵ mitataan kansainvälisillä mittareilla (esimerkiksi YK: alle 1 USD/päivä, Maailmanpankki: alle 2,15 USD/päivä), ei Venäjällä voi sanoa olevan paljon äärimmäisen köyhiä (1-5 % väestöstä). Venäjällä köyhyyttä mitataan kuitenkin omalla mittarilla eli toimeentulominimillä, joka on noin 60 euroa kuukaudessa.

Virallisten arvioiden mukaan venäläisistä vajaa viidesosa elää alle toimeentulominimin, mutta valtakunnallisten kotitaloustutkimusten⁶ mukaan näyttäisi siltä, että noin kolmasosa Venäjän kotitalouksista elää köyhyydessä. Riski köyhyyden lisääntymiseen on koko ajan olemassa, sillä on todettu, että suuri osa kotitalouksista elää lähellä köyhyys-

5 Köyhyydestä lisää mm. UNDP:n julkaisemassa inhimillisen kehityksen raportissa Russia in 2015: Development goals and policy priorities (2005).

6 NOBUS-aineisto vuodelta 2003.

rajaa. Köyhyyden lisääntymisen suurimpana syynä pidetään tulotason jyrkkää laskua sekä vaurastumisen epätasa-arvoista jakautumista. Hintojen vapauduttua tulot ovat laskeutuneet puolella, eläkkeet jopa enemmän.

Köyhyys koskettaa erityisesti maaseutua, lapsiperheitä ja eläkeläisiä, kuten neuvostoaikanakin. Koska lapsiperheet kuuluvat Venäjän yhteiskunnan vähäosaisiin, on köyhyys vaikuttanut myös lapsien hankintaan kielteisesti. Köyhyys on myös sukupuolittunutta, sillä suurimman ryhmän Venäjän köyhistä muodostavat yksinhuoltajaperheet, joista 90 % on yksinhuoltajaiteitä, sekä yksinelävät eläkeläiset, jotka myös ovat pääsääntöisesti naisia miesten ennenaikaisten kuolemien ja alhaisen eliniänodotteen johdosta. Toisaalta maaseudulla luontaistaloudessa elävät ja naiset ovat osoittautuneet neuvokkaiksi etsimään selviytymiskeinoja. Äärimmäisen köyhien ryhmät, kuten kodittomat, ovat usein miehiä.

Venäjällä voidaan puhua suuresta työssäkäyvien köyhien ryhmästä (arvioiden mukaan 50 % kotitalouksista). Esimerkiksi julkisen sektorin palkat eivät aina ylitä edes toimeentulominimiä tai ovat sen rajoilla. Tähän ongelmaan puuttuakseen hallitus onkin esittänyt, että seuraavalla kolmevuotisella budjettikaudella julkisen sektorin palkkataso tulee ylittämään toimeentulominimin ja nousemaan vähintään 90 eurolla kuukaudessa. Eläkkeitä on korotettu ja lisää korotuksia on luvassa. Näitä korotuksia rahoitetaan muun muassa kansallisten ohjelmien kautta energiatuloilla kerrytetystä vakauttamisrahastosta.

Tähän asti Venäjällä on kiinnitetty enemmän huomiota toimeentulominimin ylittävien kuin köyhien elinolosuhteiden parantamiseen, ja voikin sanoa, että suoranaisesti köyhiin kohdistettuja ohjelmia on vähän. Hyvinvointiyhteiskuntaan on vielä matkaa, mutta toisaalta valtio näyttää haluavan pitää kiinni velvollisuuksistaan ja satsaa hyvinvoinnin lisäämiseen. Tilanteessa, jossa se ei kykene kantamaan kaikkia vastuutaan, se kutsuu apuun toimijoilta muilta sektoreilta, muun muassa järjestösektorilta ja liike-elämän piiristä.

Sosiaaliturva ja sosiaalipalvelut⁷

1990-luvulla Venäjän sosiaalipolitiikka ja siihen kytketyt tuet ja palvelut ovat kokeneet suuria muutoksia: kehitettiin uutta sosiaalipoliittista lainsäädäntöä (esimerkiksi sosiaalipalvelujärjestelmä vuonna 1995) sekä vuonna 1991 luotiin sosiaalityö, jota Neuvostoliitossa ei varsinaisesti ollut. Nykyisin Venäjällä yleisen sosiaalipolitiikan peruslinjoista ja puitelaeista vastaa federaatiotaso eli valtio. Federaatiotaso vastaa myös sosiaalipalveluiden laatustandardien kehittämisestä. Sosiaaliturva ja -palveluiden varsinaiset toimivaltuudet ovat kuitenkin nykyisin vastuutettu alueille, missä luodaan federaation yleistä lainsäädäntöä vastaava aluetason lainsäädäntö sosiaaliturvan maksatusten toimeenpääntämiseksi sekä sosiaalipalveluiden tuottamiseksi.

7 Kiitämme VTT Simo Mannilaa (STAKES) kommentista sosiaaliturva ja -palvelut osuuteen.

Vuoden 2005 sosiaaliuudistuksessa, jota pitkään perään kuulutettiin ja joka oli välttämätön, poistettiin materiaaliset edut kuten eläkeläisten ilmainen julkinen liikenne. Etuudet muutettiin rahaksi (monetarisointi), jonka kukin voi käyttää parhaakseen katsoomaansa tarkoitukseen. Tämä uudistus aiheutti useita mielenilmauksia muun muassa eläkeläisten keskuudessa ympäri Venäjää. Syy voimakkaisiin mielenilmaisuihin oli, että uudistuksen jälkeen ei uskottu, että käteisrahoja todella saataisiin tai että ne vastaisivat todellisia hintoja. On hyvä kuitenkin muistaa, että merkittävimmät etuuksien saajaryhmät eivät olleet köyhiä eikä heistä tullut köyhiä monetarisoinnin jälkeenkään. Etuuksia myös väärinkäytettiin paljon esimerkiksi myymällä niitä eteenpäin.

Venäjän järjestelmässä sosiaalivetot eivät ole universaaleja, vaan ne kohdistuvat tiettyihin ryhmiin, jotka tarvitsevat tukea eli käytännössä pienituloisille ja vähävaraisille. Tällaisia tukia ovat esimerkiksi asumistuki, jonka piirissä on noin 15 % venäläisistä perheitä, ja lapsilisä, jonka piirissä on noin 64 % lapsista, sekä toimeentulominimituki. Näiden tukien osalta federaation tasolla määritetään minimi ja alueet päättävät tarkemmat summat. Vetot ovat yleisesti ottaen erittäin pieniä. Esimerkiksi lapsilisä on noin 5 euroa kuukaudessa. Venäjällä on enemmän huomioitu köyhyysrajan lähellä olevia ja keskituloisia kuin varsinaisesti köyhiä, eivätkä vetot ja niitä eniten tarvitsevien tarpeet läheskään aina kohtaa. Tämä venäläisen yhteiskunnan ominaispiirre, missä apua todella tarvitsevat yritetään "lakaista maton alle", kertoo venäläisen yhteiskunnan keskeneräisyydestä. Vain vakaassa valtiojärjestelmässä voi olla sosiaaliturva, joka koskettaa kaikkia.

Yleisesti ottaen nyky-Venäjällä sosiaalisesta hyvinvoinnista vastaa siis valtio ja julkinen sektori, mutta toteuttajatasoilla eli alueilla ja kunnilla on pääsääntöisesti riittämättömät varat näihin tarkoituksiin. Sosialistisen hyvinvointijärjestelmän murruttua käytännössä naiset ovat ottaneet yhä suuremman vastuun arkisesta selviytymisestä ja uusien sosiaalisten turvaverkkojen ja palvelujen sekä kolmannen sektorin rakentamisesta. Esimerkiksi venäläisistä kansalaisjärjestöistä suuri osa toimii sosiaalisektorilla, missä järjestökenttä on yhä naisvaltaisempaa. Nämä järjestöt ovat ottaneet paljon vastuuta hyvinvoinnin tuottamisesta tukien haavoittuvaisia väestöryhmiä sekä tuottaen palveluja. Järjestöt siis täydentävät julkisia palveluja ja paikkaavat sen jättämiä aukkoja. Sen sijaan yksityistä kaupallista sektoria sosiaalipalveluiden alalla ei Venäjällä näytä olevan, vaikkakin yritykset saattavat antaa tukea esimerkiksi järjestötyön tai paikallishallinnon kautta. Huomattavaa on kuitenkin, että energiatuloilla kerrytettyjä vakauttamisrahastoja käytetään hyvinvoinnin lisäämiseen; esimerkiksi toimeentulominimin, eläkkeiden ja julkisen sektorin palkkojen nostamiseen. Byrokraattisuuden voi todeta olevan Venäjän sosiaaliturvan keskeisiä ongelmia. Lainsäädäntöä ja erilaisia avustuksia kyllä löytyy, mutta järjestelmästä on tehty niin raskas, että monet eivät jaksakaan tai osaa hakea näitä pieniä rahasummia, joihin olisivat oikeutettuja.

Valtiolliset ohjelmat, jotka kohdistetaan sosiaaliturvaan, ovat yleinen käytäntö OECD-maissa, mutta niitä varten olisi kyettävä luomaan kunnollinen infrastruktuuri tarvittavien resurssien turvaamiseksi. Tämä näyttää olevan yksi Venäjän suurimmista puutteista. Myös kansalaiset tuntuvat peräävän nimenomaan valtion vastuuta näissä asioissa. Nähtäväksi jää, millaisen hyvinvointimallin, liberaalin, konservatiivisen vai sosiaalidemokraattisen, Venäjä tulee valitsemaan. Tällä hetkellä käytössä näyttää olevan elementtejä ai-

nakin liberaalista ja sosiaalidemokraattisesta. Sosiaalidemokratian tavoin valtio pidättää itsellään vastuun kansalaisten hyvinvoinnista eikä virallisesti siirrä sitä markkinapohjaisten ratkaisujen tai järjestösektorin vastuulle. Kuitenkin samanaikaisesti valtion ollessa kykenemätön tai haluton kantamaan tätä vastuuta, apuun otetaan liberalistiseen tapaan kolmannen sektorin. Toisaalta liike-elämä ja eliitti osallistuvat hyvinvoinnin rahoittamiseen hyväntekijöiden roolissa, mikä on tyyppillistä konservatiiviselle mallille.

Koulutusjärjestelmä

Venäjä pärjää hyvin kansainvälisessä vertailussa mitä tulee väestön koulutustasoon ja lukutaitoon: venäläiset ovat yksi maailman koulutetuimmista kansoista ja lukutaitoisia väestöstä on 99,8 %. Peruskoululaitos tavoittaa 95 % kansalaisista eikä merkittäviä eroja ole tyttöjen ja poikien eikä maaseudun ja kaupunkien välillä peruskouluun pääsyn suhteen. Ongelmia esiintyy esikoulun kanssa: erityisesti maaseudulla osalla lapsista ei ole mahdollisuuksia osallistua esikouluun, koska sellaista ei ole tarjolla. Kansainvälisissä vertailuissa on lisäksi todettu, että Venäjän peruskoululaitos antaa pikemminkin klassisen sivistyksen taidot, mutta ei opeta tiedon soveltamiseen. Venäjän koululaiset saavat siis hyvät tiedot monissa oppiaineissa, mutta luokkahuoneen ulkopuolella pärjääminen on toinen asia. PISA-vertailussa venäläiset oppilaat menestyvät hyvin muun muassa luonnontieteissä. Venäläiset osaavat teoriaa ja ovat idearikkaita, mutta käytännön toteutus uupuu. Kansainväliset kouluvertailut tuovat tämän selvästi esille.

Vastuu Venäjän koulutusjärjestelmästä on jaettu eri hallinnontasojen kesken siten, että federaatio vastaa valtiollisesta korkeakoulutuksesta, federaation alueet vastaavat keskiasteen koulutuksesta ja piirikunnat esi- ja peruskoulutuksesta. Peruskoulutuksen laatu vaihtelee alueellisesti: koulutuksen laatu on sidoksissa alueen taloudelliseen kehitykseen ja siihen rahalliseen panokseen, mitä koulutusjärjestelmiin satsataan. Valtio ei tue tarpeeksi alueita ja kuntia, eikä niillä useinkaan ole riittäviä resursseja korkeatasoiseen peruskoulutuksen. Koulutuksen osuus Venäjän bruttokansantuotteesta on ollut nousussa ja on tällä hetkellä noin 3,5 %. (Suomessa v. 2004 6,1% ja keskimääräinen OECD-maissa 5,8%).

Venäläiset ovat keskimäärin korkeasti koulutettuja: yliopistollisen koulutuksen on saanut noin viidesosa väestöstä. Luku on samaa luokkaa kuin useimmissa EU-maissa, mutta monesti käytännössä tämä venäläinen yliopistotasoinen koulutus vastaa paremmin opistotasoisesta koulutusta. Myös sisäänpääsyn tai tutkinnon ostamiseen liittyvät käytännöt hankaloittavat vertailua. Perinteisesti korkeakoulutus on ollut Venäjällä periaatteessa maksuton ja näin ollen kaikkien halukkaiden saatavilla. Todellisuudessa nykyisin koulutuksesta maksavien osuus, myös valtionyliopistoissa, on kasvanut ja yksityisten yliopistojen ja korkeakoulujen määrä on lisääntynyt. Venäjällä on myös pitkä perinne nykyistä ammattikorkeakoulututkintoa vastaavassa koulutuksessa: näiden teknikumien tavoitteena on ollut yhdistää teoreettinen opetus käytännön ammattitaitoon. Venäjän

korkeakoulutuksen ongelmana voidaan pitää sitä, että korkeakoulututkinnon suorittaneet eivät useinkaan päädy koulutusta vastaavaan työhön eikä koulutus välttämättä anna työelämässä tarvittavia taitoja. Venäläisiä korkeakouluja ei ole myöskään pidetty kansainvälisesti kilpailukykyisinä. Venäjän tiedeakatemia on ollut lähes yksin vastuussa akateemisesta tutkimuksesta Venäjällä. Yliopistojen tehtävänä on ollut opettaa. Tämä kiilu on kaventunut sitten Neuvostoliiton hajoamisen, mutta on edelleen olemassa ja tekee korkeakoulu-uudistuksen vaikeaksi prosessin.

Venäjällä on tunnustettu tarve uudistaa koko koulutusjärjestelmä, esikoulusta korkeakouluihin. Venäjän federaation neljästä kansallisesta ohjelmasta yksi suuntautuu juuri koulutukseen. Ohjelmaan on vuosille 2007- 2008 varattu 2,35 miljardia euroa, joka suunnataan muun muassa koulutuksen innovatiivisiin uudistuksiin ja moderniin teknologiaan. Myös opetushenkilöstön, kuten muidenkin julkisen sektorin työntekijöiden, palkkoihin on luvassa korotuksia, jotta ne saataisiin edes toimeentulominimin tasolle. Ohjelman puitteissa on tarjolla vuosittain reilun 1 700 euron stipendit 2 500 parhaalle oppilaalle tai opiskelijalle ja noin 3 000 euron palkkio 10 000 parhaalle opettajalle. Nämä ovat merkittäviä summia yksilötasolla huomioiden, että Venäjällä toimeentulomini on edelleen noin 100 euroa kuukaudessa.

Neuvostoaikana koulutusjärjestelmä oli segregoitunut: eliittikouluja oli jo silloin ja parhaita oppilaita etsittiin tieteen kilpailukykyyn ylläpitämiseksi. Kehityssuunta näyttäisi jatkuvan myös nyky-Venäjällä. Kansallisen ohjelman puitteissa perustetaan kaksi kansallista huippuyliopistokeskusta 30 000 opiskelijalle sekä kaksi kansainväliset standardit täyttävää liikealan korkeakoulua 500 opiskelijalle. Liikealan korkeakoulut perustetaan Moskovaan ja Pietariin ja niiden tarkoituksena on saada Venäjälle omia talousosaajia. Venäjän hallituksen mukaan Venäjällä on 3 taloustieteen maisteria (MBA) 100 000 asukasta kohti, kun vastaava luku Yhdysvalloissa on 70. Venäjän reilun 140 miljoonan asukkaan mittakaavassa vain harva ja valittu pääsee näiden koulujen oppilaaksi. Ollaanko Venäjälle siis rakentamassa uutta kansainvälistä ja kilpailukykyistä eliittiä? Tutkinto uudesta liikealan korkeakoulusta on eittämättä matkalippu huipulle. Jos valtio ei investoi yleiseen koulutukseen, huippuyliopistojen ja yksityisten koulujen oppilaat tulevat muodostamaan uuden eliittiryhmän. Venäjän sanotaan monessa ottavan mallia Yhdysvaltojen käytännöistä. Vaikka amerikkavastaisuus on hyvin yleistä, koulutusjärjestelmän uudistamisen mallina näyttää olevan Yhdysvallat.

Venäjän kansalliset ohjelmat:

Terveys, koulutus, maatalous ja asuminen

- Käynnistettiin syyskuussa 2005
- Vastuuhenkilö – Dmitri Medvedev (2005-2007)
- Vuonna 2007 ohjelmien budjetti oli noin 7,4 miljardia euroa

Työmarkkinat

Venäjän työmarkkinat ovat muotoutuneet uudelleen Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Sosialismin saavutus oli täystyöllisyys, jolla pyrittiin vastaamaan suunnitelmatalouden tuotantotavoitteisiin. Tämä johti siihen, että tuotannossa oli paljon työvoimaa, kun taas palvelusektorilla suhteellisen vähän. Suunnitelmatalouden hylkääminen ja markkinoiden avautuminen ovat tuoneet Venäjän työmarkkinat osaksi globaalia markkinaperustaista taloutta: Venäjälle avautuivat uudenlaiset työmarkkinat, joissa jokaisella on vapaus valita työpaikkansa.

1990-luvulla Venäjän työmarkkinat kohtasivat jyrkän laskun kokonaistyöllisyydessä, mutta viime vuosien talouskasvun ansiosta työllisyys on taas noussut. Työikäisten kokonaistyöllisyysaste vuonna 2005 oli 71,3 % (naisten työllisyysaste 69,3 % ja miesten 73,3 %). Luvut ovat alhaisia verrattuna aikaisempaan Neuvostoliiton tasoon, mutta ne ovat alhaisia myös kansainvälisessä vertailussa. Työttömyysaste puolestaan on ollut viime vuosina noin 7 % (naisilla hieman alle ja miehillä hieman yli), mutta nämä viralliset luvut voivat poiketa paljonkin todellisuudesta. Maaseudulla tilanne saattaa poiketa vieläkin enemmän virallisista luvuista, sillä kaikilla ei ole mahdollista lähteä kaupunkiin työvoimatoimistoon. Toisaalta työttömät eivät välttämättä ole todellisuudessa ilman työtä, vaan harmaan talouden työpaikat ovat yleisiä. Keskipalkka oli Venäjällä vuonna 2007 366 euroa kuukaudessa, mutta alueelliset erot saattavat nousta kovinkin suuriksi. Esimerkiksi Karjalassa ihmiset saavat palkkaa keskimäärin 100–150 euroa kuukaudessa, kun taas moskovalaisten keskimääräinen kuukausipalkka on reilut 850 euroa.

Neuvostoperintönä naisten osuus työmarkkinoilla on suuri verrattuna moniin muihin maihin: noin 48-49 % työvoimasta. Huolimatta naisten korkeasta osuudesta, venäläisille työmarkkinoille on ominaista epätasa-arvo: naisten palkka suhteessa miehiin on laskenut neuvostoaikojen 70 %:sta reiluun 60 %:iin (vuosina 2000–2003). Julkisen sektorin, jolle on tyypillistä alhaiset ja jopa alle toimeentulominimin alittavat palkat, työntekijöistä 60% on naisia. Venäjälle, kuten Suomellekin, on ominaista suhteellisen jyrkät ammatilliset jaot naisten ja miesten ammatteihin. Lisäksi jonkin alan 'miehistyessä' palkat kehittyvät usein korkeammiksi ja 'naisistuessa' ne madaltuvat. Venäjän työmarkkinoilla voi puhua myös vertikaalisesta segregaatista eli miehet ovat sijoittuneet naisia ylempiin virkoihin. Esimerkiksi valtionhallinnossa naisia on 70-80 % virkamiehistä, mutta sen ylemmissä viroissa miesten osuus on 80-90 %. Poikkeuksena tästä on sosiaalialan hallinto, jossa naisia on myös korkeissa viroissa. Poliittisesta päätöksenteosta puolestaan naiset ovat lähestulkoon suljettu ulos. Valtion duumassa on ainoastaan 9,8 % naisia ja hallituksessa ei ennen syksyn 2007 hallintouudistuksia ollut ainuttakaan naista. Venäjän on kylläkin sitoutunut YK:n vuosituhattavoitteissa nostamaan naisten osuutta 50 %:iin sekä duumassa että hallituksessa, mikä tuntuu hyvin epärealistiselta verrattuna nykyisiin lukuihin. Poliittisessa päätöksenteossa naisten määrä kasvaa, mitä alemmalle hallintotasolle mennään, mutta samalla myös päätöksentekijöiden arvovalta laskee. Uuden paikallishallintouudistuksen jälkeen alimmalla eli taajamatasolla enemmistö on usein naisia, niin kunnanjohtajista kuin kunnallisval-

tuutetuistakin. Venäjällä sukupuolten väliset roolijaot ovat hyvin konservatiiviset, ja voidaankin puhua 'kirjoittamattomasta sukupuolisopimuksesta' sekä 'naisten kaksoistaakasta'. Nainen kantaa ansiotyönsä lisäksi myös vastuun kodista ja perheestä, mikä tekee hänet vähemmän houkuttelevaksi työmarkkinoilla. Venäjällä naisten asema on yksi selitys heidän haluttomuuteensa hankkia lapsia.

Miesten eläkeikä Venäjällä on 60 vuotta ja naisten 55 vuotta ja joillain alueilla vieläkin alhaisempi, kuten Karjalassa miehillä 55 vuotta ja naisilla 50 vuotta. Todellisuudessa kuitenkin ihmiset jatkavat pidempään työelämässä, sillä harva pystyy tulemaan toimeen pienillä eläkkeillä. Eläke koetaankin 'ikälisänä' palkan päälle. Venäläisen sanonnan mukaan ei ole pelottavaa kuolla, vaan vanheta. Venäjän hallituksen viimeisten lupauksen mukaan keskimääräinen eläke tulee nousemaan lähivuosina keskimäärin 150 euroon kuussa, mikä on lähes puolet enemmän kuin keskimääräinen eläke nykyisin. Vuonna 1997 eläketurvajärjestelmä muutettiin sellaiseksi, että työeläkkeiden määrä riippuu ansaituista ansiotuloista.

Venäjän nykyisessä ongelmallisessa demografiatilanteessa väestön vähenemisen vaikutuksia työmarkkinoihin on syytä arvioida. Venäjä on kohtaamassa työvoimapulan. Väestön väheneminen koskettaa nimenomaan työikäistä väestöä ja ennen kaikkea työikäisiä miehiä. Teollisuusalat ja maatalous ovat miesvaltaisia ja siten riskivyyhykkeellä. Maatalous ei ole kuitenkaan Venäjällä suuri työllistäjä. Sen sijaan teollisuus eri aloineen on merkittävä työllistäjä. Ongelma ei kuitenkaan ole niin vakava, miltä se näyttää, sillä tuotannon tehostamisella ja teknologian kehittämisellä voidaan ratkaista monia työvoimapulaan liittyviä ongelmia. Venäjän talouden epävakaustekijöihin lasketaan työvoimapula. Jos Venäjän talous kasvaa nykyistä vauhtia, koulutettuja työntekijöitä tarvitaan. Talouskasvu luo uudet haasteet työmarkkinoille. Talouskasvun myötä ammattijärjestöjen vahvistumisesta on puhuttu jo jonkin aikaa. Siirtotyövoima tarjoaa mahdollisia ratkaisuja Venäjän ongelmiin pitkällä aikavälillä. Lyhyellä aikavälillä siirtolaisuus voi tuoda jännitteitä venäläiseen yhteiskuntaan.

Oikeusjärjestelmä⁸

Parlamentarismi on Venäjällä heikko perustuen Boris Jeltsinin aikaiseen vuoden 1993 perustuslakiin, joka takaa vahvan presidentin. Venäjällä presidentin valtaoikeudet ovat suuremmat kuin esimerkiksi Ranskassa tai Yhdysvalloissa.

Presidentin katsotaan olevan lain yläpuolella ja hänen valtansa katsotaan ulottuvan kaikkialle. Näkemys sotii jyrkästi tuomiovallan itsenäisyyttä vastaan. Presidentin oikeutta nimittää tuomarit on kritisoitu, mutta tuomioistuinlaitoksen itsenäisyys on periaatteessa varmistettu siten, että se itse esittää tuomareita virkaan. Tuomarit nauttivat erottamattomuus- ja koskemattomuussuojaa. Koskemattomuussuoja on vahva presidentillä ja kansanedustajilla. Käytännössä tämä ylläpitää korruptiota, sillä kiinnijäämistä ei tarvitse pelätä, ja lisäksi johtaa siihen, että kansanedustajaksi saatetaan pyrkiä syytesuojan saamiseksi. Venäjän oikeuslaitosta onkin usein kritisoitu korruptoituneeksi ja puolueelliseksi, mikä ei aina ole koko totuus. Putinin aikana Venäjällä on kiinnitetty paljon huomiota tuomioistuinlaitokseen: on muun muassa tehty paljon tuomarien ammatillisen tason kohottamiseksi ja luotettavuuden varmistamiseksi ja myös tuomarien valintaprosessia on tiukennettu. Neuvostoliiton perua on, että usein poliitikot saattavat yrittää antaa neuvoja tuomareille oikeudenkäynnin ollessa vireillä (niin kutsuttu puhelinoikeus).

Tuomioistuimia on Venäjällä kahdentyyppisiä: ensinnäkin tavalliset tuomioistuimet, jossa ratkotaan kansalaisten sekä kansalaisten ja valtion välisiä riitoja, ja toiseksi väli-tuomioistuimet, joissa ratkotaan yritysten ja sekä yritysten ja valtion välisiä riitoja. Yleisissä tuomioistuimissa on vakavimmista rikoksista syytetyillä oikeus saada asiansa käsitellyksi valamiehistön edessä. Vaikka tämä on perustuslaissa taattu oikeus, valamiehistöoikeudet ovat levinneet hitaasti ja kohdanneet myös vastarintaa. Venäjällä tuomioistuinlaitokseen kuuluvat myös oikeusvalvontaviranomaiset, joista tärkein on liittovaltion alainen virasto, joka jakautuu syyttäjälaitokseen sekä tuomioistuinten ja muiden viranomaisten valvontaan keskittyneeseen osastoon.

Suhtautuminen oikeuteen on Venäjällä hyvin erilaista kuin Suomessa, mitä on usein selitetty monilla maan historiaan sekä maan taloudelliseen ja poliittiseen tilanteeseen liittyvillä seikoilla. Venäjällä on voimakas autoritaarisuuden perinne, johon liittyy hallitsijan ehdoton oikeus oleminen ja yksinvaltiut. Tsaarien Venäjällä tsaari edusti myös Jumalaa maan päällä, toisin kuin roomalaiskatolisessa lännessä, jossa uskonnollista valtaa edustaa paavi ja maallista valtaa hallitsijat. Oikeusvaltion kehityksen esteenä on ollut myös jo Neuvostoliiton alkua ajoilta periytynyt ajatus siitä, että valtio on oikeuden ja sääntöjen luoja, mutta säännöt koskevat kansaa eivätkä vallanpitäjiä, jotka voivat asettua sääntöjen yläpuolelle. Lain yläpuolelle asettuminen on yhä venäläisten vallanpitäjien helmasynti, mikä luonnollisesti estää oikeusvaltion kunnollista kehittymistä. Venäjällä sääntöjen noudatta-

8 Kuvaus ja arvio Venäjän oikeusjärjestelmästä perustuvat professori Soili Nystén-Haaralan artikkeliin Venäjän valtiosäännön ja oikeusjärjestelmän perusteet teoksessa *Russlex – venäläistä lakia suomeksi* (Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskus 2007, s. 83-111) sekä professori Nystén-Haaralan ja tutkija, HTM, FM Jarmo Koistisen tekstin luonnokseen esitettyihin kommentteihin.

minen ei ole ollut perinteisesti kovinkaan tiukkaa, kunhan pyritään tekemään oikein. Piittaamattomuus laista johtaa kierteeseen, jossa lakeja tiukennetaan ja legitiimisyyttä haetaan kovilla rangaistuksilla, jotka kuitenkin jäävät usein sattumanvaraisiksi ja jotka siksi koetaan epäoikeudenmukaisina. Tästä todisteena voidaan pitää Putinin kaudella käytyä taistelua oligarkeja vastaan. Oikeusvaltion rakentamisessa kaksoisstandardijärjestelmä ei ole hyvä pohja: virallisia instituutioita voidaan periaatteessa muuttaa nopeastikin, mutta epäviralliset instituutiot, toimintatavat ja asenteet eivät muutu hetkessä.

Venäjä on hyväksynyt kansainvälisen oikeuden periaatteet ja normit ja Venäjän ratifioimat kansainväliset sopimukset ovat perustuslain mukaan osa Venäjän oikeusjärjestelmää ja jopa kansallisen lain yläpuolella. Kuitenkin esimerkiksi ihmisoikeudet, joihin liittyviä sopimuksia Venäjä on ratifioinut, jäävät Venäjällä usein pelkäksi sananhelinäksi. Venäjä on ollut vuodesta 1996 lähtien Euroopan neuvoston jäsen, mikä on antanut Venäjän kansalaisille mahdollisuuden tehdä valituksia Euroopan neuvostoon ihmisoikeusloukkauksista tilanteessa, jossa kaikki oikeustiet Venäjällä on käytetty loppuun. Valituksia onkin tehty valtava määrä, mutta nähtäväksi jää, mikä vaikutus niillä tulee olemaan Venäjän viranomaisten toimintaan.

Siirtymä länsimaiseen markkinatalouteen, demokratiaan ja oikeusvaltioon ei ole Neuvostoliiton hajottua käynyt niin sujuvasti kuin oletettiin ja onkin alettu puhua niiden venäläisistä versioista. Pessimististen arvioiden mukaan venäläisversiot eivät kehity lännen ihannemallien mukaisiksi ja miten voisivatkaan, sillä eiväthän nämä ihannemallit ole missään täydellisenä toteutuneet. Optimisemmän näkemyksen mukaan voisi todeta, että kehitys on kuitenkin ollut kohti oikeusvaltiota, mutta vaaditaan lisää aikaa ja kärsivällisyyttä. Euroopan neuvoston vuonna 2005 julkaiseman raportin mukaan Venäjän oikeusjärjestelmä on kokenut monia myönteisiä muutoksia, mutta riippumattomuutta, korrup-tiota ja tehottomuutta pidetään yhä järjestelmän heikkouksina.

Venäjän lainsäädäntö on kehittynyt huimaa vauhtia Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Venäjän lainsäädännölle on tyypillistä erittäin runsas oikeudellisten säädösten määrä. Huolimatta lakien yksityiskohtaisesta kirjoittamistavasta, asetusten määrä on erittäin suuri ja ne ovat ristiriidassa itse lakien kanssa, mikä aiheuttaa lain soveltamiseen ja tulkintaan liittyviä ongelmia. Tuomioistuinlaitosjärjestelmän mukaisesti Venäjän lainsäädäntö muodostaa kolme keskeistä oikeudenalaa, jotka ovat perustuslakioikeus, siviilioikeus ja julkisoikeus.

Venäjällä rikollisuus⁹ on vakava ongelma. Rikoksia rekisteröitiin vuonna 2005 noin 3,5 miljoonaa, joista lähes puolet oli varkauksia, 10 % ryöstöjä, 6% liittyi terrorismiin ja 5 % laittomiin huumeisiin. Murhia ja murhayrityksiä rikoksista oli alle 1 % ja raiskausten ja lahjonnan osuudet vain 0,3 %. Rikoksenteelijät ovat pääosin miehiä (86 %) ja reilu kolmasosa heistä on 30- 49 -vuotiaita, joilla ei ole pysyviä tuloja. Arvioiden mukaan vuosittainen rikosten lukumäärä olisi todellisuudessa 12-15 miljoonaa. Venäjän rikostilastoja ei voi pitää luotettavina. Esimerkiksi murhat ovat yleisiä verrattuna länsimaihin: venäläisen miehen riski tulla murhatuksi on huomattavasti Euroopan maita korkeampi. Venäjän rikollisuudelle

9 Rikollisuuden osalta tilastojen lisäksi lähteenä pitkälle käytetty tutkija, HTM, FM Jarmo Koistisen artikkelia Rikosvastuu ja vastuusta vapautuminen Suomen ja Venäjän rikoslaeissa teoksessa Russlex-venäläistä lakia suomeksi (Joensuun yliopiston täydennyskoulutuskeskus 2007, s. 129-154).

onkin pidetty tyypillisenä sen arkipäiväistymistä. Kansalaiset tottuvat vähitellen kasvavaan rikollisuuteen, koska sitä näytetään jatkuvasti televisiossa, ja koska vain heikompiosaiten rikokset tulevat rangaistuksi korkeimman eliitin välttääessä rikosoikeudellisen vastuun.

Rikosoikeudellisen vastuun toteutumista Venäjällä heikentävät niin kutsutut professionaalit rikokset, joilla tarkoitetaan lainvalvontaviranomaisten piirissä tehtyjä rikoksia. Lahjusten otto ja kansalaisten tekemien rikosilmoitusten kirjaamatta jättäminen ovat yleisimpiä miliisin tekemiä rikoksia. Venäläisten luottamus lainvalvontaviranomaisiin (miliisi, oikeusvalvonnanvirasto ja tuomioistuimet) onkin heikkoa: 70 % suhtautuu niihin varauksellisesti ja 75 % pitää niiden mielivaltaa ongelmana (vrt. Suomi, jossa mielipidemittausten mukaan 90 % luottaa poliisiin hyvin paljon tai melko paljon). Transparency Internationalin tutkimusten mukaan Venäjä sijoittuu vähiten korruptoituneiden maiden listalla 95. sijalle (vertailussa 146 valtiota).

Rikosoikeus on ollut perinteisesti kansallinen oikeudenala: kukin valtio soveltaa lähtökohtaisesti omaa rikoslakiaan valtionrajojensa sisällä tehtyihin rikoksiin. Tänä päivänä rajat ylittävä rikollisuus on kuitenkin kasvava ilmiö, ja valtiot ovat joutuneet tinkimään suvereniteettiperiaatteesta yhteisen rikostorjunnan nimissä. Suomelle rajat ylittävän rikollisuuden torjunta ja rikosoikeudellinen yhteistyö Venäjän kanssa ovat erityisen tärkeitä. Turvallisuuden säilyttämiseksi sekä taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin kehittämiseksi on kehitetty yhteisiä oikeudellisia instrumentteja, kuten kansainvälinen rikosten torjuntayhteistyö ja rikosoikeusapujärjestelmä, joita harjoitetaan Suomen ja Venäjän välillä sopimusinstrumenttien avulla.

Kylmän sodan loputtua Suomessa alettiin 1990-luvulla puhua paljon Venäjältä tulevien mafian, järjestäytyneen rikollisuuden ja siirtolaisvirtojen uhkista¹⁰. Pelko valtavista venäläisten maahanmuuttovirroista on osoittautunut turhaksi, sillä luvut eivät vastaa esitettyjä uhkakuvia. Vuonna 2006 Suomessa asui 25 326 Venäjän kansalaista ja vuodesta 1990 jälkeen Suomen kansalaisuuden saaneita venäläisiä on vajaa 12 000 henkilöä. Venäjältä Suomeen muuttaneiden määrä on jäänyt viime vuosina pieniksi. Myös itämafan ja järjestäytyneen rikollisuuden uhka näyttää olleen ylireagointia ja aiheuttaneen niin sanottua moraalipaniikkia Suomessa, sillä ei ole osoitettavissa, että venäläinen järjestäytyneet rikollisuus olisi laajamittaisesti tunkeutunut Suomeen. Toisaalta venäläisen järjestäytyneen rikollisuuden osuutta esimerkiksi Suomessa tai Suomen kautta tapahtuvassa ihmiskaupassa, lähinnä naiskaupassa, ei voi sulkea pois kuten ei myöskään kytköksiä huumekauppaan.

10 Ks. aiheesta lisää esim. VTT Johan Bäckmanin väitöskirjasta Itämafia. Uhkakuvia, rikosilmiöt ja kulttuuriset merkitykset (Poliisiammattikorkeakoulu 2006).

Miliisi¹¹

Miliisi on sisäasiainministeriön alainen valtiollinen organisaatio, joka jakautuu rikosmiliisiin ja järjestysmiliisiin. Järjestysmiliisistä käytetään myös nimitystä paikallismiliisi, joka kuvaa sen asemaa paikallishallinnon osana. Rikosmiliisin tärkeimmät tehtävät ovat vaativien rikosten ehkäiseminen, paljastaminen ja selvittäminen eli tutkinta. Sen alueellisia yksiköitä ovat muun muassa talousrikostorjuntayksiköt, huumerikostorjuntayksiköt, järjestäytyneen rikollisuuden torjuntayksiköt ja operatiivis-etsinnälliset yksiköt. Interpolin alueelliset yksiköt kuuluvat rikosmiliisiin. Järjestysmiliisiin tehtäviin kuuluvat yleisen järjestyksen ja turvallisuuden tehtävät sekä hallinnollisten rikkomusten torjunta. Järjestysmiliisi vastaa suppean esitutkinnan alaisista tehtävistä. Miliisin organisaatio jakautuu sisäasiainhallinnon alueellisiin, piirihallinnollisiin ja paikallisiin yksiköihin. Paikallisella tasolla aluevastuussa ovat miliisilaitokset, joiden johdossa ovat miliisipäälliköt. Näiden tehtävät ovat Suomen järjestelmän mukaisia eli rinnasteiset poliisipäällikön tehtävien kanssa. Alueellisella tasolla rikosmiliisin toimintaan ottavat osaa miliisin nopean toiminnan joukot eli OMON:n joukot (vastaa Suomen Karhu-ryhmää), joita käytetään vaarallisiksi katsottavissa pidätystilanteissa tai etsinnöissä. Nämä erikoisjoukot on perustettu 1988 ja niiden perustehtävänä on yleisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitäminen suurissa yleisötilaisuuksissa, rikostorjuntatyöhön osallistuminen sekä terrorismin ja ääriliikkeiden torjunta.

Miliisiin lisäksi rikostorjuntatyöhön osallistuvat federaation huumevalvontapalvelu, federaation turvallisuuspalvelu (FSB), FSB:n alainen rajavartiopalvelu ja tullin sekä syyttäjälaitos. Venäjän rikostorjuntatyön kokonaisuuden hahmottamiselle on olennaista ymmärtää tutkinnan eroavaisuus Suomen lainsäädäntöön verrattuna. Tutkinnasta on Venäjän lainsäädännön mukaan olemassa kaksi muotoa, joista suppeamman tutkinnan mukaisesti rikosten ja hallinnollisten rikkomusten selvittämistä tekevät edellä mainittujen organisaatioiden lisäksi muun muassa palo- ja pelastusviranomaiset sekä ulosottoviranomaiset. Tutkintaa säätelevät sekä Venäjän rikosprosessikoodit että federaation laki operatiivis-etsinnällisestä toiminnasta. Suomeen verrattuna rikostorjuntaan osallistuvien viranomaisten määrä on suurempi ja niiden väliset tehtäväjaot jossakin määrin erilaisia. Rikostorjunnan kannalta sekä syyttäjän rooli (jolla on oma tutkintaorganisaationsa toisin kuin Suomessa) että FSB:n rooli ovat tärkeitä. FSB ottaa tiedustelutoiminnan lisäksi osaa rikosten tutkintaan.

Rajat ylittävän rikollisuuden tutkinta on ongelmallista. Tästä hyvänä esimerkkinä on Litvinenkon murha Lontoossa ja sitä seurannut Venäjän ja Iso-Britannian suhteiden huonontuminen. Suurena haasteena konkreettiselle rajat ylittävälle tutkintayhteistyölle on tietovuotojen torjuminen kanssakäymisessä. Miliisillä on tarvetta integroitua rajat ylittävään yhteistyöhön, mutta vaihtuvuus henkilöstössä ja johdossa sekä Putinin toisella pre-

11 Kuvaus Venäjän miliisistä perustuu VTT Anna-Liisa Heusalan tuottamaan taustapaperiin aiheesta. Tämä taustakuvaus pohjautuu Poliisiammattikorkeakoulun ja Raja- ja merivartiokoulun v. 2004-2007 toteuttaman, Heusalan johtaman yhteistutkimuksen aineistoon ja tutkimuksessa syntyneisiin tuloksiin.

sidenttikaudella vahvistunut suvereniteetin voimakas painotus tekevät tästä hankalaa. Suomen edun mukaista on pyrkiä tiivistämään kontakteja ja saamaan niitä pysyviksi lähialueiden toimijoihin. Yhteistyössä elementtejä voisivat olla esimerkiksi tiedon lisääminen kummankin maan järjestelmistä ja tulevaisuuteen katsova oppilaitosyhteistyö. Yhteistyön kehittäminen Suomen poliisin ja Venäjän miliisin välillä tulee olla systemaattista, eikä yksittäisistä aktiiveista tai yhdysmiehistä kiinni.

Kansalaisyhteiskunta

Venäjällä toimii tällä hetkellä maan rekisteriviranomaisten mukaan noin 360 000 kansalaisjärjestöä ja arviolta noin 80 % näistä järjestöistä on varsinaisesti toiminnassa. Länsimaisten mittapuiden kansalaisjärjestöjä on suhteellisen vähän ja vain 2-4 % kansalaisista osallistuu jonkin järjestön toimintaan. Järjestötyön osuuden arvioidaan olevan vain alle prosentin BKT:sta, mikä on samaa tasoa kuin useimmissa kehitysmaissa. Alhaisen osallistumisen syyksi ilmoitetaan useimmiten se, että ollaan kiinni omien asioiden ja ongelmien hoitamisessa eikä uskota, että järjestötoiminnalla voidaan vaikuttaa asioihin. Venäjälle tyypillisiä ovat myös alhaiset äänestysprosentit duuman ja alue- sekä paikallistason vaaleissa. Joskin duumanvaaleissa äänestysprosentti vuoden nousi 2003 56%:sta vuonna 2007 noin 68%:iin. Alhaisesta osallistumisesta huolimatta voi kuitenkin sanoa, että nyky-Venäjällä on kansalaisyhteiskunta, mutta sen toimintaperiaatteet eivät välttämättä ole samanlaisia kuin länsimaissa on totuttu ymmärtämään. Tämän päivän Venäjän kansalaisyhteiskunnalle on ominaista sen toiminnan painottuminen sosiaalisiin kysymyksiin ja hankkeisiin. Voidaankin sanoa, että Venäjällä tunnustetaan tietynlaisten, sosiaalista hyvinvointia ja palveluja tuottavien kansalaisyhteiskunnan toimijoiden merkittävyys ja rooli avunantajana valtioon nähden, kun taas erityisesti valtioon kriittisesti suhtautuvien järjestöjen toiminta saattaa olla hyvin hankalaa. Venäjän valtio suhtautuu kaksinaisesti kansalaisyhteiskunnan instituutioihin.

Vuoden 2006 huhtikuussa tuli voimaan paljon kiistelty kansalaisjärjestöjä koskeva uusi lainsäädäntö, joka määräsi kaikki kansalaisjärjestöt rekisteröitymään uudelleen vuoden sisällä. Uusi lakipaketti myös edellyttää järjestöiltä tarkempaa selvitystä toiminnastaan ja rahoitussuhteistaan sekä hankaloittaa ulkomaisten järjestöjen rekisteröitymistä Venäjällä. Uusi lainsäädäntö on sen verran väljästi kirjoitettu, että se jättää yksittäisille rekisteriviranomaisille paljon tulkinta- ja sitä kautta päätäntävaltaa, joten tässäkin suhteessa laki saattaa vaikeuttaa ei-toivottujen järjestöjen toimintaan sekä toisaalta se saattaa avata tilaa myös lahjonnalle. Useat ihmisoikeusjärjestöt ovat suhtautuneet hyvin kriittisesti uudistuksiin, kun taas monet sosiaali- ja terveysalalla toimivat järjestöt kokevat, että uudistukset eivät ole uhka, mutta aiheuttavat lisää paperityötä. Näin ollen, uuden lakipaketin, kuten on välistä ehditty Suomessakin säikähtää, tarkoitus ei olekaan kaataa esimerkiksi sosiaalialalla tehtävää yhteistyötä, joita suomalaisin ja EU-varoin on paljolti tuettu, vaan yhteisprojektit ovat yhä tervetulleita ja tarpeellisia. Venäjän kansalaisyhteiskunta on yhä ja

tulee olemaan monilta osin riippuvainen ulkomaisesta tuesta, jonka turvin on kyetty käynnistämään monen venäläisen järjestön toiminta varustamalla ne toiminnan pyörittämisen kannalta tärkein laittein ja tiloin. Suomella olisi nyt erityinen rooli panostaa näihin ruohonjuuritasoisen ensiarvoisen tärkeisiin yhteyksiin. Myös Venäjän omia kansalaisyhteiskunnan rahoitusmekanismeja kehitetään koko ajan. Eri alueilla on käytössään erilaisia projektipohjaisia järjestöjen kilpailuttamiseen perustuvia rahoitusohjelmia, ja vuonna 2007 järjestöjen valtionavut nostettiin noin 15 miljoonasta eurosta noin 36 miljoonaan euroon ja vuodelle 2008 summa on luvattu kaksinkertaistaa. Summa jaetaan kuuden presidentin vahvistaman eri kattojärjestön kautta eri aloille. Näistä rahoista, kuten muistakin rahoitusohjelmista, suurin osa menee kansalaisjärjestöille, jotka ovat keskittyneet huono-osaisten väestöryhmien tukemiseen ja palveluihin sekä terveellisten elintapojen edistämiseen eli aloille, jotka ovat linjassa Venäjän kansallisten ohjelmien kanssa.

Venäjän kansalaisyhteiskunnalle on myös ominaista, että se on naisten toimintakenttä.¹² Tästä saattaakin johtua se, että venäläisten järjestöjen kontaktit ovat keskittyneet usein toimeenpaneviin elimiin eli administraatioihin, joissa työskentelee (erityisesti sosiaalialalla) naisia enemmän kuin miehiä. Kontaktit edustuksellisiin, poliittisiin elimiin, jotka Venäjällä ovat tätä nykyä pitkälti miesten toimikenttää, ovat puolestaan jääneet vähäisemmiksi. Kansalaisyhteiskunnan osallistumisen turvaamiseksi lainsäädännön kehittämässä ja pitkäjänteisten politiikkaohjelmien luomisessa kuitenkin kontaktit edustuksellisiin elimiin olisivat ensiarvoisen tärkeitä. Tähän vaikuttaa todennäköisesti myös se, että Venäjällä toimeenpanohallinto nähdään poliittista hallintoa vahvempana.

Kansalaisyhteiskunnan osallistumista tukemaan perustettiin vuoden 2005 lopulla Venäjän federaation kansankamari (Obshtshestvennaja palata), jolle on annettu tehtäväksi kansalaisten, kansalaisjärjestöjen ja viranomaisten etujen yhteensovittaminen. Kansankamarin edustavuudesta on käyty paljon keskustelua, sillä presidentti nimeää kansankamarin 142 jäsenestä ensimmäisen kolmanneksen, joka puolestaan nimeää seuraavan kolmanneksen. Jäljelle jäävä kolmannes koostuu yleisvenäläisten yhteiskunnallisten kattojärjestöjen nimeämistä edustajista. Useat järjestöt kieltäytyivät osallistumasta pitäen hanketta valtiovallan keinona osoittaa kansalaisyhteiskunnan olemassaolo. Jäseninä kamarissa on tällä hetkellä muun muassa joitakin alue- ja paikallisparlamenttien edustajia, lehdistön edustajia sekä entisiä urheilijoita ja estraditähtiä. Kamari on tuottanut listan Venäjällä kielletystä kirjallisuudesta: listaan kuuluu reilu kymmenen teosta, joiden katsottiin ruokkivan ääriilikkeiden toimintaa tai tukevan niiden ajatuksia. Kamari päätti joulukuussa 2007 ensimmäisen kaksivuotistoimikautensa. Syksyllä 2007 presidentti Putinin nimitti uudet jäsenet seuraavalle kaksivuotiskaudelle. Kansankamarista on muodostunut pysyvä rakenne Venäjälle. Mieliopidemittausten mukaan kansalaiset eivät erota kansankamaria valtaelimestä.

12 Ks. lisää esim. Salmenniemi, Suvi (2007): *Growing Flowers in the Frost: Civic Activity, Citizenship and Gender in Contemporary Russia*. Unpublished manuscript of the doctoral dissertation. Department of Sociology, University of Helsinki.

Yhteenvedona voi todeta, että Venäjällä kansalaisjärjestöillä on merkittävä rooli kansalaisten hyvinvointipalvelujen tuottamisessa sekä monenlaisessa valistustyössä. Maan nykyisessä demografiakriisissä kansalaisjärjestöillä voisi olla vielä merkittävämpi rooli terveellisten elämäntapojen edistämässä (ruokatottumukset, tupakointi, alkoholi, seksuaalikäyttäytyminen). Demokraattisen kansalaisyhteiskunnan kehittymisen kannalta olisi tärkeää, että kaikenlaisille, myös kriittisille, järjestöille, taattaisiin tasavertaiset toimintamahdollisuudet.

Internet ja televisio – tärkeimmät tiedonlähteet Venäjällä

Informaatioyhteiskunnan kehitys on keskeistä Venäjän modernisaatiossa. Venäjän hallitus tunnustaa asian tärkeyden, mutta samalla yrittää löytää tapoja hallita kehitystä, mikä hidastaa informaatioyhteiskunnan kehitystä Venäjällä. Venäjän kasvukeskuksissa nykyaikaistuminen on jo hyvin pitkällä, mutta kasvukeskusten ulkopuolinen maailma tulee vuosia tai jopa vuosikymmeniä kehitystä jäljessä. Venäjän alueen laajuus merkitsee vääjäämättä informaatioyhteiskunnan kehityksen hitautta. Internet on muodostunut tärkeäksi vapaan sanan kanavaksi Venäjällä samalla, kun siitä on tullut eräänlainen Venäjän nykyaikaistumisen symboli. Esimerkiksi monet poliitikot pitävät omia kotisivuja tärkeänä. Se luo kuvaa moderneista ja aikaansa seuraavista poliitikoista. Oikeisto voimien liiton johtajäsentä Boris Nemtsovia on nimitetty Venäjän ensimmäiseksi "netti-poliitikoksi". Vaikka vielä ei voida puhua internetistä poliittisena välineenä, niin internetiä käyttävät kuitenkin kaikki puolueet ja presidentinvaaleissa kaikki presidenttivaalien ehdokkaat.

Julkisten tiedotusvälineiden edustajat käyttävät internetiä lähteinään. On arvioitu että noin 30 % internetin käyttäjistä koostuu tiedotusvälineiden, mainos- ja rahoituspuolen edustajista. Tämä kuitenkin kertoo eräänlaisesta informatio-eliitistä, jolla on mahdollisuus käyttää internetiä niin lähteenä kuin välineenä. Journalismin kautta internetistä hankittu tieto voi kuitenkin levitä myös laajemmalle yleisölle. Joidenkin TV-uutisten tiedot pohjautuvat internetistä hankittuihin tietoihin.

Kansainvälisesti Venäjä on joutunut muutamaan otteeseen sanaharkkaan muiden maiden kanssa sanavapaudesta ja erityisesti internetistä. Tshetsheenikapinallisten ylläpitämät Kavkaz-center sivustot olivat hetken auki myös suomalaisella palvelimella. Venäjä onkin yrittänyt puuttua erityisesti niiden nettisivujen toimintaan jotka ovat puoltaneet tshetsheenikapinallisia ja ovat olleet englannin- tai venäjänkielisiä.

Kirjastojen kehittäminen, kuten Suomessakin, on valjastettu tukemaan informaatioyhteiskunnan kehittämistä. Erityisesti Moskovan ja Pietarin kirjastoissa on ilmainen internet. Myös useat museot ovat alkaneet tarjota internet-kahviloita tiloissaan. Muistettava kuitenkin on, että alueelliset erot ovat edelleen valtavat. Venäjällä internetiä käyttää arviolta alle viidesosa väestöstä.

Internet on tärkein riippumaton informaation lähde Venäjällä, mutta televisio on keskeisin tiedotusväline ja useimmille venäläisille ainoa tiedonlähde valtakunnan ja maailman asioista. Sanomalehdet ovat menettäneet yleisöään viime vuosina erityisesti keskiluokan keskuudessa. Kotiin kannettavien päivälehtien käytäntöä ei ole. Aikakauslehtien levikit ovat sen sijaan nousussa erityisesti varakkaiden, nuorten ja hyvin koulutettujen keskuudessa. Lehtien lukijakunnat eriytyvät, ja uusia julkaisuja on tullut viime vuosina paljon. Televisiossa viihteellisen aineiston määrä on kasvanut keskusteluohjelmien kustannuksella, perusteena tälle on yleensä mainittu vähentynyt katsojamäärä. Viihteeseen keskittyneiden kanavien (STS, TNT) suosio on kasvanut, vaikka kolme perinteistä valtakanaavaa ovatkin säilyttäneet asemansa. Valtion kokonaan omistama Rossija-kanava, joka on uutisoinniltaan perinteisin ja vallanpitäjiä lähimpänä, on selvästi vähemmän suosittu moskovalaisten ja nuorten keskuudessa, mutta myös heistä 50 % katsoo kanavaa viikoittain. Mainonnan kasvu on jatkunut voimakkaana, mutta on edelleen vain 40 dollaria asukasta kohti (noin 10–15 % Suomen tasosta). Tärkeimmät mainostajat ovat ulkomaalaisia yhtiöitä, jotka mainostavat lähes yksinomaan televisiossa. Televisio on keskeinen mainosväline ja sen odotetaan lisäävän osuuttaan edelleen. Kansalaisten luottamus tiedotusvälineisiin on hieman kasvanut viimeisen 10 vuoden aikana. Televisioon luotetaan hieman enemmän kuin sanomalehtiin.¹³

Demografia, terveys ja terveydenhuolto

Yksi Venäjän tämän hetken suurimmista ongelmista on väestön väheneminen. Vielä 1990-luvun alussa väestömäärä ylsi noin 149 miljoonaan, kun vuoden 2007 alussa oli enää noin 142 miljoonaa. Matalan syntyvyyden ja korkean kuolleisuuden vuoksi tilanne on johtanut ennen näkemättömään väestön rauhanaikaiseen vähenemiseen noin 700 000 asukkaalla vuodessa. Tosin aivan viimeaikainen kehitys on ollut toiveita herättävää. Vuonna 2006 Venäjällä kuolleiden määrä oli 138 000 vähemmän kuin edellisellä vuonna. Kuitenkin pessimistisimpien ennusteiden mukaan vuonna 2025 väkiluvun lasketaan olevan alle 130 miljoonaa ja vuonna 2050 mahdollisesti alle 100 miljoona. Myös vuoden 2007 alkupuoliskolla (tammi-toukokuu) syntyvyys on hieman jatkanut nousuaan ja kuolleisuus edelleen vähentynyt, mutta väestön vähenemisen voi odottaa silti jatkuvan.

13 Tiedot Venäjän median nykytilasta perustuvat tutkija, YTT, Jukka Pietiläiseltä saatuihin tietoihin sekä tutkija, YTM, Katja Koikkalaisen kommentteihin ja pieniin lisäyksiin.

TAULUKKO, Venäjän demografinen kehitys

Vuosi	Syntyneitä x1000	Kuolleita x1000	Luonnollinen lisääntyminen/ vähentyminen (-) x1000	Imeväiskuolleisuus alle1v. /1000 henk.
1992	1587,6	1807,4	-219,8	29,2
1995	1363,8	2203,8	-840,0	24,8
2000	1266,8	2225,3	-958,5	19,3
2001	1311,6	2254,9	-943,3	19,1
2002	1397,0	2332,3	-935,3	18,4
2003	1477,3	2365,8	-888,5	18,1
2004	1502,5	2295,4	-792,9	17,3
2005	1457,4	2303,9	-846,5	16,1
2006	1476,3	2165,7	-689,4	15,1
2007	1612,4	Arvio 2267,7	Arvio -655,3	Arvio 11,06

Väestöstä 73 % asuu kaupungeissa ja runsas puolet (54 %) on naisia. Naisten osuus alkaa erottua huomattavan suurena yli 40-vuotiaiden ikäluokasta ja yli 70-vuotiaissa naisten määrä verrattuna miehiin on jo kaksinkertainen. Venäläisten elinajan odote on alhainen:¹⁴ miehillä 58,9 vuotta (Suomi 75,3 vuotta) ja naisilla 72,4 vuotta (Suomi 81,9 vuotta). Erityisesti miesten ennenaikaiset kuolemat ovat yleisiä ja niiden syynä ovat pääasiallisesti elintapoihin (tupakointi, runsas alkoholin käyttö, epäterveelliset ruokailutottumukset, tapaturmat, väkivalta) liittyvät ei-tarttuvat krooniset sairaudet, kuten sydän- ja verisuonisairaudet, syöpä, alkoholisairaudet sekä traumat, itsemurhat ja henkiriokokset. Runsaan alkoholin käytön voi siis sanoa olevan perustavanlaatuisen syy Venäjän nykyiseen demografiseen kriisiin, sillä edellä mainitut sairaudet ovat yhteydessä alkoholiin. Samoin korkeat tapaturma- ja väkivaltaluvut liittyvät oleellisesti tähän suomalaisillekin tuttuun ongelmaan. Tapaturmaiset kuolemat ovat pääsääntöisesti yhteydessä liikenneturvallisuuteen ja yleiseen Venäjällä vallitsevaan liikennekulttuuriin ja -asentisiin, mutta tapaturmaisia kuolemia sattuu myös paljon työpaikoilla, jolloin syytä voi etsiä työturvallisuudesta sekä – taas – alkoholin yhteydestä työtapaturmiin. YK:n alaisen Kansainvälisen työjärjestön, ILO:n raporteista selviää lisäksi, että Venäjän työtapaturmat ovat huonosti tilastoituja, eikä niissä aina näy esimerkiksi laittomien siirtolaisten kuolemantapaukset.

Venäjän väkivaltarikosluvut ovat korkeita koko maailman mittakaavassa. Väkivaltarikosten uhreista enemmistö on miehiä (37,5 % naisia ja 11 % lapsia), mutta kun katsotaan kysymystä lähisuhdeväkivallan näkökulmasta uhreista 95 % naisia. Miehet siis tule-

14 Aiheesta lisää mm. Maailmanpankin julkaisemassa raportissa *Dying Too Young* (2005) sekä UNDP:n julkaisemassa inhimillisen kehityksen raportissa *Russia in 2015: Development goals and policy priorities* (2005).

vat surmatuksi väkivaltaisesti toistensa käsien kautta, kun taas naiset mieskumppaninsa tai -sukulaistensa toimesta. Lähisuhdeväkivaltaa voidaan pitää Venäjällä suurena ongelmana. Kansalaiset ja viranomaiset tunnustavat ja tunnistavat ongelman olemassaolon, mutta sitä pidetään yleisesti perheen sisäisenä asiana, johon muiden ei tule puuttua. Näin ollen tarvittavaa lainsäädäntöä ei ole lukuisista yrityksistä huolimatta saatu laadituksi. Lähisuhdeväkivaltatapaukset etenevät harvoin rikossyytteesen asti ja pahimmasa tapauksessa poliisi puuttuu asiaan vasta kun ruumis on jo olemassa.

HIV/AIDS on Venäjällä vakava ongelma, joka näyttää olevan leviämässä valtaväestöönkin, kun aiemmin sitä pidettiin vain tiettyjen ryhmien (kuten suonensisäisten huumeiden käyttäjät) ongelmana. Venäjän virallisten tilastojen mukaan Venäjällä on vajaa 400 000 HIV-tartunnan saanutta, mutta Maailman terveysjärjestö, WHO ja YK:n HIV/AIDS-ohjelma, UNAIDS ovat arvioineet, että todellisuudessa määrä on noin miljoona. Suomen kannalta huomionarvoista on, että Venäjän alueista, joissa HIV-tartuntojen määrä on erityisen korkea, osa sijaitsee Suomen raja-alueilla. Näillä alueilla myös prostituutio on arkipäivää, ja suonensisäisten huumeiden käytön ja prostituution välinen yhteys on vahva. Ongelma liittyy myös laajempaan ilmiöön Venäjällä. Sukupuoliteitse tarttuvien tautien yleisyys, johtuu siitä, että suojaamattomat yhdyntät ovat tavanomaisia. Syyinä tähän ovat muun muassa miesten asenteet (taipumus riskin ottoon, niin kutsuttu "venäläinen ruletti") ja tietämättömyys HIV:n ja muiden sukupuolitautilien leviämisestä. Sukupuolivalistus kouluissa ei ole yleinen käytäntö ja usein sitä vastustavat sekä perheet että ortodoksinen kirkko. Tämä edesauttaa myös HIV-tartuntojen leviämistä valtaväestöön. Yleinen asenneilmapiiri Venäjällä HIV/AIDS-kysymykseen on kielteinen ja leimaava. Tautia pidetään yhä marginaaliryhmien ongelmana eikä tahtoa puuttua siihen suhteellisen pieniä rahasummia lukuun ottamatta tunnu löytyvän. Korkeatkin terveysviranomaiset saattavat todeta, että HIV-potilaat ovat tautinsa ansainneet.

Tuberkuloositartunnat ovat Venäjällä 10 kertaa yleisempiä kuin muualla Euroopassa (vuonna 2006 Venäjällä tapauksia 80/100 000 asukasta kohden, kun Suomessa alle 10/100 000), mutta ongelma koskee lähinnä riskiryhmiä, kuten alkoholisteja, vankeja, aliravittuja vanhuksia sekä lapsia ja AIDS-potilaita. Myönteistä Venäjällä on se, että tuberkuloosin esiintyvyys on saatu määrätietoisella kansallisella ja kansainvälisellä yhteistyöllä laskuun. Kielteistä puolestaan on, että lääkkeille vastustuskykyiset tuberkuloositartunnat ovat edelleen yleisiä (yli 10 % ja pahimmillaan 20-30 %). Tuberkuloosi tarttuu onneksi huonosti terveisiin ja hyväkuntoisiin ihmisiin.

Venäjän demografinen kriisi kytketään yleisesti miesten ennenaikaisiin, mutta elämänmuutoksilla estettäviin kuolemiin. Usein huomiotta jää, että myös naisten ja lasten terveys on heikko esimerkiksi EU:hun verrattuna. Naisten kohdalla erityisesti reproduktiivisiin kysymyksiin liittyvät sairaudet, hoidon alhainen taso ja ennenaikaiset kuolemat ovat olennaisia tekijöitä. Raskausajan kuolemat ovat noin viisi kertaa yleisempiä kuin EU-maissa, mikä kytkeytyy olennaisesti myös laittomiin abortteihin liittyviin kuolemiin. Venäjällä virallisetkin aborttiluvut ovat maailmanlaajuisesti verrattuna korkeita. Myönteisenä seikkana on syytä mainita imeväiskuolleisuus, joka on laskenut tasolle noin 11/1000 alle 1-vuotiasta lasta kohden. Pohjoismaissa on päästy noin puoleen tästä, mutta vertailu-

luvuksi voi todeta, että Venäjän imeväiskuolleisuus on samalla tasolla kuin meillä 1980-luvulla, jolloin itse pidimme sitä melko hyvänä saavutuksena.

Venäjällä väestön terveysongelmat ja demografinen kriisi on huomattu ja näiden ongelmien olemassaolo tunnustettu. Yksi Venäjän kansallisista ohjelmista¹⁵, joiden kautta talouskasvusta saatuja varoja ohjataan polttavimpiin ongelmiin, onkin kohdistettu terveyskysymyksiin. Terveystoimissa rahoja suunnataan muun muassa terveydenhuollon modernisointiin ja tehokkuuden ja henkilökunnan palkkauksen parantamiseen. Suunnitelmissa on myös 15 uuden huipputeknologialla varustetun sairaalakeskuksen perustaminen federaation eri alueille. Vaikka panostus terveydenhuollon infrastruktuuriin ja parempiin palkkoihin on tervetullut parannus rapautuneiden palvelujen laatuun, kansanterveyden asiantuntijat eivät kuitenkaan usko, että se vaikuttaa olennaisesti epäterveellisistä elinoloista johtuvaan sairastavuuteen ja kuolleisuuteen. Esimerkiksi Suomen miesten sydäntautikuolleisuuden lasku ja elinajanodotteen nousu noin 10 vuodella 1970-2000 välisenä aikana johtui suurimmaksi osaksi ravitsemuksessa ja tupakoinnissa tapahtuneista myönteisistä muutoksista ja vain pienemmässä määrin ohitusleikkausten, pallolaajennusten ja liuotushoitojen yleistymisestä. Seuraavaksi eniten vaikutti parantunut verenpainetaudin hoito, mikä myös Venäjällä hyötyy lisääntyneistä terveydenhuollon määrärahoista. Huipputeknologian ja erikoissairaanhoidon keinojen vaikutus on ollut meillä ja tulee olemaan Venäjälläkin kuitenkin suhteellisen vähäistä ilman koko väestön kattavaa tehokasta perusterveydenhuoltoa. Hoitohenkilökunnan palkkojen tuntuva korvaus on tarpeen, mutta sen on turha odottaa heijastuvan väestön terveydentilan parantumisena, sillä eurooppalainen kaksi kertaa korkeampi palkkataso ei näy tuplasti parempina terveysindikaattorilukuina.

Huolimatta panostuksista terveydenhuollon infrastruktuuriin näyttää siltä, että eniten huomiota kiinnitetään syntyvyyden lisäämiseen erilaisilla lapsen saantiin liittyvillä rahallisilla houkuttimilla. Kansallisten ohjelmien terveysohjelmassa esitetäänkin useita merkittäviä tukia lapsiperheille sekä lisääntymiseen liittyvään terveydenhuoltoon. Ohjelma tuo mukanaan vuoden 2007 alussa käyttöön otetun reilun 7 000 euron äitiyspääoman, joka maksetaan 1.1.2007 jälkeen toisen tai useamman lapsen synnyttäneille äideille. Summa on Venäjän mittakaavassa merkittävä, kun keskipalkka on noin 366 euroa kuukaudessa (vuonna 2007). Vaikka summa ei realisoidukaan missään vaiheessa käteiseksi, saattaa se toimia jonkinasteisena kannustimena, sillä sen voi käyttää muun muassa lapsen koulutukseen tai asunnon ostamiseen. Syntyvyys lähti nousuun vuonna 2007 ja suhdanteen oletetaan jatkuvan. Nousu saattaa kuitenkin selittyä 1980-luvun vauvabuumilla, jolloin syntyneet ovat nyt synnytyksiässä. Venäjällä tunnutaan vielä toistaiseksi uskovan, että demografiseen kriisiin voidaan vastata innostamalla naisia synnyttämään enemmän, vaikkakaan tulosten ei uskota näkyvän hetkessä. Syntyvyys on ollut Venäjällä alhainen (noin 1,2 lasta naista kohden), ja lukumääräisesti siihen voidaan ehkä hetkellisesti edellä mainituilla oh-

15 Venäjällä astui vuoden 2007 alusta voimaan neljä Venäjän federaation kansallista ohjelmaa: 1) terveys, 2) koulutus 3) asuminen ja 4) maatalous.

jelmilla ja tuilla vaikuttaa. On kuitenkin epärealistista odottaa, että syntyvyys nousee niin merkittävästi, että sillä voitaisiin ratkaista demografinen kriisi, sillä syntyvyys ei ole lähtenyt nousuun muissakaan Euroopan maissa. Mielipidemittausten mukaan venäläiset kyllä kokevat syntyvyyden kasvun olevan ratkaisu ongelmiin, mutta syntyvyyden kasvua halutaan nimenomaan kantavenäläisten keskuudessa, eikä esimerkiksi koko ajan kasvavan muslimiväestön osalta.

Presidentti Putinin kaudella venäläinen miesihanne on muuttunut terveellisempien elämäntapojen suuntaan. Erityisesti suurissa kaupungeissa on nähtävissä kehityssuuntia terveiden elämäntapojen ihannoimisen suuntaan. Maaseudulla tilanne on aivan toinen. Mahdollisuuksien ollessa vähäisemmät (koulutus, harrastukset), alkoholinkäyttö nuorison keskuudessa yleistyy. Terveysvalistuksen vaikutus yksilön käyttäytymisen on yleensä vähäistä, sillä tieto yksin ei auta. Valistuksen myönteinen vaikutus saattaa kuitenkin olla se, että ihmiset ymmärtävät esimerkiksi alkoholin hinnankorotusten ja saatavuuden rajoitusten tähtäävän koko kansakunnan terveyden parantamiseen, eikä niitä siten enää ymmärretä valtion haluksi tehdä kiusaa kansalle. Alkoholipolitiikan rasitteena on Gorbatshovin ajan säännöstelypolitiikan varjo.

Terveyspolitiikan elvyttäminen ja terävöittäminen on Venäjällä vaikeampaa kuin monessa muussa Euroopan maassa, koska siellä lakien noudattaminen ja valvonta on valikoivaa. Esimerkiksi nopeusrajoituksia ja turvavyöpakkoa rikotaan alinomaa ja rikesakkojen jakaminen tai oikeammin lahjusten antaminen miliisille pikkusakkojen välttämiseksi on kansan tapa ja huonosti palkatuille viranomaisille merkittävä lisäansio. Alkoholien ja tupakan hintojen nostoa tulnaisiin luultavasti kiertämään salakuljetetun tupakan ja viinan myynnillä.

Terveyspolitiikan onnistumiseen tarvitaan myös toimiva terveydenhuolto. Nykyisin terveydenhuolto Venäjällä on alirahoitettu. Julkisen rahoituksen osuus terveydenhuollossa on tällä hetkellä vajaa 3 % maan BKT:sta. Terveydenhuollon todellinen osuus BKT:sta on kuitenkin suurempi, kun otetaan mukaan yksityiset viralliset ja epäviralliset maksut, jolloin osuus arvioiden mukaan kohoaa 6,5-7 % (EU:n keskimääräinen osuus yli 8 %). Julkinen terveydenhuolto rahoitetaan nykyisin Venäjällä pakollisella terveysvakuutuksella, verotuloilla sekä virallisilla ja epävirallisilla potilasmaksuilla. Pakollinen kansallinen terveysvakuutusjärjestelmä luotiin vuonna 1991 (täydentäen sitä vuonna 1993), ja se jakaantuu sekä federaatiotasoiseen että aluetasoiin terveysvakuutusrahastoihin. Vakuusrahastojen osuus terveydenhuollon rahoituksesta on noin 16 %, joka kertyy muun muassa työntajien työtekijöistään maksamasta pakollisesta 3,6 %:n vakuutusmaksusta. Aluehallinnot ovat velvollisia maksamaan vakuutusmaksua työssä käymättömien, lasten, työttömien ja eläkeläisten osalta, mutta todellisuudessa aluehallintojen osuus saattaa olla täysin nimellinen (ääritapauksissa esimerkiksi rupla lasta kohden), mikä osaltaan vaikuttaa terveydenhuollon alirahoitukseen. Vakuutuksista saatujen varojen lisäksi terveydenhuoltoa rahoitetaan verotuloilla, joista noin 5 % tulee federaation budjetista ja 45 % alueiden budjeteista. Loput 34 % terveydenhuollon tuloista tulee asiakasmaksuista.

Järjestelmä takaa teoriassa kaikille saatavilla olevat maksuttomat terveydenhoitopalvelut lukuun ottamatta muutamia aloja kuten hammashuoltoa ja silmä lääkäripalveluita.

On kuitenkin todettava, että järjestelmä on valitettavasti usein vain nimellisesti maksuton, sillä aluehallinnoilla ja kunnallishallinnoilla ei ole tarpeeksi varoja kaikkien lakisääteisesti maksuttomien palveluiden tuottamiseen, joten niissä rahastetaan usein myös sellaisista palveluista, joiden kuuluisi olla lain mukaan maksuttomia. Tästä ilmiöstä ollaan hyvin tietoisia, mutta koska valtio ei kykene takaamaan riittävää rahoitusta alemmille tasoille, se ei puutu kyseiseen ilmiöön. Erilaisten tutkimuksien mukaan suuri osa venäläisistä maksaa sellaisista palveluista, joista heidän ei kuuluisi maksaa. Tämän lisäksi yleinen käytäntö on myös epäviralliset maksut 'pöydän alta', jolloin asiakas maksaa suoraan joko lääkärille tai sairaanhoitajalle saadakseen hoitoa tai tiettyjä palveluja. Käytäntöä ylläpitää hoitohenkilökunnan matala palkkaus, jonka vuoksi tämänkaltaiset lisätulot ovat hoitohenkilökunnalle tarpeen, ja siksi potilaidenkin hyväksymä menettely. Näiden terveydenhuollon harmaiden maksujen osuuden arvioidaan olevan 7-17 % terveydenhuollon kokonaisuudesta.

Venäjän terveydenhoidolle on vieläkin tyyppillistä jo neuvostoajoilta tuttu palveluiden ylituotanto ja terveyden alituotanto: vuodepaikkojen määrä (9,2 100 asukasta kohti) on korkein Euroopassa, kaksinkertainen verrattuna EU:n keskimääräiseen vuodepaikkamäärään. Myös sairaalahoidon määrä on eurooppalaisittain korkein. Venäjällä 20 henkilöä 100 asukasta kohti saa vuodessa sairaalahoittoa ja sairaalassa oloajat ovat pitkiä. Lääkäreitä ja muuta hoitohenkilökuntaa on lukumääräisesti paljon. Huolimatta korkeista luvuista sairaanhoidon laatu on Venäjällä edelleen keskimäärin heikkoa länsimaiseen tasoon verrattuna. Huippuosaamista löytyy, mutta vain suuremmissa keskuksissa. Erityisesti tilat ja niiden ylläpito sekä laitteistot vaatisivat suuria panostuksia ja remontointia. Venäläisistä vain 14 % onkin tyytyväisiä terveydenhuollon palveluihin. Myös henkilökunta on tyytymätöntä työolosuhteisiin ja palkkoihin. Syrjäisille alueille onkin nykyään vaikea houkutellessa matalien palkkojen ja mitättömien työsuhde-etujen vuoksi asiantuntijoita ja pätevää henkilökuntaa sen jälkeen, kun Neuvostoliiton aikainen tapa lähettää vastavalmistuneet työpaikkoihin syrjäseudulle lopetettiin.

Venäjän terveydenhuoltojärjestelmän polttavimmat ongelmat ovat riittämättömät varat ja niihin sidoksissa olevat alueelliset erot. Epäselvyyttä on myös vielä sen suhteen, mitä yleensä on julkinen terveydenhuolto ja kuka vastaa mistäkin. Kansallisella terveysohjelmalla pyritään nyt vastaamaan kansalaisten huonoon terveydentilaan ja terveydenhoidon puutteisiin muun muassa suuntaamalla varoja terveydenhuollon modernisointiin ja tehokkuuden sekä henkilökunnan palkkauksen parantamiseen. Uusi, vuoden 2007 alusta voimaan tullut ohjelma pyrkii parantamaan myös maksuttomia äitiyteen (raskauden aika, synnytys ja jälkiseuranta) liittyviä terveyspalveluita. Terveysohjelman varat tulevat varsinaisen valtion terveydenhuoltobudjetin ulkopuolelta, energiatuloilla kerrytetystä vakausrahastosta. Kolmannen sektorin ja järjestöjen rooli Venäjän terveydenhuollossa on hyvin vähäistä verrattuna sosiaalialaan, mutta järjestöt pyrkivät paikkaamaan ja täydentämään puutteellisia ja huonolaatuisia julkisia palveluita esimerkiksi kuntoutuksen ja ennaltaehkäisyn alalla. Venäjän terveydenhuoltojärjestelmä on vielä muutostilassa.

Nykyiset keskushallinnon taloudelliset panostukset Venäjän terveydenhuoltoon ovat oikean suuntaisia ja myös määrältään vaikuttavia. Tie on kuitenkin pitkä, ennen kuin laa-

dullinen kiulu länsimaihin saadaan kurottua umpeen muidenkin kuin eliitin osalta. Pano-
nostukset kohdistuvat etupäässä huipputaso keskuksiin ja erikoissairaanhoidon. Tämä
heijastaa sitä, että terveydenhuollosta päättävät lääkärit ovat itse lähtöisin eliitistä ja
ymmärtävät parhaiten sen kieltä. Kansanterveyden kannalta tärkeämpi perusterveyden-
huolto kehittyä huomattavasti hitaammin.

Tulevina vuosina Venäjän väestön väheneminen tulee jatkumaan ja suurimpana syy-
nä siihen tulee jatkossakin olemaan miesten ennenaikaiset kuolemat, jotka ovat seura-
usta elintapojen aiheuttamista ei-tarttuvista taudeista. Ongelmaan voitaisiin tehokkaim-
min vaikuttamaan säätelemällä alkoholin ja tupakan hinta- ja jakelupolitiikkaa.

Siirtolaisuuden lisääminen maahanmuuttopolitiikalla taasen voisi vaikuttaa myön-
teisesti kehitykseen. Oma kysymyksensä on kuitenkin se, kuinka vakava ongelma vä-
estön väheneminen kokonaisuudessa on Venäjälle. Venäjän väestökehitykselliset ja
yhteiskunnalliset näkymät voivat säilyä vielä pitkäänkin huonoina, mutta ne ei vält-
tämättä vaikuta Venäjän vakautteen eivätkä ne sulje pois Venäjän vahvistumista val-
tiona. Yhteiskunnallisten instituutioiden ote näihin kansanterveydellisiin ongelmiin
tulee todennäköisesti muuttamaan, mutta nämä muutokset ja erityisesti niiden vai-
kutukset tulevat viemään aikaa. Venäjä voi olla kansainvälisesti kilpailukykyinen ja
sen sotilaallinen voima voi parantua, vaikka väki vähenee, ja vaikka Venäjä yhteis-
kuntana olisi huono tai heikko. Näin ollen Venäjän institutionaalinen tai yhteiskun-
nallinen kehitys ei ole suoraan sidoksissa sen väestöresursseihin. Arvioiden mukaan
'uusi Venäjä' tulee olemaan parinkymmenen vuoden päästä noin 120-130 miljoonan
asukkaan kansakunta.

Siirtolaisuus avuksi Venäjän demografiseen kriisiin?

- 90 000 uutta maahanmuuttajaa vuonna 2007
- 95 % Venäjällä muuttavista tulee entisen Neuvostoliiton alueelta
- Kohderyhmänä ulkovenäläiset, joita on 25 miljoonaa
- Venäjän siirtolaisuuspolitiikka on kuitenkin tiukka

Yhteiskunnan pelisäännöt¹⁶

Venäjän yhteiskunnan toimivuuden kannalta on tärkeää luoda yhteiskunnalliset pelisäännöt. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen yhteiskunnan järjestys katosi. Ulkopuoliset kokevat Venäjän usein käsittämättömänä: sitä luonnehtii usein epäjärjestys ja kaaos, mikä tekee sen erilaiseksi kuin muut ja monesti jopa pelottavaksikin. Venäjällä vallitsevat pelisäännöt eivät yleensä ole tunnistettavia tai ymmärrettäviä. Presidentti Putin puhui usein järjestyksen ja vakauden luomisen tärkeydestä Venäjälle. Putin korosti lain diktaatturia ja yritti monin keinoin osoittaa, miten tosissaan maan hallitus on järjestyksen, vakauden ja läpinäkyvyyden aikaansaamisessa. Venäjällä on viime vuosia tehty useita tämän suuntaisia uudistuksia sekä viety läpi tarkoituksenmukaista lainsäädäntöä. Näistä uudistuksista ja laeista huolimatta Venäjä ei juuri näyttäyty sen säännönmukaisempana ympäristönä kuin aiemminkaan.

Venäjän ongelma ei ole riittämätön lainsäädäntö ja uudistuksien aloittaminen. Lait ja uudistukset eivät auta, jos niiden toimeenpanoa ei kyetä viemään loppuun saakka. Usein Venäjällä ongelmat johtuvatkin nimenomaan lakien toimeenpanon epäonnistumisesta tai mahdottomuudesta. Venäjälle on tyypillistä myös, että koko ajan luodaan uutta ja tiukempaa lainsäädäntöä, jotta paikattaisiin syntyneitä aukkoja. Ongelman ydin saattaakin pikemmin olla siinä, että lakeja on liikaa ja että ne ovat keskenään ristiriitaisia. Esimerkiksi federaatio-, alue- ja paikallistason lainsäädäntöjen välillä on usein ristiriitaisuuksia ja lakeja myös luetaan ja tulkitaan eri tasoilla ja alueilla eri tavalla. Nämä ristiriitaisuudet johtavatkin helposti sääntöjen kiertämiseen ja korruptioon. Käytännössä toimiminen siten, ettei rikkoisi mitään sääntöjä tai lakeja on mahdotonta, mikä johtaa tilanteeseen, jossa jokaista voidaan periaatteessa syyttää jostain rikkomuksesta. Tämä taas johtaa tilanteeseen, jossa syytöksiä ja rangaistuksia jaetaan valikoidusti, mikä puolestaan saa järjestelmän näyttämään epäreilulta ja kaoottiselta. Usein eliitti on lain yläpuolella. Epäluottamus venäläisiin instituutioihin on suurta ja juontaa juurensa jo neuvostoajoilta eivätkä 1990-luvulla koetut pettymykset järjestykseen ja demokratiaan ole auttaneet asiaa. Julkinen infrastruktuuri on yhä heikko eikä kykene täyttämään velvollisuuksiaan. Tämä johtaa tilanteeseen, jossa syntyy epävirallisia instituutioita korvaamaan virallisten tehtäviä, ja ihmisten on kyettävä luomaan ja ylläpitämään sosiaalisia verkostojaan ja nojaamaan henkilökohtaisiin suhteisiinsa, kun virallinen järjestelmä ei toimi. Kun pelataan kirjoittamattomien sääntöjen pelikentällä, ovat omat ja omaan piiriin kuuluvien intressit etusijalla, mikä ei edesauta virallisten rakenteiden kehittymistä.

Periaatteessa Venäjällä on ymmärretty tarve esimerkiksi korruptionvastaisen lainsäädännön ja lobbauskäytänteiden selventämisen, mutta maassa, jossa kukaan tai mikään instituutio ei ole puhdas tai vapaa korruptiosta, on vaikea taistella korruptiota

16 Erittäin mielenkiintoisen esityksen Venäjän 'toimintasäännöistä' on laatinut Dr. Alena Ledeneva tuoreessa kirjassaan *How Russia really works: the Informal Practices that Shaped Post-Soviet Politics and Business* (Cornell University Press, 2006).

vastaan. Epäviralliset ja kirjoittamattomat säännöt paikkaavat järjestelmän aukkoja ja näin ollen usein myös tukevat koneistoa. Ongelmallista on myös kontrolloida ja arvioida lainsäädännön toimivuutta. Oikeusperiaatteen kykyä toimia aukottomasti sotkee joukko käytänteitä, jotka ovat tyypillisiä Venäjällä ja joilla osalla juuret ovat jo neuvostoajalla ja kauempaakin.

Kaikilla tasoilla löytyy toimijoita, joilla on käytössään epävirallisia käytänteitä, mikä tekee pelisäännöt Venäjällä läpinäkymättömiksi: kirjoittamattomat säännöt ovatkin niin sanottuja sääntöjen sääntöjä eli sääntöjä siitä, miten pelisäännöt toimivat. Kirjoittamattomat säännöt ovat tietotaitoa kulkea ja suunnistaa virallisten ja epävirallisten sääntöjen keskellä, lakien ja niiden noudattamatta jättämisen ristipaineessa. Vahvojen yhteiskunnallisten kirjoittamattomien sääntöjen lisäksi, venäläisten instituutioiden kehittymättömyyttä ja tehottomuutta on myös selitetty sillä, että niille on tyypillistä eriytymättömyys¹⁷. Esimerkiksi hallinto- ja oikeusjärjestelmä ovat edelleen vahvasti kytkeytyneet poliittiseen järjestelmään. Tämä osaltaan tekee toimintaympäristöstä epävakaa ja vaikeasti ymmärrettävän. Venäjän instituutioiden vakaudelle ja niiden kehitykselle vakaaksi toimintaympäristöksi venäläisille ja ulkomaalaisille toimijoille, olisi välttämätöntä, että tästä kirjoittamattomien sääntöjen ympäristöstä kyettäisiin siirtymään läpinäkyviin sääntöihin pohjaavaan toimintatilanteeseen. Jotta tähän päästäisiin, tarvittaisiin väestön asennemuutos virallisia sääntöjä kohtaan, paljon poliittista tahtoa sekä erilaisia vahvoja intressiryhmiä, jotka pyrkisivät tähän päämäärään ja joille olisi mahdollista toimia vapaasti, mikä ei tällä hetkellä ole kovinkaan ominaista Venäjän kansalaisyhteiskunnalle. Nähtäväksi jää, onko virallisten ja kirjoittamattomien sääntöjen yhdistelmästä jo muodostunut pysyvä järjestelmä Venäjällä. Kaikissa järjestelmissä on luonnollisesti käytössä epävirallisia sääntöjä, mutta Venäjän osalta ne toistaiseksi ovat niin hallitsevassa asemassa, että Venäjän ymmärtäminen ilman kirjoittamattomien sääntöjen ymmärtämistä saattaa olla mahdotonta. Venäjän yhteiskunnan haasteena on saada kansalaisyhteiskunnan ja instituutioiden toimintaympäristö oman maan kansalaisille helpommaksi ja ulkopuolisille selkeämmäksi.

17 Ks. esim. VTM(väitellyt) Ilmari Larjavaaran väitöskirja Funktionaalinen transitioteoria: Hallinto, oikeusjärjestys ja instituutiot Venäjällä. (Kikumora Publications, 2007).

3. Sisäpolitiikka

Venäjän sisäpoliittisesta tilanteesta ja kehityksestä vallitsee useita mielipiteitä. Tätä kuvastaa muun muassa käyty keskustelu siitä, onko Venäjä "normaali" valtio vai ei, onko Venäjä demokratia vai ei. Venäjää kuvataan usein ristiriitaisena. Näkökulmien taustalla ovat eriävät arviot siitä, miten menestyksessä Venäjän siirtyminen on ollut keskusjohtoisesta taloudesta markkinatalouteen, kommunistisesta diktatuurista kohti demokratiaa. Venäjän kasvava itseluottamus, voimistuvat kannanotot oman tiensä kulkemisesta, talouspolitiikan vapauksien kaventuminen ja demokraattisten instituutioiden heikkous tekevät kysymykset Venäjän vakaudesta ja sen haasteista erityisen ajankohtaisiksi.

Venäjän sisäpolitiikkaa arvioitaessa joutuu monen haasteen eteen. Duuma (Venäjän parlamentti), perustuslaki, poliittiset puolueet - Venäjällä on kaikki ne ulkoiset puitteet, joita tarvitaan demokraattisen yhteiskunnan kasvuun ja olemassaoloon. Näitä demokraattisen yhteiskunnan osia sovelletaan kuitenkin Venäjällä vielä niin, että Venäjstä ei voida puhua demokraattisena maana, mutta ei myöskään autoritaarisena valtiona. Tämä luku esittää erilaisia käsityksiä Venäjän sisäpolitiikasta sekä pyrkii arvioimaan, millaiseksi valtioksi Venäjä on kehittymässä.

Venäjä "normaali" valtio?

Vuonna 2003 venäläisamerikkalainen ekonomisti Andrei Schleifer ja politologi Daniel Treisman herättivät huomiota arviollaan, että Venäjä on "normaali" valtio. He kritisoivat länsimaisia arvioita, joiden mukaan Venäjän siirtymäprosessi oli epäonnistunut. Schleifer ja Treisman argumentoivat, että perimmäinen kysymys on, mihin Venäjää verrataan. Tutkijoiden mukaan Venäjää ei tulekaan verrata G7-maihin, vaan maihin, joissa oli vastaavat per capita -tulot. Schleiferin ja Treismanin menetelmää käyttäen Venäjä sijoittui vuonna 2006 Maailmanpankin tilastoissa keskituloisiin valtioihin. Tilastoissa Venäjän ohitti Argentiina, mutta vastaavalla tasolla Venäjän kanssa olivat Etelä-Afrikka ja Malesia. Sen sijaan Venäjän taakse sijoittuivat Thaimaa ja Brasilia. EU:n vanhoista jäsenvaltioista köyhin, Portugali oli kuitenkin kaukana Venäjän edellä.

Schleifer ja Treisman argumentoivat, että Venäjän kanssa samalla tasolla olevissa maissa suurimmalla osalla oli samanlaisia ongelmia kuin Venäjällä: korruptiota, epätasa-arvoa, valtiojohtoisuutta, makrotalouden epävakautta, vajavaista demokraattisten vapauksien täyttymistä sekä median valtioonohjailua. Tästä johtuen Schleiferin ja Treismanin mukaan Venäjän tilanteessa ei ole mitään poikkeuksellista. Schleiferin ja Treismanin mukaan Venäjä on kaikkine puutteineen tyypillinen kapitalistinen demokratia keskituloisten maiden joukossa. Näiden tutkijoiden mukaan merkillepantavaa on sen sijaan se, miten Venäjän on onnistunut suhteellisen lyhyessä ajassa karistaa kommunistinen ideologia ja suunnitelmatalous harteiltaan. Lisäksi nämä tutkijat torjuvat poliittisia oikeuksia mittaa-

vien järjestöjen, kuten Freedom Housen arviointiperusteet epätarkkoina. Freedom Housen vertailussa Venäjä jäi esimerkiksi vuonna 2002 poliittisten oikeuksiensa osalta arabimaiden kuningaskuntien taakse ja lehdistövapauksiltaan jopa Iranin jalkoihin.

Schleiferin ja Treismanin argumentoima vertailukohtien suhteellistaminen muistuttaa Venäjän omia kannanottoja. Merkillepantavaa Schleiferin ja Treismanin tutkimuksessa on myös se, että he korostavat, miten vaikeaa ennusteiden tekeminen on keskituloisten maiden kohdalla, koska useat kehityskulut ovat mahdollisia. Mikäli käytetään Schleiferin ja Treismanin indikaattoreita, Venäjän nykytila osoittaa kahta kehityskulkua. Taloudellinen kehitys on nousussa. Tätä todistaa vuodesta 2003 jatkunut vuosittainen 6 %:n talouskasvu. Talouskasvusta ovat ensisijaisesti hyötynneet Venäjän nykyiset eliitit, mutta myös väestön muut osat. Köyhyysrajan alapuolella elävien venäläisperheiden määrä on vuoden 1999 arviosta (30 %) vähentynyt puoleen, noin 14 %:iin. Venäjän talous on tosin voimakkaasti raaka-aineriippuvainen ja talouden tehokkuutta syövät vinoutuneet talouden rakenteet. Talous ei kuitenkaan koostu vain energia- ja metalliyrityksistä, sillä pienet ja keski-suuret yritykset ovat yleistymässä.

Toinen havaittava kehityskulku on valtion otteen kiristyminen niin taloudessa kuin yleisemminkin yhteiskunnassa. Taloudessa "strategisesti" tärkeiden yritysten yksityistäminen on ottanut takapakkia. Media, erityisesti sähköiset viestimet, ovat Kremlin lujassa otteessa. Maailmanpankin viimeisimmän Venäjän valtiojohdon tasoa koskevan tutkimuksen mukaan Venäjällä on ollut laskeva trendi viidessä kategoriassa (politiikkaan osallistuminen, poliittinen vakaus ja väkivallan yleisyys, hallinnon tehokkuus, regulaation kompetenssi ja korruptio) sekä pysähtynyt kehitys kuudennessa kategoriassa (oikeusvaltiollisuus). Venäjän ulkoasiainministeriö reagoi tutkimukseen kyseenalaistamalla tutkimuksen puolueettomuuden. Venäjän hallinto kokonaisuudessaan on suhtautunut hyvin kielteisesti ja puolustellen lähes kaikkiin ulkopuolisiin arvioihin Venäjän nykytilasta. Poikkeuksena oli Euroopan Neuvoston 2005 julkaisema arvio Venäjän kehityksestä, johon Venäjän reagoi rakentavasti.

Putinin aika

Presidentti Vladimir Putinin roolia Venäjän vakauttajana ja modernisoijana on luonnehdittu monella tavalla. Häntä on pidetty demokraattina konservatiivien joukossa, perusteellisen suunnittelijana, reaktiivisena byrokraattina tai varovaisten byrokraattisten askelien ottajana. Presidentti Putinia ei voitu pitää erityisen dynaamisena vaan pikemminkin hitaana uudistajana.

Samaan aikaan presidentti Putin oli voimapolitiikko. Presidenttikautenaan ja sitä edeltäneenä pääministerikautenaan Putin keskitti valtaa Moskovaan, aloitti toisen Tshetshenian sodan, kesytti duuman, lopetti alueiden ajaman itsenäisemmän politiikan ja laittoi poliittistakin vaikutusvaltaa käyttävät oligarkit kuriin. Selvin esimerkki oligarkien suitsimisesta on Hodorkovskin tapaus. Varsinaisissa uudistuksissa Putinin

hallinnon harjoittama linja on ollut kuitenkin hidasta ja sitä on leimannut vakauteen pyrkivä kompromissihakuisuus. Presidentti Putinin kautta onkin leimannut tasapainoilu kahden eri poliittisen linjan, turvallisuuspalvelutaustaisten "sekurokraattien" ja business-pohjaisten "teknokraattien" välillä. Kolmas, liberaali linja on jäänyt taka-alalle Putinin hallintokaudella.

Aloittaessaan presidenttikautensa Putin näytti tietoisesti valinneen pitkän tähtäimen strategisen linjan. Putin aloitti presidenttikautensa valmistautumisen kuulemalla oman lähipiirinsä talousmiehiä ja asiantuntijoita. Olikin luonnollista, että tulevien uudistusten suunnittelijoina toimisivat hänen valintaansa tukeneet ja edesauttaneet pietarilaiset asiantuntijat. Näille talouden ja politiikan asiantuntijoille annettiin tehtäväksi löytää ne suuntaviivat, joiden mukaan uutta Venäjää piti luotsata. Maan modernisaatiokehityksellä piti tavoittaa lännen etumatka.

Toisaalta asiantuntijoiden tekemien uudistusten läpiviemisessä uusi presidentti taas luotti enemmän omasta taustastaan tuttuihin turvallisuuspalveluiden upseereihin, sisäasiainministeriön ammatilaisiin tai armeijataustaisiin luottohenkilöihin. Uudemman Venäjän poliittinen kehitys näyttääkin etenevän juuri näiden kahden eri leirin välisten jännitteiden kautta.

Putinin lähipiirin kahden eri leirin, liberaalien asiantuntijoiden, hallinnon ammattilaisten sekä voimalinjan edustajien välinen jännite oli selvästi nähtävissä hallituksen politiikassa. Asiantuntijat ovat painottaneet uudistusten merkitystä, kun taas turvallisuuspalvelusta peräisin olevat henkilöt korostavat vakauden tärkeyttä. Presidentti itse tasapainoili tässä ristiriitaisessa tilanteessa yhdistävänä tekijänä. Putin saattoi valita aina kahdesta erilaisesta politiikan linjasta itselleen sopivamman. Tällainen tilanne ei ole uusi Venäjän politiikassa etenkin Gorbatschovin perestroika-ohjelman jälkeen. Jännite ulospäin suuntautuvan liberaalimman ja sisäänpäin kääntyvän konservatiivisemmän linjan välillä on ollut yksi suurista ongelmista Venäjän uudistusten tiellä.

Putinin tärkein taloussuunnittelun väline on hänen vuonna 1999 perustamansa Strategisen tutkimuksen keskus, jonka suosituksia käytetään Venäjän federaation taloudellisen toiminnan suuntaviivoina. Keskuksen ensimmäinen tärkeä tehtävä oli luoda puitepaperi Venäjän talouden ja sosiaalisektorin pitkän aikavälin ongelmien ratkaisemiseksi. Lopputuloksena on "Venäjän Federaation sosioekonomisen kehityksen strategia 2010". Tehtävän tärkeys oli selvää alusta alkaen, ja kaikki keskuksen voimavarat olivat suunnattuna puitepaperin luomiseen. Asia käsiteltiin erilaisissa keskusteluissa joulukuusta 1999 aina maaliskuuhun 2000 saakka ja sadat eri alojen asiantuntijat osallistuivat työskentelyyn. Huhtikuussa 2000 puitepaperia alettiin yhtenäistää, ja työssä toimivat vastuullisina johtajina muun muassa O. Vjugin, E. Gavrilenkov, A. Dvorkovitsh, M. Dmitrijev, S. Sinelnikov-Murylev ja A. Uljukaev, M. Krasnov sekä keskuksen johtaja E. Nabiullina. Puitepaperin johtavana auktoriteettina oli Putinin entinen talousministeri ja Pietarin ajoilta tuttu German Gref, jonka vastuulle puitepaperi lopulta jäi. Puitepaperi koostuu kolmesta osasta: vallankäytön uudistuksia käsittelevästä osasta, talouden modernisaation ongelmista ja sosiaalipolitiikasta. Puitepaperi ei saanut virallista asemaa, sillä sitä ajateltiin myöhemmin täydennettävän. Putinin tehtävänanto viestitti sel-

västi, että talouskysymyksissä ja pitkäntähtäimen ongelmien määrittelyssä presidentti luottaa ammattilaisiin, ei ideologeihin.¹⁸

Puiteohjelma sai rinnalleen toisen asiantuntijanäkemyksen. Sergei Karaganovin¹⁹ johtaman Ulko- ja Puolustuspoliittisen Neuvoston tekemän selvityksen mukaan Venäjää kohdanneet ongelmat, kuten uudistusten epäonnistuminen vuonna 1992, valtion heikkous, valtion ja yhteiskunnan välinen kasvava kuilu, alueiden ja keskuksen ongelmat sekä Venäjän kansainvälisen aseman heikentyminen, ovat sidoksissa muutokseen tarvittavan eliitin puuttumiseen. Selvityksen mukaan Venäjä oli rappioon ja tuhoon tuomittu, jolle sen hallitseva luokka kykenisi löytämään voimaa johtaa yhteiskuntaa kohti muutosta. Tästä syystä Venäjän tulee katsoa päättävästi eteenpäin, ei taaksepäin etsien jotakin abstraktia Venäjän ideaa.

Selvityksessä painotettiin, että Venäjän suurin haaste on taistelu korruptiota ja menneisyyden hallinnollista usvaa vastaan. Lakien vaietessa, sen harmaalla alueella mellastavat entiset stalinistiset mekanismit ja samalla valtion ohjaus katoaa. Tämän takia Venäjällä ei ole vielä kestäväää taloudellista kehitystä, se ei kykene hoitamaan rationaalisesti omia voimavarojaan, on voimaton ulkopoliitikassaan, eikä siten kykene vakuuttamaan kansalaisiaan siitä, että demokratia olisi tullut jäädäkseen Venäjälle.

Ulko- ja Puolustuspoliittisen Neuvoston selvityksessä ei kuitenkaan uskallettu ehdottaa radikaaleja muutoksia perustuslakiin tai presidenttijohtoiseen hallintotapaan. Kun poliittinen vakaus on ollut hallinnon ensisijainen päämäärä, niin rohkeat uudistushankkeet haudataan tai pannaan jäihin. Tästä yhtenä esimerkkinä on todellisen maareformin puuttuminen Venäjällä.²⁰

Uudistusten hitaus ei ole johtunut ainoastaan poliittisesta varovaisuudesta vaan siitä, että uudistusten käynnistäminen vaatisi hallinnon muutoksia ja vastuualueiden uudelleenjakamista. Raporttien tie käytännön politiikkaan on kovin pitkä. Näyttääkin siltä, että Kasjanovin johtama hallitus ei kyennyt tarpeeksi päättäväisiin toimenpiteisiin näiden uudistusten toteuttamiseksi. Vasta vuonna 2006 Mihail Fradkovin hallitus kykeni uudistamaan hallintoa, tiivistämällä ministeriöiden välistä yhteistyötä ja selkeyttämällä

18 Putinin uuden Venäjän aivoriihen jäseniksi on nimitetty muitakin ekonomisteja kuten Jevgeni Jasin ja Vladimir Mau, Lev Okunkov ja Andrei Illarionov, joka vuonna 2006 erosi protestina valtiotaloudelliselle suuntaukselle. Sakwa 2004, 47.

19 Toisin kuin Gref, Karaganov on toiminut Venäjän ulkopoliittikan vaikuttajana jo neuvostoaikana. Hän oli ulko- ja turvallisuuspoliittisen neuvoston perustaja (1991) ja vuodesta 1992 presidentin neuvoston jäsen.

20 Lokakuussa 2001 Venäjän parlamentin ylähuone lokakuussa hyväksyi lakialoitteen, joka salli viljelemättömän maan myynnin Venäjällä. Laki läpäisi myös duuman käsittelyn. Uusi laki ei koskenut viljelysmaan myyntiä tai ostoa. Vuonna 2002 tähän tuli muutos, kun duumalle esiteltiin viljelysmaan myyntioikeutta koskeva lakialoite. Uusi aloite salli maanviljelysmaan laillisen myynnin ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1917 vallankumouksen. Aikaisemmin viljelysmaan omistusoikeus oli vain valtiolla tai yhteisömuotoilla, eikä viljelysmaan myyminen ollut sallittua laillisesti. Aloite ei kuitenkaan ollut myötätulessa: kommunistit arvostelivat sitä ja pelkäsivät ulkomaalaisten ostavan maan. Lakialoitetta loppujen lopuksi muutettiin ja ulkomaalaisilta kiellettiin oikeus ostaa viljelysmaata. Lakialoite salli nyt ulkomaalaisille ainoastaan oikeuden vuokrata maata maan rajojen lähellä 49 vuodeksi. Maareformi jäi näin puolitiehen.

työnjakoa. Venäjän hallituksen rakenteiden ja osastojen uudistamisen tarkoituksena oli lisätä tehokkuutta ja taistella korruptiota vastaan.

Tätä varten pääministerin alaisuuteen valjastettiin kolmen varapääministerin troikka (Dmitri Medvedev, Sergei Ivanov, Aleksander Zhukov), joka sai "superministerin" roolit Venäjän hallituksessa. Tässä työnjaossa varsinaisella pääministerillä oli vastuullaan hallituksen johtaminen, varapääministerien toimialojen koordinointi, budjetin valvonta ja ennen kaikkea maan strategisten voimavarojen kuten energian hallinta. Samaan aikaan Fradkov johti erilaisia valtion komissioita ja neuvostoja.

Pääministerin tärkein avustaja oli ensimmäinen varapääministeri Medvedev, jonka alaisuudessa toimii hallituksen strategisen ajattelun ydin – "kansallisten ohjelmien keskus". Kansallisiksi ohjelmiksi määriteltiin Venäjän tulevaisuuden kannalta neljä painopistealuetta: terveys, asuminen, maatalous ja koulutus. Nämä Venäjän hallituksen asiantuntijoiden määrittämät painopistealueet saivat kansallisen etusijan ja myös varoja vakauttamisrahaston öljydollareista. Tämän tulkittiin merkitsevän kansallisten projektien tärkeyttä – öljyrahoihin ei ole muulloin juuri koskettu. Medvedev sai vastuun myös Venäjän median valvonnasta sekä federaation oikeuslaitoksen ja syyttäjälaitoksen toiminnasta. Tämä jättimäinen vastuu täydentyi vielä sillä, että Medvedev valvoi liikemiehiä sekä valtion ympäristöpolitiikkaa.

Troikan muut jäsenet ovat vaikutusvaltaisia omilla tahoillaan. Sergei Ivanovilla on vastuullaan koko sotateollisuus, ydinaseteollisuus ja terrorisminvastainen toiminta. Aleksander Zhukov taas täydentää näitä aloja valvomalla Venäjän investointipolitiikkaa, tariffeja ja liikennettä. Hänelle annettiin myös "pehmeät alat" kuten urheilu ja kulttuuri, mutta näiden lisäksi myös äärimmäisen tärkeitä aloja kuten WTO-politiikka, osittain EU-suhteet ja lainsäädännön uudistaminen.

Näin suurvallan elintärkeät hallinnolliset toiminnot keskitettiin kolmelle taholle. Kuten toimittaja Tatjana Natreba toteaa kyseessä olevan venäläisen "byrokraatiahelvetin" kolme piiriä²¹. "Supervarapääministerien" vastuiden kasvattaminen näytti olevan se keino, jolla Putinin hallitus pyrki tehostamaan valvontaa ja kontrollia.

Venäjän hallitus pyrkii kunnianhimoisiin tuloksiin kansallisten ohjelmien avulla. Varapääministeri Medvedev kutsui Moskovaan alueiden ja ministeriöiden johtajia ja moitti näitä ohjelmien toteuttamisen hitaudesta. Moitteiden syynä oli se, että aluejohtajat ja federaation ministeriöiden virkamiehet eivät ole toimineet hyvässä yhteistyössä. Tämä oli kuitenkin ennen kuin Medvedev nimitettiin presidenttikandidaatiksi vuoden 2008 vaaleihin. Hänen nimityksensä jälkeen kansalliset ohjelmat ovat saaneet vain myönteistä julkisuutta ja presidentti Putin kiitti erityisesti Dmitri Medvedeviä kansallisten ohjelmien hyvistä tuloksista. Venäjän uudistamisprosessilla ja kansallisilla ohjelmilla haetaan vakautta venäläiseen yhteiskuntaan.

Venäjällä puhutaan paljon myös siitä, että Venäjän "ideologinen hajoaminen" tulisi pysäyttää. Kuten Vladislav Surkov, Putinin varakanslipäällikkö totesi puheessaan vuonna 2006 Yhtenäinen Venäjä- puolueen edustajille, että samanlaiset mekanismit kuin

21 Argumenti i fakty- lehdessä (13/1326, maaliskuu 2006).

Ukrainan oranssivallankumouksen taustalla olivat, pyrkivät myös Venäjän ideologiseen hajottamiseen ja lääke siihen on "kansallisesti orientoituneen johtavan säädyn muodostuminen". Kysymys ei ole valtioideologiasta, kuten Neuvostoliitossa, sillä Venäjän perustuslaki ei salli virallista valtioideologiaa, vaan siitä että Venäjää olisi johdettava vahvasti keskushallinnon otteessa. Tähän perustuu myös Yhtenäinen Venäjä- puolueen luominen ja vahvistaminen. Puolue luo valtaeliittiä, joka omalta osaltaan demokraattisen perustuslain puitteissa tukee presidentin hallinnon linjaa.

Venäjän uudistumisen suurena uhkana näyttää olevan se, että Putinin aloittamat hallinnolliset uudistukset lisäävät jatkuvasti virkamiesten määrää samalla, kun asioiden käytännön hallinta vaikeutuu.

Sekurokraatit ja Venäjän poliittinen järjestelmä

Presidentti Putinin kahden presidenttikauden aikana turvallisuuspalvelutaustaiset sekurokraatit vahvistivat jalansijaansa Venäjän politiikassa. Nimittäessään uutta hallintoansa Putin luotti ennen kaikkea turvallisuuspalvelun henkilöstöön ja sotilaisiin, joita yleisessä kielenkäytössä alettiin kutsua silovikeiksi. Silovik-sana tulee venäjänkielisestä termistä silovje struktury (voimarakenteet; asevoimat, tiedustelupalvelu ja lainvalvonta). Turvallisuuspalvelu- ja armeijataustaisten henkilöiden nimittäminen talouden, politiikan ja hallinnon avainvirkoihin on lisääntynyt siinä määrin, että jotkut tutkijat ovat alkaneet puhua Venäjällä vallitsevasta "sekurokatiasta", "militokatiasta" tai "suojellusta diktatuurista" (ohrannaja diktatura).²² Venäläisen sosiologin, Olga Kryshtanovskajan tutkimuksen mukaan neljännes nyky-Venäjän korkeimmista byrokraateista on silovikeja. Määrä nousee kolmannekseen, jos lasketaan kaikki turvallisuusorganisaatioihin sidoksissa olevat. Kryshtanovskajan mukaan silovikit muodostavat ajatusmaailmaltaan homogeenisen ryhmän.

Vaikka silovikien taustojen merkityksestä löytyy monta näkemystä, yhtenevä näkemys on, että silovikeja edustava ryhmä on hyvin vaikutusvaltainen, ellei jopa vaikutusvaltaisinkin Venäjän politiikassa. Venäjän politiikan eliitit voidaan karkeasti jakaa kolmeen pääryhmittymään: silovikeihin, teknokraatteihin ja liberaaleihin. Silovikit ovat eripuraisin ryhmittymä, mutta neljä näkemystä yhdistää niitä.²³

22 Eriäviäkin näkemyksiä löytyy, eikä tutkijayhteisö ole yhtenäinen silovikien merkityksestä. Erityisesti kysenalaistetaan Kryshtanovskajan arvio silovikien homogeenisesta ajatusmaailmasta. Ks. Bettina Renz, "Putin's Militocracy? An alternative interpretation of siloviki in contemporary Russian Politics", *Europe-Asia Studies*, vol.58, No.6, September 2006, pp.903-924, Sharon and David Riviera, "The Russian Elite under Putin: Militocratic or Bourgeois?", *Post-Soviet Affairs* 22(2), 2006, pp.125-144, Renz and Thornton (authors), "Siloviki in Politics – Russian Military Reform," *Russian analytical digest*, 17/07, <http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?lng=en&id=29428> and Ian Bremmer&Samuel Charap, "The Siloviki in Putin's Russia: Who they are and what they want", *Washington Quarterly*, Winter 2006-2007.

23 Ian Bremmer&Samuel Charap, "The Siloviki in Putin's Russia: Who they are and what they want", *Washington Quarterly*, Winter 2006-2007.

1. Valtion täytyy olla voimakkaasti keskustasta hallittu maa, jolla on vahvat ja hyvin rahoitetut puolustus- ja turvallisuusrakenteet. Laki, järjestys ja vakaus ovat tärkeämpiä käsitteitä kuin demokratia tai aktiivinen ja vapaa kansalaisyhteiskunta.
2. Valtion tulee olla vahvasti mukana talouden strategisilla alueilla.
3. Luonnonvarat kuuluvat Venäjän kansalle ja ne tulee pitää kokonaan valtion omistuksessa.
4. Yhdysvallat ja Nato ovat uhka Venäjälle. Venäjän suuruus ja arvostus löytyy vain vahvan armeijan kautta.

Putinin presidenttikaudella Venäjä rakentui Putinin oman silovikeista koostuvan eliitin varaan, eivätkä asiantuntijoiden tekemät pitkän aikavälin suunnitelmat todellisuudessa ole merkityksellisiä. Putinin ja hänen lähipiirin tarkoituksena ei ollut liberalisoida Venäjän taloutta enempää tai jakaa omistuksiaan piirin ulkopuolisille, vaan pitää Venäjän luonnonvarojen hyödyntäminen omissa käsissään. Erityisesti energiasektori ja puolustusteollisuuden alat asetettiin tarkkailuun. Ulkomaalaisille ei haluta antaa edes aiemmin sopimuksilla sovittuja osuuksia. Sopimuksia tarkistetaan jos näyttää siltä, että ne eivät ole kansallisen edun mukaisia.²⁴

Presidentti Putinin turvallisuuspalvelutaustaiseen lähipiiriin kuuluivat presidentin hallinnon johtajat Igor Setshin ja Viktor Ivanov, FSB:n johtaja Nikolai Patrushev sekä entinen puolustusministeri Sergei Ivanov. Sergei Ivanov on kuitenkin itse ottanut etäisyyttä varsinaisesta siloviki-ryhmittymästä. Putinin tavoin he kaikki ovat pietarilaisia. Samalla kun Putinilla ja hänen lähipiirillään oli turvallisuuspalvelu FSB otteessaan, hankkivat he itselleen merkittävän jalansijan Venäjän talouden kannalta keskeisten yritysten johdosta. Igor Setshin toimii Venäjän suurimman öljy-yhtiön Rosneftin hallituksen puheenjohtajana. Viktor Ivanov toimii puolestaan Aeroflotin ja ilmatorjuntaohjusyritys Almaz-Antein johtokunnan johtajana. Sergei Ivanov puolestaan toimii aseteollisuuden ja ilmailuteollisuuden johtavissa asemissa. Venäjän aseteollisuudella menee ulkomaankauppojen ansiosta hyvin. Silovikien ote talouden, infrastruktuurin ja luonnonvarojen hallinnassa ulottuu kuitenkin myös alemmille tasoille. Useat FSB-taustaiset byrokraatit ovat keskeisillä paikoilla. Gazpromin ja Gazprombankin varatoimitusjohtajana toimii Sergei Ivanovin poika. Presidentti Putinin lehdistösihteeri Aleksei Gromov istuu Venäjän päätelevisiokanavan hallituksessa. Valtion rautateiden johdossa toimii Vladimir Jakunin. Presidentti Putinin hyvä ystävä Sergei Tshemezov on puolestaan valtion aseteollisuusviraston Rosoboronexportin johtaja. Putinin pietarilainen lähipiiri on miehittänyt politiikan ja talouden tärkeimmät virat.

Presidentiksi tultuaan Putin katsoi päätehtäväkseen maan hallinnon uudistamisen, poliittisen valta-asemansa vahvistamisen ja vaihtoehtoisten poliittisten voimien neutralisoimisen. Putinin aikana Kreml kääntyi presidentti Jeltsinin aikaisia vaikutusvaltaisia oligarkeja vastaan. Poliittisesti aktiivisimmat oligarkit, Boris Berezovski ja Vladimir Gusinski lähtivät maanpakoon erilaisia oikeustoimia välttääkseen. Venäjän rikkaimpiin miehiin kuuluva Mihail Hodorkovski

24 Novaja gazeta, No. 95 (1217) 14.12.-17.12.2006. Julija Latinina: "Kak my vnodim v Evropu".

tuomittiin vankilarangaistukseen veroepäselvyyksien vuoksi. Hänen johtamansa Jukosin varat siirrettiin pääosin Rosneftille, joka on FSB:n hallussa. Oligarkien vastainen kampanja jatkui vuoden 2007 aikana. Elokuussa voimakkaasti kasvussa olleen Russneftin omistaja Mihail Gutserijev pakotettiin luopumaan yrityksestään Kremlin hyväksi.

Oligarkkien ohella presidentti Putinin hallinto kavensi alueiden kuvernöörin valtaa, median sananvapautta, muokkasi vaalilain niin, että 2/3 parlamentista saadaan varmuudella presidentin taakse sekä kavensi oppositiopuolueiden ja kansalaisjärjestöjen liikkumatilaa. Putinin sekurokration tarkoituksena ei ollut synnyttää itsenäistä, poliittisesti aktiivista venäläistä keskiluokkaa, vaan pitää se otteessaan. Venäjän väestön taloudellinen ja poliittinen riippuvuus on sekurokration kaltaiselle järjestelmälle hyödyllistä sekä johdonmukainen jatko neuvostoajojen poliittiselle kulttuurille. Samalla sekurokrationa pyrkii jakamaan hyvinvointia juuri sen verran, että väestö pysyy tyytyväisenä. Tässä sekurokraatit ovat toistaiseksi onnistuneet hyvän talouskasvun siivittämässä.

Legitimiteettiä hallinto hakee myös ruokkimalla kuvaa ulkoisesta ja sisäisestä uhasta, sekurokration kaltaisen järjestelmän toimiessa kansalaisten suojelijana ja vakauden takaajana. Ideologisella puolella sekurokraatit tyytyvät kansallistunteen herättelyyn lännenvastaisuudella ja sitä hyvin palvelevilla Stolypin- ja "Suuri isänmaallinen sota" -myyteillä.²⁵ Venäjän sisäpoliittinen mobilisaatio tapahtuu neuvostoajakaisten viholliskuvien mukaisesti. Amerikkalaisvastaisuus ja lännen vastustaminen sekä yleinen ulkomaalaisvastaisuus ovat nousseet Venäjän poliittiselle agendalle. Kremlistä riippumatonta oppositiotointia pidetään Yhdysvaltojen tai muiden pahantahtoisten tahojen salajuonena.²⁶

Sisäpolitiikassa Kremlistä johdettu silovikien strategia perustuu ajatukseen, että hallitsevan eliitin on dominoitava mahdollisimman monia puolueita ja niiden johtajia. Epäsuoran hallinnan etuna on se, että poliittinen pääoma ei ole yhdellä puolueella, vaan valtaeliitti perustaa omia fiktiivisiä puolueitaan ja kilpailuttaa niitä valtapuolueen asemasta. Puoluejärjestelmä imitoi läntisiä malleja, mutta kaikki merkittävät päätökset tapahtuvat kulissien takana. Puolueen tärkein tehtävä ei ole saavuttaa kansalaisten hyväksyntää ja aktiivista kannatusta, vaan ansaita Kremlin luottamus. Siten Kremlin tehtävänä on luoda kansalaisyhteiskunta vetoava politiikka. Kansalaismielipiteen tärkeyttä ei pidä vähätellä Venäjällä, sillä yksi vielä olemassa olevista demokraattisista elementeistä on juuri kansalaisten tuki maan johdon linjalle. Puolue Kremlin luottamusta hakiessaan haluaa päästä osalliseksi valtion tuesta ja liike-elämän lahjoituksista. Itse äänestäminen näyttäisi olevan enemmänkin merkki poliittisesta kuuliaisuudesta kuin halusta vaikuttaa. Näin äänestämisestä on tullut näennäistä ja johdettua.

Itse poliittisten päätösten toimeenpano tapahtuu keskitetysti entisten turvallisuuselinten ohjaamien prosessien kautta. Presidentin ukaasit tai lait eivät ole ainoita valtakäytön keinoja, vaan tarpeen tullessa täsmäiskuin toimiva oikeuslaitos ja verottaja kykenevät nujertamaan itsepäisimmät vastustajat. Tämän tehokkaan hallintorakenteen varjopuolena on ollut doktriinien puute, joka taas on johtanut hallinnon "jumalhämä-

25 Myös Stalinin rehabilitointi näyttää etenevän vaihinkaisesti.

26 Georgi Bovt: "Convenient Anti-Americanism. St. Petersburg Times. 3 Lokakuuta 2006.

rään”. Käytännössä korkeatkaan virkamiehet eivät aina tiedä, mitä keskus haluaa tai mikä on sen strategia, eivätkä siten osaa soveltaa ongelmatilanteissa ilman keskuksen ohjeita. Tästä seurauksena on Venäjään liittyvä riskitekijä, ”jumalhämärästä” johtuva, alempien portaiden omatoimisuus, jonka taustalla on halu miellyttää ylintä johtoa. Tämä luo viranomaistoimintaan ennakoimattomuutta.

Pelko poliittisen vallan nopeista muutoksista vaikuttaa vahvasti Venäjän sisäpolitiikkaan. Presidentti Putinin kaudella Venäjän sisäpolitiikan keskeiseksi piirteeksi muodostui vakaushakuisuus, jota alleviivaa jatkuvuuden tavoittelu. Sekurokraattien muodostama eliitti ei halua kokea sisäistä oranssivallankumousta ja pelkää Ukrainan tai Georgian kaltaisia rauhanomaisia kansannousuja. Lainsäädännön tehtäväksi on tullut luoda puitteet, jossa valtio voi puuttua sisäisiin ja ulkoisiin uhkiin. Tuloksena on ollut Viktor Timtschenkon mukaan demokraatua – demokratian ja diktatuurin risteytys, jossa viranomaiset pyrkivät estämään Venäjän kansalaisyhteiskunnan aktivoitumisen ja kontrolloimaan kansalaisten poliittista toimintaa.²⁷

Pelon ilmapiiri hallinnon välineenä

Putinin nomenklatuuran tärkeimpänä tehtävänä on valvonta, joka taas ei ole mahdollista ilman kontrollia, viholliskuvia ja uutta lainsäädäntöä. Kontrollin rakentaminen on aloitettu uusista hallintopiireistä ja FSB:n tehostuneesta toiminnasta. Viholliskuvien rakentamisessa on turvaututtu neuvostoaikaiseen ressentiment-ajatteluun, joka on ollut käytössä Venäjän hallinnossa kautta aikain. Se on ollut usein merkinä hallinnon heikkenemisestä ja uudistusten hitaudesta tai epäonnistumisesta. Ressentiment-ajattelu perustuu siihen, että joku tai jokin ulkopuolinen on syyllinen siihen, etteivät hallinnon uudistukset mene eteenpäin tai että lupauksia ei voida pitää.

Putinin hallinnolle hankalien oligarkkien kesyttämiseen käytettyjen byrokraattisten ja oikeudellisten keinojen lisäksi Kreml tai sen suosioon pyrkivät tahot ovat turvautuneet myös uhkakuvien luomiseen. Uhkakuvat liittyvät usein toiseen Tshetshenian sotaan tai terrorismin vastaiseen sotaan. Tshetshenian presidentti 1996-1997 Zelimhan Jandarbijev salamurhattiin autopommilla Qatarissa vuonna 2004. Tshetshenian vuonna 1997 kansanäänestyksellä valittu presidentti Aslan Mashadov tapettiin maaliskuussa 2005 ja tshetshenikapinallisten radikaalisuunnan johtaja Shamil Basajev heinäkuussa 2006. Lisäksi Venäjällä on salamurhattu joukko hallintoon kriittisesti suhtautuvia journalisteja ja poliitikkoja. Erityisesti tutkivat journalistit kuuluvat riskiryhmään. Tshetshenian tai keskus- ja paikallishallinnon korruptiota käsittelevät kirjoitukset sekä ihmisoikeusasiat ja talousrikokset ovat teemoja, joiden alle voidaan laittaa lähes kaikki salamurhat Venäjällä sitten vuoden 1992.

27 Timtschenko 2003, 241. On kuitenkin myös hyvä muistaa, että Putinin aikana on elvytetty kuntakenne ja kunnat ovat jopa saaneet demokraattiset vaalit ja omat budjetit käyttöönsä.

Tavalla tai toisella Tshetshenian sotaan kriittisesti suhtautuvat tahot ovat erityisesti joutuneet vaikeuksiin tai murhattu. Vuonna 1998, neljä kuukautta sen jälkeen kun Putinista tuli FSB:n johtaja, kansainvälisesti tunnettu demokraatti ja duuman oppositiojohtaja, Galina Starovoitova murhattiin Pietarissa. Yleinen käsitys on, että Starovoitovan murhasta tuomitut eivät olleet teon takana. Starovoitova oli äänekäs ensimmäisen Tshetshenian sodan arvostelija. Vuonna 2000 salamurhattujen lehtimiehien (Igor Domnikov, Sergei Novikov, Iskandar Hatlon, Sergei Ivanov ja Adam Tepsurgajev) murhaajia ei ole saatu kiinni. Suurin osa heistä kirjoitti Tshetsheniasta tai kyseenalaisti turvallisuuspalvelun toimia. Huhtikuussa 2002 suosittu kenraali Aleksander Lebed sai surmansa lento-onnettomuudessa, ja 2003 murhattiin kotiovellensa Sergei Jushenkov, venäläinen liberaali ja demokraatti. Molemmilla oli tausta Venäjän asevoimissa, mutta he suhtautuivat hyvin kriittisesti Putinin hallinnon tapaan hoitaa Tshetshenian sota. Jushenkov oli ollut mukana niin sanotussa Kovaljovin komiteassa, joka tutki syytteitä, joiden mukaan Putinin väitettiin olevan vastuussa Moskovan kerrostalojen räjäyttämisestä, mikä toimi myös toisen Tshetshenian sodan lähtölaukauksena. Loput komitean jäsenet joko menettivät henkensä tai joutuivat muuten vaikeuksiin. Surmansa on myös saanut rasismien vastaisessa taistelussa kunnostautunut professori Nikolai Girenko vuonna 2004 sekä saman vuoden heinäkuussa surmattu Paul Hlebnikov. Hlebnikov oli tutkinut Tshetshenian uudelleen rakentamiseen tarkoitettujen varojen väärinkäyttöä. Vuoden 2006 syksyllä tapettu pankkimies Andrei Kozlov oli tutkinut samanlaisia syytöksiä kuin Hlebnikov. Suurinta kansainvälistä huomiota herätti toimittaja Anna Politkovskajan murha lokakuussa 2006. Politkovskajan kohdalla tiedotusvälineissä esitettiin useita eri teorioita murhasta. Anna Politkovskajan muistetaan erityisesti Tshetshenia-kysymyksen pitämisestä julkisessa keskustelussa. Murhan jälkeen Novaja Gazeta-lehdestä, missä Politkovskaja työskenteli, kertoi hänen työskennelleen Tshetshenian presidentin, Ramzan Kadjrovin Tshetshenias-ta kertovan artikkelin parissa. Politkovskajan murhaajaa tai murhaajia ei ole tavoitettu. Marraskuussa 2006 Lontoossa asunut Iso-Britanniaan emigroitunut entinen FSB:n upseeri Aleksander Litvinenko murhattiin Lontoossa. Hänellä oli läheinen suhde venäläiseen liikemieheen Boris Berezovskiin, joka on avoimessa oppositiossa Venäjän nykyisen valta eliitin kanssa. Litvinenkon murhaan on kytketty erilaisia arvailuja siitä, mitä hän tiesi toisen Tshetshenian sodan alkuvaiheista. Joidenkin venäläisten tutkijoiden mukaan Litvinenkon kuoleman taustalla oli Kremlin sisäinen valtataistelu. Venäläisen tutkijan Josif Diskinin mukaan Litvinenkon, Politkovskajan ja keskuspankin ensimmäisen varajohtajan Andrei Kozlovin murhat vuonna 2006 olivat yhteydessä toisiinsa: murhasarjan taustalla oli Diskinin mukaan "jonkun ryhmän" halu ohjata presidentti Putinin politiikkaa ja "joko saada hänet neuvottelemaan seuraajastaan tai pakottaa Putin kolmannelle kaudelle".

Tshetshenian sotien merkitys Venäjän sisäpolitiikan muokkaajana on suuri. Valtio, joka on taistelussa määriteltyä (tshetsheenikapinalliset) ja määrittelemätöntä (terrorismi) vihollista vastaan, voi harvoin samalla käynnistää aitoa demokraattista kehitystä. Demokraattinen kehitys ja valtiomuodon luominen edellyttävät ensisijaisesti yhteiskuntaa, joka ei käy sota. Venäjällä demokratiakehitys pysähtyi viimeistään 1994, kun ensimmäinen Tshetshenian sota alkoi.

Keskeisin Putinin sekurokratiaa ja samalla Venäjän vakautta koskeva kysymys on, onko FSB:llä pitkäaikaisia edellytyksiä toimia korvikepuolueena hajotetun NKP:n saapaisissa. Presidentti Putin on pyrkinyt syventämään hallinnon otetta erilaisten hallintojärjestelyiden avulla. Nämä eivät kuitenkaan ole luoneet hallintoon läpinäkyvyyttä, vaan päinvastoin niitä voidaan pitää monimutkaistavina, sillä uusia hallinnollisia rakenteita on luotu vanhojen järjestelmien sisään. Tämä puolestaan ei ole johtanut kasvaneeseen koheesioon intressiryhmien välillä. Kun Venäjällä on tehty paluuta Neuvostoliiton toimintamalleihin, onkin herännyt kysymys, mikä täyttää NKP:n jättämän paikan? NKP:han piti kontrollillaan ohjauksessa sekavaa valtiobyrokratiaa, jonka keskipakoiset tendenssit käynnistyivät nopeasti NKP:n heikkenemisen ja tuhon myötä. Putinin Venäjällä poliittisilla puolueilla, kuten Kremlin hallituspuolueella, Yhtenäisellä Venäjällä ei todellisuudessa ole mitään omaa auktoriteettia eikä riittävää puoluekoneistoa.

Perusongelma on, että FSB olisi halukas pitämään vallan käsissään, mikä taas ylläpitää ressenttiment-ajattelua ja hankaloittaa uudistusten läpivientiä. FSB ei ole halukas ottamaan vastuuta sisäpoliittisista haasteista ja kehityksen epäonnistumisesta. Tätä kautta, päinvastoin kuin Neuvostoliitossa, systeemin uskottavuus kriisiaikoina kärsii. FSB:n on vaikea mobilisoida mitään lisäresursseja vallanpitoonsa, jos sen arvovalta laskee. Vastuun kantamiseen tarvitaan monimutkaisia rakenteita, joilla on taipumus itsenäistyä hallinnon kontrollista, kun hallinto hieman heikkenee. Putinin hallinnossa ei ollut mitään ryhmittymää, joka olisi ollut valmis innostuksesta tai pyyteettömästi palvelemaan sekurokratiaa, jos tämä joutuisi ahdinkoon.

Venäjän hallinnon analyysi ei ehkä ole entisen kremlologian kaltaista, mutta ymmärtääkseen Venäjän sisäpolitiikan labyrinthtejä, on nähtävä yhtenevät linjat eri ryhmittymien välillä ja myös vanhojen lojaalisuussuhteiden suuri merkitys. Maaliskuussa 2008 presidentiksi valittu Medvedev ei ole turvallisuuspalvelutaustainen, mutta hän kuuluu "Pietari-perheeseen". Hän jakaa yhteisiä arvoja niin silovikien, teknokraattien kuin liberaalienkin kanssa. Vaikka hallinto on mahdollisesti jakautumassa eri intressiryhmiin, niin politiikan marginaalista kohdistuva ulkopuolinen haaste yhdistää ryhmittymiä toisiinsa. Kremlin otteen ulkopuolella toimivat Toinen Venäjä -liike, kommunistit ja äärioikeisto ovat haastaneet valtakoalition. Suurin uhka Putinin hallinnon sekurokraateille ja heidän vakaus- ja jatkuvuusajattelulle oli, että uusien intressiryhmien jo epävakaa pohjalla oleva keskinäinen yhteenkuuluvuus ja solidaarisuus heikkenee tai häviää. Sama uhka tulee olemaan myös uuden presidentin johtamassa hallinnossa. Jotta Venäjä todella voisi löytää vakautta, on presidentin yksi päätehtävistä pitää valtaeliitin sisällä olevat eriävät näkemykset yhtenäisinä.

Venäjän oppositio

Länsimaisessa mediassa oli tapana yliarvioida Putinin hallinnon otteen lujuus koko maasta. Sekurokration ilmapiiri ja näkyvyys vahvistavat tätä kuvaa. Todellista ylhäältä alaspäin toimivaa vallan vertikaalia ei luotu. Vanhat autonomiset ja oppositiorakenteet ovat lähes kaikki edelleen olemassa, vaikka ne ovat heikentyneet ja joissakin tapauksissa liittyneet löyhästi Putinin henkilökohtaisen auktoriteetin tunnustavaan suurkoalitioon.

Venäjän nykyjärjestelmän epävakausrakenteiden kannalta keskeinen kysymys on, missä tilassa on nykyinen oppositio, joka ei menestynyt vuoden 2003 ja 2007 duuman vaaleissa. Venäjän opposition suuri ongelma on sen hajanaisuus. Erityisesti eripuraisuus liberaalien oikeistopuolueiden välillä on johtanut näiden putoamiseen duumasta ja vaikutusvallan huomattavaan laskuun.

Myös Venäjän oppositioon kuuluva kommunistinen puolue on selvästi heikentynyt ja menettänyt kannatustaan. Voitokkaiden 1995 duuman vaalien jälkeen nähtiin, kuinka yhä useampi puolue ja erityisesti Kremlistä käsin luodut puolueet ottivat ohjelmiinsa kommunistien kansallispatrioottista retoriikkaa, joka on hyvin suosittua Venäjällä. Puoluejohtaja Gennadi Zjuganov, joka on jo useaan otteeseen määritelty poliittisesti ”rammaksi ankaksi”, osoitti kuitenkin vuoden 2007 duuman vaaleissa, että Venäjän kommunistinen puolue on voimissaan, Venäjän toiseksi suurin puolue ja todellinen oppositiopuolue. Kommunistinen puolue on ollut valmis yhteistoimintaan kaikkien niiden kanssa, jotka vastustavat keskushallintoa. Puolueen rasitteena on sen ikääntyvä kannattajakunta.

Liberaalit oikeistopuolueet ovat kärsineet kannatuksen menetyksestä, mikä ensisijaisesti johtuu Venäjän talouskasvun tuomasta parantuneesta hyvinvoinnista. Palkkojen nousu ja kulutusyhteiskunnan kehittyminen nykyisessäkin poliittisessä ilmapiirissä on vähentänyt liberaalipuolueiden tarpeellisuutta ja laimentanut markkinatalouden ja länsimaalaistumisen houkuttelevuutta. Kannattajiksi ovat jääneet lähinnä ne piirit, noin 10–20 % väestöstä, joille liberaalimarkkinatalous ilman valtion voimakasta osallistumista toi tai toisi taloudellista hyötyä. Tämä ryhmä on suhteellisen varakasta ja poliittisesti hyvin tietoisista sekä entistäkin kriittisempää Putinin ohjattua kurssin kohti voimakkaampaa taloudellista sääntelyä ja vahvistettua valtionohjausta. Oikeistopuolueista parhaiten puoluerakenteen ovat säilyttäneet Omena-vaaliliitto, Jabloko sekä Oikeistovoimien liitto, SPS. Älymystön parissa Jablokolla on laaja kannatus. Liberaali talouseliitti sympatisoi Oikeistovoimien liittoa. Kummankin puolueen kannatus oli vaatimatonta vuoden 2007 duuman vaaleissa.

Suurvenäläiset patriootit ovat hyvin hajanainen poliittinen ryhmä, jossa kuitenkin on merkittävää ja joissain tapauksissa jopa fanaattista poliittista aktiivisuutta. Ei-materiaalisesti luodut kansallispatrioottiset liikkeet suhtautuvat perinteisesti hyvin kielteisesti Putiniin. Merkittävänä syynä tähän on ollut, että miliisin virkamieskoneisto on suhtautunut näihin liikkeisiin usein huomattavan kovakouraisesti tietoisena siitä, että tämän piirin henkilöihin kohdistuneita loukkauksia harvoin huomioidaan lännessä. Kansallispatrioottiset puolueet näkevät Putinin Gorbatshev II:na, joka on johtamassa Venäjän kohti lopullista romahdusta. Parin viime vuoden aikana on kuitenkin ollut nähtävissä lisää-

tyvää hyväksyntää Putinille tämän konservatiivisemmaksi muokatun politiikan ja näyttävän Amerikka-kriittisyyden vuoksi. Näissäkin tapauksissa Putin nähdään yleensä vain väliaikaisena toimijana, jonka ehkä onnistuu torjua pahimmat uhat, mutta joka on kyvytön luomaan myönteistä muutosta.

Puoluepolitiikan ulkopuolella, mutta vaikuttajina kansalaisyhteiskunnan oppositiovoimissa ovat alueelliset ja vähemmistökansojen edustajat, jotka ovat kärsineet huomattavasti julkisten tukijoittensa apaattisuudesta, kun Putinin hallinto on kiristi otettaan alueiden hallinnossa. Kansalaisyhteiskunnan opposition luonteeseen kuuluu, että ne vetäytyvät syrjään huonoina aikoina palatakseen takaisin lupaavampina. Koska kuitenkin itse aluejärjestelmä toimii pääpiirteissään samoin kuin ennenkin, eikä todellisia mullistavia alueliitoshankkeita ole juuri tapahtunut, on näillä voimilla edelleen toiminnassa vanhat rahoituskanavat ja tukiverkot. Venäjän kansalaisyhteiskunta on sisäpolitiikan kannalta varsin arvaamaton tekijä juuri vetäytymiskyvyn ja toisaalta aktivoitumiskyvyn vuoksi.

Näiden kaikkien kansalaisliikkeiden aktiivisuuntausten eräänlaisena prismana toimii Toinen Venäjä -liitto, jota Putinin hallinto syystäkin pitää potentiaalisen oranssivalankumouksen keskusvoimana. Liitto sisältää joukon hyvin erilaisia poliittisia liikkeitä, joista tärkeimmät ja aktiivisimmat ovat shakkimestari Garri Kasparovin Kansalaisfoorumia ja kirjailija Eduard Limonovin Kansallisbolshevikit. Mielenkiintoista Toinen Venäjä -liitossa on, että sen sisällä on kaksi ääripäätä: länsimainen liberalismi sekä lähes fasistinen kansallisbolshevismi. Suurin huoli Putinin leirissä näyttää kohdistuvan juuri kansallisbolshevikkeihin siitä päätellen, miten monia kymmeniä puolueen aktivisteja pidetään vankiloissa tuomion kera tai ilman sitä. Rajut ja näyttävät kansalaistottemattomuuden ilmaukset ovat liiton toimintamalli. Liiton ääripäät alkavat muistuttaa lisääntyvästi toisiaan päättäväisen ja lannistumattoman protesti- ja taisteluhengen ollessa yhteinen nimittäjä. Poliittisen väsymyksen ja voimattomuuden Venäjällä molempien ääripäiden arvostus ja kunnioitus on noussut merkittävästi myös peruskannattajajoukon ulkopuolella.

Toinen Venäjä -liitto toimii ensisijaisesti kaupungeissa ja sen keskuspaikka on Pietari. Liitto pystyy, mikäli poliisin eristystoimenpiteet eivät ole liian massiiviset, mobilisoimaan Venäjän oloissa merkittävän suuria kansanjoukkoja mielenosoituksiin, joissa yleensä vastustetaan häikäilemätöntä ja kaupallista kaupunkisuunnittelua. Tästä syystä se ei voikaan olla luonteeltaan kovin talousliberaali ja tunnelman nostamiseksi täytyy kaikkien sen johtajien puhua Venäjän suurvaltakunnasta (velikaja deržava). Eräs tunnettu kirjailija on arvioinut, että Toinen Venäjä -liitto voi olla hyvinkin vaarallinen vastustaja vallitsevalle järjestelmälle. Edellytyksenä on, että se saa hyvin paljon rahoitusta, eikä sen taisteluhengeä onnistuta nujertamaan ennen kuin se on päässyt kunnolla vauhtiin. Monet ovat myös epäilleet Toinen Venäjä -liiton edellytyksiä Venäjän politiikassa sen jälkeen, kun duuman ja presidentin vaalit ovat ohi. Pidemmällä tähtäimellä avoin kysymys on, kuinka hyvin kunnianhimoiset ja itsetietoiset herrat Kasparov ja Limonov pystyvät yhteistyöhön. Koska liberaalipuolueetkaan eivät ole pystyneet yhdistämään voimiaan, epäillään että liitto, jossa kaksi hyvin erilaista suuntaa on edustettuna, voisi löytää pitkä-

aikaisen yhteisen sävelen. Liiton toista johtohahmoa, Garri Kasparovia huomioitiin runsaasti länsimaisissa tiedotusvälineissä vuoden 2007 aikana. Nähtäväksi jää, onko vasta muutaman vuoden päätoimista politiikkaa harjoittanut Kasparov kyllin kokenut näyttävään julkiseen rooliin Venäjän kansalaisyhteiskunnan oppositiovetäjäksi.

Venäjän ulkopuolella asuvat venäläiset muodostavat oppositioyhmän, joka ei yksinään pysty vaikuttamaan radikaalisti Venäjän sisäiseen kehitykseen, mutta joka on antanut syyntä Putinin hallinnolle turvautua ressentiment-ajatteluun. Yksi ulkoinen uhka, jonka kanssa Venäjän nykyhallinto joutuu taistelemaan, on ulkoapäin tulevat rahavirrat. Yksi kovaäänisimmistä ulkovenäläisistä Putinin hallinnon vastustajista on ollut Lontoosta toimiva Boris Berezovski, joka kesällä 2007 julisti roolinsa peräti vallankumoukselliseksi. Venäjällä Berezovskin lausunnot vain vahvistivat Putinin hallinnon hyödyntämää ressentiment-ajattelua.

Venäjän ohjatussa demokratiassa on myös ohjattu oppositio. Erikoisrooli Putinin tukijoukoissa on Vladimir Žirinovskin liberaalidemokraateilla. Žirinovski on solminut hyvin toimivan liittosuhteen Putiniin. Puolueen melko suuren ja pysyvän kannatuksen ja sen tiukan ja hyvin organisoidun rakenteen vuoksi se on Putinille käytännössä korvaamaton tukija. Sellaisena se vetää Putinin hallintoa jatkuvasti raaka-aineiden valtionohjauksen ja Amerikka-kriittisyyden sekä tiukan keskusjohtoisuuden suuntaan. Žirinovski ei kuitenkaan ole Putinin kontrollissa eikä liittosuhteen jatkuminen kaikissa olosuhteissa ole taattu. Toinen mielenkiintoinen ja merkittävä puolue, joka kuuluu ohjattuun oppositioon on Oikeudenmukainen Venäjä -puolue, joka on syntynyt kolmen puolueen vaaliliitosta (entinen Rodina-puolue, Eläkeläisten puolue ja Elämä puolue). Oikeudenmukainen Venäjä-puolueen juuret ovat konservatiivis-isänmaallisessa Kotimaa-puolueessa (Rodina), jonka onnistui päästä duumaan vuonna 2003. Puolue kuitenkin pian itsenäistyi ja alkoi muuttua pseudo-oppositiosta oikeaksi oppositioksi. Putinilaisten onnistui torjua tämä vain toimenpiteillä, jotka osoittivat Venäjän olevan vielä kaukana avoimesta ja vapaasta puoluepolitiikasta. Rodinan puheenjohtajana oli Dmitri Rogozin, Venäjän ulkopoliitikan "täsmäase". Rogozinia Putin käytti, kun Venäjä väänsi kättä Euroopan Neuvoston kanssa Tshetshenian perustuslakia koskevasta kansanäänestyksestä, ja kun Venäjä kiisteli EU:n kanssa Kaliningradin asemasta. Puoluejohtajana Rogozin oli liian arvaamaton Venäjän keskushallinnolle, mutta ulkohallinnossa hänelle löytyi paikka. Dmitri Rogozin nimitettiin Venäjän Nato-lähettilääksi vuonna 2008. Rodinan seuraaja Oikeudenmukainen Venäjä -puolue menestyi vuoden 2007 duuman vaaleissa ja nousi neljänneksi suurimmaksi puolueeksi. Tulevaisuudessa Oikeudenmukainen Venäjä voi olla juuri se puolue, joka haastaa Yhtenäisen Venäjän valta-aseman, mikäli puolueen ääripäät saadaan kuriin.

Puolueet duumassa	Johtonimet	Kannatus duuman vaaleissa % , duumapaikat, jäsenmäärä	Ajatuksia
1.Venäjän maaseudunpuolue www.agroparty.ru	Vladimir Plotnikov (pj) Nina Brusnikova Vasilii Shandybin	2, 3 % - ei paikkoja 164 089	Venäjän maaseutu ja maatalous keskipisteenä. Venäjän mahdollisuudet vielä käyttämättä. Kansallinen turvallisuus ulkopoliittikan viitoittajana
2.Grazhdanskaya Sila - Kansalaisten voima www.gr-sila.ru	Alexander Ryavkin (pj) Mikhail Barshsevskii Viktor Pohmelnik	1, 05 % - ei paikkoja 55 000	Nuoria jäseniä, tulevaisuus, Venäjä osa globalisoituvaa maailmaa, valinnan hetki Venäjällä, eurooppalainen demokratia ja liberaali talouspolitiikka
3.Demokraattinen puolue www.democrats.ru	Andrey Bogdanov(pj) Vjatseslav Smirnov, Oleg Gimazov	0,13 % – ei paikkoja 71 903	EU-fanit, Venäjä eurooppalainen maa, 12 askelta kohti yhdentymistä, viisumivapaus
4.Kommunistinen puolue www.kprf.ru	Zhores Alfyorov Nikolai Kharitonov, Gennady Zyuganov (pj) 1993	11,57 % - 57 paikkaa 164 546	Venäjä kriisissä, teollisuus ja maatalous ensisijaisina, Nato on Venäjän vihollinen, suurlta-ajattelua, isänmaallisuus.
5. Oikeistovoimien liitto SPS (Sojus pravih sil) www.sps.ru	Nikita Belykh (puoluejohtaja) Boris Nemtsov (entinen varapääministeri) Marietta Chudakova	0,96 % – ei paikkoja 57 410	Avainsanoja "vapaus" ja "ihmisyys", Venäjän modernisaatiosta, Eurooppa, ajattelu perustuu venäläiseen liberalistiseen perinteeseen
6. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden puolue www.pp-pss.ru	Alexey Podberezkin (pj) Maksim Leskov Valerii Borotnikov (ex-Duman jäsen)	0,22 % - ei paikkoja 50 789	Putinin myötäilijät, näkee itsensä tukipuolueena.
7. Liberaalidemokraatit LDPR www.ldpr.ru	Vladimir Zhirinovskiy (pj) Andrei Lugovoi, Alexander Lebedev	8,14 % - 40 paikkaa 146 235	Solidaarisuus, yhtenäinen itäinen ja eurooppalainen valtio (historialliset rajat/geopolitiikka), kansalliset intressit etusijalla, vaara joutua muista riippuvaisiksi
8. Oikeudenmukaisuuden puolue (Rodina, Eläkeläisten puolue ja Elämä puolue) www.spravedlivo.ru	Sergei Mironov, Svetlana Goryacheva, Sergei Shargunov	7,74 % - 38 paikkaa 309 005	Yhteiskunnan ongelmiin kovat otteet, tiukka maahanmuuttopolitiikka, kansallismielinen
9. Venäjän patriootit www.patriot-rus.ru	Gennadi Semigin (pj), entinen Rodina Gennadii Seleznev	0, 89 % - ei paikkoja 81 414	Tavoitteena vahva Venäjä ja globaali suurlta, kansallistunnon suojele, selvä tulevaisuuden strategia puuttuu nykyjohdolta, IVY-myönteinen, vastustaa hegemoniaa maailmanpolitiikassa
10. Yhtenäinen Venäjä www.edinros.ru	Vladimir Putin, Boris Gryzlov (pj)	64, 30 % - 315 paikkaa 1 256 578	Suvereeni demokratia, Putinin tie, Venäjä ainutlaatuinen sivilisaatio, Venäjän yhtenäisyys, puolue pyrkii tarjoamaan jokaiselle johtain, Venäjä suurlta, Nato ei ole uhka mutta laajentuminen on, vastakkain asettuminen Yhdysvaltojen kanssa.
11. Jabloko www.yabloko.ru	Grigory Yavlinsky (pj) Sergei Kovalev. Sergei Ivanenko	1, 59 % - ei paikkoja 60 778	Ensimmäinen liberaali puolue Venäjällä, riitelyä muiden "liberaali" puolueiden kanssa. Eurooppalainen demokratia

Keskus vastaan alueet

Tärkeä sisäpoliittinen seikka on Venäjän alueiden haaste Moskovalle. Vaikka alueet ovat riippuvaisia keskuksesta ja ovat sen poliittisessa talutushihnassa, on niiden merkitys raaka-ainetuotannossa ratkaiseva. Venäjän maantieteellisestä laajuudesta johtuen käytännössä alueiden toimintaa ei voi täysin kontrolloida. Alueiden vauraus vaihtelee huomattavasti, ja Moskovan alueille antama painoarvo määrittää niiden suhdetta Moskovaan ja niiden kykyä omiin ratkaisuihinsa. Neuvostoliiton hajottua uutta Venäjää määriteltessä federalistinen valtiomalli sopi hyvin myös valtiojohdolle, sillä keskushallinto oli tuolloin täysin kykenemätön ratkaisemaan alueellisia ongelmia. Maan johtamisen kannalta teoriassa olisi hyvä, jos Venäjän alueet olisivat poliittisesti autonomisia ja vastuussa oman alueensa kehityksestä. Teoreettinen malli ei kuitenkaan sovi tämän päivän Venäjän paikallishallinnon johtajille eikä koko maata johtavalle eliitille. Erityisesti kaukana Moskovasta olevien alueiden ongelmat ovat suuria ja niiden ratkaiseminen ei ole helppoa millään tasolla. Paikallishallinto ei epäonnistumisen pelossa halua ottaa vastuuta alueensa kehittämisestä. Syyllinen ongelmiin katoaa sopivasti byrokratian koukeroihin. Keskushallinto syyttää niin sanottuja välistä vetäjiä ja paikallishallinto valittaa varojen puutetta ja kapeaa toimivaltaansa. Tällä tavalla vallitseva järjestelmä sopii molemmille osapuolille. Tässäkään mielessä Venäjä ei siis ole demokratia, sillä toimiva itsenäinen paikallishallinto on yksi demokraattisen valtion tunnusmerkeistä.

1990-luvulla Jeltsinin hallinto oli pakotettu antamaan valtaa alueille. Olihan juuri se antanut Jeltsinille välineen, jolla hajottaa Neuvostoliitto ja voittaa Gorbatshev valtataistelussa. Tilanne kuitenkin alkoi luisua keskushallinnon käsistä hyvin pian. Ensimmäinen Tshetshenian sota on ehkä parhain esimerkki tästä, mutta myös federaatiosopimuksen laatiminen ensin Tatarstanin kanssa ja sitten 45 muun alueen kanssa vuosina 1994-1998 kertoo, kuinka vaikea keskuksen suhde alueisiin oli 1990-luvun puolivälissä. Paikalliset johtajat olivat merkittävä sekoittava poliittinen voima Jeltsinin Venäjällä ja sen Putin tiesi valtaan astuessaan. Jo vuonna 1998 Putin sai aikaan sen, että federaatiosopimuksien laatiminen loppui. Putinin kuuluisa lausahdus "lain diktatuurista"²⁸ viittasi vuonna 2000 juuri keskuksen ja alueiden suhteeseen. Federaatiosopimukset lakkautettiin Putinin kaudella kokonaan lukuun ottamatta kahta: Tatarstania ja Tshetsheniaa.

Juuri keskuksen ja alueiden monimutkaisista suhteista johtuen Putinin presidenttikauden ensimmäisiä uudistuksia oli luoda seitsemän federaatiopiiriä, superaluetta, jotka sijoitettiin keskuksen ja alueiden väliin vähentäen alueiden valtaa. Seuraava suuri muutos oli vuoden 2003 paikallishallintoa koskeva lakiuudistus, jossa paikallishallinto määritettiin keskushallinnon alaiseksi. Pietarin Eurooppalaisen yliopiston valtiotieteiden professorin Vladimir Gelmanin mukaan uudistus on johtanut paikallishallinnon valtiollistamiseen (stateification). Paikallinen itsehallinto tarkoittaa nyt: "Moskovan ohjaamaa julkista

28 Putin käytti lausahdusta heti presidentiksi tultuaan, kun hän lupasi vakauttaa Venäjän Jeltsinin vuosien jäljiltä. Sittenmin lause on myös liitetty Putinin hallinnon oligarkeihin kohdistamaan painostukseen.

poliittista voimaa, jonka tulee ratkoa alueellisia ongelmia yhtenäisessä järjestelmässä täytöntöönpanovallan kanssa.”.²⁹ Seuraava huomiota herättänyt uudistus toteutettiin vuonna 2004, jolloin poistettiin 89 alueen suorat kuvernöörivaalit. Suurten uudistusten varjossa on myös joukko muita muutoksia, jotka nekin pyrkivät alueiden 1990-luvulla saaman itsemääräämisoikeuden kaventamiseen. Huomioitavaa on, että yksi Putinin merkittävistä pyrkimyksistä ei ole onnistunut: yritys tehdä alueliitoksia. Yhdistämiset mahdollistavan lain (2001) jälkeen, on toteutettu vain yksi alueiden yhdistäminen. Tämä osoittaa, miten vaikea keskuksen on todellisuudessa hallita tai pakottaa alueita.

Alueiden ja keskuksen välistä poliittista yhteyttä sekoittaa myös se, että alueilla toimivat yhtiöt ovat kansainvälisiä toimijoita. Esimerkkinä tästä ovat alumiinia ja nikkeliä jalostava Severstal ja Venäjän öljyntuotanto Hanti-Mansiassa sekä Venäjän aseeteollisuuden jättiläiset. Tähän liittyy myös olennaisesti Venäjän energiatalouden ongelmat. Maan johtava energiayhtiö Gazprom on tehnyt naapurimaiden kanssa sellaisia sopimuksia, jotka saavat sen rajoittamaan omia maansisäisiä kaasutoimituksia. Toisaalta tämä on ajanut Gazpromin tehostamaan uusien esiintymien etsintää. Toistaiseksi menestys on ollut vaatimatonta, osin Gazpromin nykyjohton harrastelijamaisuuden vuoksi. Yhteistyön merkitys eri alueiden kanssa on joka tapauksessa kasvanut.

Eräänä omalla tavallaan merkittävänä sisäpoliittisena haasteena tulee olemaan Venäjän suljettujen kaupunkien mahdollinen avaaminen. Puolustushallinnon alaisia suljettuja kaupunkeja on vieläkin noin 40–50 ja valtion atomienergiaviraston alaisena noin kymmenen. Kaupungit ovat neuvostoajan perintöä ja aikansa elänyt toimintamalli 2000-luvun maailmassa. Turvallisuussyistä tai muista arkaluontoisista syistä tehtaita varjellaan muuallakin maailmassa, mutta Venäjällä tällaiset laitokset ovat edelleen kaupunkien muodossa. Ihmiset ovat asuneet sukupolvien ajan suljetuissa kaupungeissa ja kaupunkien avaaminen tulee muodostamaan melkoisen haasteen sosiaaliturvapuolella, erityisesti lisääntyvän työttömyyden ja mahdollisesti lisääntyvän rikollisuuden vuoksi.³⁰

Pohjois-Kaukasia

Venäjän sisäisistä epävakauksitekijöistä ongelmallisimpia on muslimienemmistöisen Pohjois-Kaukasian separatismi. Gordon M. Hahn ennustaa Venäjälle vaikeita aikoja kirjassaan ”Russia’s Islamic Threat”. Kapinointi, kasvavissa määrin jihadismin vaikutuksen muokkamana, ei rajoitu Tshetsheniaan, vaan on leviämässä viiteen muuhun Pohjois-Kaukasian muslimimaahan: Ingushetiaan, Dagestaniin, Kabardi-Balkariaan, Karatshai-Tsherkesiaan ja Adygejaan. Käyttövoimansa kapinointi saa toisaalta Venäjän Pohjois-Kaukasian muslimiyhteisön sisäisestä radikalisaatiosta, joka on merkittävältä osin seurausta Venä-

29 October 1, 2007, Getting Engaged By Marina Yakutova, Special to Russia Profile.

30 October 1, 2007, Life Inside the Fence By Maxim Sergeyev, Special to Russia Profile.

jän omista toimista Pohjois-Kaukasuksella ja Tshetshenian sodista. Pohjois-Kaukasia on Venäjän köyhintä aluetta. Maiden infrastruktuuri on kehittymätön, ja työttömyys on yksi pahimmista vitsauksista Pohjois-Kaukasuksella.

Venäjä on julistanut Tshetshenian sodan loppuneeksi ja konfliktit Pohjois-Kaukasiassa voitetuksi. Tämä pitää paikkansa yhtälailla kuin Yhdysvaltojen presidentin George W. Bushin lausahdus 2003 Irakin sodan voittamisesta. Vaikka separatistien kapinoinnin intensiteetti on laantunut jonkin verran, on kyseessä todennäköisesti vain väliaikainen tyvi kapinallisten valmistautuessa uuteen vaiheeseen. Venäjän strategiana on ollut "tshetshenisoida" konflikti tukemalla ensin asettamaansa Ahmad Kadyrovia Tshetshenian presidentiksi ja sitten Ramzan Kadyrovin Moskova-mielisiä turvallisuusvoimia. Ramzan Kadyroville puuttuu legitimitetti väestön parissa, joka hänen isällään kuitenkin oli. Ramzan Kadyrov on hyvin ristiriitainen henkilö ja samalla kun hän avoimesti tukee Kremlin harjoittamaa politiikkaa, ei Tshetshenian kehitys kuitenkaan täysin seuraa sitä linjaa, mitä Moskova toivoisi. Kadyrov esintyy usein vahvana islamistina. Hän on muun muassa määrännyt, että kaikkien naispuolisten virkamiesten tulee käyttää huivia. Määräys on vastoin Venäjän perustuslakia, jonka mukaan uskonto ja valtio on erotettava toisistaan ja myös sukupuolet ovat tasa-arvoisia. Lisäksi huivimääräys on esimerkki siitä, että Venäjän liittolainen on islamistisempi kuin yksikään itsenäisyysmielisten presidentti on tähän mennessä ollut.

Nykyisen Kaukasuksen emiirikunnan ensimmäisen emiirin, entisen Tshetshenian tasavallan presidentin Doku Umarovin³¹ johdolla itsenäisyysmieliset ovat jatkaneet konfliktin eskaloimista tukemalla naapuritasavalttojen separatistisia liikkeitä. Näitä naapurimaita yhdistävät legitimitettivajeesta kärsivät Moskova-mieliset poliittiset johtajat sekä väestön köyhyys ja pitkäaikainen tyytymättömyys vallitsevaan tilanteeseen.

Separatismiin osalta on todennäköistä, että Pohjois-Kaukasia tulee säilymään Moskovan kipupisteenä, missä nopea tilanteen huononeminen on täysin mahdollista, jopa todennäköistä. Pohjois-Kaukasian "balkanisaation" estämiseksi Venäjällä ei ole tahtoa lisätä alueiden autonomiaa. Vastaavasti sillä ei ole kykyä kasvattaa liittolaistensa legitimitettiä.

Venäjän poliittisen eliitin kannalta Pohjois-Kaukasian epävakaus ja siihen liittyvä terrorismi, myös Venäjällä, ovat kiusallinen muistutus Kremlin Pohjois-Kaukasian politiikan epäonnistumisesta. Tämä epäonnistuminen ei kuitenkaan ole merkittävä rasite Moskovan poliittiselle eliitille. Sotaa kritisoivat tahot eivät saa ääntään kuuluviin eivätkä siten pysty hyötymään Moskovan virheistä samalla, kun Tshetshenian sodan jättämät jäljet ja alueen arvaamattomuus luovat maaperää, jossa sekurokration on helppo kasvaa ja kukoistaa. Vuoden 1999 kerrostaloihin kohdistuneista terrori-iskuista lähtien Venäjän valtaväestön suhtautuminen Pohjois-Kaukasian konflikteihin on tukenut hallinnon tiukkaa linjaa tai ollut passiivista. Venäjän sisäpoliittiset uudistukset ja maan todellinen demokratiakehitys eivät pääse käyntiin ennen kuin Tshetshenian konflikti on saanut uskottavan ratkaisun.

31 Valittiin Tshetshenian tasavallan presidentiksi kesäkuussa 2006. Vaihtoi tittelii lokakuussa 2007.

Islam Venäjällä

Islaminusko ja Venäjällä asuvat muslimit ovat tulevaisuudessa merkittävä haaste Venäjän sisäisen vakaudelle ja sisäpolitiikalle. Neuvostoliiton hajoamisen myötä Venäjän 20 miljoonan muslimin itsetunto ja identiteetti on voimistunut. Vuonna 1991 Venäjällä oli noin 300 moskeijaa, nyt niitä on noin 8000. Puolet rakennetuista moskeijoista on rahoitettu ulkomailta käsin erityisesti Turkista, Iranista ja Saudi-Arabiasta. Vuonna 1991 Venäjän federaatiossa ei ollut yhtään islaminuskoista koulua. Nykyisin niitä arvioidaan olevan noin 60 ja niissä opiskelee arviolta 50 000 oppilasta. Prosenttuaalisesti suurimmat muslimiväestökeskittymät ovat Volga-Uralin alueella, Bashkorstanissa ja Tatarstanissa, Pohjois-Kaukasuksella ja Karjalan tasavallassa. Karjalan tasavallassa muslimiväestön osuus on noin 3% (20 000 muslimia).³²

Toinen hätkädyttävä tilastollinen arvio liittyy Venäjän muslimiväestön kasvuun. Venäjä on suurten demografisten haasteiden edessä. Venäjän väestö vähenee noin 400 000:lla vuodessa, mutta Venäjän 15 alueella väestö kasvoi 2005. Kaikilla 15 alueella on merkittävä muslimiväestö, esimerkiksi Pohjois-Kaukasian Tshetsheniasa, Dagestanissa ja Ingushetiassa. Miesten keskimääräinen elinikä on huomattavasti korkeampi muslimiväestön parissa kuin etnisesti venäläisten keskuudessa.³³ Paul Goble, Venäjän islamin ja muslimiväestön asiantuntija, on arvioinut, että jos väestökehitys jatkuu tämänsuuntaisena, vuonna 2015 Venäjän armeijan alokkaista enemmistö on muslimeja ja vuonna 2020 viidesosa Venäjän kansalaisista on muslimeja. Jos mikään ei tule muuttumaan, Venäjän väestön enemmistö on noin 30 vuoden päästä muslimeja. Venäjän muslimit ovat hyvin heterogeeninen joukko: Volgan tataareista, Pohjois-Kaukasuksen useiden muslimietnisyyksien edustajista aina uusiin emigranttimuslimeihin, jotka ovat tulleet Venäjälle Keski-Aasian entisistä neuvostotasavalloista. Kaikilla on kuitenkin yksi yhteinen nimittäjä: syntyvyysluvut ovat korkeampia kuin slaavilaisen väestön parissa.³⁴ Tilastoja tarkastellessa on selvää, että Venäjän muslimiväestöllä tulee olemaan merkittävä rooli tulevaisuuden Venäjällä. Se ei tule vaikuttamaan vain sisäpolitiikkaan vaan myös Venäjän ulkopolitiikan painotuksiin. Venäjä on Islamilaisten maiden järjestön (Congress of Islamic Organisation) tarkkailijajäsen ja Venäjän Iran-politiikka heijastelee myös Venäjän sisäisiä ristiriitoja. Yhtäältä Venäjä hakee yhteistyötä ja yhteistä intressikosketuspintaa, mutta toisaalta Venäjä suhtautuu hyvin varauksellisesti islamilaiseen maailmaan ja näkee itsensä ensisijaisesti eurooppalaisena valtiona.

32 Mart Helme "Islam Venemaal", Maailma vaade 4/2008.

33 Vertaa 2005 Dagestanissa 68, Venäjällä 58.

34 San Francisco Chronicle, "Russia has a Muslim dilemma Ethnic Russians hostile to Muslims Followers of Islam say they have been citizens a long time", by Michael Mainville, Chronicle Foreign Service, Sunday, November 19, 2006.

Islamilaisuus ja muslimit ovat Tshetshenian sotien myötä joutuneet hyvin epäedulliseen asemaan Venäjällä. Useimmat venäläiset yhdistävät islamin terrorismiin. Tämä käsitys on osittain myös valtion hallitsemien tiedotusvälineiden ylläpitämää. Venäläisväestön kasvanut muukalaisvastaisuus voi johtaa paikallisiin jännitteisiin valtaväestön ja muslimiväestön välillä. Muslimien asema etnisesti venäläisillä alueilla ei ole kadehdittava. Erityisesti kaukasialaiset, uskontoon katsomatta, joutuvat sietämään syrjintää ja vainoa. Väestörakenteen muutokset ja muslimialueiden suurempi syntyvyys aiheuttavat Venäjällä pelkoja Venäjän islamilaistumisesta. Tämä on johtanut muun muassa hallinnollisiin ongelmiin rakennuslupien jakamisessa moskeijoille, mutta pahimmillaan myös rasistiseen väkivaltaan. Huolestuttavinta onkin juuri muslimiväestöön kohdistuvan väkivallan lisääntyminen. Ilkivalta moskeijoita kohtaan on kasvanut koko 2000-luvulla. Vuonna 2006 Kislovodskin kaupungissa ammuttiin imaami omalle kotiovelleen. Murhan motiiveja epäillään johtuvan islamin kasvavasta roolista yhteiskunnassa, mutta muitakin syitä murhaan voi olla. Kontupohjan mellakat samana vuonna Karjalan tasavallassa johtuivat tämän tyyppisistä jännitteistä.

Tästä kaikesta huolimatta Venäjän muslimiyhteisössä ollaan vakuuttuneita, että muslimit ja islaminusko on osa venäläistä identiteettiä ja että sillä on oma paikkansa Venäjällä, olihan Venäjällä ensimmäinen muslimivaltio Volgan bolgaarit jo vuonna 922. Umar Idrisov, Nizhni Novgorodin islaminuskonnon johtokunnan puheenjohtaja, vastasi seuraavaa, kun häneltä kysyttiin, voiko tulevaisuudessa Venäjän presidentti tulla muslimiväestöstä: "Ehkä en elä nähdäkseni sitä ihanaa ihmettä, mutta toivon että ennemmin tai myöhemmin niin tulee tapahtumaan. Venäjä syntyi kahdesta sivilisaatiosta – turkkilaisesta ja slaavilaisesta, islamilaisesta ja kristillisestä. Ensimmäinen valtionuskonto Venäjän alueella oli islam, joten miksi Venäjällä ei voisi olla muslimia presidenttinä."

”Murroksen sukupolvi” ja keskiluokka

Yksi keskeisimpiä seurauksia Venäjän ripeästä talouskasvusta on keskiluokka, johon kuuluvilla on mahdollisuus kuluttaa yli pakollisten perustarpeidensa. Koska suurin osa venäläisistä saattoi lähes ilmaiseksi yksityistää neuvostoajalta perimänsä asunnon, eikä rahaa kulu paljoakaan sähköön, kaasuun, lämmitykseen, terveydenhuoltoon (joka teoriassa on ilmainen) tai veroihin, eikä rahaa toistaiseksi investoida vakuutuksiin, on keskiluokkaan nouseminen mahdollista suhteellisen pienin tuloin. Ongelmana kuitenkin on, ettei säästöjen akkumulaatiota synny, mikä pitää väestön elintason herkkänä talouden heilahduksille ja hinnan nousuille.

Kysymykseen siitä, kuka keskiluokkaan kuuluu, on vaikea löytää yksiselitteistä vastausta. Venäjän talousministeriön laskelmien mukaan joka viides kotitalous saavuttaa 600-700 dollarin kuukausitulot, omistaa vähintään yhden asunnon sekä mökin ja sillä on varaa ulkomaan lomaan. Samalla sen väestönosan määrä, joka elää virallisen toimeentulominimin alapuolella, on vuodesta 2001 puolittunut 30:stä 14 %:iin. Vuonna 2006 Venäjän Tiedeakatemian sosiologian instituutti teki saksalaisen Friedrich Ebert- Stiftungin rahoittamana kyselytutkimuksen, jonka mukaan 72 % kyselyyn osallistuneista vastaajista katsoi kuuluvansa keskiluokkaan, kun vuonna 2003 määrä oli 57 %.

Keskiluokkaistuminen vaikuttaa tulevaisuudenuskoon. Venäläisen Itogi-aikakauslehdessä ja saksalaisen ARD-televisiokanavan yhteisessä kyselytutkimuksessa selvitettiin 25-34-vuotiaiden, lapsuutensa Neuvostoliitossa eläneiden, mutta järjestelmävaihdoksen jälkeen työelämäänsä astuneiden niin kutsutun murroksen sukupolven edustajien mielipiteitä. Vastanneista 61 % arvioi elintasonsa keskitasoisiksi. Huomattavan suuri osa, 39 % uskoi elämänlaatuunsa paranevan vielä vuoden 2007 aikana, 40 % uskoi saavuttavansa hyvän uran työelämässä ja 69 % vastasi sopeutuneensa järjestelmän muuttumiseen. Viidesosa vastaajista katsoi käyttäneensä avautuneita mahdollisuuksia saavuttaakseen jotain suurempaa elämässään. Vajaa kolmannes puolestaan ilmoitti ottaneensa aktiivisesti haltuunsa oman elämänsä ohjokset ja hyväksyneensä uudet olosuhteet. Kuitenkin neljänneksellä vastanneista oli edelleen vaikeuksia sopeutua uuteen aikaan ja joka kymmenes oli sitä mieltä, että aikaisemmin asiat olivat paremmin. Kysymykseen, mikä elämässä on tärkeintä, 97 % vastasi perheen materiaalisesta hyvinvoinnista huolehtimisen olevan tärkeintä.

Suuri osa, 83% vastanneista murroksen sukupolven edustajista arvosti presidentti Putinin työtä. Merkillepantavaa on kuitenkin se, että kyselyyn vastanneista 58 %:lla ei ollut yhtään tai vain vähän kiinnostusta politiikkaan. Friedrich-Ebert-Stiftungin tutkimuksessa 53 % vastanneista ilmoitti, ettei heillä ole syviä poliittisia vakaumuksia. Venäjän murroksen sukupolvi ja uusi keskiluokka näyttäytyvätkin tutkimusten valossa toistaiseksi suhteellisen epäpoliittisina ja ensisijassa keskittyneiltä oman elintasonsa parantamiseen.

Venäjän Tieteiden akatemian sosiologian instituutin Uuden Venäjän nuoriso -tutkimuksen mukaan vain 1-2 % Venäjän nuorista osallistuu politiikkaan ja 14 % on ylipäättänsä kiinnostunut politiikasta. Kokonaan välinpitämättömästi politiikkaan suhtautui puolet kyselyyn vastanneista nuorista.

Vaikka valtaosa Venäjän nuorisosta ja murroksen sukupolvesta näyttää kyselytutkimusten valossa keskittyvän oman elämän parantamiseen ja on epäpoliittisia, huomioitavaa on Kremlin rahan voimalla mobilisoima poliittinen seuraajasukupolvi. Leninin opin mukainen "taisteleva etujoukko" on järjestynyt ensisijassa Nashi-nuorisojärjestöksi. Nuorisojärjestön tavoitteena on kasvattaa Venäjälle uusi poliittinen ja taloudellinen eliitti sekä samalla toimia Kremlä tukevana vastavallankumouksellisena nuorisoliikkeenä ja uuden järjestelmän pioneerinuorisona. Nashin johtajana toimii Vasili Jakemenko. Nuorisojärjestö on erityisen voimakas Venäjän Euroopan puoleisilla alueilla. Järjestön jäsenmäärän voimakas kasvu selittyy ainakin osittain mukanaolon tuomilla etuuksilla, joihin kuuluvat muun muassa harjoittelujakso valtion laitoksissa ja virastoissa. Nashin yhteydet Kremliin ovat suorat ja kulkevat Vladislav Surkovin kautta, jota voidaan pitää Kremlin ja samalla järjestön pääideologina. Kuvaavaa Nashin ideologiaa on vuoden 2007 Tverin alueella pidetyn kesäleirin tiedotuslehtinen, joka julisti: "Uusi johtajien sukupolvi toteuttaa vallankumouksen kansalaisten ajattelutavassa ja maan hallinnoinnissa, jotka vastaisuudessa tulevat nojaamaan isänmaallisuuden, historiallisen optimismin, sosiaalisen vastuunkantamisen ja ammattitaidon periaatteille". Nashi-nuorisojärjestön ideologia ei kuitenkaan rajoitu politiikkaan vaan on kokonaisvaltaisempi. Se edustaa reaktiivisen konservatiivisia sosiaalisia arvoja ja sen julkaisuissa, erityisesti Nashe vremjassa ("Meidän aikamme") pönkitetään konservatiivisia perhearvoja ja naisen asemaa kodin suojelijana, jota päättäväinen "nashisti" puolustaa. Alkoholiin suhtaudutaan torjuvasti, täsmällisyyttä ja täyttä osallistumista kannustetaan. Venäjän menneisyyttä kaunistellaan samalla, kun Venäjän yhteiskunnan ja kulttuurin poikkeuksellisuutta korostetaan. Yhteistä kosketuspintaa Nashi-nuorisojärjestön ideologia löytää myös Venäjän ortodoksisen kirkon kanssa. Tärkeimmän polttoaineensa järjestö saavat kuitenkin militarismen ihailusta ja "suuren isänmaallisen sodan" kultista. Samalla esimerkiksi stalinismin uhrit unohdetaan, koska historia- ja maailmankuvaan ei sovi Venäjän sisältä tuleva pahuus. Nashille ja muille Kremlä lähellä oleville nuorisoliikkeille, kuten esimerkiksi Yhtenäinen Venäjä -puolueen Nuori kaarti -nuorisoliikkeelle on tyypillistä Venäjää uhkaavan vaaran projisointi ulkomaihin. Peilaten Kremlin pelkoja, hallintoa lähellä olevat nuorisoliikkeet suhtautuivat suurella epäluulolla viime aikojen vaaleihin, joita muun muassa Nashi-nuorisojärjestö pelkäsivät käytettävän maan ulkopuolelta johdettuun epävakauttamiseen. Nämä hallitusta lähellä olevat liikkeet näkevät tehtäväkseen puolustaa Venäjän suvereenisuutta, demokratiaa ja Putinin linjaa. Vasili Jakemenkon sanoin Nashit ovat "valtaisa väline vakauden kehittämiseksi".

Sisäpoliittisesti Kreml on käyttänyt ja tulee käyttämään Nashi-nuorisojärjestöä ja muita sitä lähellä olevia nuorisoliikkeitä poliittisten vastustajiensa, niin maan sisällä kuin ulkomailta, kohdistuviin painostus- ja mustamaalaamiskampanjoihin. Aitoa, Kremlistä riippumatonta oppositiota pidetään vaarallisena sekä ulkoapäin ohjattuna ja rahoitettuna. Toinen Venäjä- puolueeseen kohdistunut mustamaalauskampanja fasismisyytöksin sekä oppositiopoliitikkojen nimittäminen lännen prostituoiduiksi ja agenteiksi, kuvastavat hyvin Kremlin kasvattaman seuraajasukupolven maailmankuvaa.

Yhteenveto

Venäjän tähänastinen kehitys on ristiriitaista ja nykytilanteen sisäpoliittiset haasteet ovat mittavat. Nämä huomioiden Venäjän lähitulevaisuuden suuntaa voidaan hahmottaa kolmen eri vaihtoehdon avulla: Argentiinan ja Chilen mallilla, nykytilanteen jatkumisena Business as usual-tyyppisenä tai Kansallinen diktatuuri-mallilla.

1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa Argentiinassa oli armeijan vähitellen myönnettävä siviileille mahdollisuus osallistua hallintoon ja vihdoin saada se haltuunsa. Samoin kävi Chilessä. Armeijan oli väistyttävä, sillä sen rakenne ei loppujen lopuksi sallinut muodostaa siitä uudenlaista hallinnon instrumenttia. Ulkomailta tuleva paine yhdessä rakenteellisten syiden kanssa vaikutti siihen, että vaaleissa legitimaationsa saava siviilihallinto lopulta voitti. Tämän mahdollistajana oli vapaat vaalit, joissa kansa ilmaisi tahvovansa sotilasvallan loppua. Vuoden 1988 vaaleissa chileläiset päättivät 55 %:n turvin Pinochetin valtakauden olevan ohitse. Äänestysprosentin ollessa 97, kristillisdemokratien ehdokas Patricio Aylwin valittiin presidentiksi oikeiston hävitessä. Tällaisessa vaihtoehdossa Venäjän kansa hylkäisi vapaisissa vaaleissa sekurokration tien, ja Venäjä pyrki uudelleen 1990-luvun tapaan rakentamaan toimivat suhteet länteen ja vähentämään sotilaallista jännitettä rajoillaan.

Business as usual-mallissa sekurokratia jatkaa omaa olemassaoloaan ja hallitsee sisäpoliittista keskustelua. Venäjän ulko- ja sisäpolitiikkaa ovat linkittyneet siten, että luotuja ulkopoliittisia kriisejä tai äkillisiä masinoituja erityisefektejä käytetään siirtämään huomio toisaalle, pois Venäjän sisäisistä ongelmista. Suvereniteetti on hyvin keskeinen periaate. Baltian ja muiden lähinaapureiden suhteen tämä merkitsee pyrkimystä horjuttaa niiden länteen suuntautuneita hallituksia ja samalla kokeilla, miten länsi ja Yhdysvallat suhtautuvat Georgian tai Viron asemaan kohdistuviin hyökkäyksiin. Tässä mallissa Putinin luoma sekurokratia pyrkii manipuloimaan vaaleja (vapaat mutta ei oikeudenmukaiset), muodostamaan omia pseudopuolueitaan ja kontrolloimaan nykyisiä puolueita. Tässä lähitulevaisuuden vaihtoehdossa Venäjä varustautuu ja myös valmistautuu realisoimaan sotilaallista voimaansa demonstraatioilla tai pahimmissa tapauksessa rajoitetuilla sotilaallisilla toimilla (taloudelliset sanktiot, vähemmistöjen provosoiminen hallitusta vastaan, aseellinen tuki näille vähemmistöille, terrori, häiriöt, erikoisjoukkojen kaappaus, strateginen isku).

Kolmannessa, Kansallinen diktatuuri- vaihtoehdossa sekurokratia liittoutuu vahvemmin äärikansallismielisten kanssa. Samalla sekurokratia jakaa valtaansa tai omaksum jonkin opin tai ryhmittymän osaksi vallan rakenteita. Tällainen tilanne voisi syntyä kriisin yhteydessä, kuten öljyn hinnan romahtaessa ja johtaa siihen, että Venäjä demonstroi lännelle sotilaallisen voiman avulla omaa kantaansa. Luodussa sotahysterian ilmapiirissä tätä vaihtoehtoa markkinoidaan "ennaltaehkäisevänä" tai "aktiivisena rauhanturvaamisena".

4. Talous, liikenne ja kuljetus

Johdanto

Venäjän talous ja liikennepolitiikka ovat Venäjän tulevassa kehityksessä keskeisiä tekijöitä. Venäjän suurvalta-asema ei ole koskaan perustunut taloudellisiin tekijöihin. Pietari Suuresta lähtien Venäjän johtajien tarkoituksena on ollut modernisoida Venäjää. Modernisaation keskeisenä ajatuksena on ollut juuri Euroopan ja myöhemmin lännen taloudellisen etumatkan kiinniottaminen. Venäjän nousut ja laskut ovat johtuneet sodista tai totaalista järjestelmän vaihdoksista. Laskukautta on seurannut nousukausi. Krimin sota 1850-luvulla osoitti Venäjän heikkouden, jonka seurauksena Venäjällä ryhdyttiin kehittämään erityisesti talouspolitiikkaa. Venäjä koki 1890-luvulla samanlaista taloudellista kasvua kuin nyky-Venäjällä. Taloudellinen nousukausi päättyi lokakuun vallankumoukseen vuonna 1917. Venäjä oli valtiona täysin hajallaan ja sen talous pohjalukemissa. Voimakas teollistuminen 1920- ja 1930-luvuilla loi kuvaa onnistuneesta sosialistisesta yhteiskunnasta. Puhuttiin sosialistisesta kultusjuhlasta. Shampanja ja suklaa olivat työläisen ulottuvilla. Toisen maailmansodan jälkeen suunnitelmatalouden haasteeksi nousi talouden ekstensiivisen kasvun muuttaminen intensiiviseksi eli tuottavuuden kasvuksi. Hrushtshev panosti taloushallinnon hajauttamiseen ja uuden teknologian kehittämiseen, ja Brezhnevin kaudella mietittiin, miten tehtaita johdettiin sekä jaettiin houkuttimia tuottavuuden lisäämiseksi. Vasta Gorbatshevin aikana alettiin etsiä muutoksia talouden rakenteeseen. Tarkoituksena oli ottaa käyttöön markkinatalouden indikaattorit talouden tilaa arvioitaessa.³⁵ Neuvostoliiton hajoaminen toi uudenlaiset haasteet Venäjälle. Talouden elvyttäminen nähtiin mahdollisuutena saada Venäjä uuteen nousuun. Ennen vuoden 1998 talouskriisiä ei kuitenkaan tapahtunut talouden voimakasta nousukehitystä. Kriisi karsi kuolleet puut metsästä ja edesauttoi uutta terveempää talouskasvua.

Venäläisessä kansanlaulussa sanotaan "tie on pitkä ja kuoppainen, mutta aina kauppa tehdä saa". Liikennestrategialla ja -infrastruktuurilla on talouden ohella keskeinen merkitys Venäjän kehitykselle. Kautta aikojen se on myös ollut suuri ongelma Venäjällä. Pitkät kulkuyhteydet, vaikea maasto ja ilmasto sekä yhdistävien, avoimien vesiteiden vähyys ovat tuoneet omat haasteensa Venäjän talouteen ja ulkopolitiikkaan. Venäjän suuret luonnonvarat ovat vaikeiden kulkuyhteyksien päässä. Venäjän ensimmäisissä liikennestrategioissa 1800-luvulla korostettiin ensisijaisesti valtion turvallisuuden vahvistamista. Krimin sodan jälkeisistä uudistuksista yksi merkittävimmistä koski Venäjän rautatieverkostoa. Venäjän valtionvarainministeri Mihail Reutern sanoi vuonna 1862: "Ilman rautateitä ja metalliteollisuutta Venäjä ei voi kuvitella turvaavansa rajojaan.". Rautateiden merkitys oli aluksi enemmän turvallisuuspoliittinen, kunnes Venäjää kohtasi toinen nöyryytys sotarintamalla. Japanin sodan (1904–1905) jälkeen valtionvarainministeri Sergei Witten mukaan rautatiet tuli nähdä ensisijaisesti

35 Jeremy Smith, *The Fall of Soviet Communism*, Palgrave 2005, p.39.

taloudellisena investointina: "Olen työskennellyt 40 vuotta rautateiden parissa ja olen tullut siihen tulokseen, että kaikki strateginen ajattelu koskien rautateitä on ollut haavekuvaa. Valtio tulee hyötymään huomattavasti enemmän, jos talous on määrittävä tekijä rautateitä rakennettaessa. Kuinka olemmekaan heittäneet rahaa hukkaan viimeisen 30 vuoden aikana, kun olemme rakentaneet rautatietä siltä varalta, että tulee sota lännessä, ja sitten loppujen lopuksi lähdimme sotaan idässä.". Venäjän liikenneinfrastruktuuri on edelleen haaste Venäjälle ja myös hidaste taloudelliselle kasvulle, jos siihen ei tulla investoimaan ja panostamaan riittävästi tulevina vuosina ja vuosikymmeninä. Tässä luvussa tarkastellaan Venäjän talouden nykytilaa ja liikenneinfrastruktuurin tuomia haasteita.

Venäjän talouden kahdet kasvot

Venäjän talouskasvu on ollut nopeaa ja jatkunut vahvana yhdeksän vuoden ajan, eikä tilanteeseen ole lähiaikoina odotettavissa merkittävää muutosta. Kasvun taustalla on vuoden 1998 ruplan romahtamisen ja sittemmin kohonneiden raaka-ainehintojen ohella talouden matala lähtötaso ja kehittyneiden maiden etumatkan kiinnikuromisen tuoma dynamiikka. Maan kilpailukyky arvioidaan huonoksi. Viime aikoina kasvua on lisännyt kulutuskysyntä ja reaali-investointien kasvu. Maa on kuitenkin edelleen herkkä raaka-ainesten, erityisesti öljyn ja kaasun, maailmanmarkkinahintojen vaihteluille.

Talouskasvu tulee Venäjällä jatkossakin riippumaan öljyn ja kaasun maailmanmarkkinahinnan vaihteluista, vaikka kulutuskysynnällä ja reaali-investointien kasvulla onkin tärkeä osuus talouskasvussa. Yksittäinen öljynhinnan notkahdus tai muunlainen ulkoisten tai sisäisten tekijöiden muutos ei vielä sysää taloutta kriisiin.

Talouksien erilaisuuksista huolimatta Venäjä on samanlaisten haasteiden edessä kuin Suomi ja muut pitkälle kehittyneet taloudet Euroopassa. Maiden väestö ikääntyy, työikäisen väestön määrä vähenee ja niiden teollisuustuotanto siirtyy tai on jo siirtynyt halvan kustannusrakenteen maihin. Nämä tekijät pakottavat hallitukset etsimään kasvua edistäviä tekijöitä innovaatioiden ja koulutuksen kautta.

Valtion rooli talouselämässä luo epävarmuutta. Tällä hetkellä näyttäisi siltä, että valtion kontrollin lisääminen on keskeinen suuntaus Venäjän talouspolitiikassa. Venäjä on siirtymässä entistä selvemmin valtiovetoiseen talousjärjestelmään. Presidentti Putinin osallistuminen joulukuun 2007 duuman vaaleihin sekä pääministeriys merkitsevät Venäjän nykyisenlaisen poliittisen järjestelmän vakiintumista vuosiksi eteenpäin. Keskushallinnon roolin korostuminen yhteiskunnan eri aloilla tuskin ratkaisee talousjärjestelmän tehottomuutta eikä myöskään poista korruptiota ja byrokratiaa. Venäjän nykyisen talous- ja ulkopoliittisen ajattelun mukaisesti venäläisten yritysten on toimittava maan strategisten etujen ehdoilla ja niitä palvellen.

Keskeistä on, miten talouden nykyinen liikkumavara osataan hyödyntää investoinneiksi Venäjän kilpailukyvyn kannalta tärkeillä aloilla. Tässä olennainen merkitys on investoinneilla infrastruktuurin kehittämiseen sekä panostukset inhimilliseen pääomaan.

Maatalouden, teollisuuden ja palveluiden osuus prosenttia BKT:sta.

	1990	2005
Maatalous	16,6 %	5,6 %
Teollisuus	48,4 %	38,1 %
Palvelut	35,0 %	56,4 %

Lähde: Maailmanpankki.

Venäjän talouspolitiikan keskeisenä päämääränä on maan raaka-aineriippuvuuden vähentäminen ja tuotantorakenteen monipuolistaminen jalostusastetta nostamalla. Tämä edellyttää panostamista korkean teknologian osaamiseen, myös sotilaallisen sektorin ulkopuolella. Tällä hetkellä Venäjän viennin rakenne on hyvin yksipuolinen ja altis suurille suhdannevaihteluille.

Euroopan unioni on edelleen Venäjän tärkein kauppakumppani. Vuonna 2005 EU-maiden yhteenlaskettu osuus Venäjän kauppavaihdosta oli 52 %. Tämän jälkeen tulevat Ukraina 10 %:n osuudella ja Kiina 7 %:n osuudella. Tällä hetkellä Venäjän osuus maailmankaupasta on noin 2 %.

Kokonaistalouden kuvaaja												
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ajalta
BKT, %-muutos	-5.3	6.4	10.0	5.1	4.7	7.3	7.2	6.4	7.4	8.1		
Teollisuustuotanto, %-muutos	-5.2	11.0	11.9	2.9	3.1	8.9	7.3	4.0	3.9	6.3	4.8	1/08
Kiinteät investoinnit, %-muutos	-12.0	5.3	17.4	10.0	2.8	12.5	11.7	10.7	13.5	21.1	19.0	1/08
Vienti, mrd \$	74.4	75.6	105.0	101.9	107.3	135.9	183.2	243.6	304.5	355.2		
Tuonti, mrd \$	58.0	39.5	44.9	53.8	61.0	76.1	97.4	125.3	163.9	223.1		
Vaihtotase, mrd \$	0.2	24.6	46.8	33.9	29.1	35.4	59.5	84.4	96.1	54.5		1-9/07
Työttömyys, % (jakson lopussa)	13.2	12.4	9.9	8.7	9.0	8.7	7.6	7.7	6.9	6.1	5.8	1/08
Väestö, milj. henkeä, vuoden alussa	147.8	147.5	146.9	146.3	145.6	145.0	144.2	143.5	142.8	142.2	142.0	

- 1) Uusi tilastointiperuste otettu käyttöön 1.1.2005, vuosien 2001-2004 luvut on korjattu uuden käytännön mukaisiksi. Luvut eivät ole vertailukelpoisia edeltäviin vuosiin.

Lähteet: Rosstat, Venäjän keskuspankki.

Federaatiohallinnon julkistalouden kuvaaja
(% BKT:stä ellei toisin ilmoiteta; velkatilanne vuoden lopussa)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ajalta
Tulot ¹⁾	11.4	12.6	15.4	17.8	20.3	19.5	20.1	23.7	23.4	23.6 ^{e)}		
Menot ¹⁾	17.4	16.8	14.6	14.8	19.0	17.8	15.8	16.3	16.0	18.1 ^{e)}		
Tase	-6.0	-4.2	0.8	3.0	1.4	1.7	4.4	7.5	7.4	5.4 ^{e)}		
Ulkomainen velka		66.8	44.5	33.3	27.7	22.4	16.1	9.2	4.4	3.1		9/07
Ulkomainen velka, mrd \$		130.8	115.5	102.0	95.7	96.9	95.7	70.1	43.2	38.1		9/07
Vakautusrahasto, mrd \$							18.9	43.0	89.1	156.8	157.4	1/08

1) Vuodesta 2002 alkaen osa sosiaaliverosta on sisällytetty federaation budjettiin.

e) Ennakkotiedot.

Lähteet: Budjetti: IMF 1998–2000, Rosstat 2001–2005, Finanssiministeriö 2006.

Velka: Venäjän keskuspankki.

Vakautusrahasto: MinFin.

Lähde: BOFIT Venäjä-tilastot , <http://www.bof.fi/bofit/seuranta/venajatilastot/>

Rahatalouden kuvaaja

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ajalta
Inflaatio (CPI), 12-kk, %1	84.4	36.5	20.2	18.6	15.1	12.0	11.7	10.9	9.0	11.9	12.6	1/08
M2, 12-kk kasvu, %1	21.3	57.5	61.5	39.7	32.4	50.5	35.8	36.8	48.8	47.5		
Keskipalkka, \$ 2	108	62	79	111	142	180	237	301	408	550	615	1/08
Talletuskorko, % 1	17.1	13.7	6.5	4.9	5.0	4.5	3.8	4.0	4.0	5.2		
Lainakorko, % 1	41.8	39.7	24.4	17.9	15.7	13.0	11.4	10.7	10.5	10.8		
Valuuttavaranto, mrd \$ (sis. kulta)	12.2	12.5	27.9	36.6	47.8	76.9	124.5	168.4	303.0	476.4	483.2	1/08
RUB/USD vaihtokurssi 1	20.65	27.00	28.16	30.14	31.78	29.45	27.75	28.78	26.33	24.55	24.48	1/08
RUB/EUR vaihtokurssi 1		27.23	26.14	26.49	33.11	36.82	37.81	33.94	34.70	35.93	36.17	1/08

1) Jakson lopussa

2) Jakson keskiarvo

Lähteet: Rosstat, Venäjän keskuspankki.

Lähde: BOFIT Venäjä-tilastot , <http://www.bof.fi/bofit/seuranta/venajatilastot/>

Kuva Venäjän taloudesta on korostetun kaksijakoinen, sillä myönteisen kehityksen vastapainoksi monet ongelmat näyttävät pysyviltä tai jopa kärjistyviltä tulevaisuudessa. Oheisen taulukon vasemmanpuoleinen sarake esittää tiivistetysti talouselämää kuvaavat myönteiset piirteet ja oikeanpuoleinen kielteisiä piirteitä.

TALOUDEEN KOKO JA KASVU	
<ul style="list-style-type: none"> + talouskasvu jatkuu nopeana + Venäjä on maailman 11. suurin kansantalous nimellisellä BKT:lla mitaten + maan odotetaan nousevan maailman kuuden suurimman talouden joukkoon vuoteen 2020 mennessä 	<ul style="list-style-type: none"> - tulotaso asukasta kohden on suhteellisen alhainen ja tulonjako erittäin epätasainen - alueelliset erot ovat suuret - maatalouden tilanne on huono - kasvu on perustunut pitkälle raaka-aineiden hintojen nousuun - energiasektori vastaa 1/3 maan kokonaistuotannosta
TALOUSPOLITIikka	
<ul style="list-style-type: none"> + hyvin hoidettu finanssi- ja rahapolitiikka on tuonut vakautta maan talouteen + Venäjä on maksanut velkojaan ja sen maksuvalmius on erittäin vahva + vakausrahasto, jonka arvo tällä hetkellä on yli 140 mrd. USD, auttaa selviytymään äkillisistä öljyn hinnanvaihteluista 	<ul style="list-style-type: none"> - valtion roolin korostuminen yrityselämässä on johtamassa ylilyönteihin ja protektionismien kasvuun - talouspolitiikassa kampanja-ajattelu on noussut jälleen vahvasti esille - julkisen sektorin menot jatkavat lähivuosina kasvuaan
ENERGIA	
<ul style="list-style-type: none"> + Venäjän rooli maailman energiainmarkkinoilla kasvaa ja maalla on valtavat energiavarannot 	<ul style="list-style-type: none"> - energiankulutus kasvaa voimakkaasti kotimaassa - nykyinen investointitaso on riittämätön energiantuotannon lisäämiseksi - lisäinvestoinnit sähköverkkoon ja putkilinjoihin ovat välttämättömiä energian viennin turvaamiseksi - sähkökatkot ovat talvisin yleisiä

ULKOMAANKAUPPA	
<ul style="list-style-type: none"> + ulkomaankauppa, erityisesti tuonti, kasvaa nopeasti + vuonna 2005 EU-maiden yhteenlaskettu osuus Venäjän kauppavaihdosta oli 52 % 	<ul style="list-style-type: none"> - Venäjä ei ole pystynyt tuottamaan uusia vientituotteita - viennin rakenne on täysin yksipuolinen ja altistaa suurille suhdannevaihteluille - kaasun ja öljyn osuus Venäjän viennistä oli 63 % vuonna 2006 - tuonti kasvaa volyymimääräisesti lähes kolme kertaa vientiä nopeammin ja sulattaa vaihtotaseen ylijäämän erityisesti, jos öljyn hinta laskee nopeasti
INHIMILLINEN PÄÄOMA	
<ul style="list-style-type: none"> + peruskoulutustaso on suhteellisen hyvä ja se kattaa lähes koko väestön + hallituksen kansallisten ohjelmien kautta suunnataan varoja erityisesti perheiden hyvinvointiin, asumiseen ja koulutukseen 	<ul style="list-style-type: none"> - OECD:n Pisa-vertailujen perusteella koulutuksen taso ei vastaa uuden Venäjän haasteisiin, sillä koulutus on liian teoreettista ja jatkokoulutuksen taso ja kattavuus on huolestuttavalla tasolla - perustutkimuksen osuus BKT:sta on noin 1 % - alkoholismi ja muut kansanterveyteen liittyvät ongelmat heikentävät työvoiman käytettävyyttä - Venäjän väkiluvun arvioidaan vähenevän vuoteen 2050 mennessä nykyisestä noin 140 miljoonasta 108 miljoonaan - ongelmat ammattitaitoisen työvoiman saannissa nostavat tuotantokustannuksia - varallisuuserot ovat edelleen kasvussa ja alueelliset erot syrjäseutujen ja kasvukusten välillä ovat kärjistyneet
INVESTOINNIT	
<ul style="list-style-type: none"> + investoinnit ovat kasvaneet viime aikoina vahvasti (22 %:n muutos 6/2007) + investointipotentiaaliltaan kärkialueita ovat Pietari, Moskova ja Moskovan alue + viime aikoina suorat ulkomaiset investoinnit ovat lisääntyneet (2,5 % BKT:sta) 	<ul style="list-style-type: none"> - investointiaste on edelleen alle 20 % BKT:sta, mikä on selvästi monien muiden nopeasti kehittyvien talouksien investointitasoa matalampi - investointi-ilmapiiiri on joiltain osin huonontunut julkisen sektorin vahvistamisen ja korruption vuoksi - yritykset eivät panosta t&k -toimintaan

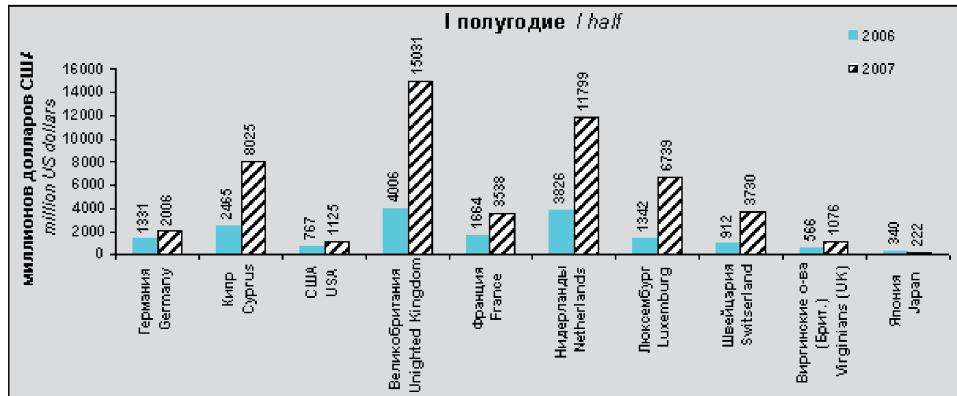
Taulukko 4. Venäjän talouden kahdet kasvot.

Taulukossa mainittujen tekijöiden lisäksi keskeisiä talouselämän muuttujia ja epävarmuustekijöitä ovat odotettu sähkönhinnan nousu, käynnissä oleva prosessi ”strategisten alojen” määrittämiseksi sekä Venäjän mahdollinen WTO-jäsenyys.

Sähkönhinnan odotetaan nousevan vuoteen 2011–12 mennessä 1,5–2 -kertaisiksi nykytasoon verrattuna. Hinnannousun toivotaan vauhdittavan energian tehokkaampaa käyttöä sekä toisaalta lisäävän kipeästi kaivattuja investointeja kotimaiseen energiantuotantoon. Ilman mittavia investointeja uusiin voimaloihin ja siirtolinjoihin, sähköpulan pelätään jo lyhyellä aikavälillä muodostuvan keskeiseksi talouskasvua jarruttavaksi tekijäksi. Gazprom on erityisesti ollut ajamassa hintojen asteittaista nostamista Venäjän sisämarkkinoilla, mutta yleinen mielipide on ollut sitä vastaan. Keskeinen kysymys on, miten sähkömarkkinoiden vapauttaminen toteutetaan. Luovatko uudistukset pohjan kilpailun syntymiselle vai siirtykö ala välikäsien kautta valtion hallintaan?

Seuraava epävarmuustekijä koskee erityisesti ulkomaisia investointeja Venäjälle. Heinäkuussa 2007 duuman käsittelyyn viety lakialoite ”strategisista aloista” määrittelee viisi talouden sektoria (erikoisvarusteiden tuotanto, asetuotanto, avaruus ja ilmailu, ydinenergia sekä luonnonvarateollisuus) ja 39 teollisuudenalaa, joilla ulkomaisten investointien määrää voidaan rajoittaa erillisen hallituksen asettaman komission määräysten mukaisesti. Lain odotetaan selkiyttävän pelisääntöjä ulkomaisten investoijien kannalta, mutta se ei poista vallankäytön mielivaltaisuuden ongelmaa. Lakiluonnos koskee vain puolustussektorin kannalta keskeisiä aloja. Energiaa ja luonnonvaroja (esimerkiksi metsävarat) ei mainita siinä lainkaan. Ulkomaiset investoinnit tulevat kuitenkin olemaan ratkaiseva tekijä siinä, onnistuuko Venäjä monipuolistamaan talouttaan ja vastaamaan energiapolitiikan tuomiin haasteisiin. Toistaiseksi ulkomaiset investoinnit ovat lisääntyneet Venäjän sisäisestä tilanteesta ja kiristyneistä länsisuhteista huolimatta. Samalla kun ulkomaiset investoinnit ovat lisääntyneet Venäjällä, venäläiset yhtiöt ovat investoineet maailmanmarkkinoille. Joulukuussa 2007 julkistettu Skolkovo Moskovan liikejohtamisen koulun ja Columbian yliopiston tutkimus osoitti, että venäläisten yritysten tekemät investoinnit ulkomaille ovat kasvaneet räjähdysmäisesti. Tutkimus totesi, että 25 johtavaa venäläistä yritystä omistaa yhteensä 59 miljardin USD:n arvosta ulkomaalaista omaisuutta.³⁶ Skeptisimpien näkemysten mukaan tämä olisi venäläisten tapa kompensoida ulkomaisten investointien puute kotimaassa. Valtaosa venäläisistä investoinneista on kohdistunut öljy-, kaasu- ja metallialan yrityksiin.

36 Guardian, Study: Russian Foreign Investment Soars , December 11, 2007.

Suurimmat ulkomaiset investoijat Venäjälle 2006 - 2007

Lähde:Rosstat

Kolmas, usein Venäjän talouspolitiikkaa koskevissa raporteissa mainittu epävarmuustekijä, on Venäjän mahdollinen jäsenyys WTO:ssa. Sen ei odoteta merkittävästi muuttavan Venäjän talouden toimintalogiikkaa. Ulkoisten taloussuhteiden hoidossa protektionistinen politiikka jatkuu samalla, kun venäläiset suuryritykset pyrkivät laajentamaan toimintaansa EU:n markkinoille esimerkiksi rautatiekuljetuksissa, sähkömarkkinoilla ja satamissa. Vaikka lyhyellä tähtäimellä WTO-jäsenyys ei muuttaisikaan mitään, jäsenyyden pitkän aikavälin vaikutusten arvioidaan olevan myönteisiä. Venäjä haki WTO:n jäsenyyttä jo 1993. Prosessi Venäjän kanssa on ollut pitkä ja mutkikas. Jäsenneuvottelut eivät päässeet kunnolla vauhtiin Jeltsinin aikana. Putin ajoi jäsenyyttä vuosina 2000-2003, mutta kun asetettu tavoite jäsenyydestä vuonna 2003 ei toteutunutkaan, Venäjän asenne alkoi muuttua. Venäjällä WTO-jäsenyyttä ovat vastustaneet erityisesti auto- ja lentokoneiteollisuus Oleg Deripaskan johdolla, Venäjän konservatiivinen kauppa- ja teollisuuskamari Jevgeni Primakovin alaisuudessa, vahva maatalouden asioita ajava eturyhmä, jota maatalousministeri Aleksi Gordejev tukee, sekä palvelusektorin monta pientä ja liikkuvaa osaa kuten esimerkiksi pankki- ja vakuutusala. Putinin lisäksi WTO-jäsenyyttä Venäjän hallituksessa ajoivat valtionvarainministeri Kudrin ja kauppaministeri Gref. Syksyn 2007 hallituksen muokkauksessa Gref jätti ministerin paikkansa, mutta Kudrin jäi. Tammikuussa 2008 Davosissa Kudin antoi lausunnon, että Venäjän jäsenyysneuvottelut ovat loppusuoralla. Georgia avasi 2006 Venäjän kanssa neuvottelut uudelleen rajakysymysten takia. Venäjälle WTO-neuvottelut ovat olleet oppimisen paikka. WTO:hon ei päästä säännöistä joustamalla, ja pientenkin valtioiden kanssa on neuvoteltava. Nykyisessä tilanteessa Venäjä on puun ja kuoren välissä. Venäjälle on kiusallista, jos 15 vuotta kestäneiden neuvotteluiden jälkeen jäsenyys ei toteudu. Pettymyksiä huonosti sietäville venäläisille jäsenyysneuvottelut ovat olleet vaikeat. Putinin presidenttivuosille tyypillistä on ollut rakentaa kuvaa järkkymättömästä Venäjästä ja sen itenäisestä linjasta maailmanpolitiikassa. Tämä on näkynyt myös Putinin talouspolitiikassa. WTO-jäsenyys tulee olemaan testi Venäjän todellisesta halusta integroitua maailmantalouteen yhteisillä pelisäännöillä.

Venäjän talouden "kahdet kasvot" ja Suomi

Venäjän pitkään jatkunut ja kulutuskysyntävoittoinen talouskasvu on tärkein taustatekijä Suomen kautta tapahtuvan vientitransitoliikenteen kasvulle. Vuosittainen kasvu on ollut 15-20 %. Itään menevistä kuorma-autoista reilu kolmannes on Suomen vientiä ja vajaa kaksi kolmasosaa transitokuljetuksia.

Venäjä oli vuonna 2006 Suomen kolmanneksi tärkein vientimaa Saksan ja Ruotsin jälkeen (osuus ulkomaankaupasta 10 %, arvoltaan 602 milj. EUR). Venäjään liittyvien toimintojen yhteenlaskettu työllisyysvaikutus Suomessa on arviolta 50 000 henkilöä eli noin 2 % työllisistä. Se vastaa keskisuuren suomalaisen teollisuudenalan työllisyysvaikutusta. Venäjän transiton työllistävä vaikutus Suomessa on lähes 4 000 henkeä. Kasvaneen idänliikenteen haittapuolena ovat liikenteen ruuhkautuminen maanteillä ja lisääntynyt onnettomuusriski. Rekkajonojen selvittely sitoo myös liikkuvan poliisin voimavaroja.

Venäjän protektionistiset toimet talouspolitiikassa koskettavat myös suomalaisyrityksiä ja investointeja Venäjälle. Viime vuosina Suomen ja Venäjän välisessä maantieliikenteessä suomalaisten kuljetusyhtiöiden osuus on laskenut 10 %:iin. Venäjän tavoitteena on edelleen keskittää ulkomaankaupan kuljetuksia maan omiin satamiin. Vaikka venäjäkaupan volyymin odotetaan edelleen kasvavan tarkasteltavalla ajanjaksolla, myös riskit niin sanottuihin virheinvestointeihin kasvavat.

Yleinen investointi-ilmapiiirin huonontuminen Venäjällä (kuten lisääntynyt korruptio, vaikeudet työvoiman saatavuudessa ja työvoiman kalleus) koskettaa myös suomalaisia yrityksiä.

Venäjän liikennestrategia

Venäjän pohjoisten osien ankarat luonnonolot sekä teollisuustuotannon rakenne ovat keskeisesti vaikuttaneet Venäjän liikennejärjestelmään ja sen kehittämiseen. Venäjän luonnonvarat sijaitsevat maan Siperian puoleisissa ja pohjoisissa osissa, kun taas niitä hyödyntävä prosessiteollisuus on keskittynyt maan Euroopan puoleisiin osiin. Pääsääntönä on, että liikenneinfrastruktuuri on hyvin kehittynyt Etelä-Siperiassa ja Euroopan puoleisella Venäjällä, mutta puutteellista pohjoisessa sekä Keski- ja Itä-Siperiassa (kartta 1).

Federaatioteiden kehitysnäkymät vuoteen 2020 saakka

Kartta 1. Federaatioteiden kehitysnäkymät.

Liikennejärjestelmän merkitys on viime vuosina ollut korostetusti esillä. Syynä ovat uusi- en vientikuljetusväylien avaaminen ja toisaalta tuontikuljetusten laadullinen ja määrällinen muutos. Kasvaneet liikennemäärät vaikeuttavat jatkossakin rajanylittävän liikenteen sujuvuutta.

Venäjän nykyisen talousjärjestelmän kannalta tärkeä liikenneinfrastruktuuri sijaitsee Suomen lähialueilla. Luoteis-Venäjällä Pietarin ja Leningradin alueen sekä Murmanskin alueen merisatamat ovat Venäjän tärkeimpiä ulkomaankaupan (öljyn vienti) kuljetusreit- tejä. Lisäksi Suomen rajalta Pietarin kautta Moskovaan suuntautuva maantie sekä rau- tatie ovat maan keskeisimmät kuljetusväylät. Viime vuosina infrastruktuuri-investoinnit ovat kohdistuneet nimenomaan näille alueille ja edellä mainittuihin kohteisiin.

Suomen näkökulmasta kiinnostavimmat muutostekijät koskevat Luoteis-Venäjän me- risatamia sekä maantiekuljetusten ja yleensä logistisen osaamisen kehittämistä. Toisaal- ta Venäjän liikennejärjestelmän rapautumisella on vaikutusta maan poliittiseen ja talou- delliseen yhtenäisyyteen ja sitä kautta koko maan vakauteen.

Venäjän liikennestrategia 2020: tavoitteet

Venäjän vuonna 2005 hyväksytyn ja vuoteen 2020 ulottuvan Liikennestrategian odotetaan johtavan seuraaviin konkreettisiin tuloksiin:

- yhtenäisen, ruuhkattoman runkoverkon rakentaminen on saatettu päätökseen;
- henkilöliikennesuorite on noussut nykyiseltä tasolta (4 100 km/v) 50 %:lla;
- suurin osa taajamista on ympärivuotisten liikenneyhteyksien piirissä;
- 8/10 venäläisestä perheestä käyttää aktiivisesti henkilöautoa (vuonna 2003 keskimäärin joka toisella venäläisellä perheellä oli käytössään henkilöauto kun Länsi-Euroopassa vastaava luku oli 1,5 autoa /perhekunta);
- satama-infrastruktuurin kapasiteetti kattaa 90-95 % maan ulkomaan operaatioista (vuonna 2003 : 75 %);
- rahti-intensiteetti BKT:sta alenee 8-10 %:lla ja rahtikuljetukset nopeutuvat yleisesti 15-20 %:lla ja kansainvälisten liikennekäytävien osalta 20-30 %:lla;
- kauttakululiikenteen volyyymi on 90-100 miljoonaa tonnia vuodessa;
- liikenneonnettomuuksissa kuolleiden lukumäärä on saatu puolitetuksi (vuonna 2003 1,2 henkeä /1 000 autoa, kun se kehittyneissä maissa on noin 0,3).

Lähde: Ministry of Transport (2005): Transportnaya Strategiya Rossiiskoi Federatsii na period do 2020 goda. (Transport strategy of Russian Federation until 2020.).

Venäjän maantieverkko on harva ja huonokuntoinen. Yleisiä, päällystettyjä teitä Venäjällä on 722 000 km, joista federaatiotason teitä 47 300 km. Tavaraliikenteestä yli 40% ajetaan federaatioteillä, jossa tapahtuu käytännössä myös koko kansainvälinen tavaraliikenne. Alueellisia teitä on 527 200 kilometriä ja kuntaviranomaisten vastuulla olevia teitä arviolta 544 300 kilometriä.

Venäjän liikenneministeriössä arvioidaan, että vuoteen 2010 mennessä 60 % Venäjän maantieverkosta on täysin tai lähes täysin käyttökelvottomassa kunnossa. Tällä hetkellä vain 38 % federaatioteistä ja 24 % alueellisista teistä vastaa liikenteellisiltä ja käyttövaatimuksiltaan normeja.

Samalla liikennevirtojen kasvu erityisesti suurimmissa kaupungeissa on johtamassa kaupunkiliikenteen täydelliseen halvaantumiseen. Vuosina 1995–2003 autojen määrä Venäjällä on kolminkertaistunut ja on edelleen voimakkaassa kasvussa. Liikenneonnettomuuksien määrän arvioidaan kasvavan jo nykyisistä korkeista luvuista lähes 40–45 %:lla samalla, kun liikennevirtojen keskimääräinen nopeus tulee laskemaan arviolta 20 %. Liikennejärjestelmän, erityisesti maantieverkon, heikko kunto entisestään lisää maaseudun autoitumista ja maatalouden ongelmia.

Venäjän liikenneministeriössä on laskettu, että tieverkoston kunnan parantamiseksi tienrakennuksen rahoitusta olisi nostettava vähintään 2,5 – 2,7 %:iin BKT:sta. Tällä hetkellä tietalouden kustannukset ovat 1 % BKT:sta. Rahoituksella pyritään toteuttamaan tärkeimpien kohteiden perusparannus sekä toimenpiteitä, jotka takaisivat liikennejärjestelmän perustoimivuuden. EU-maissa kuten Suomessakin liikenneinfrastruktuurin kehittämiseen käytetään arviolta 0,8 % BKT:sta. Yleisten teiden rakentamiseen ja kunnostukseen käytetään Suomessa noin 700 miljoonaa euroa vuosittain.

Venäjän rataverkko on pituudeltaan 85 000 kilometriä, josta puolet on sähköistetty. Suomen lähialueilla tärkeimmät rautatiet ovat Pietarin ja Moskovan välinen rata sekä Murmanskiin johtava ratalinja. Tärkeimmät perusparannuskohteet ovat merisatamiin johtavat reitit (Suomenlahden pohjukassa) sekä Pietarin ja Moskovan välinen nopea junayhteys, mukaan lukien uuden ratalinjan rakentaminen. Karjalan tasavallassa on saatu päätökseen Lietmajärveltä Kotshkomaan (Murmanskin radalle) ulottuvan poikkiradan rakentaminen.

Vuoteen 2030 mennessä rataverkon rakentamisen ja kunnostuksen arvioidaan maksavan 560 miljardia USD. Tärkeimmät investointikohteet edellisten lisäksi suunnitellut Moskovasta etelään johtaville reiteille (näköpiirissä on Shotsin talviolympialaiset vuonna 2014). Lisäksi on priorisoitu nykyisen rataverkon kunnostus sekä uusien ratojen rakentaminen Kiinan suuntaan (öljykuljetukset) ja Pohjois-Siperiaan Jakutian tasavallassa.

Mikäli uuteen rautatiekalustoon ei investoida merkittävästi jo seuraavan 3-5 vuoden sisällä, voi se haitata talouskasvua.

Sisävesiliikenne on perinteisesti ollut toinen tärkeä kuljetusmuoto rautateiden ohella. Tärkeimpiä yhteyksiä ovat Volga-Baltia -kanava sekä jokiverkko, joka yhdistää Itämeren Mustaanmereen ja Kaspianmereen. Monet Pohjoiseen jäämereen laskevat joet toimivat kuljetusväylinä Pohjois-Venäjän ja Siperian sisäosien teollisuuden ja raaka-aineidien tuotantokeskuksille ja niiden asutuksille.

Sisävesireitit suunnitellaan avattavaksi kansainväliselle liikenteelle vuoteen 2011 mennessä. Ilmaston lämpenemisestä johtuva kuljetusolosuhteiden helpottuminen arktisilla alueilla nostaa esiin kysymyksen pohjoisen meritien, Koillisväylän käytöstä kansainvälisissä kuljetuksissa. Suomen kannalta ajankohtainen kysymys liittyy Saimaan kanavaan. Suomi ja Venäjä ovat parhaillaan neuvottelemassa uutta vuokrasopimusta. Saimaan kanavalla kuljetetaan kaksi miljoonaa tonnia tavaraa vuosittain. Raakapuukuljetusten väheneminen korvautuu muilla tuotteilla.

Merisatamien rakentamiseen soveltuvaa rantaviivaa Venäjällä on vain 600 kilometriä. Maassa toimii 44 siviilikäytössä olevaa merikauppasatamaa, joista useimmat ovat pienikokoisia, vuosittaisilta tavaravolyymeiltaan alle 2 miljoonaa tonnia. Venäjän ulkomaankaupan kannalta tärkeimmät satamat sijaitsevat Suomen lähialueilla (Primorsk, tulevaisuudessa Ust-Luga, Murmansk, Vysotsk ja Pietarin suursatama). Suunnitelmassa on nostaa Primorskin terminaalin vientikapasiteetti kaksinkertaiseksi, noin 150 miljoonaan tonniin. Ust-Lugan sataman kuljetusmäärien odotetaan kasvavan nykyisestä 4,5 miljoonasta tonnista (2006) 36 miljoonaan tonniin vuoteen 2010 mennessä. Konttiterminaalin ensimmäinen vaihe valmistunee tämän vuoden lopulla. Valmistuessaan konttiterminaalin kapasiteetti tulee olemaan arviolta miljoona konttia.

Vientikuljetusten kannalta Mustanmeren Novorossiiskin satama sekä tuontikuljetuksissa Vladivostokin ja Vostotshniyin satamat kuuluvat maan tärkeimpiin. Tavarakuljetukset Venäjän satamien kautta toimivat edelleen varsin heikosti, mikä puolestaan on edesauttanut tuontitavaroiden kuljetusta naapurimaiden, kuten Suomen kautta.

Lentoliikenne on muuttunut huomattavasti viimeisen 15 vuoden aikana. Lentokenttien ja lentokoneiden määrä on merkittävästi vähentynyt. Lentoliikenteen rooli maan pohjoisten alueiden kuljetuksissa on kuitenkin edelleen merkittävä. Venäjällä on tällä hetkellä 70 kansainvälistä lentokenttää. Kaliningradista suunnitellaan tärkeätä lentoliikenteen keskusta Luoteis-Venäjällä. Sen sijaan lentoliikenne Luoteis-Venäjän alueiden välillä, esimerkiksi Murmanskista Arkangeliin on vähäistä. Suunnitelmissa on keskittää kansainväliset lennot tietyille pääkentille.

Venäjän liikennestrategiset intressit ja Suomi

Itämeren ja Suomenlahden logistinen merkitys Venäjälle sekä tuonnin että viennin näkökulmasta kasvaa. Pääosa Venäjän energiaviennistä suuntautuu Eurooppaan joko suoraan nykyisiä putkilinjoja pitkin tai Suomenlahden merisatamien kautta. Suomenlahden rooli voi jo tarkastelukaudella nousta huomattavasti, mikäli Nordstream-hanke etenee. Tulevaisuudessa Murmanskin alue nousee entistä tärkeämpään asemaan Venäjän vientikuljetusten reittinä. Energiankuljetusten lisääntyminen Aasian suuntaan (Japani ja Kiina) ei muuta merkittävästi tilannetta 5- 10 vuoden sisällä.

Venäjän maitse tapahtuvista ulkomaankuljetuksista noin 30% kulkee Suomen kautta. Maantiekuljetusten merkitys on Venäjälle erittäin suuri. Suomen kilpailuvaltteina kiristävässä tilanteessa ovat turvallisuus, varastointi- ja lisäarvopalvelujen saatavuus sekä toimitusajan ennustettavuus.

Tuontikuljetusten osalta Ust-Lugan satamassa voi olla aineksia uudeksi "Primorsk -ilmiöksi". Sataman rakentamista ajaa vahvasti Venäjän rautatieyhtiö, joka on kiinnostunut erityisesti autokuljetuksista ja konttikuljetusten reitittämisestä Venäjän omiin satamiin. Tällä hetkellä suunnitelmien toteuttamista hidastaa Venäjän satamien huono läpäisykyky (pitkät odotusajat, epävarmuus ja korruptio) sekä yhteyksien puute maan kantaverkkoon.

Venäjän strategisena intressinä on turvata maan ulkomaankaupan käyttämien reittien läpäisykyky ja kasvupotentiaali. Samanaikaisesti tavoitteeksi on asetettu maan riippuvuuden vähentäminen naapurivaltioista sekä ulkomaisten yritysten tarjoamista kuljetuspalveluista. Tämän tavoitteen saavuttamisen tärkeimpänä esteenä ovat nykyisen infrastruktuurijärjestelmän puutteet ja rapautuminen sekä nykyisten kuljetuspalvelujen riittämätön taso.

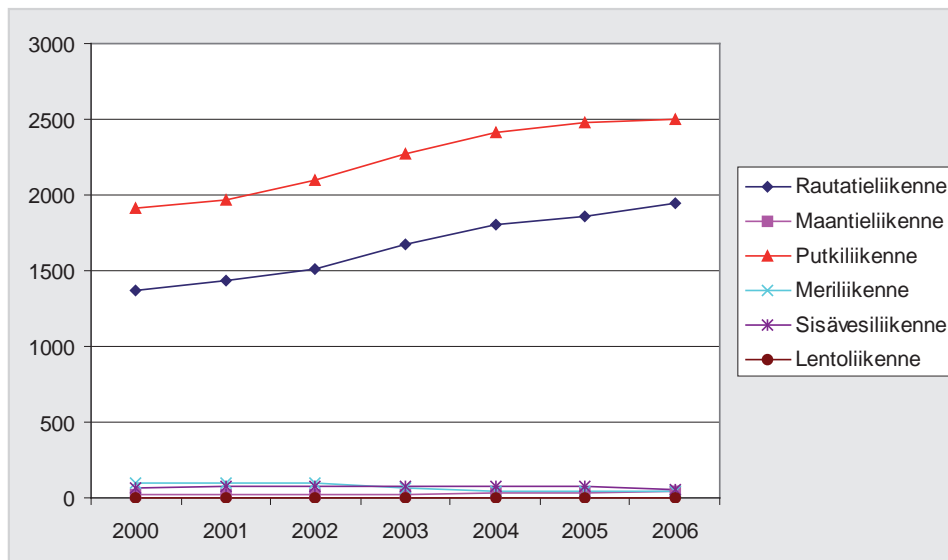
Venäjän intressinä on säilyttää tuontikuljetusreitit (myös Suomen) toimintakykyisenä siihen asti, kun maan omien satamien ja logistiikkapalvelujen toiminta on parantunut. Venäjän valtionhallinnon sisäiset päällekkäisyydet vaikeuttavat uudistusten toimeenpanoa (esimerkiksi kysymys eri viranomaisten määrän vähentämisestä rajatarkastuspisteissä).

Suomen näkökulmasta Venäjän kaupan monipuolistuminen ja kasvupotentiaalın varmistaminen merkitsee, että Suomen intresseissä on turvata mahdollisimman esteettömät kuljetukset Venäjälle. EU-jäsenmaiden päätös rautateiden tavaraliikenteen vapauttamisesta kilpailulle on tuonut uuden elementin tähän keskusteluun. Nähtävissä on, että venäläiset kuljetusyritykset pyrkivät kasvattamaan osuuttaan EU:n sisäisistä, myös Suomen tavarakuljetuksista.

Liikennevirtojen muutosdynamikka Suomen lähialueilla

Kuljetusmäärät vähenivät vuosina 1990–1995 keskimäärin vajaat 10 % vuosittain. Talouskasvun myötä tavarankuljetukset ovat vuosina 2000–2004 lisääntyneet vuositasolla keskimäärin noin 4 % ja henkilöliikenne 7%. Alla olevasta taulukosta näkyy tavarankuljetusten määrien kasvu eriteltynä kuljetusmuodoittain.

Venäjän viennin ja tuonnin kasvu näkyy laivakuljetusten lisääntymisenä Suomenlahdella sekä tavaraliikenteen kasvuna satamiin johtavilla teillä ja radoilla. Kasvavat öljykuljetukset aiheuttavat ympäristöriskin. Venäjä tulee öljykuljetuksissaan hyödyntämään avovesisatamiaan Kaliningradissa ja Murmanskissa, kun näiden alueiden logistiikkaympäristö kehittyy. Koillisväylän kehittyminen saattaa muuttaa kansainvälisten kuljetusten reittejä pitkällä aikavälillä.

Taulukko 5. Tavarankuljetukset (tuhat tonnia/kilometriä) 1992–2006. Goskomstat, 2006.

Maaliikenteessä Venäjän viennin kasvu näkyy eteläisen Suomen maantiekuljetusten lisääntymisenä erityisesti itä-länsi-suuntaisilla pääteillä. Tuonnissa suurin osa kasvusta ohjautuu rautateille, mutta myös tuonnin tiekuljetukset kasvavat. Transitoliikenteessä kulkumuotojakauma säilynee entisellään. Venäjän vientikuljetukset länteen hoidetaan pääasiassa raiteilla ja tuontikuljetukset itään maanteillä. Erilaiset sisämaan terminaaliratkaisut voivat siirtää itäsuunnan transitoa rautateille.

Suomen reitin houkuttelevuus transitokuljetusten väylänä saattaa vähentyä, jos Berliini–Varsova–Moskova-kuljetuskäytävä paranee. Via Baltican ja Rail Baltican ulottaminen Pietariin asti luo uuden tavarankuljetus- ja henkilöliikennereitin, jolla on vaikutusta Suomen transitoliikenteeseen.

Suomen lähialueilla pääosa teistä on niin sanottua alueellisia teitä lukuun ottamatta tieyhteyksiä väleillä Pietari–Moskova ja Pietari–Murmansk, jotka ovat federaatioteitä. Venäjän liikenneministeriö on muuttamassa joitain alueellisia teitä federaatiotason teiksi, jolloin ne tulevat federaation suoran budjettituen piiriin. Suomen lähialueilla merkittävänä parannuskohteina ovat niin sanotut metsäautotiet, joiden kehittäminen on edellytys Venäjän metsävarojen entistä tehokkaammalle hyödyntämiselle. Venäläisten arvioiden mukaan 70 % Venäjän metsävaroista on tietttömien taipaleiden takana.

Toinen syy Suomen reitin mahdolliselle merkittävyyden vähenemiselle on, että Venäjä pyrkii aktiivisella liikennepolitiikallaan minimoimaan maan riippuvuuden naapurivaltioiden liikenneinfrastruktuurista. Venäjän tavoitteena on suunnata ulkomaankaupan kuljetukset maan omiin satamiin. Tällä hetkellä ulkomaankaupan kuljetuksista 75 % tapahtuu Venäjän satamien kautta. Pyrkimyksenä on nostaa luku 90 %:iin. Tämä on koskenut erityisesti vientikuljetuksia, kuten Primorskin ja muiden öljykuljetuksiin erikoistuneiden satamien rakentaminen Suomenlahdelle osoittaa. Venäjän arvion mukaan tarvittavan infrastruktuurin valmistumisen myötä (logistiset keskuskeskukset ja kontti-terminaalit, esimerkiksi Ust-Luga) myös tuontikuljetukset Venäjälle siirtyvät vähitellen, joskaan eivät kokonaan, käyttämään maan omia satamia.

Kun EU ja Venäjä siirtyvät sähköisiin tullaasiakirjoihin vuodesta 2011 eteenpäin, rajanylitykset tehostuvat tullauksen osalta ja kaksoislaskutusmahdollisuus poistuu. Huomioitavaa on kuitenkin, että ellei tarkastusviranomaisten määrää rajoilla vähennetä, jäänevät rajanylitysten tehostamistoimet vähäisemmiksi.

Autokuljetukset Suomen kautta Venäjälle

Tällä hetkellä 2/3 osaa Venäjälle maahantuotavista autoista kuljetetaan Suomen kautta. Arvioidaan, että autojen myyntibuumi Venäjällä kasvaa vielä useita vuosia. Vuoden 2007 ensimmäisellä vuosineljänneksellä myytiin yli miljoona autoa (1 165 000), joista yli puolet oli tuontiautoja. Pietarin lähistölle on suunnitelmassa rakentaa useita autojen lastaustermiinaaleja. Niiden myötä Venäjän satamien autojenkäsittely kapasiteetin odotetaan kasvavan lähes miljoonaan (945 000) yksikköön vuodessa.

Vuonna 2006 Suomen kautta kuljetettiin 530 000 uutta henkilöautoa Venäjälle, kun vuoden 2007 syyskuuhun mennessä tämä määrä oli jo 450 000 autoa. Autojen tuontimäärien kasvaessa autovirrat Venäjälle Suomen kautta säilyvät myös jatkossa. Rautatiekuljetusten lisääntyminen autokuljetuksissa ei tule helpottamaan tilannetta, vaikka on periaatteessa mahdollista, että Venäjän rautatieyhtiö alkaa markkinoida myös Suomen reittiä autojen rautatiekuljetuksissa. Yhteen junaan mahtuu 350 autoa, mutta Moskovan terminaaliin vain 1 500 autoa kerrallaan.

Yhteenvedo

Venäjän talouden indikaattorit osoittavat, että talouskasvu Venäjällä jatkuu. Venäjän taloudessa on tapahtunut peruuttamaton rakennemuutos, mutta ongelmia on edelleen paljon ja valtion kasvava rooli talouspolitiikassa on huolestuttavaa. Presidentti Medvedevillä on tärkeitä päätöksiä edessään. Venäjän avautuminen maailmanmarkkinoille on myös Venäjän modernisaation edellytys. Jos nykyinen keskitetyn päätöksenteon politiikka jatkuu, eikä ongelmiin puututa tehokkaasti, on Venäjä vaarassa sulkeutua. Tällöin sen talous tulee entistä haavoittuneemmaksi energian maailmanmarkkinahintojen vaihteluille.

Liikennestrategia tukee merkittävästi Venäjän integroitumista maailmanmarkkinoille. Venäjä pyrkii suuntaamaan ulkomaankaupan kuljetukset maan omiin satamiin. Mikäli Venäjän satamien läpäisykyky ei riitä kasvavien kuljetusmäärien käsittelyyn, ja jos investoinnit infrastruktuuriin ovat riittämättömiä, ollaan tilanteessa, jossa kuljetukset Suomen kautta kasvavat edelleen. Tämä voi aiheuttaa lyhyellä aikavälillä kaaoksen Suomen idänliikenteeseen. Jo nyt ollaan kipupisteessä, ja tulevina vuosina ilman Suomen infrastruktuurin parannuksia on mahdollista, että tilanne entisestään vaikeutuu. Venäjän liikennestrategiaan sekä energiainfrastruktuurin rakennusprojekteihin liittyy voimakkaasti Venäjän pyrkimys olla itsenäinen ja riippumaton toimija.

EU:n riippuvuus Venäjän energiaraaka-aineista ja toisaalta Venäjän taloudellinen riippuvuus niiden viennistä saatavista tuloista on EU-Venäjä-yhteistyön kulmakivi. Ei ole kuitenkaan poissuljettua, ettei suhteiden kiristyminen voisi johtaa kauppapoliittisen konfliktin tasolle. Kauppapoliittiset kiistat Venäjän ja EU:n välillä ovat edenneet yleensä lumipalloefektin tavoin, jolloin lähtökohtaisesti varsin pienimuotoinen kiista on saanut paljon suuremmat mittasuhteet.

Venäjä on varsin hyvin suojautunut maailmantalouden äkkinäistä turbulenssia vastaan. Lyhytaikainen öljyn maailmanmarkkinahinnan romahtaminen ei kaada Venäjän taloutta. Pidemmän aikavälin laskulla voi sen sijaan olla vakaviakin seurauksia Venäjän taloudelle ja sitä kautta koko maan vakaudelle. Mikäli vaadittavia investointeja energia- ja teollisuusinfrastruktuuriin ei tehdä, luottamus Venäjään varmana energiatoimittajana vaarantuu ja talouselämä yksipuolistuu.

Venäjän herkkyyys energian maailmanmarkkinahinnan heilahduksille sekä epävarmuus investointien suhteen koskettaa Suomea sekä suoraan että välillisesti. Kysymys on toisaalta Venäjän energiatoimitusten varmuudesta, mutta myös Venäjän kaupan merkityksen kasvusta Suomen kokonaistaloudelle.

Venäjän mahdollinen WTO-jäsenyys ei muuta olennaisesti Venäjän talouspoliittista päätöksentekotapaa. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, ettei WTO:sta välttämättä ole sanottavaa hyötyä neuvoteltaessa Venäjän kanssa vaikeista kauppapoliittisista ja talouspoliittisista kysymyksistä. WTO:n riitojenratkaisujärjestelmä on Venäjän suhteen lähes hampaaton, koska Venäjältä puuttuvat sellaiset vientituotteet, joihin voitaisiin kohdistaa rangaistustulleja.

Venäjän taloudessa tapahtuvia muutoksia tulisi tarkastella osana maan sisä- ja ulkopoliittikkaa. Erityisesti tulisi kiinnittää huomiota talouden ja politiikan rajapintaan. Tärkeää on ymmärtää Venäjän toimintalogiikkaa ja sen harjoittamaa uutta talouspolitiikkaa.

5. Ympäristö

Johdanto

Luonto ja ympäristöongelmat eivät tunne rajoja. Ympäristön tilassa tapahtuvat muutokset tulkitaan usein yhteiskunnan ja luonnonympäristön suhteen erilaisissa yhteyksissä eri tavoin. Myös sosiaalinen sietokyky vaihtelee maittain. Venäjän kannat, näkemykset ja politiikka ympäristöasioissa poikkeavat usein huomattavasti esimerkiksi EU:n tavasta tunnistaa ja tulkita ympäristöongelmia. Venäjällä on tieto-taitoa ympäristökysymyksissä, mutta lähestymistapa ja tulkinnat ovat kovin erilaisia. Venäjällä myös riskinsietokyky ympäristön saastumisen suhteen on korkea. Ympäristöongelmat ja saastuminen muuttavat vain harvoin Venäjällä jo luotua politiikan suuntaa tai toimintatapoja. Toisaalta viime vuosien aikana Venäjällä on panostettu luonnon- ja metsiensuojeluun. Ympäristön tilan yhteiskunnallista mieltämistä Venäjällä ei siis tule nähdä yksioikoisena ja mustavalkoisena prosessina. Ristiriitaisuudesta kertovat monet esimerkit. Venäjällä on maailman puhtaampia luontoalueita, mutta myös kolme maailman kymmenestä saastuneimmasta alueesta. Luomuruoka kasvattaa suosiotaan Venäjällä samalla, kun luomumerkintä-kriteerit ja niiden valvonta ovat vasta mietinnässä. Venäjä on allekirjoittanut Kioton ilmastopöytäkirjan, mutta nojautuu tällä hetkellä vanhoihin päästömittaustilastoihin, eikä lupaa automaattista jatkoa sopimukselle. Energiatieteiden tutkimuksista on alettu puhua vasta äskettäin, vaikka hukkaan menevän energian määrä on Venäjällä suuri.

Monet Venäjän ympäristöongelmat ja -haasteet ovat Venäjälle ja Suomelle yhteisiä ympäristöuhkia: öljyonnettomuuden riskin kasvu Suomenlahdella, Suomenlahden rehevöityminen ravinnepäästöjen seurauksena ja ilmanlaadun heikkeneminen Luoteis-Venäjän metsäpalojen, liikenteen ja teollisuuden päästöjen seurauksena sekä Venäjän ydinturvallisuudessa edelleen ilmenevät puutteet.

Vesi Venäjällä

- Venäjällä on 2,5 miljoonaa jokea
- Venäjän 3 miljoonassa järvessä on 26 000 kuutiokilometriä vettä
- Baikaljärvi voisi yksin tuottaa tarpeeksi vettä koko maailman tarpeisiin 40 vuodeksi
- Puolet koko Venäjän väestöstä joutuu käyttämään huonolaatuista vettä
- Puolet federaation putkistosta on vanhentunut ja huonossa kunnossa
- Vesipolitiikka puuttuu kokonaan

Metsät Venäjällä

- 22 % maailman metsävaroista on Venäjällä
- Metsää on 17,2 miljoonaa neliökilometriä
- Ensimmäinen venäjänkielinen ohjekirja Venäjän metsien hoitoon ilmestyi vuonna 1830
- Investoinnit metsäteollisuuteen ovat kasvaneet huomattavasti vuodesta 2007 ja niiden arvellaan kasvavan edelleen

Venäjä ja ympäristöajattelu

Venäjällä ja venäläisillä on läheinen suhde luontoon. Luontoa ja maata arvostetaan. Käsite Äiti-Venäjistä ja venäläisestä sielusta kytkeytyy vahvasti luontoon. Venäjän laajat luonnonvarat ja maantiede nostavat ympäristön merkittävyyttä. Hätkähdyttävää on, että läheisestä suhteesta luontoon ja sen kunnioittamisesta huolimatta Venäjällä on vakavia, jo kansanterveyteenkin vaikuttavia ympäristöongelmia.

Ennen Venäjän 1917 vallankumousta teollistumisen ollessa jo käynnissä, luonto ja ympäristö liitettiin läheisesti venäläiseen identiteettiin. Venäläisen identiteetin peruspiireiksi koettiin ortodoksinen kirkko ja ihmisen ja luonnon välinen harmonia. Neuvostoliiton aikana oli tyypillistä usko tieteen ja teknologian voimaan, jolla voitaisiin ratkaista kaikki ongelmat. Nyky-Venäjä kärsii tämän ajattelutavan seurauksista.

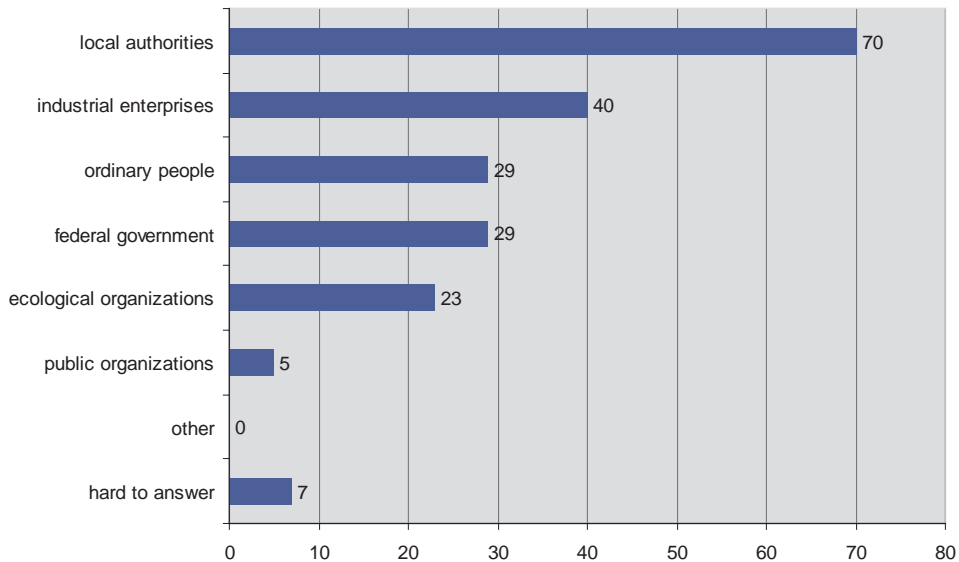
Ympäristöliike koetaan Venäjällä pääsääntöisesti poliittiseksi toiminnaksi. Tämä on paljolti seurausta ympäristöliikkeiden merkityksestä glasnostin aikana. Ympäristöaktivistien kansainväliset yhteydet sallittiin 1980-luvun lopussa. Keskushallinto määritteli silloin ympäristökysymykset "harmittomiksi". Neuvostoliiton viimeisinä vuosina toimineet ympäristöliikkeet, jotka sittemmin kehittyivät kansallisiikkeiksi, nähdään demokraattisen liikehdinnän ensimmäisinä kanavina ja niitä pidettiin osasyllisinä Neuvostoliiton hajoamiseen.

Putinin Venäjällä ympäristönsuojelu ei noussut tärkeimpien asioiden joukkoon. Virallisesa retoriikassa ympäristön tärkeydestä on kyllä puhuttu. Ympäristöasioita on nimetty pääsyyksi siihen, miksi esimerkiksi Sakhalin-2 -sopimukset 1990-luvulta piti purkaa, ja miksi Moskova–Pietari –pikajunaradan valmistuminen kesti niin kauan. Venäjän viimeisimmän ympäristönsuojelu- ja luonnonvaraministerin, Viktor Danilov-Daniljanin mukaan ympäristöajattelu ei kuitenkaan ollut päällimmäinen syy vastoinkäymisiin. Sakhalin-2 tapaus liittyy suuntaukseen, joka on ollut vallitseva 2000-luvulla niin ulko-, sisä-, kuin talouspolitiikassakin: 1990-luvulla tehtyjä sopimuksia muutetaan Venäjälle edullisemmiksi. Pikajunaradan viivästys johtui huonosta hallinnon koordinaatiosta, mitä Moskovassa ei haluttu myöntää. Danilov-Daniljan mukaan vuodesta 1999 Venäjällä alkoi ympäristönsuojelun vastainen kehityskulku.³⁷ Hänen mukaansa Venäjän hallitus ei ole ymmärtänyt luonnonsuojelun tärkeyttä ja Venäjän merkittävää paikkaa maailman ekologisessa järjestelmässä. Vastuullinen suhtautuminen ympäristöasioihin voisi nostaa Venäjä-kuvaa maailmalla myönteisemmäksi ja näin Venäjä voisi saada osakseen kansainvälistä arvostusta. Usein vaikuttaakin siltä, että Venäjän hallitus näyttää heikolta toimijalta voimakkaaseen energia- ja erityisesti öljy-lobbiin verrattuna. Yhtenä esimerkkinä tästä on, että vuonna 2003 presidentti Putinin antoi hallitukselle toimeksiannon valmistella laki, jossa ympäristölle haitallinen toiminta tehtäisiin rikoslaisa rangaistuksen alaiseksi ja pyysi lähettämään sen duumalle hyväksyttäväksi. Aloite katosi kuitenkin johonkin, eikä asiaa ole sen jälkeen otettu esille.³⁸ Ekologinen asiantuntija- tarkkailumekanismi, joka aikaisemmin toimi Venäjällä, lakkautettiin tammikuussa 2007.

37 Russia Profile, haastattelu, 30 November 2007.

38 Ibid.

Venäjän Public Opinion Foundation teki laajan mielipidetutkimuksen elokuussa 2007 venäläisten näkemyksistä ympäristöasioissa (alla oleva taulukko). Noin kolme neljäsosaa vastanneista (72 %) on huolestunut Venäjän ekologisesta tilasta. Korkeapalkkaisista venäläisistä 79 % ja moskovalaisista 83 % ilmaisee huolestuneisuuden. Luvut ovat alhaisempia kuin vuoden 2005 kyselyssä. Syynä tähän on kiinnostuksen väheneminen ympäristöasioita kohtaan, ei niinkään ympäristön parantunut tila. Tutkimuksen mukaan noin 21 % venäläisistä ei ole huolissaan ympäristöstä Venäjällä. Samassa mielipidetutkimuksessa 60 % venäläisistä uskoo ympäristön tilan huononemisen jatkuvan edelleen. Kyselyn mukaan 70 % pitää paikallishallintoa syyllisenä huonoon ympäristöpolitiikkaan. Mielenkiintoista onkin, että ympäristöpolitiikan vastuutahona pidetään nimenomaan paikallishallintoa. Tällöin yleinen mielipide ja muutospainne ei kohdistu federaation ympäristöpolitiikkaan.

Mielipidetutkimus venäläisten näkemyksistä ympäristöasioissa. Venäjän Public Foundation 2007, Lähde: FOM (www.form.ru)

Heikko ympäristönsuojeluhallinto ja ympäristölainsäädännön kehittäminen

Hans Bruyninckx on jakanut Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän ympäristöpolitiikan kolmeen jaksoon. Ensimmäisellä jaksolla purettiin vanhojen rakenteita ja tuolloin syntyivät myös ideat ympäristöpolitiikan nykyaikaistamisesta. Seuraavan jakson aikana ympäristöpolitiikkaa hajautettiin, mikä johti siihen, että Venäjän eri alueille ja tasavalloille muotoutui hyvin erilaiset ympäristöpolitiikat. Kolmatta jaksoa Bruyninckx kutsuu instituutioiden hajauttamisen kaudeksi: ympäristöpolitiikan keskus on ylimpien päättäjien, tai lähinnä energiayhtiöiden käsissä.³⁹ Venäjän ympäristöhallintoa on supistettu aina vuodesta 1996 alkaen ja vuoden 2000 hallintomuutoksessa itsenäinen ympäristökomitea lakkautettiin. Komitean toimet siirrettiin ympäristönsuojeluosastoksi laajennetun luonnonvaraministeriöön, jonka ensisijainen tavoite on edistää luonnonvarojen hyödyntämistä. Ympäristönsuojeluosasto on ollut heikko suhteessa luonnonvaraministeriön muihin osastoihin ja johtoon nähden. Venäjällä on siis harjoitettu viimeisten vuosien aikana politiikkaa, jonka seurauksena ympäristöpolitiikkaa on ajettu alas.

Riippumattoman ympäristöhallinnon alasajosta huolimatta Venäjällä kehitetään ympäristölainsäädäntöä, muun muassa juuri ilmansaasteiden kasvun hillitsemiseksi Venäjän suurkaupungeissa. Ilmansaasteita rajoittavia lakeja Venäjällä on ollut aina 1950-luvulta lähtien, mutta näiden vaikutus ei ole ollut merkittävä saastumisen hillitsemisessä. Venäläisen ympäristölainsäädännön ja – politiikan keskeisin heikkous on vuosikymmeniä ollut verrattain tiukkojen lakipykälien ja käytännön toimien välinen syvä kuilu sekä heikko yhteistyö federaation ja paikallishallinnon välillä.

Heikot kansalaisjärjestöt

Venäjällä ympäristöön liittyvät kansalaisjärjestöt saivat alkunsa 1980-luvulla, kun ympäristöasioista tuli ensimmäisiä aiheita, joista sai puhua vapaasti Neuvostoliiton tiedotusvälineissä. Jo 1960-luvulla oli toiminut ympäristönsuojelujoukkoja yliopistojen yhteydessä. Ympäristökansalaisjärjestöillä on ollut ensisijaisena tehtävänä protestoida olemassa olevia epäkohtia. Venäjällä luonnonsuojelua edistävien kansalaisjärjestöjen onnistui pysäyttää monia ”kummallisia” ja ympäristön kannalta vaarallisiakin hankkeita Neuvostoliitossa. Niistä esimerkkeinä voidaan mainita jokien laskusuunnan kääntäminen, Tsheboksarin vedenpinnan nostaminen ja Katun vesivoimalan sekä useiden uusien ydinvoimaloiden rakentaminen. Neuvostoliiton hajottua kansalaisjärjestöt saivat toimia vapaammin ja useita uusia järjestöjä perustettiin. Monet kansainväliset ympäristöjärjestöt, kuten Rainbow Keepers ja Greenpeace perustivat toimistonsa Venäjäl-

39 Perustuu esitelmään (International Studies Association-vuositaapaaminen, Honolulu, Hawaii, 3/2005).

le. Ympäristökansalaisjärjestöillä on samanlaisia ongelmia kuin lähes kaikilla muillakin kansalaisjärjestöillä Venäjällä: aktiivisista jäsenistä ja rahoituksesta on puutetta. Putinin kausi merkitsi kansalais- ja ympäristöjärjestökentän jakautumista. Joidenkin hallinnolle kriittisten ja vapaaseen toimintaan pyrkivien järjestöjen tilanne on muuttunut varsin raskaaksi uusien kansalaisjärjestötoimintaa valvovien lakien astuttua voimaan muutama vuosi sitten. Samalla on syntynyt, tai hallinnon avustuksella synnynyt, järjestöjä jotka toimivat keskushallinnon kanssa läheisessä yhteistyössä. Näillä järjestöillä on hallintojärjestelmän tuki ja on selvää, että nämä hallinnon tukemat tai jopa rahoittamat järjestöt eivät pure ruokkijansa kättä.

Viisi Venäjän ympäristökansalaisjärjestötyyppiä⁴⁰

- Konservatiivit – biologit ja koulutetut asiantuntijat ja ammattilaiset, jotka ovat mukana ympäristönsuojelussa. Ympäristönsuojelu pääasiana.
- Alternativistit – Uuden sukupolven eko-anarkistit ja yhteisöjen kannattajat. Radikaalia toimintaa. Ovat kehittäneet teoriaa ekologisesti orientoituneesta yhteiskunnasta ja sen ideologisesta perustasta.
- Syvät ekologit (traditionaaliset) – Venäjän älymystön edustajia. Etsitään ihmisen ja luonnon välistä harmoniaa.
- Aloitteentekijät – Ryhmä aktivisteja, jotka ovat huolissaan paikallisesta ympäristöstä. Käyttävät kaikkia keinoja protestista yhteistyöhön paikallishallinnon kanssa.
- Pragmatit – lähinnä kaupungeissa olevaa toimintaa, joka pyrkii vaikuttamaan politiikassa. Muutos ympäristöajattelussa tapahtuu vain, jos ekologit pääsevät vaikuttaviin asemiin keskushallinnossa.

40 The Role of Environmental NGOs – Russian Challenges, American lessons: Proceedings of a workshop, 2001, I.A.Haliy, Institute of Sociology, Moscow.

Kansainvälinen yhteistyö

Ympäristökysymykset eivät ole vain maan sisäisiä asioita, sillä ilma ja vesi kulkevat rajojen yli. Ympäristönsuojelussa rajat ylittävä yhteistyö on välttämätöntä. Venäjän kanssa tehdään paljon kansainvälistä yhteistyötä ympäristökysymyksissä. Esimerkiksi maailmanpankki toimii yhdessä Venäjän viranomaisten kanssa ilmansaasteiden vähentämiseksi. Vain muutamia vuosia sitten Venäjä oli yksi suurimmista otsonikerrosta vahingoittavien aineiden tuottajista. Maailmanpankki rahoitti yhdessä Global Environmental Facility:n kanssa ohjelman, jossa maksettiin seitsemälle venäläiselle yhtiölle kompensatioita niiden lopetettua otsonikerrosta vahingoittavien aineiden tuottamisen. Yhtiöiden lakkauttaman tuotannon suuruus oli 140 000 tonnia ilmakehää vahingoittavia aineita. Vuodesta 1994 alkaen Maailmanpankki on tukenut ympäristöhankkeita eri puolilla Venäjää 300 miljardin USD:n arvosta.

Venäjän sitouttaminen ympäristönsuojelun kansainväliseen yhteistyöhön ja yhteisten normien luomiseen on haasteellista. Venäjä ei ole ratifioinut kansainvälistä ympäristövaikutusten arviointisopimusta, joka hyväksyttiin Espoon sopimuksella vuonna 1991. Sopimuksen mukaan niiden maiden, joiden hankkeilla on todennäköisiä rajat ylittäviä ympäristövaikutuksia, tulee laatia hankkeiden ympäristövaikutuksista arviointi, tiedottaa hankkeen mahdollisista ympäristövaikutuksista naapurimaiden viranomaisille sekä osallistaa nämä viranomaiset ympäristöarvioinnin laadintaan. Esimerkiksi suomalaisten tiedot rajantakaisista suuremmista hankkeista ovat olleet osallistamisen heikkouden vuoksi varsin puutteellisia. Suomi on saanut tietoja vain Karjalan kannaksen öljysatamahankkeista ja joissain tapauksissa vasta hankkeiden käynnistymisen jälkeen. Huomioitavaa kuitenkin on, että YVA-kuuleminen otettu vakavasti monissa ulkomaalaisten osarahoittamissa Luoteis-Venäjän teollisuushankkeissa. Tällöin myös Suomen ympäristöministeriö on ollut mukana arviointoprosessissa. Täysin venäläisten hankkeiden osalta tämä osallistaminen on ollut venäläisten taholta vaihtelevaa. Epäjatkuvuus ympäristöviranomaisyhteistyössä on ainakin osittain seurausta siitä, että venäläisten ympäristöviranomaisten vaihtuvuus on ollut varsin suurta koko 1990-luvulta alkaen. Tilanne on verrattavissa energiayhteistyössä ilmenneisiin vaikeuksiin. Venäjä on ilmoittanut noudattavansa energiaperusasiakirjasopimusta, mutta vain silloin kun se Venäjälle itselleen sopii. Ratifiointia Moskovassa ei harkita. Kestävän ympäristöyhteistyönkin edellytyksenä on yhteisten sääntöjen hyväksyminen ja niiden noudattaminen.

EU:n ja Venäjän suhteiden neljästä tiekartasta talousyhteistyössä käsitellään ympäristöä, ydinturvallisuutta sekä Kioton protokollan toteuttamista. Pohjoisen ulottuvuuden viitekehyksessä, jossa tasavertaisina jäseninä ovat EU, Venäjä, Norja ja Islanti, ympäristökysymykset ovat vahvemmin esillä kuin yleisessä EU-Venäjä -yhteistyössä. Pohjoisen ulottuvuuden ohjelma sisältää ympäristökumppanuuden, joka on ollut onnistunut ohjelma. Juuri Pohjoisen ulottuvuuden ympäristökumppanuuden ansiosta Pietariin saatiin vedenpuhdistamo, mikä vähentää Pietarin alueelta Suomenlahteen pääsevien jätevesien määrää. Venäjä suhtautuu myönteisesti Pohjoisen ulot-

tuvuuden viitekehukseen, ja ympäristökumppanuudessa on päästy pisimmälle myös rahoituskysymyksissä, mikä on ollut yksi Pohjoisen ulottuvuuden kompastuskivistä. Vuoden 2005 lopussa aloitettiin EU-Venäjä ympäristödialogi, joka sisältää ilmastonmuutos-, luonnonsuojelu-, vesi-, meri-, metsänsuojelu-, jätteenhuolto- ja saaste-kontrollikysymyksiä sekä arvioita ympäristön tilasta. Dialogin avulla yritetään saada Venäjän ja EU:n ympäristöpolitiikat lähemmäksi toisiaan. Venäjän tämänhetkinen kiinnostus EU:n puitteissa kehitettävää ympäristölainsäädäntöä kohtaan antaa toivoa ympäristödialogin toimivuudesta ja sen onnistumisesta. Tällöin yhteistyössä saattaa löytyä sija myös yhteisten keinojen etsimiselle lakipykälien ja käytännön välisen kii- lun pienentämiseksi.

Venäjän WTO-jäsenyys tulee luomaan jonkinlaisen sääntöjen viitekehysten Venäjän ja kansainvälisen yhteisön välille. Jäsenyys tuo ennakoitavuutta koko venäläiseen hallintoon. WTO-jäsenyyden vaateena ovat tietyt uudistukset, jotka lisäävät poliittisen järjestelmän ja yhteiskunnan luotettavuutta. Tästä myös ympäristösektori tulee hyötymään. Tämä myönteinen vaikutus voi kuitenkin jäädä marginaaliseksi, mikäli Venäjä ei pääse tai ei halua sitoutua WTO:n agendaan. WTO voi tuoda viitekehysten, mutta yksi tehokkaimmista käytännöntason vaikuttajista Venäjän ympäristöpolitiikkaan ja yleiseen ajatteluun tulee olemaan kansainvälinen markkinapaine ja läntisten investointien kautta ympäristölle koitua hyöty. Vaikutukset ovat merkittäviä silloin, kun markkinat ovat joko osin tai kokonaan lännessä, jossa kuluttajien ympäristövaatimukset ovat Venäjää tiukemmat. Tästä syystä paras ympäristöosaaminen sijaitsee Venäjällä tällä hetkellä länsiorientoituneissa yrityksissä, mikä antaa toivoa myös Venäjän kotimarkkinoille suuntautuvan tuotannon ympäristömyönteisemmästä tulevaisuudesta. Monet länsimaisessa omistuksessa olevat hotellit ovat jo siirtyneet ympäristöystävällisiin käytäntöihin.

Luoteis-Venäjän ympäristön tila ja sen tuomat riskit

Suomen lähialueiden ympäristön tila on parempi kuin monilla Keski-Venäjän ja Eteläisen Siperian teollistuneilla alueilla. Luoteis-Venäjä ei siis ole koko Venäjän ympäristön tilan huomioiden pahinta ongelma-alueita. Luoteis-Venäjällä on kuitenkin saastumisen ongelmapisteitä. Näitä ovat etenkin vesien saastumisen osalta Karjalan ja Komin metsäteollisuuspaikkakunnat sekä suurimmat kaupungit ja teollisuuslaitokset jätevesi- ja ilmapäästöineen, Pietari luonnollisesti suurimpana kuormittajana. Vaarallisia kohteita vesiluonnon kannalta ovat myös lukuisat kaatopaikat ja etenkin teollisuuden ongelmajätekaatopaikat, kuten Krasnyi Borin ongelmajätteen sijoitus- ja käsittelyalue Pietarin lähistöllä. Pietarin ympäristössä 1990-luvun aallonpohjan jälkeen lisääntynyt maatalous on Pietarin jätevesipäästöjen ohella merkittävä Suomenlahden saastuttaja.

Perinteisen saastumisen osalta Luoteis-Venäjällä on siis paikkoja ja alueita, joissa ympäristön tila on huomattavasti Suomen tilannetta heikompi. Toisaalta Luoteis-Venäjältä löytyy suuria erämaa-alueita, joiden ympäristön tila on sekä ekologisesta että saastumisen näkökulmasta useita Suomen seutuja parempi. Tämä koskee erityisesti luonnon monimuotoisuutta. Luoteis-Venäjällä, kuten koko Pohjois-Venäjällä, on säästynyt näitä ekologisesti tärkeitä alueita, jotka tukevat myös Suomen lajiston monimuotoisuutta. Teollisuuden, energiantuotannon, liikenteen ja maatalouden päästöt aiheuttavat näillekin alueille kaukokulkeuman kautta alueellista pienhiukkas-, happamoitumis-, rehevöitymis- ja raskasmetallikuormitusta. Näiden alueiden säästymisen taustalla on monia syitä. Suuri merkitys on ollut yksinkertaisesti syrjäisellä sijainnilla suhteessa asutus- ja teollisuuskeskuksiin. Samalla tarkoituksellinen luonnonsuojelupolitiikka, johon on sisällytetty voimakkaitakin eriäviä intressejä suojelun kohteeksi päätyneen alueen suhteen, on Luoteis-Venäjällä ollut viimeisten vuosien aikana vastuullista ja tuloksia tuottavaa.

Ilmansaasteet

Ilmansaasteiden osalta Kuolan niemimaan metalliteollisuus on pistelähteiden osalta suurimpia lähialueidemme saastuttajia. Sen vaikutus ulottuu myös Suomen puolelle, kuormittaen ja happamoittaen erityisesti Itä-Lappia. Tämä vaikutus on etupäässä ekologinen, ei ympäristöterveydellinen. Ilmansaasteiden kasvava ongelma koskettaaakin ensisijaisesti Luoteis-Venäjän suurimpien kaupunkien asukkaita, erityisesti pietarilaisia. Pietarissa, kuten myös pienemmässä mittakaavassa Arkangelissa, Murmanskissa, Petroskoissa, Syktyvkarissa ja Viipurissa, suurin ilmaston saastuttaja on räjähdysmäisesti kasvanut moottoriajoneuvoliikenne. Kehitys on kumoamassa pistemäisten saastelähteiden osalta tapahtuneen myönteisen muutoksen, mikä johtui siitä, että suurimmissa Luoteis-Venäjän kaupungeissa on viimeisen 20 vuoden aikana siirrytty lämmityksessä ja teollisuudessa öljystä ja kivihielestä maakaasuun. Autoistumisen voimakkaan lisääntymisen seurauksena heikko ilmanlaatu on kasvava ongelma, erityisesti Pietarissa. Pakokaasupäästöjen tuottamaan ongelmaan on herätty vasta äskettäin, havaittu ympäristömuutos on toisin sanoen poliittisesti uudelleenmääritelty ympäristöongelmaksi federaatio- ja paikallistasolla. Tämä on johtanut muun muassa siihen, että Venäjän luonnonvaraministeriö on kiinnostunut EU:n ilmanlaatukontrollista. Ilmanlaatuaparantavien ympäristöpoliittisten toimien mahdollisuus on olemassa. Tästä on kuitenkin vielä matkaa käytännön toimenpiteisiin.

Ilmanlaadun heikkeneminen on Luoteis-Venäjää lähitulevaisuudessa koskettava vakava ympäristöongelma. Vaikka ilmansaasteet koskettavat erityisesti pietarilaisia, on se myös useiden teollisuuspaikkakuntien asukkaita koskettava asia. Ilmanlaatuongelma on luonteeltaan etupäässä ympäristöterveydellinen. Pietarissa ja Venäjän federaation hallinnossa moottoriliikenteen tuottamien ilmansaasteiden aiheuttamaan terveysriskiin suhtaudutaan vakavammin kuin ennen. Tästä huolimatta tilanteen parantamiseksi teh-

dyt toimet ovat olleet toistaiseksi hyvin vaatimattomia. Käytännössä Pietarin keskustan ilmansaasteongelmaan on tähän mennessä tarjottu ratkaisuksi vain kehätien loppuunsaattamista, jolloin osa liikenteestä siirtyy asuinalueilta katsottuna kauemmaksi. Kehätie on kuitenkin nähtävä ensisijaisesti ratkaisuna ruuhkautuvaan keskustan liikenteeseen eikä ilmansaasteongelmaan. Suomalaisesta näkökulmasta tärkeältä tuntuva asukkaille ilmanlaadusta tiedottaminen on varsin puutteellista. Viranomaisten ja poliitikkojen näkemys on pikemminkin, ettei ilmanlaadusta voida asukkaita tiedottaa, koska tällöin "kansalaiset huolestuvat turhaan".

Vesien saastuminen

Pietari on väestöpohjansa ja ympäristökuormituksensa takia erityinen kysymys sekä Suomelle että Venäjälle itselleen. Kaupungin jätevesien puhdistuksen osalta tilanne on parantunut merkittävästi viime vuosina, kiitos pitkäjänteisen rajat ylittävän ympäristöyhteistyön, erityisesti ympäristökumppanuusohjelman Pohjoinen ulottuvuus- viitekehäyksessä. Tämän tuloksena on onnistuttu muun muassa löytämään sopiva rahoitusjärjestely Pietarin lounaisen jätevedenpuhdistamon rakentamisen loppuunsaattamiseksi sekä tehostamaan jätevesien viemärointiä ja käsittelyä. Yhteistyön seuraava kohde on Nevan pohjoisen kokoojaviemäritunnelin valmiiksi rakentaminen sekä edelleen käsittelemättömien, noin puolen miljoonan asukkaan, jätevesien johtaminen puhdistamoille. Pietarin vesihuolto onkin Venäjän muihin suuriin kaupunkeihin verrattuna varsin hyvä.

Jätevesien kuorma on vähentynyt, mutta vuosikymmenten saatossa Itämereen ja Suomenlahden päätyneet ravinteet voivat muuttaa vesiekosysteemin uudelleenlaiseen, haitalliseen tilaan; hapettomaksi ja myrkylliseksi. Tällainen pitkäaikainen ekologinen muutos tuottaisi myös sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia kaikille Itämeren ja Suomenlahden rantavaltioille. Vaikutuksia olisi muun muassa kalastukseen, vesien virkistyskäyttöön ja siten turismiin, mutta myös laajemmin rannikkovaltioiden talouteen.

Nevanlahden sulkevan Pietarin tulvapadon valmistuttua veden virtausolosuhteet muuttuvat Pietarin edustalla. Tämän fyysisen esteen vaikutuksia veden laatuun ja rehevöitymiseen on vaikea arvioida, mutta todennäköistä on, että Nevan kuljettaman lietteen (saasteet ja ravinteet) sedimentaatio kasvaa padon Pietarin puoleisella osalla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että entistä suurempi osa Pietarin jäteveden saasteista asetuisi Suomenlahden pohjaan lähemmäksi Pietaria kuin aikaisemmin.

Useita vuosikymmeniä voimakkaana jatkunut Itämeren rehevöityminen maatalouden ja asutuskeskusten jätevesien lisääntymisen seurauksena voi muodostua Suomelle ja koko Itämerelle vaikeaksi ja pysyväksi ongelmaksi. Tämä siitä huolimatta, että Pietarin kaupungin tavoitteena on saavuttaa EU:n asettamat jätevesien käsittelyvaatimukset vuoteen 2015 mennessä. Lisäongelmana Suomenlahden vedenlaadun kannalta on Luoteis-Venäjän ja erityisesti Pietarin seudun maatalouden jätevesipäästöjen voimakas lisääntyminen. Pietarin elintarviketeollisuuden voimakas kasvu sekä paikall-

listen maataloustuotteiden kysyntä Pietarin seudulla on kasvattamassa maatalouden päästöjä Pietarin ympäristössä. Pietarin seudun merkitys Suomenlahden tilan määrittäjänä tulee siis kasvamaan entisestään, vaikka koko Itämeren kannalta suurin kuormittaja onkin Puola.

Ongelmajätteet ja jätehuollon ongelmat

Suomen lähialueen merkittävä yksittäinen ympäristöongelma on Krasnyi Borin ongelmajätteen sijoitus- ja käsittelyalue. Suomi on pyrkinyt tukemaan venäläisiä, jotta tilanne huonosti ympäristöstä eristetyn ongelmajätealtaan osalta paranisi. Myös tämän ongelman ympäristöterveysvaikutuksiin suhtaudutaan Venäjän hallinnossa väheksyen. Jätealalla on hyvin todennäköisesti merkittävä vaikutus lähialueen asukkaiden terveyteen, mutta toistaiseksi näitä vaikutuksia ei ole haluttu tutkia. Viranomaisten toimet sekä Pietarin ilmansaasteiden että Krasnyi Borin jäteongelmien suhteen osoittavat, että länsimaissa korkealle poliittisessa agendassa nousevat ympäristöterveyskysymykset eivät ole venäläisessä politiikassa keskeisiä.

Erityisesti Pietaria koskettava ongelma on entisten teollisuuskiinteistöjen saastuneet maa-alueet sekä teollisuuslaitosten kaatopaikat. Jälkimmäiset sijaitsevat etupäässä kaupungin ulkopuolella, mutta saastuneet maa-alueet tulevat muodostamaan polttavan ongelman kaupungissa. Pietari on nimittäin aloittanut päättäväisen maapolitiikan kuvernööri Matvijenkon johdolla. Maankäyttöä tullaan suunnittelemaan niin, että teollisuuskiinteistöjen viemää pinta-alaa supistetaan, mikä tarkoittaa keskustan tuntumassa olevien entisten teollisuuskiinteistöjen muuttamista asuin- ja toimistokäyttöön.

Jatkuvasti kasvavan yhdyskuntajätteen käsittely on myös polttava ongelma sekä Pietarissa että muissakin Luoteis-Venäjän kaupungeissa. Venäjällä ei ole varsinaisia ongelmajätteen polttolaitoksia. Taloudellinen kasvu on lisännyt merkittävästi jäteongelmaa. Miten Venäjällä kyetään jätehuolto ja ongelmajätteiden käsittely kokonaisuudessaan hoitamaan, voi olla vaikutuksia myös Suomen kannalta, erityisesti ilmanlaadun osalta. Jos kaatopaikoille ei jatkossa löydy tilaa tai niiden investoinnit käyvät kalliiksi, on esimerkiksi jätteenpolto houkuttelevaa. Polttotekniikka on kuitenkin päästöjen kannalta haastavaa ja siksi uhkana on, että puutteellisesti toimivat polttolaitokset ja niiden tuhka muodostavat tulevaisuudessa sekä ilmanlaatu- että jätehuolto-ongelman. Erityisesti Pietarin seudulla haaste on mittava.

Ilmastonmuutos

Kasvihuoneilmiö on Venäjällä vielä suhteellisen tuntematon asia. BBC World Service toteutti kyselyn vuonna 2007, mikä osoitti että noin 50 % venäläisistä ei tiennyt, mikä kasvihuoneilmiö on. Ne jotka tiesivät, eivät pitäneet ilmiötä pahana. Globaali ilmastonmuutos on Venäjällä julkisessa keskustelussa esitetty pääosin maalle myönteisenä kehityskulkuna. Tältä osin johtopäätökset ovat kuitenkin varsin yksioikoisia. Pääasiassa on nostettu esille vain ilmastonmuutoksen mahdollisia myönteisiä vaikutuksia Venäjälle, kuten Koillisväylän avautuminen kaupalliselle liikenteelle jääolosuhteiden helpottuessa Jäämerellä sekä Siperian lämpenemisestä koitua metsätaloudellinen hyötyä. Venäjän kannalta tärkeitä ja potentiaalisia ilmastonmuutokseen liittyviä ongelmia, esimerkiksi keskeisten mustanmullan maanviljelysalueiden hedelmällisyyden laskua ilmaston muuttuessa kuivemmaksi tai Boreaalisen havumetsävyöhykkeen (taigan) suurta herkkyyttä lämpimämmän ilmaston kasvitauteja ja loisia kohtaan, ei julkisessa keskustelussa ole nostettu esille. Ikuisen roudan sulaminen on myös tulevaisuudessa suuri ongelma Venäjällä. Paljon rakennuksia sekä jo rakennettua infrastruktuuria, kuten maantiet, rautatiet ja öljyputket, ovat vaarassa siirtyä pois paikoiltaan, jos ikirouta sulaa.

Luoteis-Venäjän kannalta ilmastonmuutos saattaa lisätä metsä- ja maastopaloja herkemmin tuottavia sääolosuhteita, eli kuivia ja kuumia kesiä. Metsäpalojen tuottama savu on jo viime vuosien aikana ollut merkittävä ilmansaasteongelma. Itäisessä ja eteläisessä Suomessa ongelma voi esiintyä toistuvasti ja kuukausia kestäen, ja joillakin Kaakkois-Suomen alueilla savuista voi tulla merkittävin ilmansaasteongelma. Tässä mielessä suomalaisille ei ole yhdentekevää miten esimerkiksi Luoteis-Venäjän metsäpaloja pyritään hillitsemään ja miten Venäjän hallinto ongelmaan suhtautuu. Metsäpalojen aiheuttamat ongelmat uhkaavat muodostua lämpimämmän ilmaston oloissa entistä pysyvämmäksi ilmiöksi.

Energiankuljetukset meriteitse

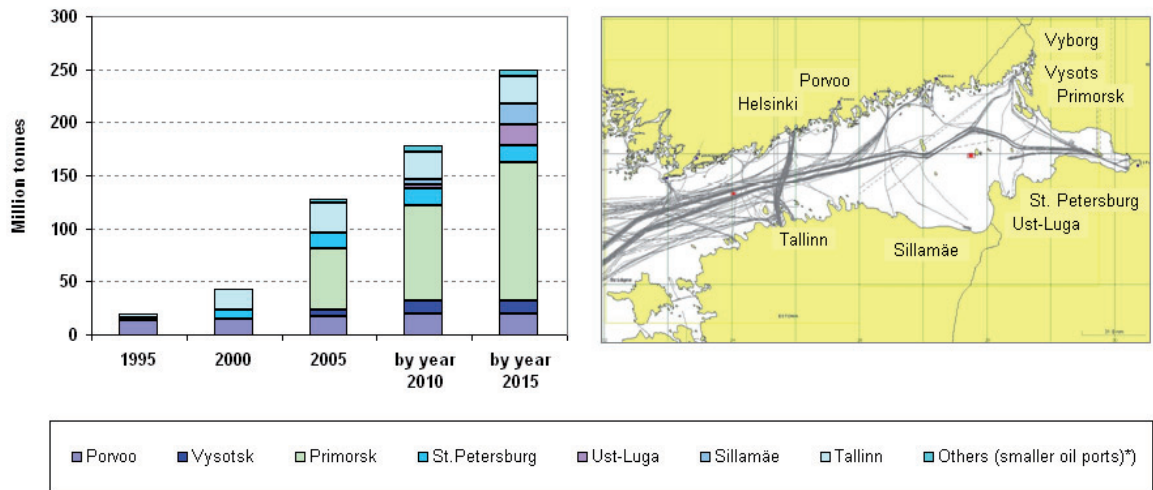
Nykyisestä kasvava öljytankkeri- ja matkustaja-liikenne (Viro - Suomi) muodostaa merkittävän riskin Suomenlahdella, vaikka laivaliikenteen seuranta- ja ohjausjärjestelmää kehitetään Suomen, Venäjän ja Viron yhteistyönä. Toistaiseksi järjestelmä tunnistaa automaattisesti suurimmat tavarankuljetusalukset ja kaikki matkustaja-alukset (AIS-järjestelmä) sekä velvoittaa aluksia ilmoittamaan reittiään ja lastiaan koskevia tietoja (GOFREP). Järjestelmä ei tällä hetkellä yllä samaan turvallisuustasoon kuin lennonjohtojärjestelmä. Alusliikennevalvojilla ei ole oikeutta määrätä alusten liikkeitä kansainvälisillä vesillä (GOFREP-alue). Kyseessä on siis kaista, jossa öljytankkerit kulkevat Suomenlahdella. Toiseksi alusliikenteen seuranta- ja ohjausjärjestelmä (VTS ja GOFREP yhdessä) ei mahdollista reaaliaikaisen liikennetilanteen automaatt-

tista seuranta eli lähiminuuttien potentiaalisista törmäyskursseista ei saada tietoa. Merenkulkuviranomaisten arvioivat, että öljy-onnettomuusriski kasvaa valvontajärjestelmän puutteiden takia nykyisen tilanteen vallitessa. Lisäksi on huomioitava, että vaikka automaattinen varoitusjärjestelmä olisi täydellinen, miehistön riskinhallintakyvyn merkittävyys säilyy.

Suomen näkökulmasta öljyonnettomuus Suomenlahdella olisi erittäin merkittävä ympäristöongelma, koska tällöin suuria määriä raakaöljyä tai muita öljytuotteita kulkeutuisi Suomen rannikolle ja saaristoon. Tällainen ympäristön saastuminen saisi aikaan ekologisten tuhojen lisäksi laajoja yhteiskunnallis-poliittisia ja taloudellisia seurauksia. Suomenlahden kautta kulkee tällä hetkellä hieman alle 150 miljoonaa tonnia öljyä vuositain, mutta ennuste vuodelle 2015 on yli 250 miljoonaa tonnia. Öljykuljetukset Primorskin (Koivisto) ja Vysotskin (Uuras) terminaalien kautta kasvavat, jos Valko-Venäjän kautta Keski-Eurooppaan kulkevat öljyputket suljetaan.

19th of Feb 2007

OIL TRANSPORTATION IN THE GULF OF FINLAND THROUGH MAIN OIL PORTS
Oil transportation in years 1995-2005 and estimated development by year 2015

Sources: www.transneft.ru, www.seanews.ru, www.rzd-partner.com
 Main oil ports of the Gulf of Finland, HELCOM AIS Database, www.smhi.se/Seatrack

Lähde: Suomen ympäristökeskus, 2007

Itämeren kaasuputki ja Karjalan kannaksen öljysatamat

Venäjä ja Saksa ovat rakentamassa 2-4 putken maakaasuverkoston Luoteis-Venäjältä Suomenlahden ja Itämeren kautta Pohjois-Saksaan. Suomenlahden pohjukasta muodostuu tämän jälkeen yksi Venäjän strategisesti tärkeimmistä maantieteellisistä alueista. Suunnitellun kaasuputkiston, sekä laajennettavien öljysatamien kapasiteetti on erittäin suuri. Nykyisessä tilanteessa on vaikea kuvitella, että tämän infrastruktuurin vajaakäyttö voisi olla mahdollista. Kuitenkin 10–20 vuoden tähtäimellä Venäjän öljyn ja kaasun tuotantokapasiteettia koskevat tiedot ovat vain suuntaa-antavia. Tulevaisuudessa on toki mahdollista, että Suomenlahdelle keskitetty öljyn- ja kaasunkuljetuskapasiteetti olisi vajaakäytössä polttoainepulasta johtuen.

Venäjän tiedettyihin öljy- ja kaasukenttiin ei ole venäläisten itsensä toimesta investoitu viime vuosina riittävässä määrin samalla, kun länsimaisia investoijia on entistä enemmän suljettu ulos Venäjän fossiilisten polttoaineiden tuotannosta. Investointien puute voi johtaa resurssipulaan, jolla on merkittäviä vaikutuksia Venäjällä, sillä maa on pitkälle riippuvainen öljyn ja maakaasun tuotannosta ja viennistä. Resurssipula voi saada aikaan laajoja sosio-ekonomisia ja poliittisia vaikutuksia. Nämä voivat kohdistua myös Suomenlahden ympäristön tilaan, sillä kiristyneessä sisä- ja kansainvälispoliittisessa tilanteessa Venäjä tulee tekemään kaikkensa, jotta polttoaineiden jatkuva virtaus maailman markkinoille taataan. Tällaisessa tilanteessa toiminnan (varastointi, satamatoiminnot, laivaus ja tankkerikuljetus jne.) ympäristöriskien minimointi saattaa jäädä poliittisella agendalla entistäkin toisarvoisempaan asemaan.

Ydinturvallisuus

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen länsi oli huolestunut Venäjän ydinturvallisuudesta. Ydinturvallisuuden alla kuuluvat ydinaseet ja ydinvoimalat sekä ydinjätteet. Yhdysvallat on tehnyt paljon yhteistyötä Venäjän kanssa, jotta Venäjän ydinmateriaali ei pääsisi vääriin käsiin. Samalla kun ydinmateriaaliasioissa on saatu paljon aikaiseksi yhteistyössä, on se myös asia joka hiertää Venäjän ulkosuhteita erityisesti Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan. Pohjois-Korean tapauksessa yhteisymmärrykseen päästiin, mutta Iranin kysymykseen ei ole löytynyt ratkaisua. Venäjä on rakentanut Iraniin Bushehriin ydinreaktoria, johon se on myös toimittanut uraania Yhdysvaltojen ja muiden länsimaiden vastalauseista huolimatta. Myös Litvinenkon murha syksyllä 2006 Lontoossa on johtanut Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian lisääntyneeseen huolestumiseen Venäjästä. Ydinmateriaalin käyttäminen rikolliseen tarkoitukseen on yksi terrorismin vastaisen sodan uhkaskenaarioista. Siksi tilanne, jossa mahdollisesti ydinaseisiin kelpaava materiaalia ei ole välttämättä valtion kontrollissa, herättää erityisen paljon kansanvälistä huomiota. Niin kauan kuin Litvinenkon murha on selvittämättä, Venäjän ja Iso-Britannian suhteet eivät lämpene.

Yhteistoiminnallinen uhkien vähentämisen ohjelma (Cooperative Threat Reduction Programme, CTR)

- Ohjelma alkoi 1992 ja on suurimmaksi osaksi Yhdysvaltojen rahoittama

Ohjelmassa on tehty vaarattomaksi:

- 6 382 ydintaistelukärkeä ja 27 ballistista sukellusveneestä laukaistavaa ohjusta
- Tuhottu 130 pommikonetta
- Poistettu 408 SLBM ja 498 SLMB laukaisijaa
- suljettu satoja ohjussiiloja sekä ydinkoetunneleita ja -kuoppia

Vain 37 % fissiomateriaalista on saatu vaarattomaksi ohjelman alkamisen jälkeen

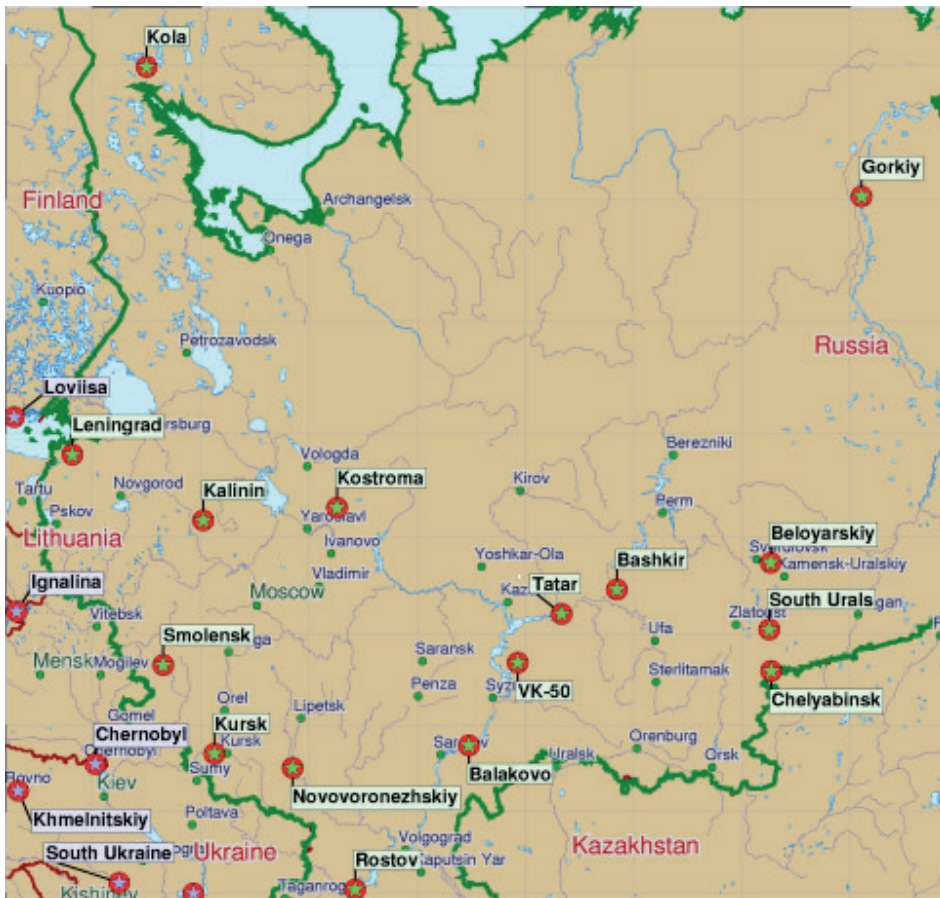
Lähde: Bellona Report 4 volume- 2004, "Russian Nuclear Industry – The need for reform".

Pohjoismaat ovat pyrkineet yhteistyöhön Venäjän kanssa erityisesti ydinvoimaloiden turvallisuuteen sekä ydinjätteisiin liittyen. Esimerkiksi Norja on panostanut Kuolan niemimaan ja Murmanskin alueen ydinturvallisuuteen investoimalla huomattavia summia Kuolan niemimaan ydinenergialla toimivien majakoiden muuttamiseksi aurinkoenergialla toimiviksi.⁴¹ Huomioitavaa on, että Luoteis-Venäjän kokonaisenergiasta 40 % tulee ydinenergiasta, kun vastaava luku koko Venäjää koskien on 12-14 %. Lisäksi alueelle varastoitu ydinjäte ja vanhentuvat ydinsukellusveneet lisäävät entisestään merkittävää riskiä, että ydinmateriaalia pääsee ympäristöön.

Ydin- ja säteilyturvallisuuteen liittyen voidaan nimetä erityisesti kolme seikkaa, joilla on merkitystä Venäjän vakauden kannalta. Ensimmäisenä on ydinenergian tuotannon luotettavuus eli ydinvoimalaitosten turvallinen käyttö. Mahdollisen ydinvoimalaitosonnettomuuden säteilyvaikutukset kohdistuvat kauaskantoisin vaikutuksin sekä ihmisiin ja luontoon. Myös onnettomuudet ilman voimalaitoksen ulkopuolelle ulottuvia säteilyvaikutuksia voivat olla merkittäviä.

Toisena merkittävä Venäjän vakauteen liittyvä asia on radioaktiivisista jätteistä huolehtiminen. Huonosti varastoiduilla tai loppusijoitetuilla jätteillä on ilmeisiä suoria ympäristövaikutuksia. Radioaktiivisten jätteiden ja yleisesti "orpojen lähteiden" joutuminen asiattomiin käsiin voi johtaa näiden rikolliseen käyttöön. Kolmantena haasteena on fissiokelpoisten ydinmateriaalien valvonta. Pommikelpoisen ydinmateriaalin joutuminen väärin käsiin on ehdottomasti estettävä. Tällaista materiaalia syntyy paitsi ydinvoimalaitoksista myös polttoaineen valmistusketjun aiemmista osista sekä erityisesti tutkimus- ja koereaktoreista, joiden valvonta ja vartiointi on perinteisesti ollut löyhempiä kuin suurissa ydinvoimalaitoksissa.

41 Barents Observer, Russia, 15 January 2008.

Käytössä olevat ja suunnitellut ydinreaktorit Luoteis-Venäjän ydinvoimalaitoksissa

Huoli ydinturvallisuudesta ei ole vain lännessä huomattu asia. Neuvostoliiton hajoomisen jälkeen ydinvoimalaitosten turvallisuutta on parannettu huomattavasti venäläisten omin toimenpitein ja kansainvälisen tuen avulla. Nykyisten toiminnassa olevien ydinvoimalaitosten (10 voimalaitosta, yhteensä 31 reaktoria) normaalikäytön aikaiset radioaktiiviset päästöt ympäristöön ovat merkityksettömän vähäisiä ja suuren onnettomuuden riski on hyväksyttävän alhaisella tasolla. Viimeisten 20 vuoden aikana tilanne on parantunut huomattavasti, sillä Tshernobyl-tyyppisten reaktoreiden käyttö on nyt noin 100 kertaa turvallisempaa kuin 1980-luvulla (riski pienentynyt 1:100:sta 1:10 000:een). Ydinvoimaloiden turvallisuuskulttuuri on kehittynyt kasvaneen poliittisen mielenkiinnon myötä, sillä alalla on hyvät tulevaisuuden näkymät. Kehitys on kasvattanut alan henkilöstön luottamusta ja motivaatiota. Merkittävää on, että sähköntuotantoa palvelevissa ydinvoimalaitoksissa syntyvistä jätteistä ja käytetystä polttoaineesta huolehtiminen on voimalaitosorganisaatioiden intresseissä. Nykyään tehtävää varten löytyy myös varoja.

Vähemmälle huomiolle on jäänyt aikoinaan ydinaseiden kehittämisen yhteydessä syntyneet jätteet. Myös kylmän sodan aikana rakennettujen ja nyt jo käytöstä poistettujen ydinsukellusveneiden jätteistä ja jäännöksistä huolehtiminen on ollut heikkoa. Luoteis-Venäjän ydinjäteongelmia ratkotaankin paraikaa kansainvälisellä rahoituksella. Yksi syy siihen, miksi käytöstä poistetut ydinsukellusveneiden jätteet ja jäännökset ovat jääneet Venäjällä varjoon ydinturvallisuudesta puhuttaessa, on se että ne kuuluvat puolustusministeriön alaisuuteen. Radioaktiivisista jätteistä huolehtiminen näyttää siksi jääneen paljolti kansalaisyhteiskunnan vastuulle. Kansalaisjärjestöjen aktiivisuudesta ja talouskehityksen tarjoamasta liikkumavarasta riippuen hallitus saattaa myöntyä aktiivisiin toimiin tälläkin sektorilla. Myönteisenä esimerkkinä viime ajoilta on Tsheljabinskin alueella Tetsha-joen varrella sijaitsevan Muslumova-kylän väestön evakuointi radioaktiivisesti saastuneilta asuinsijoiltaan. Varat tarkoitukseen löytyivät tiettävästi ydinenergiavirasto Rosatom (entinen ydinvoimainisteriö Minatom) budjetista. Vastaavasti myös Luoteis-Venäjän ydinjätekohteet näyttäisivät tulevan kiirehdytyn toiminnan kohteiksi.

Litvinenkon murha nosti uudelleen esille Neuvostoliiton hajoamisen aikoihin käydyn keskustelun ydinmateriaalien pysymisestä laillisissa käsissä. Venäjän sisäinen kehitys ja aika ajoin nousevat kysymykset siitä, onko presidentin hallinnolla täysi kontrolli valtion asioissa, ja missä määrin puolirikollisilla elementeillä on mahdollisuus toimia vapaasti, lisäävät epävarmuutta Venäjän ydinmateriaalin turvallisuudesta. Ydinmateriaalien pysyminen laillisissa käsissä edellyttää yhteiskunnallisen vakautta ja järjestystä.

Venäjän talouden myönteinen kehitys mahdollistaa merkittävienkin resurssien ohjaamisen ydinvoimalaitosten turvallisuuden parantamiseen samoin kuin uusien entistä turvallisempien voimalaitosten rakentamiseen. Kuitenkin talouden ylikuumenemiseen liittyvä sähköpula saattaisi pahimmillaan johtaa tuotantonäkökohtien huomioimiseen turvallisuuden kustannuksella, esimerkiksi lyhentämällä huoltoseisokkeja eli laiminlöymällä tarkastuksia ja huoltoja.

Yhteenveto

Venäjän ympäristöpolitiikka on vuoden 2000 jälkeen joutunut alisteiseksi energiapolitiikalle ja Venäjän kasvavalle pyrkimykselle saattaa kaikki luonnonvarat valtion hallintaan. Ympäristöliikkeitä varjostaa 1980-luvun lopun antama poliittinen leima, mikä on vaikeuttanut järjestöjen toimintaa Venäjällä. Maalla on ympäristönsuojelun osalta suuria haasteita edessä, mutta samalla sillä on myös valtavia mahdollisuuksia. Venäjällä on maailman suurimpia puhtaanveden varastoja, sen metsät ovat huomattava ilmanpuhdistaja ja sen eläin- ja kasvikunta kuuluvat maailman rikkaimpiin. Toisaalta Venäjällä on myös kau-punkeja, joissa on ihmisten ympäristöterveydellisistä syistä vaarallista elää, ja erityisen turvallisuusuhan aiheuttaa ydinmateriaalin puutteellinen käsittely ja varastointi.

Baikal-järvi on Venäjän Galapagos

- Järvessä on 20% maailman makeasta vedestä
- 17 000 kasvia ja eläintä, joista 2/3 elää vain kyseisellä alueella
- UNESCON maailman suojelukohde sitten 1996
- Maailman syvin järvi 1637 m
- Kokonaispinta-ala on 31,500 km²
- Baikalin ekojärjestelmä on uhattuna energiapoliittisten päätösten takia.

Ympäristö- ja ydinturvallisuuskysymyksissä nousevat selvästi esille Venäjän yhteiskunnan ja instituutioiden keskeneräisyys. Ulkopuolisia vaikutusmahdollisuuksia pyritään koko ajan rajaamaan Venäjän viranomaisten taholta samalla, kun on selvää että niin ympäristö- kuin ydinturvallisuus ovat globaaleja kysymyksiä, joita ei voida vain maan sisäisellä politiikalla ratkaista. Ydinvoimalaitosten häiriintymätön energiantuotanto samoin kuin ydinmateriaalien pysyminen oikeissa käsissä on Venäjän hallituksen intressissä. Hallitus onkin panostanut näihin asioihin yhä enemmän rahallisesti. Panostuksen lisääminen ja intressien herääminen ei kuitenkaan yksin auta ratkaisemaan ympäristö- ja ydinturvallisuuteen liittyviä ongelmia. Tärkeä ydinturvallisuuteen vaikuttava tekijä on kansallinen riippumattoman turvallisuusvalvontaviranomainen. Perinteisesti Venäjällä ja Neuvostoliitossa ydinenergiasektori on ollut strategisesti tärkeä tuotantoala, jonka tekemisiin ulkopuolisen valvojan vaikutus on ollut rajallinen. Tilanne on edelleen epätydyttävä huolimatta pitkään jatkuneista kansainvälisistä ponnisteluista. Oma vaikutuksensa on virkamiesten heikolla palkkauksella ja virkakoneiston korruptoituneisuudella. Korruption ja työmotivaation lisäksi työnjako ja vastuunkantaminen ovat vielä hyvin epäselviä asioita ympäristö- ja ydinturvallisuushallinnossa Venäjällä. Hyvänä esimerkkinä edelleen muutoksessa olevasta vastuunjaosta on uusi Atomenergoprom-niminen holding-yhtiö, joka aloitti toimintansa tammikuussa 2008. Yhtiö tulee vastaamaan kaikesta rauhanomaiseen ydinenergian tuotantoon liittyvästä toiminnasta. Myös ydinvoimayhtiökonserni Rosenergoatom sulautuu tähän kokonaisuuteen. Miten Atomenergopromin vaikutus, esimerkiksi ydinturvallisuusviranomaisten toimintaan ja vaikutusmahdollisuuksiin tulee näkymään Venäjän ydinturvallisuutta kehitettäessä, jää nähtäväksi.

Ympäristö- ja ydinturvallisuusasioiden hallinta Venäjällä tulee osoittamaan, millaiseksi valtioksi Venäjä on kehittymässä. Hyvän hallintokulttuuri omaksuminen ja ympäristöasioiden globaalin luonteen tunnustaminen sekä resurssien ohjaaminen ympäristöturvallisuuden kehittämiseen tulevat osaltaan osoittamaan, onko Venäjä suurvalta, joka kantaa vastuuta ei vain omien kansalaistensa hyvinvoinnista, mutta myös globaalista turvallisuudesta. Maailmanpolitiikassa ympäristöturvallisuus on Venäjälle "mahdollisuuksien ikkuna" arvostettuun asemaan.

Lähteet

Helanterä, Antti ja Veli-Pekka Tynkkynen (2002): Maantieteelle Venäjä ei voi mitään. Ajatus Kirjat, Jyväskylä.

Knuuttila, Seppo (2007): Itämeren ravinnekuormat vuonna 2000. Power-point esitys, Suomen ympäristökeskus.

Merentutkimuslaitos (2006): Aranda. Uutiset: Suomenlahden happikatoalue poikkeuksellisen laaja, pohjan tila heikempi kuin kertaakaan 2000-luvulla. <<http://www.fimr.fi/fi/aranda/uutiset/238.html>>, 28.8.2007.

Oldfield, Jonathan D. (2005): Russian Nature. Exploring the Environmental Consequences of Societal Change. Ashgate, Aldershot.

Sonninen, Sanna, Maaria Nuutinen and Tony Rosqvist (2006): Development Process of the Gulf of Finland Mandatory Ship Reporting System. Reflections on the Methods. VTT Publications 614. Otamedia, Espoo.

Suomen ympäristökeskus (2007): Maritime accident risks and response cases. Oil transportation in Gulf of Finland. <<http://www.environment.fi/default.asp?node=9540&lan=en>>, 4.10.2007.

STUK (2007): Kartta Luoteis-Venäjän ydinvoimaloista ja ydinreaktoreista.

Erilliset haastattelut

Aaltonen, Matti, johtaja, Merenkululaitos, Helsingissä 6.6.2007.

Kosonen, Kari, apulaisjohtaja, Merenkululaitos, Helsingissä 6.6.2007 sekä 25.9.2007 puhelimesta.

6. Energia

Johdanto

Energian rooli maailmantaloudessa ja maailmanpolitiikassa on korostunut viime vuosikymmenen aikana lisääntyneen energiankulutuksen, ilmastonmuutoksen sekä energia-varojen rajallisuuden ja siitä johtuvien korkeiden energiahintojen myötä. Luonnonvaroiltaan rikkaista maista, kuten Venäjistä, on tullut yksi tärkeimmistä toimijoista maailman energiapolitiikassa, ja energiakuljetusten turvaaminen on noussut keskeiseksi kysymykseksi kansainvälisen politiikan agendalla.

Tässä luvussa tarkastellaan, millaisia epävarmuus- ja varmuustekijöitä Venäjän energiasektori sisältää. Miten energia vaikuttaa venäläisen yhteiskunnan vakauteen ja kehitykseen, ja onko energiasektorilla tehtävillä ratkaisuilla vaikutusta Venäjän lähialueiden turvallisuuteen? Venäjän kehityksen seuranta on tärkeää EU:lle ja Suomelle. Energian tuotannon ja kulutuksen lisääntymisen myötä lähialueidemme, kuten Suomenlahden ja Itämeren sekä Kuolan ja Barentsinmeren alueiden, merkitys korostuu entisestään.

Venäjän energiasektorin nykytila

Venäjän mittavien ja suurelta osin vielä hyödyntämättömien raaka-ainevarojen merkitys on keskeinen niin maailman mittakaavassa kuin EU:n näkökulmastakin. Ne antavat Venäjälle strategisen aseman energiapolitiikassa ja kansainvälisissä suhteissa. Venäjällä on maailman suurimmat maakaasuvarat, toiseksi suurimmat hiilivarannot sekä maailman kahdeksanneksi suurimmat öljyvarat⁴².

Todennetut	2006	Osuus maailmassa
Öljy	79,5 miljardia tynnyriä	6,6%
Kaasu	47,65 miljardia kuutiometriä	26,3%
Hiili	157 010 miljardia tonnia	17,3%

Lähde: BP Statistical Review of World Energy June 2007

Venäjän talous on kasvanut 2000-luvulla lähes seitsemän prosentin vuosivauhtia ja suurimpana syynä tähän on ollut energia- ja raaka-ainesektoreilta saadut vientitulot. Talouskasvua on tukenut myös raakaöljyn ja metallien kallistuminen.⁴³ Energiasektori (öljy, kaasu, hiili) muodostaa noin 60 % Venäjän vientituloista, ja näiden raaka-aineiden vien-

42 <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Background.html>

43 Kuusi et al. (2007,15).

nistä ja tuotannosta kerättävät verot puolestaan kattavat noin puolet Venäjän federaation budjetin tulopuolesta. Vaikka energia on merkittävä tulonlähde valtion budjettiin, ei kairostoiminta, energiantuotanto ja energian jakelu työllistä kuin noin 2-3 % työkykyisestä väestöstä. Tehdasteollisuus työllistää noin 17,7 % työkykyisestä väestöstä. Energiasektori voi investoinneillaan vaikuttaa myönteisesti myös muuhun kansantalouteen työllistämällä muun muassa laivanrakentajia sekä rautatievaunujen ja porauslaitteiden tuottajia. Ilman lisäinvestointeja energiasektori ei yksin vie Venäjää kohti kestävästä kehityksestä.

Energiasektorin tarkastelu menee väistämättä limittäin ja päällekkäin muiden yhteiskunnan sektoreiden kanssa. Energiasektori nähdään nykyisin strategisena perustana Venäjän yhteiskunnan eri sektoreiden kehittämiseksi. Talous-, ulko- ja sisäpolitiikka perustuvat hyvin pitkälti energiapolitiittisiin ratkaisuihin. Kun energian hintaa nostetaan Venäjän kotimarkkinoilla, tulee se vaikuttamaan monin tavoin yhteiskunnan kehitykseen. Nähtäväksi jää myös, miten venäläiset tulevat reagoimaan energian kotimaisen hinnan nousuun. Yleisesti ollaan myös sitä mieltä, että Venäjä käyttää energiaa ulkopoliittikan välineenä, minkä näkemyksen Venäjä itse kiistää. Venäjän näkökulmasta vapaat markkinataloussäännöt pätevät energiamaarkkinoilla ja niitä Venäjä pyrkii käyttämään kaikin tavoin kansallisten etujensa mukaisesti. Vaikka lännen ja Venäjän näkemykset energian roolista Venäjän ulkopoliittikasta eriävät, selvää on, että energian rooli on keskeinen Venäjän ulkosuhteissa. Tulevien vuosien haasteena tulee olemaan Venäjän energiapolitiikka entisen Neuvostoliiton alueella sekä energian kuljetukseen liittyvät kysymykset.

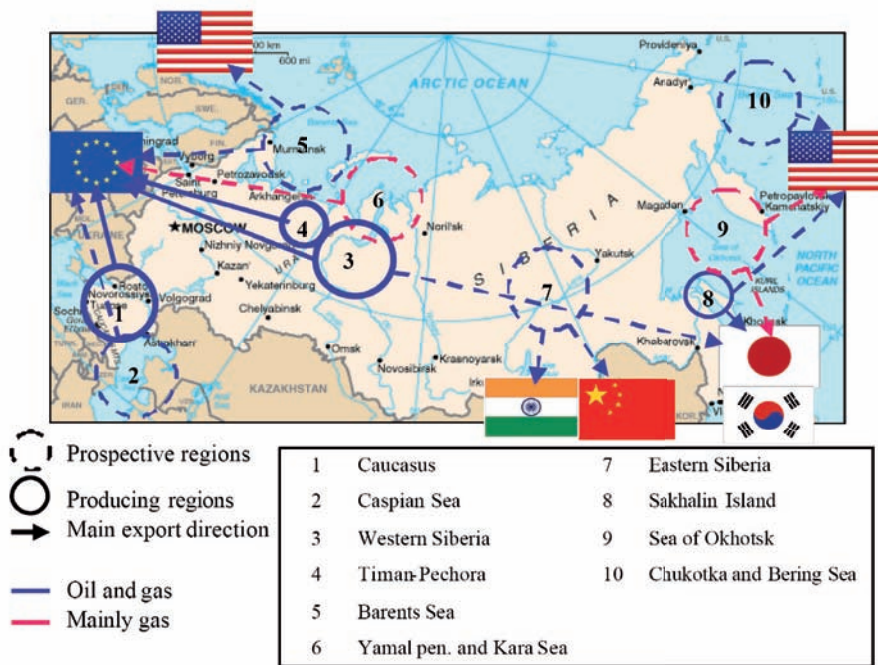
Öljysektori

Venäjän suurimmat öljykentät sijaitsevat Länsi-Siperiassa, jossa tunnettujen öljyvarojen suuruus on noin 79,5 miljardia tynnyriä. Venäjä on maailman toiseksi suurin öljyntuottajamaa Saudi-Arabian jälkeen. Vuonna 2006 Venäjä tuotti raakaöljyä noin 9,8 miljonna tynnyriä päivässä ja sen osuus maailman öljyntuotannosta oli 12,3 % Saudi-Arabian osuuden ollessa 13,1 %⁴⁴.

Venäjä ja öljy	1996 tuhat barrelia/pvä	2006 tuhat barrelia/pvä	Erotus 2005-2006 tuhat barrelia/pvä	Kokonaisosuus maailmassa
Tuotanto	6 114	9 769	+2,2 %	12,3 %
Kulutus	2 686	2 735	+4,2 %	3,3 %
Jalostamo- kapasiteetti	6 098	5 491	Ei muutosta	6,3 %

Lähde: BP Statistical Review of World Energy, June 2007

44 BP Statistical Review of World Energy, June 2007.

Lähde: Bjorn Brunstadt, Econ Pöyry (Esitys 17.1.2008 Pietarissa: The Northern Dimension: Regional Co-operation, Business and Energy-seminaarissa)

Öljyntuotannon vuosikasvu on tällä hetkellä 2-3 %, eli kasvu on huomattavasti 2000-luvun alun vauhtia hitaampaa. Öljyntuotannon merkittävä kasvattaminen edellyttäisi siirtymistä Itä-Siperiaan ja Venäjän kaukoitään, missä esimerkiksi Sahalinin mannerjalustan öljykentät ovat suurelta osin hyödyntämättä. Eri yhtiöiden edustajien mukaan uusilta alueilta on uudella teknologialla saatavissa huomattavasti öljyä, mutta investointikustannukset ja tekniset haasteet ovat valtavat. Pitkällä aikavälillä myös tuotannon ylläpitäminen aiheuttaa kustannuksia. Näin ollen Länsi-Siperian painoarvo öljyntuotantoalueena säilyy todennäköisesti merkittävänä vielä pitkään.

Venäjän öljynvientä oli vuonna 2006 noin 7 miljoonaa tynnyriä päivässä, joista noin 4 miljoonaa oli raakaöljyä. Päivässä kuljetettiin noin 1,3 miljoonaa tynnyriä Druzhba-öljyputken kautta Valko-Venäjälle, Ukraina, Saksaan, Puolaan ja muualle EU-alueelle. Meriteitse öljyä kuljetettiin Primorskin sataman kautta 1,3 miljoonaa ja Mustaltamereltä noin 900 000 tynnyriä päivässä.⁴⁵ Venäjä vie öljyä myös jonkin verran Yhdysvaltoihin ja pyrkii kasvattamaan Aasian osuutta.

45 http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Oil_exports.html

Venäjän öljymarkkinat avattiin yksityistämiseksi 1990-luvun lopussa, mutta kansainväliset öljy-yhtiöt kiinnostuivat Venäjästä vakavasti vasta 2000-luvun alussa, kun öljyn hinta oli kääntynyt nousuun, ja Venäjän mahdollisuudet uusien reservien markkinoille saamisessa koettiin muihin vaihtoehtoihin verrattuna hyväksi. Valtionyhtiöiden osuus öljy-yhtiöissä on kasvanut merkittävästi. Maan suurimmaksi öljy-yhtiöksi on noussut valtiolenemmistöinen Rosneft sen otettua haltuunsa selvitystilaan ajatun Jukosin tärkeimmän tuotantoyhtiön. Raakaöljyn putkikuljetuksista vastaa monopoliasemassa oleva valtiollinen öljyputkiyhtiö Transneft, joka on lisännyt investointejaan kuljetuskapasiteettiin (esimerkiksi Primorskin öljysatama ja Itäinen öljyputki Tyynellemerelle). Transneftin sulautti itseensä vuonna 2007 tuotteiden kuljetuksista vastaavan Transnefteprodukt.

Kaasusektori

Venäjän maakaasuvarat ovat suuruusluokaltaan noin 47,65 biljoonaa kuutiometriä. Määrä on lähes kaksinkertainen verrattuna Iraniin, jolla toiseksi suurimmat kaasuvarat. Nykykäytöllä Venäjän kaasuvarantojen odotetaan riittävän noin 80 vuodeksi⁴⁶. Jamalin niemimaa kätkee uumeniinsa ainakin 10 000 miljardin kuutiometrin kaasuvarat ja yksinomaan Venäjän luoteisosassa Barentsinmerellä Murmanskin ulkopuolella sijaitsevan Shtokmanovskojen kentän kaasuvarojen arvellaan olevan yhteensä 3200–3700 miljardia kuutiometriä. Määrällä voitaisiin kattaa koko maailman maakaasuntarve vuodeksi. Shtokmanovskojen kaasukentän hyödyntäminen on kuitenkin erittäin haasteellista vaikeiden luonnonolojen keskellä eikä sitä investointien puutteen takia ole vielä saatu otettua tuotantoon. Monet asiantuntijat pitävät selvänä, että pystyäkseen kehittämään Shtokmanovskojen kaasukenttää, joka sijaitsee yli 500 kilometrin päässä Barentsinmerellä syvässä vedessä, Gazprom tarvitsee ehdottomasti ulkomaisten toimijoiden apua.

Venäjä on maailman suurin maakaasun tuottaja ja viejä, mikä antaa Venäjälle strategisen aseman maailman energiapolitiikassa. Vuonna 2006 Venäjän kaasuntuotanto oli 612 miljardia kuutiometriä⁴⁷. Toisin kuin öljyntuotantoa, kaasuteollisuutta ei 1990-luvulla yksityistetty ja siten se ei öljyntuotannon tavoin kokenut suurta laskua, mutta ei myöskään nopeaa kasvua 2000-luvun alussa. Neuvostoliiton kaasuministeriöstä muodostettiin Gazprom-niminen yhtiö, jonka enemmistö on valtion omistuksessa ja jonka omistukseen kaasuputket ja 85 % koko Venäjän kaasuntuotannosta kuuluvat.

Kaasuntuotanto kasvoi hieman 2000-luvun alussa, mutta tällä hetkellä sen ei odoteta kasvavan noin prosentin vuosivauhtia nopeammin ikääntyvien kenttien, valtion sääntelyn, riittämättömien vientiputkien ja Gazpromin monopolin takia.⁴⁸ Gazpromin Jamalo-Nenetsian alueen pääkenttien (Medvezhje, Urengoi ja Jamburg) tuotanto vähenee

46 British Petroleum 2006.

47 British Petroleum 2006.

48 <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/NaturalGas.html>

vuosittain 20 miljardia kuutiometriä. Tästä huolimatta Gazpromin kanta on, että vaikka tuotanto ei kasva, ei se myöskään vähene. Kyse on valtion "virallisesta optimismista", jolla halutaan ylläpitää tuotantovarmuutta, mutta joka tuskin kantaa enää kauan ilman uusia jätti-investointeja. Lähivuosina yhtiö yrittää ylläpitää kaasutuotantoa kehittämällä Jamburgin ja Zapoljarnojen kenttien satelliittikenttiä. Jotta tuotanto voitaisiin pidemmällä tähtäyksellä pitää edes nykytasolla, investointeja tarvitaan sekä käytössä olevien kenttien kehittämiseen että uusiin avauksiin.

Venäjä ja kaasu	1996 (miljardia kuutiometriä)	2006 (miljardia kuutiometriä)	Erotus 2005-2006	Kokonaisosuus maailmassa
Tuotanto	561,1	612,1	+2,4%	21,3%
Kulutus	379,9	432,1	+6,7%	15,1%

Lähde: BP Statistical Review of World Energy June 2007

Potentiaalinen lisäkaasun lähde Venäjälle on Keski-Aasia, jonka kaasu voidaan nykytilanteessa kuljettaa EU-maihin vain Venäjän läpi kulkevia putkia pitkin. Tekemällä pitkäaikaiset kaasusopimukset Kazakstanin ja Turkmenistanin kanssa Venäjä on pyrkinyt turvaamaan asemansa Keski-Aasian kaasun ainoana kuljetusväylänä Eurooppaan. Ilman niitä Venäjä tuskin pystyisi täyttämään kaikkia tekemiään vientisitoumuksiaan.

Venäjä vie kaasua kaikkiaan 32 maahan, joista EU-alueen maat muodostavat Venäjän kaasunviennin tärkeimmän kohteen. Gazprom saa 2/3 tuloistaan EU-alueelle vietävästä kaasusta, mikä muodostaa neljäsosan koko Gazpromin tuotannosta. Gazprom on taloudellisesti yhtä riippuvainen EU:n markkinoista kuin EU on Venäjältä tuotavasta energias- ta, mikä näkyy muun muassa siinä, että Gazprom pyrkii jatkuvasti lisäämään kaasunvienti- täreittejä EU-maihin. Yhdessä saksalaisen E.ON:in kanssa on Itämerelle rakenteilla kaksi kaasuputkea, joiden kapasiteetti tulee olemaan noin 55 miljardia kuutiometriä vuodes- sa, ja joilla pyritään lisäämään varmuutta EU-maiden kaasutoimituksiin⁴⁹. Myös lähivuo- sina Venäjän kaasun tärkein markkina-alue tulee olemaan Eurooppa, mutta uusissa kaa- suhankkeissa tähtäin on jo pidemmällä Venäjän pyrkiessä hajauttamaan kaasunvientiään sekä Aasian että Yhdysvaltain suuntaan.

49 Nord Stream Facts, Issue 0, 04-2007.

Ydinvoima ja sähköntuotanto

Venäjä tuottaa 8 % maailman uraanista. Venäjän Krasnokamenskin kaivosalueen uraani-kaivokset ovat eräitä maailman suurimpia ja 95 % Venäjän uraanimalmista tulee Priargunskin kaivoksista. Lisäksi Venäjä tuo uraania Australiasta.

Venäjällä on tällä hetkellä käytössä 10 ydinvoimalaa ja 31 reaktoria, joiden kokonaiskapasiteetti on noin 23 242 MW ja joilla tuotetaan noin 15 % maan sähköntarpeesta⁵⁰. Ydinenergian tuotannon alalla toimii Gazpromin tapainen valtion omistama yhtiö Rosenergoatom, joka omistaa ydinvoimalat, hoitaa polttoaineen tuotannon, käytetyn polttoaineen käsittelyn sekä uusien voimaloiden rakentamisen.

Ydinvoimaloiden määrä on suhteellisen pieni verrattuna Eurooppaan, mutta tavoitteet voimaloiden lisärakentamiseksi ovat kunnianhimoiset. Rosenergoatom on ilmoittanut tavoitteekseen tuottaa vuonna 2020 Venäjän sähköstä 23 % ydinvoimalla, mikä vaatisi noin 30 uuden ydinvoimalan rakentamista. Todennäköistä on, ettei ennen ensi vuosikymmenen puoliväliä saada valmiiksi enempää kuin viisi tai kuusi reaktoria. Taustalla on Venäjän pitkän tähtäimen suunnitelma korvata ydinvoimalla öljyn ja kaasun käyttöä sähköntuotannossa, jotta kaasua ja öljyä saataisiin enemmän vientiin.⁵¹ Venäjän suunnitelmassa on myös lisätä hiili- ja vesivoimaa, mutta suuren luokan siirtyminen hiileen sähköntuotannossa ei ainakaan lähivuosina ole realistista.

Venäjän sähkösektorilla on parhaillaan menossa valtava rakenneuudistus ja osittainen yksityistämisen prosessi. RAO-EES- sähkömonopoliyhtiö jaetaan vuoden 2008 loppuun mennessä kantaverkkoyhtiöön, systeemioperaattoriin sekä jakelu- ja tuotantoyhtiöihin. Sähkömarkkinoiden liberalisoinnin kautta tuotanto siirtyy useiden yksityisten omistukseen lukuun ottamatta valtiollista ydinvoimaa ja 50 %:n omistusta vesivoimasta. Tämän prosessin myötä Gazpromista on tulossa suurin yksittäinen yritys Venäjän sähkösektorilla. Venäjällä sähköntuotanto tulkitaan arvokkaampana toimintana kuin maakaasun tai öljyn myynti, ja siksi sähköntuotannon lisäämiseen on ollut poliittisia paineita. Vaikka kaasuperusteinen sähköntuotanto nykyhinnoilla on edullista, taloudellisesti energianvientiä suurina määrinä sähköntuotannossa ei voi perustella. Tähän ovat syynä siirtoverkostoinvestoinnit ja siirtohäviöt. Lisäksi ongelmana sähkösektorilla on, ettei sähköntuotannon hintataso mahdollista investointeja kuluneen tuotantokapasiteetin kunnostukseen ja uusimiseen siinä laajuudessa, mihin olisi tarvetta.

50 <http://www.rosenergoatom.com/en/concern/>

51 Venäjän lisäksi myös Iranilla on sama julkilausuttu strategia vientitulojen lisäämiseksi.

Sähkönkulutus Venäjällä

Vuonna 2007 sähkön kulutus kasvoi Venäjällä 2,3 %

Kokonaiskulutus oli 985,2 miljardia kilowattituntia

Kokonaiskulutuksesta 705,8 miljardia kilowattituntia tuotti Unified Energy System (UES), jonka johdossa 2007 Anatoli Tshubais

Tammikuussa 2008 Venäjän hallitus arvioi, että sähkönkulutus Venäjällä tulee kasvamaan vuodessa noin 5 % vuoteen 2011 asti

Lähde: St.Petersburg Times, January 15, 2008

Venäjän energiasektorin epävarmuustekijät

Venäjän energiasektori ja Venäjän energiapolitiikka on täynnä ristiriitoja, kysymyksiä, haasteita ja mahdollisuuksia. Venäjän energia ja sen energiapotentiaali ovat tuoneet sen sisä- ja ulkopolitiikkaan lisää itseluottamusta, mutta samalla herättänyt lännessä kysymyksen Venäjän luotettavuudesta energian tuojana ja kauppakumppanina. Useat ongelmat Venäjän energiasektorilla kumpuavat menneisyydestä ja aikaa tarvitaan epäkohtien korjaamiseen. Toiset haasteet tulevat Venäjästä riippumattomista tekijöistä. Alla käydään läpi mahdollisia epävarmuustekijöitä Venäjän energiasektorilla ja -politiikassa.

Öljyn ja kaasun maailmanmarkkinat

Maailman energiavarat ovat hupenemassa, minkä vuoksi energiasta ollaan valmiit maksamaan korkea hinta. Venäjän energianviennistä saatavat tulot muodostavat energiasektorille ja Venäjän kehitykselle tärkeimmän varmuustekijän, mikäli hinnat pysyvät nykytasolla. Hintavaihtelut ovat kuitenkin ominaisia sekä öljy- että kaasusektorilla ja ne saattavat vaikuttaa epävakauttavasti vientituloja kaipaavaan Venäjään.

Öljyvientitulot riippuvat öljyn maailmanmarkkinahinnasta, kun taas kaasusektorin hintapolitiikka on monimuotoisempi. Kaasun hinta EU-maihin määräytyy pitkälti öljyhinnan mukaisesti, mutta kansallisesti kaasun hinta on Venäjällä subventoitua. Subventoitua hintapolitiikkaa noudatetaan vielä myös joidenkin IVY-maiden kanssa. Yleisesti ottaen Venäjän kaasunhintapolitiikka IVY-maiden kanssa ei määräydy läpinäkyvästi. Kaasun hintaa on nostettu vuodesta 2004 lähtien Georgiassa, Ukrainassa, Moldovassa, Armeniassa ja Valko-Venäjällä. Gazprom on sanonut pyrkivänsä nostamaan kaasun hinnat entisen Neuvostoliiton alueella EU:n tasolle.⁵² Jos näin tulee käymään, Gazpromin tulot tulevat kasvamaan, vaikka tuotantoa ei lisättäisi.

52 Huom. EU:n sisälläkin hintaeroja.

Tulevaisuudessa isoksi kysymykseksi nousee myös energian globaali kokonaisky-syntä. Useat arviot lähtevät siitä, että fossiilipolttoaineiden kulutus teollisuusmais-sa kääntyy laskuun vuoden 2015 tuntumassa. Diesel-autojen yleistyessä öljyn kes-keinen rooli liikenteessä tulee laskemaan. Kaasusta tuotetaan nestemäistä versiota (LNG). Venäjällä on suunnitelmia LNG:n tuottamiseen, mutta ne ovat vielä alkuvai-heessa ja nähtäväksi jää, pystyykö Venäjä vastaamaan LNG:n luomaan tekniseen haasteeseen. Uusiutuvien energiavarojen käyttö ja biopolttoaineet tulevat olemaan myös globaalien markkinoiden tuoma uusi haaste, josta Venäjä ei selviä ilman tieto-, taito- ja tekniikkavaihtoa lännen kanssa. Venäjän talouden integroituminen globaa-liin talouteen energian näkökulmasta, ei tee Venäjästä pitkällä tähtäimellä energia-lihaksella pullistelevaa suurvaltaa, vaan vahvan markkinatalousnormien mukaan toi-mivan valtion, joka on keskinäisriippuvuussuhteessa erityisesti lännen kanssa, mutta myös kasvavassa määrin nousevien suurvaltojen, kuten Kiinan kanssa. Lyhyellä aika-välillä erityisesti IVY-alueella kaasunhintojen politiikka ja erilaiset putkihankkeet saa-vat tilanteen näyttämään nollasummapeliltä.

Investoinnit ja infrastruktuuri

Suurimpana epävarmuustekijänä Venäjän jo hyödyntämien ja hyödyntämättömien luonnon-varojen käyttöönnotossa on investointien puute sekä vanhentuva tai puuttuva infrastruktuuri. Nykyinvestoinnit ovat riittämättömiä teknisesti haastavien uusien esiintymien käyttöönot-toon (esimerkiksi Barentsinmeren sekä Itä-Siperian alueet) sekä tuotannon ylläpitämiseen nykyinfrastruktuurilla. Öljyntuotantoa ei todennäköisesti voida kasvattaa, koska Venäjän ölj-jynjalostamot ovat enimmäkseen vanhanaikaisia ja tehottomia. Niiden uudistaminen valmis-tamaan nykyaikaisia polttoaineita vaatisi miljardien investointeja. Yleisesti öljyntuottajamaat ovat investoineet hyvin vähän öljysektorille hintojen romahduksen pelossa. Tämä koskee myös Venäjää. Myöskään kaasusektorilla Venäjä ei pysty ylläpitämään tuotantoa pitkällä ai-kavälillä yksin. Tekniset haasteet uusien kaasukenttien käyttöönottamiseksi vaativat valtavia investointeja. Venäjän johto on hyvin selvästi ilmaissut, että luonnonvarojen omistus pysyy kokonaan valtiolla. Öljyä ja kaasua eivät ulkopuoliset investoijat pysty omistamaan, mutta ulkomaisia investointeja kyllä halutaan maahan alihankkijapohjalta sekä myös omistussuh-teen kautta. Poliitiikka kuitenkin on, että kaikissa yrityksissä pyritään pitämään 51 %:n venä-läisomistus. Shtokmanovskojen tapaus oli hyvä esimerkki Venäjän energiapolitiikan ailahte-levista pelisäännöistä. Venäjä toki pystyy kehittämään energiasektoriaan myös ilman laajaa ulkomaalaisomistusta, mutta tahti tulee olemaan huomattavasti hitaampi, ja investointien vaikutukset todennäköisesti tehottomampia.

Venäjä harjoittaa lyhytnäköistä energiapolitiikkaa ilman pidemmän aikavälin tavoit-teita. Ollaan edelleen tilanteessa, jossa pyritään saamaan mahdollisimman vähällä mah-dollisimman suuret voitot. Valtionkontrolli ei myöskään salli todellista kilpailutilannetta ulkomaisten ja kotimaisten investointien välille. Energiasektorin valtionomistuksen kas-

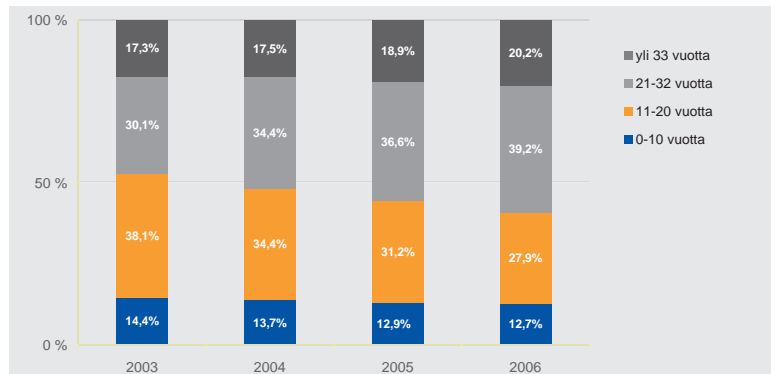
vu kuvastaakin sitä, miten keskusvalta tiivistää otettaan energiasektorista. Kun Venäjälle kehittyi niin sisäisille kuin ulkopuolisille investoinneille myönteisempi ilmapiiri, Venäjä voisi saada uudet öljyentät tuotantoon ja öljyntoimituslogistiikan ongelmat ratkaistua, mikä osaltaan tulisi tasapainottamaan maailman energiamarkkinoita. Asiaan vaikuttaa pitkälti se, miten tehokkaana enenevässä määrin valtion omistukseen siirtyneiden öljy-yhtiöiden toiminta jatkuu, ja miten ulkomaisten yritysten annetaan öljyhankkeisiin osallistua. Investointi-ilmapiirin keskeisimmät tekijät ovat päätöksenteon läpinäkyvyys ja omistusoikeudet Venäjällä.

Toinen seikka, joka hidastaa Venäjän energiasektorin kehitysmahdollisuuksia, on energainfrastruktuurin kehno nykytila. Se on edelleen pääosin Neuvostoliiton perua ja sen ylläpitoa on laiminlyöty kymmenien vuosien ajan. Investoinnit kääntyivät laskuun jo 1980-luvulla huolimatta tarpeesta uusien tuotantoalueiden ja kuljetusreittien rakentamiseen sekä sähkön ja lämmönjakelujärjestelmien kunnostamiseen. Infrastruktuurin kunnolla on ratkaiseva merkitys Venäjän luonnonvarojen täysipainoisessa hyödyntämisessä ja sitä kautta väestön elinolojen parantamisessa.

Infrastruktuurin uudistaminen ja kehittäminen edellyttäisi lähivuosina satojen miljardien ruplien investointeja, mikäli tuotanto ja vienti halutaan pitää edes nykytasolla. Myös Venäjän maantieteellisen laajuuden vuoksi kuljetusyhteyksiä on vaikea ja kallis rakentaa. Päätökset ovat jatkossa yhä poliittisempia valtion keskeisen roolin takia. Kuntotutkimuksia koskevia tietoja ei Venäjältä poliittisen vastustuksen vuoksi saada enää edes siinä määrin kuin aiemmin, ja kaasuputkien säännöllinen huolto- ja tarkastustoiminta kärsii läpinäkyvyysongelmista.

Infrastruktuurin huono kunto lisää turvallisuusriskejä Venäjällä sekä sen lähialueilla. Erityisesti kaasuputkiverkosto on vaikeasti operoitavissa oleva järjestelmä. Koska siihen ei ole investoitu tarpeeksi, tekniset katkokset ja häiriötilanteet tulevat todennäköisimmin yleistymään. Yhtenä esimerkkinä voidaan mainita tammikuussa 2006 tapahtunut kaasuputken räjähdys Etelä-Venäjällä. Putki kuljetti kaasua Georgiaan ja Georgian läpi Armeniaan. Georgian presidentti syytti venäläisiä tahallisesta sabotaasista, venäläiset syyttivät terroristeja. Todennäköisin syy oli vanhentuneen putkiston hajoaminen. Vaikka pelkoa järjestelmän täydestä romahtamisesta ei ole, vanhenevat putket aiheuttavat suuren epävarmuus- ja riskitekijän toimituskatkokosten sekä ympäristöriskien kannalta. EU-maiden näkökulmasta suurimmat riskit liittyvät Ukrainan siirtoputkistoon ja sen kuntoon, koska valtaosa kaasusta Eurooppaan kulkee Ukrainan kautta. EU-maissa sijaitsevia putkia voidaan pitää melko kestävinä, jolloin epävarmuustekijäksi muodostuu se, kuka varmistaa Ukrainan läpi kulkevan putken turvallisuuden sekä ylläpitää kaasunkuljetusten toimitusvarmuutta tilanteessa, jossa kaasunviejään Venäjän ja putki-infrastruktuurin omistajan Ukrainan välisessä yhteistyössä on parantamisen varaa.

Gazpromin kaasuputkien ikä, %

Lähde: Vladimir Milov, Institute of Energy Policy, Moscow, FT Gas for Europe Conference, Budapest September 2007

Venäjän sisäiset ongelmat

Venäjän sisäpolitiikka on edelleen yllätyksiä täynnä. Putin presidenttikaudella esille nousseet sisäpoliittiset kehityssuunnat ovat osaltaan vaikuttaneet Venäjän energiapolitiikkaan. 1990-luvulla "heikon Venäjän" aikana tehtyjen päätösten purkaminen on ollut yksi Putinin kauden toimintamalleista, mikä on näkynyt niin sisä-, talous- kuin ulkopoliitikassakin. Energiapolitiikassa esimerkkinä tästä ovat BP:n kokemukset Itä-Siperiassa. Keskushallinto on vahvistanut rooliaan Venäjän sisäpolitiikassa niin ikään Putinin kaudella. Se on heijastunut energiapolitiikassa lisääntyneenä valtion läsnäolona Venäjän energiasektorilla. Venäjän valtaeliitin sisäiset erimielisyydet heijastuvat myös energiasektorille. Näkyvin esimerkki siitä on Jukosin tapaus ja Hodorkovskin oikeudenkäynti. Energiasectori painii myös Venäjällä aina esiintyneiden ongelmien parissa. Byrokratia on edelleen koukeroista Venäjällä, eri virastot eivät tee yhteistyötä, korruptio, kysymykset toiminnan läpinäkyvyydestä, yleisesti pelisääntöjen puuttuminen sekä hallinnon arvaamattomuus eivät tee Venäjällä toimintaa helpoksi kenellekään. Venäjällä vallitsee myös yhä vakiintumaton ja epäselvä käsite omistusoikeudesta, joka on edellytys kiinnostukselle investoida⁵³.

Suoranaisten sisäpoliittisten ja hallinnollisten ongelmien lisäksi Venäjällä on edessään muitakin sisäisiä haasteita. Venäjän bruttokansantuotteeseen suhteutettu energiankäyttö on kolminkertaista EU-maihin nähden. Energian tuhlaileva käyttö on hyvin yleistä Venäjän kotitalouksissa sekä tuotantolaitoksissa subventoitujen kuluttajahintojen takia. Kaasusektorin kannalta suurin kysymys on, missä määrin korkeammat hinnat johtaisivat energian

53 Kuusi et al, 2007, 12-13.

säästöön ja missä määrin kaasusektori kykenee pakottamaan ja toisaalta kannustamaan alan toimijoita, erityisesti maakaasun käyttäjiä uusiin innovaatioihin, jolloin myös teollisuuden halut investoida energiaa paljon kuluttavaan tuotantoon vähenisivät.

Venäjän ilmasto on aina ollut haaste niin siellä vierailleville kuin venäläisille itselleenkin. Globaalissa maailmassa Venäjäkään ei vältty ilmastonmuutoksen aiheuttamien sääolosuhteiden vaikutuksilta. Energiasektorilla näkyviä merkkejä ovat esimerkiksi putkien korroosio tai ikiroudan sulaminen, josta seurauksena voi olla putkien katkeilua. Lisäksi pakkaspiikit tulevat lisääntymään Venäjällä, jolloin ne nostavat käyttökapasiteetin kattoon. Tällöin kulutushuiput saattavat aiheuttaa energiantoimituskatkoja Venäjällä sekä sitä kautta muissa maissa. Mahdolliset katkokset saattavat johtua myös ankarien sääolosuhteiden ja kylmien talvien aiheuttamien teknisten ongelmien takia. Sääolojen takia varastointi ja huollot ovat mahdollisia ainoastaan kesällä, kun taas talvella järjestelmiltä vaaditaan maksimaalista tuotantoa. Tämä yhdistettynä putkien huonoon fyysiseen kuntoon voi aiheuttaa riskialtista paineistumista.

Gazprom on pitkään pyrkinyt nostamaan kotimaista kaasun hintaa. Valtio on ilmoittanut nostavansa kaasun hintaa vuoteen 2011 mennessä, jolloin hinnan arvioidaan olevan verrannollinen yhtiön EU-alueelle myymään kaasun hintaan, kun vientiverojen ja kuljetusten hinnat otetaan huomioon. Tällä hetkellä tavoitteen saavuttaminen vaikuttaa epätodennäköiseltä. Kansalaiset eivät halua maksaa kaasusta kallista markkinahintaa ja myös teollisuus tulee taistelemaan korkeampia hintoja vastaan. Toisaalta jos kaasun kotimarkkinahinta nousee ennustetusti, saattaa se vaikuttaa myönteisesti pienempiin tuottajiin lisäämällä näiden intoa kasvattaa tuotantoaan ja samalla poistuu subventoidun kaasun sisäpoliittinen kontrolloiva merkitys. Venäjän sisäiseen kaasun hintapolitiikkaan vaikuttaa myös se, millainen asema valtaeliitillä tulee olemaan, kuinka pahoja ovat valtaeliitin sisäiset riidat, kuinka vahva istuva presidentti on, ja miten Venäjän talous kokonaisuudessaan tulee kasvamaan.

Öljyntuotanto on hiipunut vuodesta 2005 lähtien yksityisten ja ulkomaisten investojien kokeman epävarmuuden sekä kiristyneen verotuksen johdosta, eikä sen odoteta nousevan nykyiseltä 2-3 %:n tasolta lähivuosina, vaikka Venäjällä öljyn kysyntä tulee kasvamaan autoistumisen ja sähköntuotannon lisääntymisestä aiheutuvan kaasupulan vuoksi. Öljy on tuonut Venäjälle suuria tuloja ja esimerkiksi budjettilyijäämä on huippuluokkaa kansainvälisesti mitattuna⁵⁴. Öljyviennistä saaduilla rahoilla perustettiin vuonna 2004 vakausrahasto, jonka tarkoituksena on ollut ohjata öljyn vientivero- ja kaivannaisverotuotot puskuriksi tasapainottamaan öljyn hinnan vaihteluiden vaikutuksia Venäjän talouteen. Jos öljyn maailmanmarkkinahinta laskisi huomattavasti, olisi sillä dramaattiset vaikutukset Venäjälle vakausrahastosta huolimatta, koska lähes 50 % valtion budjetista rakentuu energiatulojen varaan. Öljytuloja on allukoitu hyvin varovasti yhteiskunnan kehittämiseen. Osasyynä tähän on ollut se, ettei Venäjällä vielä uskota nykyhallinnon pysyvän sijoittamaan tehokkaasti rahoja yhteiskunnan kehittämisprojekteihin. Venäjä on

54 OECD 2006.

käyttänyt rahaston rahoja ulkomaisten velkojensa maksamiseen.⁵⁵ Syksystä 2005 lähtien öljyrahoja on kuitenkin käytetty neljän kansallisen ohjelman (koulutus, terveys, maatalous ja asuminen) rahoittamiseen.

Varallisuuserot kasvavat Venäjällä koko ajan. Energjarahat ovat merkittävä syy Venäjän kasvavaan elintasokuiluun. Eriarvoisuus ei näy vain venäläisessä yhteiskunnassa, vaan myös alueiden eriarvoisuutena. Rikkaimmat seudut ovat Moskova, muut isot kasvukeskukset sekä kaasun- ja öljyntuotannon keskus Tjumenin alue. Suuressa osassa maata asutaan kuitenkin köyhydessä ilman juoksevaa vettä ja sähköä.

Öljysektorin kukoistuksen myötä on Venäjälle vaarana syntyä raw material curse -ilmiö, joka on yleinen raaka-aineiden tuottajamaille. Ilmiöllä selitetään näiden maiden "laiskistumista" talouden diversifioimisessa. Luonnonvaroista saadut vientitulot eivät esimerkiksi johda tehdasteollisuuden kukoistukseen kotimaassa, koska vastaavien tuotteiden tuonti on niiden tuotantoa halvempaa. Venäjän kukoistava öljysektori siis tukahduttaa sen omalle kehitykselle olennaisen tehdasteollisuuden pitämällä teollisen tuotannon laskusuuntaisena huolimatta luonnonvaroista saaduista suurista vientituloista⁵⁶.

Transitomaiden problematiikka

Venäjän energiasektori on yhä vahvasti sidoksissa IVY-maihin. Suurin osa Venäjän energiakuljetuksista EU-maihin kulkee Ukrainan ja Valko-Venäjän kautta. Tämä on tehnyt Venäjän niistä riippuvaiseksi ja samalla lisännyt transitomaiden strategista painoarvoa maailmassa. Venäjä ei ole suhtautunut riippuvuuteen hyvällä vaan pikemminkin pahalla, mikä on näkynyt energiaan liittyvissä kiistoissa Ukrainan, Georgian, Valko-Venäjän sekä Baltian maiden kanssa.

Venäjän energiapolitiikka on transitomaiden toiminnasta provosoituneena alkanut muistuttaa Venäjän perinteistä etupiiripolitiikkaa ja nollasummapeleä, jonka mukaan Venäjä tulee välttämään hankalia transitomaita eikä aio esimerkiksi rakentaa uusia kaasuputkia, jotka kulkisivat Baltian, Puolan, Ukrainan tai Valko-Venäjän kautta. Lisäksi Venäjä pyrkii vähentämään riippuvuuttaan transitomaista kehittämällä viennilleen uusia vaihtoehtoisia reittejä sen omalla alueella tai merenpohjassa, joista esimerkkeinä ovat Gazpromin ja saksalaisten yhtiöiden E.ON:in ja Wintershallin yhteisprojekti Itämeren kaasuputkesta, Mustanmeren Bluestream-putki ja suunnitteilla oleva Southstream-putki, joka kulkisi Venäjältä Bulgariaan ja sieltä Italiaan.⁵⁷

55 Vakausrahasto on huolimatta velkojen lyhentämisestä kaksinkertaistunut viime vuodesta. Vakausrahaston varat on sijoitettu lähes yksinomaan ulkomaanvaluuttoihin: 45 % dollariin, 45 % euroihin ja 10 % puntiin. Bofit viikkokatsaus 3/2007.

56 Latsis 2005.

57 Kuusi et al 2007.

Öljyn kannalta suunnitelmissa on lisätä merikuljetuksia nostamalla Primorskin terminaalin vientikapasiteetti kaksinkertaiseksi, noin 150 miljoonaan tonniin vastatoimena Valko-Venäjän öljyn kauttakuljetuksiin kohdistamille toimille. Primorskiin tai sen lähiseudulle tullaan myös luultavasti rakentamaan lisää öljynjalostuskapasiteettia ja petrokemian teollisuutta. Mikäli jalostamotuotteiden laatua saadaan parannettua, voi öljyjalosteiden vienti kasvaa merkittävästi. Itämeren kautta tapahtuva vienti soveltuu poliittisesti Venäjälle hyvin, koska tällöin se ei ole riippuvainen transitomaista, vaan se pystyy kuljettamaan öljyn suoraan asiakkaille meriteitse. Vaihtoehto on myös taloudellisesti kannattavin Venäjälle, mutta riskialtein sen lähialueille, kuten Suomelle. Itämeren alueen rahtiliikenteen lisääntyminen sekä Suomenlahden ja Tanskan salmien kapeat kulkureitit kasvattavat entisestään onnettomuusriskiä.

NORD STREAM	SOUTH STREAM
Osakkaat: Gazprom, BASF, E.ON	Osakkaat: Gazprom, Eni
Rakentaminen aloitettiin 12/2005	Rakentaminen suunniteltu alkavaksi 2009
Arvioidut kokonaiskustannukset: 12 miljardia euroa	Arvioidut kokonaiskustannukset: 7-10 miljardia euroa
Reitti: Venäjällä: Babayevo – Viipuri – Itämeri - Greifswald, Saksa - Olbernhauin ja Achimiin (Saksa)	Reitti: Bergovay (Venäjä) - Varna (Bulgaria), josta haarat Etelä- ja Pohjois-Italiaan (Bulgarian, Romanian, Unkarin, Tsekkien, Itävallan, Serbian ja Kreikan läpi)
Veden syvyys enintään: 210 metriä	Veden syvyys enintään: 2 000 metriä
Suunniteltu pituus: 917 km Venäjällä, 1 196 km veden alla, 850 km Saksassa	Suunniteltu pituus: 900 km vedenalla
Kapasiteetti 55 miljardia kuutiometriä/vuosi	Kapasiteetti 312 miljardia kuutiometriä/vuosi
Ensimmäinen toimitus keväällä 2011	Ensimmäinen toimitus 2013

Normatiivisen viitekehyksen puute – EU ja Venäjä

EU:n ja Venäjän väliset energiasuhteet ovat rakentuneet kumppanuudelle, joka on ollut sekä taloudellisesti että poliittisesti hyödyllistä molemmille osapuolille. EU-maat ja Venäjä sijaitsevat maantieteellisesti lähellä toisiaan ja niiden välillä on valmis ja toimiva putkiverkosto, joka on edistänyt energiasuhteiden vakiintumista sekä lisännyt EU:n ja Venäjän keskinäistä riippuvuutta. EU-maat ovat riippuvaisia tuontienergiasta, ja Venäjä on tarjonnut niille luotettavat ja varmat energiatoimitukset. EU on myös pitänyt Venäjää Pohjois-Afrikan ja Lähi-idän kaasuntoimittajia vakaampana ja ”demokraattisempänä” vaihtoehtona. Venäjälle EU-maiden riippuvuus energiantuonnista on puolestaan muodostanut tärkeimmän varmuustekijän yhteiskunnan ja talouden kehittymisen kannalta. EU on maksanut energiasta Venäjälle noin viisi kertaa korkeampaa hintaa kuin Venäjä saa muilta mailta, minkä johdosta Venäjä on pyrkinyt lisäämään energiatoimintuksia ja ylläpitämään toimitusten varmuutta.

Ukrainan ja Venäjän välinen kaasukiista kyseenalaisti Venäjän energiatoimitusten varmuuden ensimmäistä kertaa sekä nosti esille normatiivisen viitekehyksen puutteen erityisesti energiaan liittyen. Venäjä ei ole vielä WTO:n jäsen, ja EU:n kanssa toistaiseksi voimassa oleva yhteistyösopimus (PCA) on hyvin laaja-alainen sopimus, jossa pelisäännöt ovat hyvin epäselviä, energiayhteistyö mukaanlukien. Venäjä ei ole ollut myöskään halukas ratifioimaan energiaperuskirjaa (ECT – Energy Charter Treaty). Erityinen kiistan aihe sopimuksessa on ollut kauttakulkusopimus, joka voimaan astuessaan antaisi ulkopuolisille mahdollisuuden omistaa putkiverkot, jotka kuljettavat Venäjän kaasua. Venäjä on ilmoittanut noudattavansa de facto sopimusta, mutta nykyisellään ei tule sitä ratifioimaan. Venäjä on energia-asioissa multilateraalisen viitekehyksen ulkopuolella. Venäjän G8-puheenjohtajuusdeklaraatiossa vuodelta 2006 korostetaan Venäjää itsenäisenä toimijana maailman energiamaarkkinoilla. Energiantuottajamaana Venäjä käyttäytyy ”normaalina”, mutta samalla ongelmakohtia muodostuu energian kuluttajamaiden, erityisesti EU:n kanssa, koska yhteiset määritellyt pelisäännöt puuttuvat.

Koska yhteinen viitekehys energiayhteistyössä puuttuu, jännitteitä energiasektorille aiheuttavat Venäjän kahdenväliset kiistat yksittäisten EU-maiden kanssa. Esimerkiksi Viron patsaskiista, Puolan lihakiista, Liettuan öljynjalostamokiista ja Latviassa Ventspilsin satamakiistat ovat herättäneet epäilyjä Venäjän motiiveista EU-suhteissa ja saaneet vanhakantaiset pelot Venäjän uhkasta heräämään eloon. EU–Venäjä -energiasuhteiden problematiikan voi nähdä konkretisoituvan Itämeren kaasuputkihankkeessa. Ajoittain EU:n sisäinen solidaarisuus on toiminut, mutta ulkoisesti unionin yhtenäistä energiapolitiikkaa ei ole vielä onnistuttu luomaan. Tämä palvelee Venäjän suosimaa kahdenvälistä toimintaa ja nakertaa unionin omia tavoitteita yhdenmukaistaa energiapolitiikka energiaturvallisuuden ja toimitusvarmuuden kannalta. EU:n yhteisen energiapolitiikan puute palveleekin Venäjän lyhytnäköistä ja utilitaristista energiapolitiikkaa. Venäjän ja EU:n energiasuhteissa toimivat myös teollisen logiikan eli synergian säännöt. Samalla kun Gazprom pyrkii tuomaan toimintojaan alemmalle tasolle (downstream) ja osallistu-

maan kaasun jakeluun, varastointiin ja myyntiin Euroopassa, on EU-maiden maakaasu-yhtiöillä tavoitteena integroitua Venäjällä itse kaasuntuotantoon (upstream) ja murtaa Gazpromin jakelumonopoli. Moskova on kuitenkin valinnut linjan, jonka mukaan se toimii mieluummin yksin, jolloin Gazprom operoi suoraan suurimpien asiakkaidensa kanssa. Odotettavissa on, että Gazpromin merkitys avoimilla eurooppalaisilla markkinoilla kasvaa, eikä EU-maiden tavoittelemaa kilpailutilannetta pääse syntymään.

EU-maiden tärkeimpänä tavoitteena tämän hetkisisissä energiasuhteissa on lisätä toimintavarmuutta ja läpinäkyvyyttä, jotka luotettavuuden lisäksi ovat rakoilleet. Lisäksi EU:n tavoitteena on syventää energiayhteistyötä ja saada Venäjä ratifioimaan allekirjoittamansa energiaperuskirja⁵⁸. Jos ja kun Venäjä ei tule ratifioimaan energiaperuskirjasopimusta, EU:n tavoitteena on saada sen sisältö sisällytettävä uuteen EU:n ja Venäjän väliseen kumppanuussopimukseen (PCA)⁵⁹. Ongelmana on Venäjän tapana nähdä esimerkiksi komission aloitteet energia-asioissa⁶⁰ usein vain omasta näkökulmastaan ja provosoidusti Venäjän vastaisena toimintana. Kuitenkin lähes kaikki venäläiset viralliset lausunnot painottavat, että Venäjä periaatteessa hyväksyy ja käytännössä noudattaa energia-asiakirjasopimusta, mutta ei tule sitä ratifioimaan sellaisena kun se tänä päivänä on. Yhteiset säännöt ovat kuitenkin Venäjällekin tarpeellisia ja venäläiset yhtiöt pyrkivät niitä myös noudattamaan. Venäläiset yhtiöt ymmärtävät, etteivät ne pärjää maailmanlaajuisessa kilpailussa, elleivät ne noudata myös markkinatalouden pelisääntöjä.

Öljyn- ja kaasuviennin diversifiointi

Tällä hetkellä Venäjällä ei ole minkäänlaista markkinataloudellista yllykettä siirtää öljy- ja kaasuvientiään pois EU:sta. Kiina olisi kiinnostunut ostamaan Venäjältä kaasua, mutta tällä hetkellä sen hintataso on alle puolet eurooppalaisesta. Lisäksi vaikka etäisyydet EU-maihin ja Kiinaan ovat lähes samat, länteen infrastruktuuri on jo valmiina rakennettuna, mutta Kiinassa lähes täysin keskeneräiset. Myös Yhdysvallat olisi kiinnostunut nesteytetyn kaasun tuonnista Venäjältä, mutta Venäjällä ei vielä ole Atlantin puolella tähän tarvittavaa infrastruktuuria. Niin kaasuputkien rakentaminen Kiinaan kuin uusien LNG-terminaalien rakentaminen vaatisivat sekä aikaa että investointeja, joten Venäjän energiaviennin suuntautuminen poispäin EU:sta Kiinan ja Aasian suuntaan mahdollistuuikin aikaisintaan vuonna 2020.

Pitkällä tähtäimellä tarkasteltuna Venäjän motivaationa energian diversifioinnille ovat suuremmat taloudelliset voitot ja tieto siitä, että Venäjän hyödyntämättömät luonnonva-

58 <http://www.encharter.org/>

59 Partnership and cooperation agreement between EU and Russia 1997. http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/index.htm

60 Ks. Euroopan komissio (2007): Energising Europe: A real market with secure supply.

rat suhteessa maailman hupeneviin energiavaroihin takaavat sen energiantuotannolle ja -viennille varmat markkinat myös EU-maiden ulkopuolella. Ottamalla uusia resursseja käyttöön ja kanavoimalla energiasta saamansa budjettilyijäämän ja taloudelliset voitot oman yhteiskunnan kehittämiseen, Venäjä voisi haastaa Yhdysvaltojen globaalia valta-asemaa.

Transneftin tavoitteena on rakentaa itäisen vientiputkensa ensimmäinen vaihe Skovorodinoon valmiiksi vuoden 2008 loppuun mennessä, jolloin Aasian merkitys kasvaa vähitellen. Toisen vaiheen, jonka tarkoituksena on rakentaa vientiputki Tyynelle valtamerelle, loppuunsaattaminen saattaa sen sijaan lykkääntyä, sillä Itä-Siperian öljykenttien kehittäminen on hidasta ja öljynkuljetus Länsi-Siperiasta Tyynelle valtamerelle hyvin kallista (vähintään 12 USD tynnyriltä). Pohjoisella merialueella Gazprom on pyrkinyt rakentamaan Prirazlomnojen öljykenttää Nenetsian rannikolla jo reilun vuosikymmenen ajan sekä kumppaneiden kanssa että ilman. Tarkoituksena on myös viedä Varandeihiin Nenetsiaan LUKoilin ja ConocoPhillipsin rakentaman sataman kautta markkinoille aikanaan 12 miljoonaa tonnia öljyä, joka tuotetaan Komin ja Nenetsian alueella. Hidas rakentaminen kuitenkin viivästyttää Venäjän mahdollisuuksia diversifoida öljyasiakkaitaan Kiinan, Itä-Aasian, Yhdysvaltojen sekä Japanin suuntaan. Tarkasteltaessa energian diversifiointia merkittäviä muutoksia tuskin tulee seuraavien 5-10 vuoden aikana tapahtumaan. EU:n merkitys Venäjän öljyn ja kaasun ostajana tulee säilymään ennallaan, ja vaikka kehitys on toisaalta hidasta, sen suunta energian diversifioimiseksi on varma.

Venäjän energiasektorin lähitulevaisuus

Venäjän mahdollisuudet poliittiseen ja taloudelliseen vakauteen riippuvat hyvin paljon sen seuraavan parin vuoden aikana tekemistä energiapolitiikan ratkaisuisista. Toisaalta vaikuttamassa ovat Venäjältä riippumattomat tekijät, kuten energian maailmanmarkkinahintojen kehitys, globaali energiakysyntä sekä keskeisten kilpailijoiden ja energia-asiakkaiden, kuten EU:n ja Kiinan tekemät ratkaisut.

Venäjän energian kysyntä on nousussa, mutta tuotanto ei kasva samaa vauhtia. Venäjän virallisen energiastrategian mukaan Venäjä pyrkii kasvattamaan energiasektorinsa merkitystä tehostamalla tuotantoa sekä saamalla käyttöönsä vielä tällä hetkellä hyödyntämättömiä energiavaroja.⁶¹ Ei ole kuitenkaan yleisesti tiedossa, miten Venäjä aikoo toteuttaa nämä tavoitteet. Jos Venäjän kaasutuotanto esimerkiksi kääntyisikin laskuun muiden maiden lisätessä kaasun käyttöään, olisi sillä dramaattisia vaikutuksia. Yhtäältä Venäjä pyrkii lisäämään kaupankäyntiä ja suhtautuu energiasuhteisiinsa markkinatalouden ja utilitarismin viitekehyksestä. Toisaalta Venäjä suhtautuu energiavaroihinsa po-

61 Ministry of Energy of the Russian Federation: The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020.

liittis-strategisesti lisäten kontrollia ja valtionomistusta ja käyttäen energiaa poliittisena vipuvoimana. Tällöin politiikka perustuu enemmän konfliktinhakuiseen toimintaan kuin yhteistyöhön esimerkiksi transitomaiden kanssa.

Seuraavien vuosien aikana on mahdollista, että kaasun hinta Venäjän sisäisillä markkinoilla tulee nousemaan lähelle maailmanmarkkinahintaa⁶². Tämä oli myös eräs EU:n vaatimus Venäjän WTO-jäsenyydelle, ja on todennäköistä, että se toteutuu EU:n asettama aikataulua nopeammin. Myös pieni osa kaasusta tullaan vapauttamaan jo kuluvana vuonna hintasäätelystä. Sähkönhintojen vapautus on luultavasti vain ajan tai vallanvaihdon kysymys. Yhteisenä nimittäjänä Venäjän energiasektorin lähitulevaisuudelle tulee mitä todennäköisimmin olemaan Venäjän pyrkimys säilyttää päättäjän rooli sen energia-varojen suhteen tarjoamalla muille osapuolille, esimerkiksi ulkomaisille investoijille, vain vähemmistöosakkuuksia.

Poliittisista syistä johtuvia epävarmuuksia energiasektorilla on Venäjän suhteen vaikea ennustaa. Energiakiistoissa ja EU-Venäjä -energiasuhteissa vallitsee Andrew Monaghanin mukaan energiaturvallisuuden dilemma⁶³, jossa molemmat osapuolet alkavat epävarmoina tehdä valmisteluja, joilla suojautua toisen uhkaa vastaan. Lopputuloksena on itseään toteuttava kielteinen kehä, joka lisää jännitteitä energiasuhteissa ja saattaa provosoida toimintaan, joka ei ole kummallekaan osapuolelle toivottavaa.

Luonnonvarojen ehtymistä käsittelevä retoriikka tulee todennäköisesti lisääntymään. Tällä hetkellä sen vaikutukset näyttäytyvät lähinnä kielteisinä ja todentuvat energiasektoriin liittyvän uhkaretoriikan muodossa. Optimistisesti ajatellen retoriikalla voisi olla myönteisiäkin vaikutuksia, jotka toteutuisivat energiansäästön muodossa, mutta toisaalta retoriikka myös konkretisoi Venäjän energiapolitiikan dilemman. Venäjän energiapolitiikka rakentuu vielä itsekkään ja epäkypsän ajattelun kautta, jossa energia nähdään pääasiallisesti vain seuraavanlaisen dikotomian kautta. Joko energiapolitiikkaa harjoitetaan markkinataloudellisen viitekehyksen kautta, jolloin korostuu Venäjän utilitaristinen ote energiapolitiikassa, tai poliittisotilaallisen viitekehyksen kautta, jolloin korostuu Venäjän strateginen ote energiapolitiikassa.

62 Varsinaisesti ei ole olemassa ns. kaasun maailmanmarkkinahintaa, koska ei ole olemassa maailman kaasumarkkinoita, kuten öljyn tapauksessa.

63 Monaghan 2006.

Venäjän energiasektorin vaikutukset lähialueturvallisuuteen

Edellä esitellyillä epävarmuustekijöillä saattaa olla joko suora tai välillinen vaikutus Venäjän omaan tai sen lähialueiden turvallisuuteen. Suurimpana vaikuttajana tähän on valtionomistuksen kautta muodostunut toimintapolitiikka, jonka myötä energiasektorilla tehtävät päätökset tulevat Moskovasta, jolloin energiasektori säilyy poliittisesti latautuneena. Energiakysymysten politisointi ja käyttö ulko- ja turvallisuuspolitiikan välineenä aiheuttaa eniten epävarmuutta lähialueiden turvallisuuteen nähden.

Energiasektorin aikaansaama talouskasvu näkyy myös asevoimien budjetissa, joka kasvaa samaa tahtia muiden valtionmenojen kanssa. Venäjä on investoinut muun muassa sotalaivastoon, minkä tarkoituksena on turvata Itämeren kaasuputken ja Shtokmanovskojen kaasukentän tulevaisuus. Tämä linkittää energiasektorin suoraan turvallisuuspolitiikkaan. Energiainfrastruktuurin kriittisyyden takia voidaan sen turvallisuuden ympärille rakentaa helposti uhkakuvia. Niiden realisoituminen on kuitenkin epätodennäköistä ja esimerkiksi Itämeren putken turvaamisesta syntynyt keskustelu vaikuttaa melko keinotekoiselta todelliseen uhkaan nähden. Retoriikalla putken turvaamisesta saatetaan sen sijaan yrittää legitimoida laivaston kehittämishankkeet ja Venäjän sotilaallisen läsnäolon lisääminen lähialueilla.

Suurimpana kielteisenä vaikutuksena lähialueturvallisuudelle voidaan pitää Venäjän itsერიიitoista energiaretoriikkaa, mikä ei tarjoa hedelmällistä yhteistyöalustaa kenellekään energiasuhteiden osapuolista, ja saattaa pahimmassa tapauksessa luoda jännitteitä lähialueiden turvallisuustilanteeseen. Esimerkiksi voidaan ottaa Venäjän pyrkimykset todistaa oikeudet Pohjoisnavan merenpohjan Lomonosovin harjanteen suuriin öljy- ja maakaasuvarantoihin. Kiistan kohteena olevat varannot eivät ratkaisisi Venäjän lähitulevaisuuden kapasiteettiongelmia ja pitkällä aikavälilläkin käyttöönotto vaatisi suuria investointeja. Todennäköisin motivaatio on pikemmin Venäjän halu vahvistaa identiteettiään symbolisen vallankäytön kautta. Usein lännessä kovana koettu retoriikka on tarkoitettu kuitenkin "kotiyleisölle". Venäjän vallanpitäjillä on edelleen tarvetta todistella ja näyttää kansalaisille, että he kykenevät pitämään Venäjän suurvaltana, jolla on sananvaltaa maailmapolitiikassa.

Venäjän sotilaallisen läsnäolon lisääminen ei myöskään helpota tilannetta; vaikei se aiheuttaisikaan konkreettista uhkaa, voi se merkitä symbolista uhkaa. Energiasektoriin liittyvien uhkien merkitystä turvallisuuspoliittisesti voidaankin verrata ydinaseisiin siinä mielessä, että myös energian käyttäminen aseena on pelotteena tehokkaampaa kuin käytettynä. Toisaalta energian käyttöä edes symbolisena aseena rajoittaa se, ettei Venäjällä ainakaan vielä ole korvaavia markkinoita, jos energianvienti Eurooppaan katkeaa. Näin ollen energian käsittäminen yksinomaan poliittis-strategisesti ei kerro koko kuvaa, vaan on huomioitava retoriikan ja symboliikan roolit. Oletettavaa kuitenkin on, ettei Venäjän energiakuljetuksiin EU-maihin sisälly turvallisuuspoliittisia riskejä silloin, kun Venäjä itse hyötyy kaupasta.

Toisaalta energiasuhteisiin vaikuttavat aika ja olosuhteiden muutokset. Hiilivetyresurssit vähenevät ja kysynnässä ja hinnoissa voi tapahtua odottamattomia muutoksia. Tämä vaikuttaa siihen, että energia on turvallisempi eli siitä on tehty turvallispoliittinen kysymys⁶⁴. Tämä tuli esiin etenkin Venäjän energiakiistoissa Ukrainan ja Valko-Venäjän kanssa, koska tapahtumilla oli laaja-alaisempi vaikutus siihen, miten vakaana tai epävakana yhteiskuntana Venäjää pidetään, ja missä määrin sen nähdään harjoittavan omavaltaista etupiiripoliittikkaa entisen valtapiirinsä alueen maihin. Ukrainan ja Venäjän energiakiista osoitti myös, että Venäjän kiistat transitomaiden kanssa voivat vaikuttaa myös EU:n energiaturvallisuuteen. Avoimeksi kysymykseksi jää, sulkisiko Venäjä kaasuhanat EU:hun, jos EU:n ja Venäjän välit tulehtuisivat pahasti. Toisaalta Venäjän intresseissä ei ole huonontaa jo viilenneitä suhteita EU:ta kohtaan ja menettää EU:n alueelta saamia energiatuloja. Lisäksi Ukraina-kaasukiista aiheutti EU-maissa sellaisen reaktion Venäjää kohtaan, että on oletettavaa, että kynnyksensä sama esimerkiksi Baltian osalta olisi Venäjälle paljon korkeampi.

Lisääntyvät ympäristöriskit muodostavat suurimman turvallisuusuhkan lähialueille. Vanhenevan infrastruktuurin tuomien teknisten epävarmuuksien ja kasvavan energiankulutuksen vuoksi riskit kasvavat jatkuvasti. Ydinvoimasektorilla tapahtuvilla tahallilla tai tahattomilla keskeytyksillä tai onnettomuuksilla saattaisi olla vakavat seuraukset Venäjän lähialueille ja niiden turvallisuudelle. Venäjä suhtautuminen ympäristökysymyksiin ei myöskään ole paljolti muuttunut, ja energia toimii yhä pikemminkin Venäjän politiikan vipuna ympäristökysymyksissä. Putinin hallinto esimerkiksi käytti ympäristönsuojeluvaatimuksia hyväkseen pyrkimyksissään saada takaisin määräävä asema tärkeissä energiahankkeissa. Päästöjen kannalta Venäjän toiminta ei myöskään näytä hyvältä. Kioton sopimuksen allekirjoituksen merkitys on vähäinen, koska se ei rajoita Venäjän energiasektoria millään tavalla. Venäjän päästokiintiöt laskettiin 1990-luvulla, jolloin Venäjän teollisuustuotanto oli minimissään. Nyt laskettuna luvut olisivat paljon korkeammat, mutta tämä ei muuta Venäjän välinpitämättömyyttä asennetta ympäristökysymyksiä kohtaan.

64 Ole Waeber (1995): *Securitization and Desecuritization* teoksessa Libschutz Ronnie: *On Security*. Columbia University Press. NY.

Lopuksi

Tässä luvussa on käsitelty Venäjän energiasektoria ja sen sisältämiä epävarmuus- ja varmuustekijöitä. Energiasektori elää murroskautta, jolloin samat tekijät voivat olla takeena venäläisen yhteiskunnan vakaudelle sekä toisaalta saada aikaan epävarmuutta tai provosoida konflikteihin. Mitään dramaattisia muutoksia tuskin tulee tapahtumaan seuraavien 5-10 vuoden aikana, mutta tänä aikana tullaan muodostamaan pysyvämmät kehityssuunnat Venäjän energiasektorille. Siihen nähden merkittävää on se, että Venäjän energiasektori ja energiasuhteet muihin maihin ovat tällä hetkellä hyvin politisoituneita.

Luottamuspuola EU-maiden kanssa vaikuttaa siihen, että Venäjä pyrkii yhä aktiivisemmin suuntautumaan energiasektorinsa diversifiointiin. Samalla se harjoittaa politiikkaa, jossa energiasektori suljetaan yhä tiiviimmin ulkopuolisilta, jolloin investointien puutteesta energiasektorin luonnonvararesursseja ei pystytä hyödyntämään tehokkaasti ja energiainfrastruktuuri muuttuu yhä riskialttiimmaksi.

Venäjä tulee käyttämään energiavarojaan symbolisesti ja retorisesti aina siihen asti, kunnes se on vakiinnuttanut asemansa kansainvälisen politiikan keskiössä. Venäjän energiapolitiikka rakentuukin tällä hetkellä pohjalle, jossa uhkaretoriikka ja epävarmuustekijät korostuvat ja ympäristöriskit ovat toisarvoisessa roolissa. Tämä saattaa houkutella Venäjän käyttämään energiaa strategisena aseena, mikä vastaavasti voi levitä muihin energiatuottajamaihin. Lisäksi koska näyttää siltä, että Venäjä tulee tekemään energiapoliittiset ratkaisunsa yhä enemmän poliittisin kuin "loogisin" perustein, saattaa Venäjän ja EU:n välinen energiaturvallisuuden dilemma johtaa yhä hankaloituvimpiin suhteisiin.

Lähteet:

Bernstein Martin (2006): Debate at the European Parliament, 17.1.2006, President-in-Office of the Council.

Bofit (2007): Viikkokatsaus 3/2007: Venäjän vakausrahasasto 10 % bkt:stä vuoden 2006 lopussa ja Viikkokatsaus 4/2007: Venäjän öljyn ja kaasun tuotanto kasvoi maltillisesti, vienti hiipui. Suomen Pankki. Toim. Timo Harell. <http://www.bofit.fi/bofit/seuranta/viikkokatsaus/>

British Petroleum (2006): Statistical Review of World Energy 2006.

EIA (Energy Information Administration) (2007): <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Background.html> [viitattu 13.8.2007]

http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Oil_exports.html [viitattu 13.8.2007]

<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/NaturalGas.html> [viitattu 13.8.2007]

Energy charter. <http://www.encharter.org/> [viitattu 13.8.2007]

Energiateollisuus ry. (2006): Sähkön kulutushuiput tammikuussa 2006. Työryhmäraportti, kesäkuu 2006. Helsinki.

Euroopan komissio (2007): Energising Europe: A real market with secure supply. 19.9.2007. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1361&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

Juurikkala Tuuli & Simo-Erik Ollus (2006): Venäjän energiasektorin näkymät ja merkitys EU:n energiahuollon kannalta. 17.10.2006. http://www.bofit.fi/NR/rdoonlyres/41CB7BAE-BDCA-41A0-9C31-8EF44C0B4864/0/Juurikkala_Ollus_s.pdf [viitattu 13.8.2007]

Kuusi Osmo, Smith Hanna & Tiihonen Paula (toim.) (2007): Venäjä 2017: Kolme skenaariota. Esa Print Oy. Lahti.

Latsis Otto (2005): Dutch Disease Hits Russia. Moscow News. 14 June 2005.

Ministry of Energy of the Russian Federation (2003): The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020.

Monaghan Andrew (2006): Russia-EU Relations: an Emerging Energy Security Dilemma. Pro et Contra Journal. Volume 10/2006. No. 2-3. Carnegie Moscow Center.

Nord Stream (2007): Nord Stream Facts, Issue 0, 04-2007. http://www.nord-stream.com/uploads/media/PID_FINNISH.pdf

OECD <http://stats.oecd.org/wbos/viewhtml.aspx?queryname=339&querytype=view&lang=en> [viitattu 13.8.2007]

OECD (2006): Economic survey of the Russian Federation 2006.

Partnership and cooperation agreement between EU and Russia 1997: http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/index.htm [viitattu 13.8.2007]

Rosenergoatom Nuclear Power Plants: <http://www.rosenergoatom.com/en/concern/> [viitattu 13.8.2007]

Tilastokeskus (2007): Energiantuonti alkuperämaittain tammi-kesäkuussa 2007. http://www.stat.fi/til/ehkh/2007/02/ehkh_2007_02_2007-09-20_tie_001.html

Waever Ole (1995): Securitization and Desecuritization teoksessa Libschutz Ronnie: On Security. Columbia University Press. NY.

7. Ulko- ja turvallisuuspolitiikka

Johdanto

Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikka on haaste venäläisille itselleen ja valtioille, jotka ovat Venäjän kanssa tekemisissä. Venäjä on liian suuri, jotta sillä olisi luonnollisia liittolaisia, mutta aivan liian heikko pärjätäkseen globaalissa maailmanpolitiikassa omillaan. Perinteisesti Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa ovat määrittäneet maan rajat, laajentuva valtakunta ja maan turvallisuuteen liittyvät tekijät. Kuitenkin jo Venäjän varhaisissa ulkopoliittisissa suhteissa konflikteja aiheuttivat väärinymmärrykset, jotka kumpusivat käytäntö- ja kulttuurieroista tai Venäjän halusta saada suurvalta-asema ja siihen kuuluva kunnioitus. Ulko- ja turvallisuuspolitiikan suhde sisäpolitiikkaan Venäjällä on läheinen. Venäjää on lähes aina johdettu autoritaarisesti ja sen hallintokulttuuri on Eurooppaan verrattuna erilainen. Samalla Venäjä on pyrkinyt muuntamaan ja modernisoimaan yhteiskuntaansa ja integroitumaan länteen. Venäjällä on halu tehdä yhteistyötä lännen ja Euroopan kanssa, mutta samalla se haluaa itse määrittellä säännöt ja pitää etäisyyttä. Pietari Suuren ajoista hyvin vähän on muuttunut. ”Suuren hallitsijan [Pietari Suuri] suhteessa Lännen kanssa kaksi linjaa olivat hallitsevia: halu oppia ja sisäistää kaikki se, mikä nähtiin hyödyllisenä ja käytännöllisenä ja kuitenkin samalla tietoinen pyrkimys itsenäiseen linjaan, omaan valtaan ja määrätyn tason paremmuuden tunteeseen.”⁶⁵

Presidentti Putin sanoi vuonna 2001: ”Ulkopolitiikka on mittari ja määräävä tekijä sisäpoliittisille kysymyksille. Meillä ei tulisi olla tässä suhteessa illuusioita. Meidän kykymme, pätevyys ja tehokkuus, jolla hoidamme diplomaattisia suhteitamme, eivät määritä ainoastaan maamme arvovalan maailman silmissä, vaan myös sen mikä on poliittinen ja taloudellinen tilanne Venäjällä.”. Sisäpolitiikan vaikutus ulkopoliitiikkaan ja samoin ulkopoliitiikan vaikutus sisäpolitiikkaan, on aina suurempi, kun maassa on sisäisiä ristiriitoja. Sisä- ja ulkopoliitiikan välinen raja katoaa silloin helposti ja ulkopuolisen on vaikea tulkita sitä. Venäjän ulkopoliittisyyttä tulkittaessa erityinen haaste on myös sisäpolitiikkaan suunnatut ulkopoliittiset julkilausumat, jotka vaikuttavat olevan ristiriidassa ulkopoliittisten linjausten kanssa. Kun Venäjälle tärkeät ulkopoliittiset asiat kumpuavat sisäpoliittisista tarpeista, kysymyksistä tulee tunneherkkiä Venäjälle. Nämä Venäjän ulko- ja turvallisuuspoliittiset kipupisteet lisäävät lännen ja Venäjän suhteen epävarmuutta tulevaisuudessa.

Lännelle Venäjän tunnepurkaukset tulevat usein yllätyksenä ja ne aiheuttavat hämmennystä. Kiivaat tunnepurkaukset piirtävät kuvaa epävakaaasta ja ailahtelevasta ulkopoliitikasta, mikä lisää lännen varauksellisuutta ja heikentää syvemmän yhteistyön mahdollisuuksia. Venäjälle ominaiset, läntisistä instituutioista ja normeista poikkeavat toimintatavat ovat säilyneet vahvoina. Läntiset toimijat ovat perinteisesti pitäneet tun-

65 Wittram, 1973, 53.

teellisuutta ja epäluotettavuutta tyypillisinä Venäjän ulkopolitiikan piirteinä. Henry Kissinger luonnehti imperialistisen Venäjän ulkopolitiikkaa mielivaltaiseksi ja yliherkäksi. Yliherkkyydestä on myös esimerkkejä jo Iivana Julman ajalta. Iivana IV:llä ja Englannin kuningattarella Elisabeth I:llä oli kiivas kirjeenvaihto, jossa Venäjän puolelta sanoja ei säästely. Tsaari peruutti kaikki kauppaetuudet, jotka hän oli myöntänyt englantilaisten Venäjä-kauppakomppanialle. Kyse oli lähinnä siitä, että Iivana IV koki Elisabeth I:n kohtelevan Venäjää alempiarvoisena. Se oli myös ensimmäinen kerta, jolloin Venäjä linkitti talousintressit ja politiikan.⁶⁶ Venäjän ja Euroopan ja myöhemmin lännen suhteet ovatkin täynnä esimerkkejä kovin aaltoilevasta ja ristiriitojen sävyttämästä suhteesta. Myös lordi Palmerston, Iso-Britannian ulkoministeri ja pääministeri, piti 1800-luvun puolivälissä Venäjän ulkopolitiikkaa kaksijakoisena ja harhaanjohtavana: Venäjän lausunnot vakuuttelivat halukkuutta yhteistyöhön, mutta samalla Venäjän toimet kertoivat päinvastaisesta linjasta.⁶⁷ Tällainen epäilevä suhtautuminen Venäjään löytyy yhä Venäjän ja lännen nyky-suhteiden taustalta.

Molemmipuolinen epäluulo saattaa helposti kärjistä sinänsä suhteellisen vähämerkityksellisiä kansainvälisiä ristiriitoja. Kun toisen toimijan tarkoitusperät ovat hämärän peitossa ja ulkopoliittiset toimintatavat tuntuvat vierailta, varaudutaan luonnollisesti pahimpaan, mikä puolestaan herättää toisessa toimijassa jälleen epäluuloa. Kyseessä on siis tietynlainen epäluottamuksen spiraali ja psykologinen turvallisuuskonfliktille.

Venäjän turvallisuuspolitiikka on hyvin ulkopoliittisjohtoista. Niitä kahta on hyvin vaikeata erotella toisistaan. Tässä luvussa Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikka käsitelläänkin pitkälle yhteiskäsittienä.

Venäjän ulkopoliittiset intressit

Materiaaliset intressit

- Alueellinen koskemattomuus, turvallisuus
- Hyvinvointi, taloudellinen kasvu

Psykologiset intressit

- Suurvaltaidentiteetti; kunnioitus ja mukaan ottaminen päätöksentekoon

66 Isabel de Madariaga, "Iivana Julma", Ajatus Kirjat 2007, alkuteos "Ivan the Terrible: First Tsar of Russia", 2005, pp.312-313 ja 322-324.

67 Donaldson & Noguee, p.32-33.

Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikka

Presidentti Vladimir Putinin ulko- ja turvallisuuspolitiikan voi jakaa karkeasti kahteen osaan. Vuodet 2000–2004 olivat sovittelevia, yhteistyöhakuisia ja voimakkaasti länsipainotteisia vuosia. Vuosia 2004–2007 sävyttivät Venäjän sisäpoliittiset suhteet, suvereeniteetin ja itsenäisen politiikan korostaminen, jossa oli viitteitä antiamerikkalaisuuteen. Venäjän politiikalle kautta aikojen on ollut tyypillistä, että uusi johtaja pyyhkii edeltäjensä jäljet ja pyrkii aloittamaan puhtaalta pöydältä. Harvoin on Venäjän johtaja jatkanut edeltäjänsä politiikkaa. Presidentti Jeltsinin viimeinen vuosi Venäjän johdossa oli hyvin kylmää aikaa Venäjän ja lännen suhteissa. Vuoden 1999 aikana tapahtui vastakkainasettelua, jonka vaikutukset tuntuvat tänäkin päivänä, kuten Venäjän suhtautuminen Kosovoon ja ETY:iin. Vuoden 2007 aikana Venäjä on lisännyt vettä retoriseen myllyyn. Kansainvälinen media onkin alkanut spekuloida kylmän sodan paluulla.

Venäläistutkijat ovat viime vuosina väittäneet, että sotilaspolitiikan merkitys maailmanpolitiikassa tulee kasvamaan. Amerikkalainen tutkija Zoltan Baranyn mukaan venäläiset uskovat niin, koska se jatkaisi venäläistä ja neuvosto aikaista perinnettä, jossa sotilaallinen mahti nähdään ensisijaisena valtion ulkopoliittisena välineenä.⁶⁸ Sotilaallisen voiman avulla vahvat valtiot ajavat poliittisia ja taloudellisia intressejään. Venäjän turvallisuusneuvoston mukaan sotilaspoliittinen tilanne Venäjän näkökulmasta on muuttunut ja siitä syystä asevoimien tehtäviä on viime vuosina täsmennetty. Kun Nato on laajentunut ja sitä on vahvistettu, on se johtanut Venäjän sotilasdoktriinin (vuodelta 2000) päivittämissä prosesseihin. Sotilasdoktriinin pitää vastata nykytilannetta, jossa Natoon liittyvien kysymysten lisäksi on huomioitava myös Venäjän demografia. Uusi sotilasdoktriini astuu voimaan presidentti Medvedevin kaudella. Ulkoministeri Sergei Lavrovin mukaan Venäjä on tehnyt paluun maailmannäyttämölle. Jonkinlaisena iskulauseena on käytössä: "Vahvat asevoimat – vahva Venäjä". Venäjän voimakkaat julkilausumat ja yhdessä talouskasvun vahvistaman itsetunnon kanssa herättävät lännessä ristiriitaisia tunteita.

Ulkoministeri Lavrov pitämässään puheessa tammikuussa 2008 lainasi Bismarckia, joka on sanonut, että politiikassa ja erityisesti turvallisuuspolitiikassa arviot täytyy tehdä potentiaalin eikä aikomusten pohjalta.⁶⁹ Lavrov viittasi niin Nato laajentumiseen kuin ohjuspuolustusjärjestelmän perustamiseen Puolaan sekä tutka-aseman perustamiseen Tshekkeihin. Myös Kosovo-kysymys koetaan Venäjällä turvallisuuskysymyksenä. Samoin imagokysymykset määritellään turvallisuuspolitiikan alle. Jo vuodesta 2000 lähtien Venäjä on ilmaissut, että kielteinen Venäjä-kuva maailmalla on sille turvallisuusuhka. Venäjä on syyttänyt lännen mediaa siitä, että Venäjä pyritään kuvaamaan mahdollisimman huonossa valossa. Erityisen voimakkaasti Venäjän viranomaiset ovat rea-

68 "Resurgent Russia? A Still-Faltering Military - Reports of its return have been greatly exaggerated", Zoltan Barany, Policy review, Hoover Institute, February-March 2008.

69 RFE/RL NEWSLINE Vol. 12, No. 16, Part I, 24 January 2008.

goineet Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa julkaistuun materiaaliin. Venäläiset ovat jopa puhuneet "koordinoidusta informaatiotosodasta" Venäjää vastaan.⁷⁰

Yhdysvaltojen ja Venäjän suhteet on yksi keskeisistä Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan määrittäjistä. Venäjän johdossa on toistuvasti esiintynyt ärtymystä siitä, että Yhdysvallat ei koe Venäjää suurvaltana siten kuin kylmän sodan aikana. Yhdysvalloissa yleinen käsitys on, että länsi voitti kylmän sodan, minkä Venäjän ulkopoliittinen johto taas jyrkästi kiistää. Duuman ulkoasianvaliokunnan puheenjohtaja Konstantin Kosatshov painotti kirjoittamassaan artikkelissa *Rossija v globalnoi mire*, Venäjä globaalissa maailmassa, että länsi kuvittelee voittaneensa kylmän sodan, mutta ei onnistu käyttäytymään kuin vahva ja itsevarma voittaja. Länsi ei käyttäydy jalomielisesti eikä se myöskään osaa näyttää heikkoja puoliaan, sillä se ei kuulu sen luonteeseen. Näin tuloksena on hedelmätön sekoitus pelkoa ja ylimielisyyttä, kun länsi yrittää olla vuorovaikutuksessa Venäjän kanssa yhtäaikaan painostaen ja peläten Venäjää.⁷¹

Venäjä ja Yhdysvallat joutuvat vaikeiden neuvotteluiden eteen, kun kahden- ja monenväliset aserajoitussopimukset tulevat uudelleen tarkasteltaviksi. Sopimukset koskevat sekä tavanomaista aseistusta että ydinaseita (TAE, START, INF). Sopimusten kohtalo vaikuttaa myös Euroopan ja Suomen turvallisuuteen. Venäjä ei yksipuolisesti tule tekemään mitään myönnytyksiä sopimusten suhteen. Ulkoministeri Lavrov on hyökännyt maailmanpolitiikassa yksipuolisuutta vastaan kovin sanoin: "Viime vuosien kokemus on osoittanut, ettei yhdelläkään valtiolla tai valtioiden ryhmittymällä ole tarpeeksi resursseja täysin yksipuoliseen toimintaan. On eri asia kunnioittaa amerikkalaista kulttuuria ja sivilisaatiota kuin hyväksyä Amerikka-keskeisyys maailmanpolitiikassa. Yksinäisyys on yksinkertaisesti Jumalan oikeuksiin kajoamista."⁷² Venäjän lähes koko ulko- ja turvallisuuspoliittinen eliitti on Putinin vuoden 2007 Münchenin puheen jälkeisenä aikana kritisoinut voimakkaasti Yhdysvaltoja. Samalla kuitenkin Venäjä pyrkii myös kopioimaan Yhdysvaltoja omassa ulko- ja turvallisuuspoliittisessa käyttäytymisessään.

Presidentti Putinin puhe Münchenin turvallisuuskokouksessa keskittyikin juuri Venäjän ja Yhdysvaltojen suhteeseen. Yhdysvaltain suunnitelmiin sijoittaa ohjuspuolustusjärjestelmänsä osia Puolaan ja Tshেকেihin suhtaudutaan Venäjällä suurella varauksella ja suunnitelmia on arvosteltu voimakkaasti Moskovassa. Venäjä kokee uhkana, että Yhdysvaltain ohjuspuolustusjärjestelmä laajenee tulevina vuosina sellaiseksi, että Venäjän ydinasevoimien oma vastaiskukyky menetetään. Moskova onkin todennut, että Venäjän on reagoitava näihin suunnitelmiin tavalla tai toisella. Ulkoministeri Lavrovin mukaan Venäjä vastaa ohjustorjuntakaavailuihin, mutta sillä ei ole aikomusta aloittaa uutta aseva-

70 "Imagining Russia: The Role of Images in Russian-German Relations", Valentina Feklyunina , ICCEES Regional European Congress, 2-4 August 2007.

71 Konstantin Kosachev "Russia and the West: Where the Differences Lie", *Russia in Global Affairs*. № 4, October - December 2007.

72 *Containing Russia: Back to the Future?*, Sergei Lavrov, *Russia in Global Affairs*". № 4, October - December 2007.

rustelukilpaa. Vaikka Venäjän on huomattavasti vaurastunut, arvioidaan että sillä ei ole taloudellisia tai sotilaallisia mahdollisuuksia haastaa Yhdysvaltoja sellaiseen kilpavarusteluun, joka sillä olisi mahdollisuus voittaa.

Venäjän puolustusbudjettia on kasvatettu koko 2000-luvun. Putinin presidenttikaudella puolustus- ja turvallisuusmenot ovat kasvaneet lähes 500%:lla. Puolustukseen ja turvallisuuteen käytetty summa on useita kertoja suurempi kuin terveys- ja koulutusmenot yhteensä. Venäläislähteiden mukaan summa on nelinkertaistunut inflaatio huomioiden (vuonna 2000 noin 5 miljardia euroa, vuonna 2007 noin 24,5 miljardia euroa). Viime vuosina puolustusbudjetin osuus on ollut 2,6–2,8% BKT:sta. Puolustusmenojen osuus federaation menoista on noin 15 %, mutta puolustukseen osoitettuja varoja on myös muissa menoluokissa. Jatkossa puolustusmenoja ei kuitenkaan kasvateta samanlaista vauhtia kuin nyt. Kansainvälisessä vertailussa Venäjän puolustusbudjetti on kuitenkin pienempi kuin muiden suurvaltojen. Esimerkiksi vuonna 2006 Venäjä kulutti 3 800 US dollaria sotilasta kohden, Yhdysvalloissa sama luku oli 190 000 US dollaria, Isossa-Britanniassa 170 000 US dollaria, Saksassa 94 000 US dollaria ja Turkissa 12 700 US dollaria.⁷³

Venäjän asevarusteluohjelmaan vuosille 2007–2015 on esitetty noin 145 miljardia euroa. Ohjelman tavoitteena on säilyttää Venäjän ydinpelote ja samalla kehittää tavanomaisia asevoimia. Asevarusteluohjelman mukaan vuosien 2007-2015 hankintakaudella 45 % nykyisestä kalustosta korvataan uudella ja suorituskykyisemmällä. Loput kalustusta on tarkoitus päivittää vuoteen 2020 mennessä. Kaluston määrä ei kuitenkaan lisääny, päinvastoin. Suunnitelman on tarkoitus mahdollistaa ”tulevaisuuden sotien” käyminen.

Varusteluohjelman tavoitteena on siis asevoimien suorituskyvyn nostaminen. Mikäli ohjelman rahoitus toteutuu täysimääräisenä ja puolustusteollisuus pystyy täyttämään kasvavan kotimaisen kysynnän, alkaa Venäjän asevoimien laajempi uudelleen varustautuminen näkyä 2010-luvulla myös Suomen lähialueilla. Ongelmana myös Venäjällä on puolustusmateriaalin hintojen raju nousu. Lisäksi inflaatio heikentää todellista ostovoimaa. Uudistuotanto on toistaiseksi ollut vaatimatonta, ja asevoimille toimitetut sarjat ovat nekin olleet lukumäärältään vähäisiä. Valtiojohdon sitoutuminen asiaan on kuitenkin olemassa. Venäjä on maailman suurimpia aseviejiä, ja runsaasti yli puolet puolustusteollisuuden tuotannosta menee edelleen vientiin. Venäjä myös aktiivisesti hakee asevientimarkkinoita uusilta alueilta, kuten Lähi-idästä ja Etelä-Amerikasta, perinteisten vientimaittensa Kiinan ja Intian lisäksi. Venäjällä vuoden 2008 aseviennin arvon arvioidaan olevan 7,5 miljardia dollaria. Venäjän asekaupat aiheuttavat vastakainasettelua Yhdysvaltain kanssa.

Venäjän asevoimien henkilöstövahvuus oli Neuvostoliiton hajottua noin 2,8 miljoonaa sotilasta, kun se tällä hetkellä virallisen ilmoituksen mukaan on noin 1,1

73 "Russia's Defense Spending Declines Faster Than for Other Nations," Interfax-avn (Moscow, March 10, 2006).

miljoonaa. Venäjän asevoimien henkilöstövahvuus on neljänneksi suurin maailmassa Kiinan (2,4 miljoonaa), Yhdysvaltojen (1,5 miljoonaa) ja Intian (1,3 miljoonaa) jälkeen. Suunnitelmissa on säilyttää noin miljoonan sotilaan vahvuus jatkossa. Lisäksi pyrkimyksenä on muodostaa jatkuvan valmiuden joukkoja, jotka on täydennetty ammattihenkilöstöllä ja nykyaikaisella kalustolla sekä aseistuksella. Näihin joukkoihin keskitetään voimavarat ja niillä operoidaan suuntaamalla niitä uhkien mukaisesti. Strategiseen liikkuvuuteen kiinnitetään erityistä huomiota jo maan valtavan koonkin vuoksi. Pyrkimys palkka-armeijaan siirtymiseen jatkuu tulevina vuosina, koska se ei ole edennyt suunnitelmien mukaan muun muassa pienehkön palkan takia. Venäjän asevoimissa esiintyy edelleen henkilöstön rekrytointiin ja palvelusolosuhteisiin liittyviä ongelmia. Venäjän vakautta lisäävä tekijä olisi asevoimien ja turvallisuusorganisaatioiden saaminen demokraattiseen valvontaan.

Ulkopolitiikan psykologiaa

Kysymykseen Venäjän ärhentelyn ja nykyisen kompromissihaluttomamman politiikan syistä ei saada tyhjentävää vastausta tarkastelemalla Venäjän perustavanlaatuisia materiaalisia intressejä ja niiden rationaalista soveltamista kulloinkin vallitsevien voimasuhteiden valossa. Mikäli Venäjä olisi puhtaasti rationaalinen toimija, kuten kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa valtioista usein lähtökohtaisesti oletetaan, ei tiivistyvälle yhteistyölle lännen kanssa pitäisi olla valtavia esteitä. Vaikka yksittäisissä kysymyksissä lyhyellä aikavälillä Venäjän ja lännen edut saattavat olla ristiriidassa keskenään, pidemmällä aikavälillä katsottuna ovat suuret edut yhteneväisiä. Tiivistyvä ja kasvava kauppa, markkinoiden toimivuus, laaja-alaiset turvallisuusuhat sekä maantieteellinen läheisyys ja yhteinen ympäristö ovat kaikki asioita, jotka puhuvat lännen ja Venäjän yhteistyön tiivistämisen puolesta. Näyttäisikin siltä, että usein ongelmat Venäjän ja lännen suhteissa kumpuavat valtioidentiteetistä ja loukatusta kunniaa.

Historioitsijat ovat perinteisesti suhtautuneet avoimesti psykologisille, kulttuurisille ja sosiologisille selityksille. Kansainvälisen politiikan tutkimukseen monitieteisyys alkoi toden teolla rantautua vasta 1990-luvulla. Erik Ringmar esimerkiksi osoitti tutkimuksessaan vuonna 1996, että Kustaa II Adolfin hallitsema Ruotsi sekaantui 30-vuotiseen sotaan ennemminkin identiteettiin ja psykologiaan liittyvistä syistä kuin perinteisten kansallisten etujen vuoksi. Samoin kuin Ruotsi 1600-luvulla, näyttää Venäjä nyt kiihkeästi tavoittelevan muiden maiden tunnustusta sen suurvalta-asemalleen. Usein Venäjän tunnepitoisen uhittelun nähdäänkin liittyvän sen suurvalta-aseman vahvistumiseen. Venäjän ollessa kansainvälisesti heikoilla, se on halukas yhteistyöhön muiden toimijoiden kanssa ja vastaavasti sen ollessa vahvempi, toimii se oman päänsä mukaisesti. Tällainen selitys nojaa niin kutsuttuun neorealistiseen teoriaan, jonka mukaan heikoimmat toimijat hakevat yhteistyötä voimistuakseen ja puolestaan voimakkaammat toimijat toimivat yksin ja vastustavat omaa toimintaansa rajoittavia yhteistyöjärjestelyitä. Tunteenpurka-

uksilla ei tässä mallissa ole itsenäistä selitysarvoa, vaan ne heijastavat ainoastaan hallitsevia voimasuhteita. Professori Robert Legvold, Columbian yliopistosta, on arvellut Venäjän ulkopolitiikan kipupisteiden tulevan esiin tilanteissa, joissa Venäjän johto tuntee, että maa on ajettu nurkkaan, jätetty huomiotta tai tulleen uhatuksi. Venäjän ”neuroottinen ärjyntä”, kuten Economist-lehti on luonnehtinut Venäjän käytöstä, kumpuaa todennäköisesti enemmän suurvaltapyrkimysten ja heikon itsetunnon välisestä ristiriidasta kuin materiaalien resurssien todellisesta, objektiivisesta vahvuudesta.

Venäjän ulkopolitiikan kipupisteitä ei tietenkään voida selittää pelkästään yksilöpsykologialla. Vaikka esimerkiksi Boris Jeltsinin maltin menetyksiä olisi helppo selittää hänen persoonallaan, koettiin tunteenpurkauksia kuitenkin yhtäläillä vakaana ja rationaalisena pidetyn Vladimir Putinin aikakaudella. Vaikka tunteenpurkaukset ovat usein hyvin henkilökohtaisia kimpaantumisia – jolloin tunnelataus näkyy monesti fyysisestikin vaikkapa poskien punoituksena, palavana, vihaisena katseena ja hikoiluna – näyttäisi kollektiivinen psykologia olevan reaktiossa päällimmäisenä. Tunnekuohussa taisteleva valtiomies edustaa ennen kaikkea Venäjää ja sen kunniaa, arvoja ja etuja. Kipupisteet tulevat yleensä esiin julkisissa esiintymisissä kansainvälisillä areenoilla, jolloin puhujana toimiva valtiomies edustaa korostetusti Venäjää kollektiivisesti eikä pelkästään itseään henkilönä.

Kipupisteiden ilmeneminen Venäjän ulkopolitiikassa

Venäläiset ovat kansainvälisessä diplomatiasta tunnettuja niin taktisista ”tunneilmauksista” kuin myös impulsiivisista kuohahduksista. Klassisena esimerkkinä impulsiivisuudesta mainitaan usein Nikita Hrushtshevin raivoisa kengän hakkaaminen YK:n yleiskokouksessa vuonna 1960, kun Filippiinien edustaja syytti Neuvostoliittoa imperialismista Itä-Euroopassa. Tästä tapauksesta ei kuitenkaan varmuudella tiedetä, kuinka impulsiivista Hrushtshevin käytös lopulta oli. Hrushtshevin kengällä hakkaamiseen liittyy monta tarinaa, jotka eroavat toisistaan huomattavasti. Toiset kertomukset puoltavat sitä, että kyseessä oli täysin impulsiivisen reaktio ja toiset taas puoltavat sitä, että teko oli ennalta suunniteltua. Monissa näyttävissä tunteenpurkauksissa saattaakin olla kyse näyttelemisestä: irrationaaliselta näyttävän toiminnan taakse kätkeytyy rationaalista taktikointia. Toinen hyvin impulsiiviseksi reaktioksi arvioitu purkaus oli lehdistötilaisuudessa Brysselissä 2002, jolloin presidentti Putin sanoi hyvin voimakkaita kommentteja tshetsheeneistä. Purkaus näytti ilmaisevan Putinin henkilökohtaisissa tunteita Tshetsshenia-kysymyksessä.

Taktisista tunneilmauksista hyviä esimerkkejä ovat myös ulkoministeri Kozyrevin puhe ETYJ-kokouksessa Tukholmassa joulukuussa 1992 sekä Putinin puhe Münchenin turvallisuuskokouksessa helmikuussa 2007. Molemmat puheet ennakoivat Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan muutosta ja liittyvät Venäjän suurvalta-aseman vahvistamiseen. Joulukuussa 1992 Venäjän ulkoministeri Andrei Kozyrev piti hätkähdyttävän puheen ETYJ-ministeritapaamisessa Tukholmassa. Puheessaan Kozyrev ensin hyökkäsi avoimesti Na-

toa vastaan ja varoitti Venäjän yksipuolisista toimista, mikäli Serbian vastaisia pakotteita ei välittömästi pureta. Lisäksi Kozyrev kertoi Venäjän olevan kykenevä ja halukas puolustamaan etujaan niin taloudellisesti kuin sotilaallisestikin entisen Neuvostoliiton alueella, ja että Venäjän kärsivällisyys oli nyt lopussa ja entisten neuvostotasavaltojen tuli liittyä uuteen federaatioon. Paikalla olleet diplomaatit ja ministerit kuuntelivat puhetta hämmentyneinä ja puheen jälkeen monet entisen itäblokin maat kävivät tunnustelemassa länsimailta turvatakuuta. Kylmän sodan tunnelma näytti palanneen Eurooppaan. Kuitenkin noin tunnin kuluttua puheensa jälkeen Kozyrev ilmoitti puheensa olleen retorinen tempu, jolla hän oli halunnut osoittaa, mikä pelin henki olisi, jos kovan linjan toimijat saisivat Venäjällä vallan. Venäjään kohdistuva lännen arvostelu ja liian vähäiset tukitoimet saattaisivat johtaa opposition voimistumiseen ja kylmän sodan paluuseen. Jälkikäteen arvioituna on selvää, että Kozyrevin puhe oli Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan länsikriittisemmän politiikan alku.

Kozyrevin vuoden 1992 puhetta pidetään ulkopoliittisena linjapuheena, samoin presidentti Putinin helmikuussa 2007 Münchenin puhe osoittautui linjapuheeksi. Puheessa presidentti Putin suorasanaisesti syytti Yhdysvaltoja unilateralismin, kansainvälisen oikeuden loukkauksista sekä uuden kilpavarustelukierteen lietsomisesta. Erityisen uhkaavana kehityksenä Putin ilmaisi puheessaan Naton laajentumisen, Yhdysvaltojen suunnitelman sijoittaa ohjustorjuntajärjestelmää keskiseen Itä-Eurooppaan sekä Nato-maiden haluttomuuden ratifioida vuonna 1999 päivitettyä TAE-sopimusta. Puheessaan Venäjä haastoi koko nykyisen kansainvälisen turvallisuusarkkitehtuurin. Putin uhkasi tähdätä Venäjän ohjukset Eurooppaan, mikäli Yhdysvallat ei luopuisi ohjuskilpisuunnitelmastaan Euroopassa. Puhe herätti suurta kansainvälistä huomiota. Keskisen Itä-Euroopan maiden edustajat pitivät puhetta paluuna kylmään sotaan ja arvostelivat Venäjää ankarasti. Esimerkiksi Tšekin ulkoministeri kommentoi Putinin puhetta seuraavan päivänä toteamalle, että Putin osoitti, miksi Natoa yhä tarvitaan. Saksa puolestaan arvosteli Yhdysvaltojen suunnitelmia ohjustorjuntajärjestelmästä.

Venäjällä Putinin puhe sai kiitosta, sillä puhetta pidettiin osoituksena Venäjän suurvalta-aseman vahvistumisesta. Puheen aiheuttamia reaktioita myös ihmeteltiin. Ulkoministeri Sergei Lavrovin mielestä Putinin tarkoitusperiä ei oltu lännessä ymmärretty ja vääriristelevästi puheen oli nähty enteilevän kylmän sodan paluuta. Ihmetystä myös herätti lännen tyrmistys, kun Venäjä jäädettiin TAE-sopimuksen. Neuvostoliiton entinen presidentti Mihail Gorbatsšov puolusteli Putinin päätöstä kertoen sen olevan ”täysin oikeutettu vastine, ei mikään tunteellinen purkaus”. TAE-sopimuksen jäädyttäminen oli Gorbatsšovien mukaan nähtävä kutsuna rakentamaan dialogiin ja sopimuksen täytäntöönpanoon eikä suinkaan yhteistyön loppuna.

Putinin puhe Münchenissä sekä sitä seurannut Venäjän aggressiivisempi ulkopoliittika olivat huolella valmisteltuja. Monet Venäjän politiikan sisäpiiriläiset ovat puhuneet Putinin kokemasta aidosta mielipahasta länttä kohtaan ja petetyksi tulemisen tunteesta. Venäläisen kokemuksen mukaan Yhdysvallat, ja länsimaat yleisemmin, eivät ole vastavaroisesti vastanneet Venäjän tekemiin myönnytyksiin. Tästä kokemuksesta Venäjän johto on vetänyt sen johtopäätöksen, että sovitteluva linja ei toimi lännen kanssa. Vaik-

ka Putinin puhetta ei voida pitää tunteellisena purkauksena, näyttäisi tietty psykologinen elementti olevan voimakkaasti läsnä puheessa.

Äkkipikaisten reaktioiden ja hyvin harkittujen puheiden lisäksi Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikasta voidaan myös löytää esimerkkejä, joissa molemmat elementit yhdistyvät. Esimerkkejä Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan "kipupisteistä", joihin liittyy niin taktista kuin impulsiivista reagointia, ovat Kosovon tapaus 1999 ja Venäjä-Georgia -suhde. Ne ovat erityisen vaikeita kysymyksiä, sillä niissä yhdistyy niin Venäjän pyrkimys suurvaltana vaikuttamaan maailmanpolitiikassa kuin Venäjän historian tuoma painolasti.

Venäjä vastusti tiukasti Naton sotilaallista väliintuloa Jugoslavian sodassa. Naton ryhtyttyä pommittamaan Serbiaa maaliskuussa vuonna 1999 presidentti Clintonin ulkopolitiittinen neuvonantaja Strobe Talbott kuvaa kirjassaan "The Russian Hand" tunnelmaa, joka syntyi Clintonin ja Jeltsinin puhelinkeskustelun jälkeen: "Clinton piti luuria kädessään hetken vielä puhelun loputtua. Hän vaikutti hyvin vakavalta. Clinton oli kuullut Jeltsinin raivoa aikaisemminkin. Yleensä kannatti vain odottaa, että raivokohtaus loppuisi ja kaikki palaisi ennalleen. Tämä oli kuitenkin poikkeus tavanomaisesta. Clinton totesi: "Jotakin perustavalaatua on rikkoutunut ja tulee menemään pitkä aika ennen kuin se saadaan korjatuksi."⁷⁴ Pommituksen aloittamisen jälkeen Venäjän reaktiot olivat hyvin voimakkaita. Kommunistisen puolueen johtaja Gennadi Zjuganov vertasi Naton pommituksia Natsi-Saksan toimiin.⁷⁵ Viktor Tshetshevatov, kolmen tähden kenraali ja Venäjän Kaukoidän maajoukkojen komentaja, näki Naton toimet kolmannen maailmansodan aloituksena ja kutsui Venäjää aseelliseen hyökkäykseen.⁷⁶ Krasnojarskin kuvernööri Aleksander Lebed uskoi, että 15 vuotta aikaisemmin Nato ei olisi uskaltanut vastaviin toimiin. Lebedin mukaan länsi käytti hyväkseen Venäjän heikkoa tilaa.⁷⁷ Presidentti Jeltsinin ensireaktio oli myös voimakas: "Moraalisesti Venäjä on Yhdysvaltojen yläpuolella. Tämä on ennenkuulumaton käytäntö kansainvälisessä politiikassa sitten toisen maailman sodan. Tämä on paha virhe ja he [amerikkalaiset] saavat maksaa vielä tästä myöhemmin."⁷⁸ Muutamia viikkoja pommituksen aloittamisen jälkeen Jeltsin uhkasi suunnata uudelleen Venäjän ydinaseita Natoa vastaan ja syytti sotilasliittoa globaalin konfliktin aloittamisesta. Yhdysvaltojen ulkoministeri Albright kirjoitti asiasta muistelmissaan "...me puhuimme heidän [venäläisten] kanssa kaikkia kanavia käyttäen. Mutta olipa se sitten mikä keskustelu tahansa, Clinton - Jeltsin, Gore - Primakov, minä ja Ivanov, viesti venäläisiltä oli sama, vaikka sen voimakkuus vaihteli; olimme [venäläisten mukaan] tehneet ison virheen."⁷⁹

Pommituksen loputtua kesäkuussa 1999 Naton ja Venäjän johdon välillä käytiin jälleen kädenvääntöä siitä, millä ehdoilla Venäjä osallistuisi Kosovon sodan jälkeiseen so-

74 Strobe Talbott, p.306.

75 RFE/RL, 7 May 1999, "Yugoslavia: Kosovo Peace Force divides West and Russia".

76 CDI Russia Weekly 9th April, 1999.

77 Komsomolskaia Pravda, 6th April 1999, "Interview with Aleksandr Lebed, governor of Krasnoiarisk Krai."

78 Jeltsin - "Vesti" TV-uutiset 25/3/99 klo. 14.00.

79 Albright 2004, p.413.

tilaalliseen rauhanturvaoperaatioon. Varsinaisen sopimuksen synnyttyä uusia ristiriitoja syntyi sopimuksen tulkinnasta ja erityisesti siitä, toimisivatko Venäjän joukot Naton komennon alaisina vai omassa, erillisessä komennossaan. Nato-maat vaativat yhteistä Nato-johtoa, kun taas venäläiset vaativat omaa sektoriaan ja vannoivat, etteivät koskaan tule toimimaan Naton alaisuudessa. Venäjälle kysymys oli edelleen arka ja huhut voimakkaista erimielisyyksistä Venäjän sisällä, erityisesti sotilasjohdon ja presidentin hallinnon välillä, huolestuttivat lännessä. Venäjän joukkojen laskeutuminen Pristinan lentokentälle oli aiheuttaa sotilaallisen konfliktin venäläisten ja Naton joukkojen välillä. Tilanne saatiin kuitenkin hallintaan, mutta se lisäsi entisestään epäilyn ilmapiiriä, sillä Venäjän ulkopolitiittisen johdon anteeksipyyntöä huolimatta, sotilasjohdon retoriikka pysyi kovana: kenraali Ivašov väitti Venäjällä olevan samanlainen oikeus toimintaan omin päin kuin Nattollakin. Oli selvää että Venäjällä sisäiset valtasuhteet olivat sekaisin, mutta samalla Kosovon konflikti osoitti, ettei Venäjän ja lännen suhteessa oltu Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen löydetty luottamusta eikä molemminpuolista kunnioitusta.

Kosovo-tapauksen lisäksi toinen esimerkki suurvaltapolitiikan ja historiallisten kysymysten yhteydestä löytyy Venäjä-Georgia suhteista. Syyskuussa 2002 presidentti Putin piti televisiodun puheen loma-asunnoltaan Sotšista ja uhkasi hyökkäyksellä Georgian, mikäli maa ei tuhoa tshetsheeniterroristien tukikohtia Pankisin solassa. Lehdistössä uhittelu tulkittiin tarkkaan harkituksi matkimiseksi Yhdysvaltojen politiikasta Afganistanissa: mahdollista hyökkäystä perusteltiin vedoten ennaltaehkäisevään toimintaan, ja viitattiin YK:n turvallisuusneuvoston päätöslausemaan 1373. Puheen lisäksi presidentti Putin lähetti YK:n pääsihteerille sekä YK:n turvallisuusneuvoston ja ETYJ- jäsenmaille kirjeen, jossa Georgiaa syytettiin terroristien suojelusta. Kirjeessään Putin korosti, ettei Venäjä uhkaa Georgian itsenäisyyttä. Venäjällä oli hänen mielestään kuitenkin oikeus hyökkäykseen, koska Venäjän suvereniteettia oli loukattu. Presidentti Putinin syytökset Georgiaa kohtaan osuivat samaan ajankohtaan, jolloin Yhdysvallat vakavasti harkitsi Irakin sodan aloittamista ja etsi sille tukea. Puheessaan duumalle Venäjän puolustusministeri Sergei Ivanov vertasi Irakia ja Georgiaa toisiinsa sanomalla, että Tbilisin roolista terroristien suojelijana on olemassa paljon vakuuttavammat todisteet kuin Bagdadin ja terroristien yhteydestä. Venäjän ja Georgian suhteet olivat huonot ja ovat sitä edelleen. Venäjä-Georgia-ongelmien ydin piilee Georgian ja Yhdysvaltojen aktiivisissa suhteissa. Venäjällä entisen Neuvostoliiton aluetta pidetään edelleen Venäjän etupiirinä. Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikassa on samantapaista herkkyyttä Georgia asioissa kuin oli ja on Kosovo-kysymyksessä.

Venäjän maailmanpolitiittiseen asemaan liittyvät tapahtumat laukaisevat voimakkaita ulko- ja turvallisuuspolitiittisia reaktioita, samoin teemat, jotka koetaan Venäjän sisäisiin asioihin puuttumisena tai liittyvät kansalliseen historiaan tai venäläisvähemmistöjen aseman kunnioittaminen. Esimerkkeinä tästä on Venäjän ja Viron suhteet sekä Venäjän ja Iso-Britannian suhteen ongelmat.

Elokuussa 1994 Venäjä alkoi yksipuolisesti määrittää Viron ja Venäjän välistä rajaa sitä linjaa pitkin, jonka Stalin veti 1940-luvun alussa sen jälkeen kun Neuvostoliitto oli valloittanut Baltian maat. Viro vaati rajan siirtämistä vuonna 1920 solmitun Tarton rauhan mu-

kaiseksi. Viron mukaan myöhemmät muutokset, jotka siirsivät noin 2 600 neliökilometriä Viron alueita Venäjän puolelle, olivat Neuvostoliiton sisäisiä rajanvetoja, joita ei ole kansainvälisesti tunnustettu. Marraskuussa 1994 Venäjän presidentti Boris Jeltsin vieraili virkamiehistä ja korkeista upseereista koostuvan seurueensa kanssa Kunitšina Goran rajavartioasemalla Pihkovan läänissä. Puheessaan presidentti jyräsi, että Venäjä ei luovuttaisi senttiäkään maa-alueitaan kenellekään: "Tämä raja on aina ollut, on ja tulee olemaan Venäjän raja.". Jeltsinin mukaan rajaa tulee tiukasti vartioida ja siten suojella Venäjää Baltiasta tulevaa rikollisuutta ja lännen tiedustelupalvelun agentteja vastaan. Presidentti myös valitteli, ettei Venäjän ilmatorjunta eivätkä muut asevoimat enää toimi Viron vastaisella rajalla. Puhe oli selkeästi suunnattu venäläiselle yleisölle, sillä se ajoittui neuvostoarmeijan Viron vapauttamisen 50-vuotisjuhlan aattoon. Jeltsinin kommentit olivat harkittuja ja heijastelivat paitsi sisäpoliittista miellyttämisen tarvetta myös Venäjän suurta pelkoa siitä, että rajakiistat vahingoittaisivat kuvaa Venäjästä suurvaltana ja aiheuttaisivat mahdollisen domino-efektin erilaisissa rajakiistoissa Neuvostoliiton hajottua. Jeltsinin lausunnot olivat harkittuja, mutta ne heijastelivat tärkeää ja tunneherkkää asiaa.

Viron ja Venäjän välillä yksi merkittävimmistä ja ehkä vaikutuksiltaan kauaskantoisin konflikti sitten Neuvostoliiton hajoamisen, oli patsaskiista Viron kanssa huhtikuussa 2007. Pronssinen neuvostosotilasta esittävä "vapauttajien patsas" pystytettiin Tallinaan toisen maailmansodan jälkeen. Vuonna 1991 patsaan tekstiksi vaihdettiin "toisessa maailmansodassa kaatuneiden muistoksi". Patsaan alla oli neuvostosotilaiden hautoja. Tammikuussa 2007 Viron parlamentti hyväksyi lain, joka mahdollisti patsaan siirron syrjemmällä sijaitsevalle hautausmaalle. Helmikuussa parlamentti päätti siirtää patsaan. Huhtikuun alussa Venäjän varapääministeri Sergei Ivanov kehotti venäläisiä boikotoimaan virolaisia tuotteita patsaan siirtosuunnitelmien vuoksi, ja 23. huhtikuuta Venäjä jätti asiasta Virolle virallisen nootin. Patsas siirrettiin aamuyöllä 27. huhtikuuta, mikä johdatti väkivaltaisiin vironvenäläisten järjestämiin mellakoihin Tallinnassa. Poliisi vastasi mellakoihin kovin ottein vesitykeillä, sammutusjauheella, kumiluodeilla, pampuilla sekä pidättämällä yli 300 ihmistä. Venäjä ulkoministeriön edustaja Mihail Kamynin kutsui Viron toimia patsasasiassa "herjaaviksi ja epäinhimillisiksi". Duuman edustajat vaativat Viron vastaisia toimia. Venäjän liittoneuvosto ehdotti diplomaattisuhteiden katkaisemista. Liittoneuvoston mukaan patsaan siirto juuri ennen voitonpäivän "on vain yksi osoitus virolaisten tuhoisasta politiikasta, jota ylläpitävät nurkkakuntaiset natsikihkoilijat". Venäjän ulkoministeri Sergei Lavrov kertoi järkyttyneensä pilkasta ja tavasta, jolla patsaan suojaamista yrittänyt väkijoukko hajotettiin. Presidentti Putin ilmaisi "vakavan huolensa" Viron levottomuuksista. Hän myös keskusteli Viron tilanteesta EU:n puheenjohtajamaan Saksan liittokanslerin Angela Merkelin kanssa. Putin otti asian esille myös voiton päivän puheessaan: "Ne jotka pyrkivät vähättelemaan voitonpäivän merkitystä ja loukkaavat toisen maailmansodan sankareiden muistoa, loukkaavat omia kansalaisiaan ja kylvät

epäluottamusta maitten ja ihmisten suhteisiin. Meillä on velvollisuus muistaa, että lähes kaikkien sotien alku on rauhan ajan virheissä ja virhearvioinneissa.”⁸⁰

Venäjän paheksunta ilmeni myös muuten kuin julkisina lausuntoina. Viron Moskovan lähetystön eteen muodostui pian uhmakkaiden ja aggressiivisten mielenosoittajien telttakylä. Mielenosoittajat edustivat Venäjän nykyistä johtoa kannattavia nuorisjärjestöjä, joilla on läheiset suhteet vallanpitäjiin. Mielenosoittajat estivät Viron lähettilään liikkumisen ja häiritsivät esimerkiksi hänen julkisia esiintymisiään. Viranomaiset eivät tehneet mitään suurlähettilään turvallisuuden varmistamiseksi eivätkä estäneet mielenosoituksia. Venäjän ulkoministeriön edustaja Mihail Kamynin totesi Viron itse ja yksin olevan vastuussa tilanteesta lähetystön edustalla.

Viron Moskovan suurlähetystön häirinnän lisäksi, Viron hallituksen kotisivut joutuivat Venäjältä tulleen internethyökkäyksen kohteeksi ja viranomaiset joutuivat sulkemaan pääsyn kotisivuille. Venäjän valtion rautatieyhtiö ilmoitti yllättäen, että öljykuljetukset Viroon katkeavat toukokuussa kaksi viikkoa kestävien korjaustöiden vuoksi. Patsaskiistassa ei ollut vain kysymys yhteisen historian ja toisessa maailmansodassa kaatuneiden venäläisten kunnioittamisesta, vaan samalla myös Viron venäläisten vähemmistöoikeuksista. Venäjä on jo pitkään korostanut venäläisen vähemmistön oikeuksia Baltian maissa. Niin etnisten venäläisten kuin Venäjän kansalaisten oikeuksien puolustaminen Venäjän rajojen ulkopuolella on yksi keskeisistä elementeistä Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Asia on tärkeä, mutta Venäjän ylilyövät reaktiot usein jättävät oikeat asiat varjoon ja huomio kiinnittyy Venäjän hyökkävään ja ikävään kielenkäyttöön ja kyseenalaisiin toimiin. On vaikeata nähdä, miten Venäjä voi kokea hyötyvänsä uhittelevasta ja ylilyövästä tyylistä.

Venäjän ja Iso-Britannian suhde on ollut kautta historian monimutkainen ja täynnä ristiriitoja. Iso-Britannia onnistui EU-puheenjohtajakaudellaan vuonna 2005 luomaan myönteistä suhdetta Venäjään. Myönteinen jakso jäi kuitenkin lyhyeksi. Syksyllä Venäjän turvallisuuspalvelun entinen työntekijä Litvinenko murhattiin Lontoossa. Murhassa käytettiin Poloniumia, radioaktiivista ainetta. Ydinmateriaalin joutuminen rikollisiin käsiin, sekä cyber-sodan muodot, kuten Viron patsaskiistan aikana koettu cyber-hyökkäys, ovat kansainvälisen terrorisminvastaisen sodan merkittävämpiä uhkakuvia. Brittien rikostutkimuksen johtopäätös oli, että johtolangat viittaavat Moskovaan, ja Venäjää pyydettiin luovuttamaan Aleksei Lugavoi oikeudenkäyntiä varten Iso-Britanniaan. Venäjä kieltäytyi jyrkästi ja tästä sai alkunsa erinäisten tapausten vyöry. Molemmat osapuolet lähettivät diplomaattejaan kotiin, Venäjä syytti Iso-Britanniaa tshethseenikapinallisten ja Venäjälle vahingollisten elementtien, kuten liikemies Boris Berezovskin ja Itshkerian tshetsheenitasavallan entinen ulkoministeri Ahmed Zaka-jevin, suojelemisesta. Iso-Britannia katsoi Venäjän rikkovan kansainvälisiä sitoumuk-

80 Putin - Speech at the Military Parade Celebrating the 62nd Anniversary of Victory in the Great Patriotic War May 9, 2007, Red Square, Moscow.

sia, joihin Venäjä oli sitoutunut. Iso-Britanniassa Litvinenkon tapaus jatkoi toimittaja Anna Politkovskajan murhasta alkanutta kansainvälistä kriittistä keskustelua Venäjstä ja sen sisäpoliittisesta tilanteesta. Jo ennen kuin Iso-Britanniassa oli virallisesti päädytty toteamaan, että kyseessä oli murha, Venäjän pääsyyttäjä Juri Tsaika ilmoitti, ettei ketään Venäjän kansalaista tulla luovuttamaan ulkomaille ja oikeudenkäynnit, joissa syytettynä on venäläinen, tulee käydä Venäjän rajojen sisällä. Ulkoministeri Lavrov sanoi kesäkuussa 2007: "Ammattimaisen tutkimuksen sijasta näemme yrityksen tehdä rikostutkimuksesta poliittinen kampanja. Vastustamme sitä.". Samoihin aikoihin venäläiset alkoivat tutkia British Council:n⁸¹ toimia Jekaterinburgissa ja vuoden 2008 alussa suljettiin kaksi British Council:n toimistoa. Ulkoministeri Lavrov myöntää, että Venäjän ja Iso-Britannian huonot suhteet vaikuttavat British Council-kysymyseen. British Council avasi ovensa Pietarissa ja Jekaterinburgissa kiellosta huolimatta, jolloin ulkoministeri Lavrov totesi: "Tietenkin ymmärrämme, että brittien historiallinen muisti ei ole vielä päässyt eroon kolonialistisesta ajasta ja näyttäisi että heidän ulkopolitiittisessa ajattelussaan ja tavoissaan on vielä paljon kolonialismin peruja. Se ei ole kuitenkaan tapa eikä kieli, millä voi puhua Venäjän kanssa."

Venäläisessä diplomatiassa loukkaavat sanat ja hyökkäävä tyyli on kriisitilanteissa enemmän sääntö kuin poikkeus. Äänensävy, uhkaukset ja loukkaavat sanat kertovat, että asia on Venäjälle tunneherkkä ja että se on kokenut tulleeensa loukatuksi. Venäjän ulko- ja turvallisuuspoliittiset kipupisteet tulevat usein esille vasta kärjistyneissä ja Venäjälle tärkeissä tilanteissa. Erityisen tunneherkkiä asioita Venäjälle ovat sen suurvalta-aseaman kyseenalaistaminen, kansainvälinen toiminta ilman sen mukanaoloa, Venäjän sisäisiin asioihin puuttuminen ja venäläiset Venäjän rajojen ulkopuolella sekä historiaan liittyvät tulkintaerot erityisesti lännen kanssa. Nämä asiat voidaan määritellä Venäjän kansallisiksi intressikysymyksiksi, joita Venäjä on eri yhteyksissä ilmaissut puolustavansa kaikin mahdollisin keinoin.

81 British Council on brittiläinen 1934 perustettu julkinen järjestö, joka edistää kulttuurisuhteita, englannin kielen opiskelua ja oppilasvaihtoa Britannian kanssa. British Council:lla on toimintaa 109 maassa.

Johtopäätökset

Heinäkuussa 2007 Venäjällä julkaistu mielipidetutkimus osoitti selvästi, että venäläiset odottavat Venäjän ulkopoliitikalta järkkymättömiä otteita. Tutkimus osoitti myös, että venäläiset kokivat juuri Putinin ulkopoliitikan nostaneen Venäjän arvovaltaa kansainvälisessä politiikassa.⁸² Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan voimakkaat ilmaisut ovat enemmän kuin pelkkää retorista viuhdomista. Maltinmenetysten logiikka viittaisi siihen, että psykologisia reaktioita syntyy tai niitä synnytetään taktisesti silloin, kun Venäjä haluaa perustella erityisiä toimia, joita ei normaalitilanteessa pidettäisi kohtuullisina ja kun kysymys on Venäjälle erityisen tunneherkää asiasta. Tavallaan julkiset maltinmenetykset ovat siis osa Venäjän ”turvallistamisstrategiaa”, jonka avulla pyritään saamaan muut toimijat hyväksymään Venäjän käytös ja alleviivaamaan Venäjälle tärkeitä kysymyksiä. Venäjän ulkopoliitikan ymmärtämisen tekee haasteelliseksi puheiden ja toimien epäsymmetrisyys.

Kipupisteet tulevat myös tulevaisuudessa sävyttämään Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Kipupisteet syntyvät suurvaltaidentiteetin ja vielä rakenteilla olevan valtioidentiteetin välisestä ristiriidasta sekä Venäjän kokemasta turvallistamisarpeesta. Vaikka Venäjä tulevaisuudessa todennäköisesti vahvistuu maailmanpolitiikan toimijana, ei siitä välttämättä heti tule vastuullista ja hyväkäytöksistä kansainvälistä toimijaa. Vasta sen jälkeen, kun Venäjä tuntee olevansa suurvalta ja on sellaiseksi tunnustettu, se ei ehkä enää koe tarvitsevana turvallistamisstrategiaa vaikutusvaltansa puolustamiseen. Tai kun Venäjä alkaa luottaa siihen, että se pärjää samoilla keinoilla kuin muutkin kansainväliset toimijat, voidaan alkaa odottaa muutosta kipupisteisiin politiikassa. Ulko- ja turvallisuuspoliittisina kipupisteinä tulee kuitenkin pitkään säilymään suurvaltaidentiteettiin, alueelliseen koskemattomuuteen ja suvereniteettiin sekä historiaan ja venäläisvähemmistöihin liittyvät teemat.

Suurvaltaidentiteetin muodostumisessa erityisesti Venäjän suhde Yhdysvaltoihin tulee olemaan ratkaisevassa asemassa. Venäjän ulkopoliitiikka on jo vuosia kopioinut elementtejä Yhdysvaltojen ulkopoliitikasta ja soveltanut sitten niitä venäläisittäin. Kansainvälisen turvallisuuspolitiikan keskeiset toimijat ovat Nato ja Yhdysvallat. Molempien kanssa Venäjällä on myös historian varjot kiusanaan. Niin Nato kuin Yhdysvallat olivat Neuvostoliiton päävihollisia. Kylmän sodan voitto-retoriikkaa kuullaan myös eniten juuri näiltä tahoilta, sillä Natolle ja Yhdysvalloille Neuvostoliiton hajoaminen oli pitkäaikaisten pyrkimysten saavutus.

Venäjä tulee pitämään lujasti kiinni alueellisen koskemattomuuden periaatteesta, kun se samalla tulee jatkamaan ilmatilanloukkauksia ja lentämään lähellä naapurivaltioiden rajoja. Tämä kuvastaa myös kipupisteiden kaksijakoisuutta. Venäjä kokisi itseensä kohdistuvan ilmatilanloukkauksen ”kaksintaistelun haasteena”, samalla kun Venäjän tekemien ilmatilanloukkauksien yleisimmät syyt ovat vahinko, lasku- tai karttavirhe.

Myös jäätyneet konfliktit ovat osa alueellisen koskemattomuuden ja suvereniteetin puolustamista. Ratkaisua vaille olevat konfliktit entisen Neuvostoliiton alueella ovat

82 Levada centre 10.08.2007.

Venäjän jyrkän asenteen vuoksi edelleen pattitilanteessa. Rajakiistat tulevat säilyttämään merkittävyytensä Venäjän ulkopoliitikassa. Venäjä todennäköisesti pyrkii ratkaisemaan jotkut rajakiistat, kuten Viroa ja Japania koskevat, mutta tämä tulee olemaan vaikeaa, kun periaatteet ovat tiukat.

Historiaan liittyvät kysymykset ovat erityisen arka asia Venäjälle. Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän niin kansallisidentiteetin kuin uuden valtioidentiteetin rakentaminen on vielä kesken. Siksi kollektiivisen psykologian merkitys on huomattava. Venäjän nykyinen ja tuleva johto tarvitsee voimakkaan tuen kansalta voidakseen esiintyä oikeutettuihin johtajina järjestelmässä, jossa instituutiot ja lain kunnioitus ovat vielä heikkoja. Siksi Venäjä kestää huonosti siihen kohdistuvaa ulkopuolista kritiikkiä ja usein epäkohtien syyksi nimetään ulkoapäin tuleva uhka. Ulkopoliittikaan tämä voimakkaasti sisäpolitiikkaan liitoksissa oleva ajattelu luo epäluottamuksen ilmapiiriä. Toinen tekijä, joka luo epäluottamuksen ilmapiiriä Venäjän ulkosuhteissa, on Venäjän ulkopoliittikan imperialistiset ajattelun ainekset. Putinin kaudella ilmeni myös kulttuuri-imperialistisia ajatuksia ulkopoliittisessa retoriikassa. Venäjän kielen asemaa on pyritty vahvistamaan maissa, joissa on isoja venäjänkielisiä vähemmistöjä. Yhä useammin Venäjä toimii aktiivisesti venäläisten vähemmistöjen puolustajana. Jälki-imperialistisen ajattelun muodostuminen onkin tulevaisuuden haaste Venäjän ulkopoliitikalle.

Koska kipupisteiden nähdään syntyvän sekä psykologisista tekijöistä että turvallistamistarpeesta, voidaan esittää kaksi vaihtoehtoista tulevaisuuden kehityspolkua:

1. Mikäli Venäjä vahvistuu, kipupisteet todennäköisesti vähenevät, sillä erityisvälineiden tarve omien etujen puolustamisessa pienenee. Yleisesti tunnustettu suurvalta-asema lisää Venäjän vastuullisuutta toimijana. Kielteistä on, että silloin kun kipupisteitä kuitenkin esiintyy, mahdolliset konfliktit ovat todennäköisesti vakavampia ja houkutus edetä sanoista tekoihin on suurempi. Mitä useampi kipupiste on kysymyksessä, sitä voimakkaampi on Venäjän reaktio, kuten Viron patsaskiistassa.
2. Mikäli taas Venäjä pysyy suhteellisen heikkona valtiona, jossa epävakauksia on useita eikä talouden monipuolistaminen onnistu tai se heikkenee entisestään taloudellisen tai poliittisen kriisin vuoksi, on erittäin todennäköistä, että kipupisteet säilyvät keskeisessä osassa ulkopoliittikkaa. Venäjällä on silloin suuri turvallistamistarve eli se ei kykene puolustamaan kansallisia etujaan "normaalilla" politiikalla. Sillä on vähän luottamusta siihen, että muut maat ottavat sen huomioon ilman voimakkaita mielenilmaisuja. Toisaalta Venäjän kipupisteet eivät todennäköisesti kehity todellisen konfliktin asteelle vaan pysy lähinnä retorisenä uhitteluna.

Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan kipupistepolitiikka on riski sen kohteeksi joutuneille, vaikka se ei johtaisikaan suoraan sotilaalliseen uhkaan. Venäjän maltinmenetyksen taustalla on monesti ollut jossain määrin ymmärrettävä ongelma, mutta se, mitä Venäjä on vaatinut tilanteiden selvittämiseksi, on ollut enemmän idealismia kuin toteutavissa olevaa. Venäjä on tunteellisilla esiintymisillään saanut osakseen huomiota, mutta

hyvin vähän myönnytyksiä. Venäjän ulko- ja turvallisuuspoliittiset kipupisteet ovat todiste siitä, että Venäjä ei ole vielä valmis valtio ja monet sen toimet ja näkemykset kantavat historian painolastia. Käyttäytymisen ristiriitaisuudessa, joka koostuu yhteistyöhälystä ja uhittelevasta unilateralismista, on myös jotakin myönteistä. Se kertoo siitä, että Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan linja ei ole vielä kiveen kirjoitettu. Kaikki on vielä mahdollista, jopa Venäjän muuntuminen vastuulliseksi ja arvovaltaiseksi maailmanpolitiikan toimijaksi.

"Kipupisteitä" tulevaisuudessa

- Venäjä tavoittelee yhdenvertaisuutta suhteessaan Yhdysvaltoihin. Koska Yhdysvalloilla on taloudellinen ja sotilaallinen ylivoima, tulee suhteessa olemaan runsaasti kipupisteitä.
- Naton koetaan edelleen uhkaksi Venäjälle ja muistutukseksi kylmän sodan nollasummapelistä. Natoon liittyvät kysymykset ovat herkkiä Venäjälle ja vastavetoja on odotettavissa.
- EU:n ja Venäjän suhteissa kipupisteitä esiintyy erityisesti suhteessa EU:n uudempiin jäsenmaihin ja kun kyseessä EU:n ja Yhdysvaltojen suhde. Huonosti hoidettuina kiistakysymykset saattavat tulehtua periaatteellisiksi ongelmiksi EU:n Venäjän väleissä.
- Yhteistyö uusien valtakeskusten kanssa todennäköisesti tiivistyy tulevaisuudessa kuten Shanghain yhteistyöjärjestö (SCO) ja BRIC-valtioiden muiden jäsenten kanssa (Brasilia, Intia, Kiina). On todennäköistä, että nämä suhteet pysyvät myös tulevaisuudessa suhteellisen kipupisteettöminä, joskin Kiinan kanssa kipupistepotentiaali on olemassa.
- Samalla kun Venäjä vaatii muita maita kunnioittamaan sen alueellista koskemattomuutta, tulee Venäjä itse todennäköisesti jatkamaan omien naapurimaitten hännäämistä esimerkiksi ilmatilaloukkauksin. Venäjän kahdenvälisen suhteiden painotus erityisesti rajanaapureiden kanssa kasvaa, mikä tulee olemaan haaste ja mahdollinen ongelma EU-jäsenmaille. Kun entisen Neuvostoliiton alue on kysymyksessä, vallalla on edelleen nollasumma-peli-ajattelu.
- Jäätäneet konfliktit Venäjän lähialueilla jäävät ilman ratkaisua myös lähitulevaisuudessa ennen kaikkea Venäjän jyrkän asenteen vuoksi. Abhasiassa asuvat Venäjän kansalaiset on merkittävät kipupiste.
- Venäjän ulkopoliittikan kulttuuri-imperialistiset ainekset vahvistuvat lähitulevaisuudessa. Venäjän kielen asemaa on pyritty vahvistamaan maissa, joissa on suuria venäjänkielisiä vähemmistöjä. Venäjä ottaa roolin venäläisen vähemmistön puolustajana yhä useammin.

Kirjallisuus:

Deutsche Welle, 15.7.2007: < <http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,2683263,00.html> >.

Economist, 31.5.2007: < http://www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=9254176 >.

Robert Legvold: Russian Foreign Policy During Periods of Great State Transformation. Teoksessa Russian Foreign Policy in the 21st Century and the Shadow of the Past, toim. Robert Legvold (New York: Columbia University Press 2007).

Christer Pursiainen ja Sinikukka Saari: Et tu Brute! Suomen Nato-optio ja Venäjä. UPI-raportti 2002.

Alfred J. Rieber: How Persistent are the Persistent Factors? Teoksessa Russian Foreign Policy in the 21st Century and the Shadow of the Past, toim. Robert Legvold (New York: Columbia University Press 2007).

Erik Ringmar: Identity, Interest and Action: A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War (Cambridge: Cambridge University Press 1996).

Marwan Sinaceur ja Larissa Z: Tiedens, Get Mad and Get More than Even: When and Why Anger Expression is Effective in Negotiations. Journal of Experimental Social Psychology, May 2006.

Stephen White: Russia and 'Europe': the Public Dimension. Teoksessa Putin's Russia and the Enlarged Europe, toim. Roy Allison, Margot Light ja Stephen White (London: Blackwell Publishing ja Chatham House 2006).

Donaldson, Robert H. & Joseph L. Noguee (2005): The Foreign Policy of Russia – Changing Systems, Enduring Interests. New York, NY: M.E. Sharpe.

Wittram Reinhard (1973): "Russia and Europe", Harcourt Brace Jonanovich, Inc.

Ivanov, Igor S. (2002): The New Russian Diplomacy. Washington D.C.: Brookings Institution Press.

Kobrinskaya, Irina (2004): "Foreign Factors of Russian Policy" i Yuri E. Fedorov & Bertil Nygren (red.) Putin I and Putin II – Results of the First Term and Prospects for the Second. Stockholm: Swedish National Defence College.

Isabel de Madariaga: "Ivana Julma", Ajatus Kirjat 2007, alkuteos "Ivan the Terrible: First Tsar of Russia", 2005.

Madlaine Albright: "Madam Secretary: A Memoir", Pan Books, 2004.

Stobe Talbott: "The Russia Hand - A Memoir of Presidential Diplomacy", Random House 2003.

8. Lopuksi

Hanna Smith

”Mikä on menneisyyttä on vielä edessä ja mikä on edessä on jo täällä”⁸³

Joskus on katsottava taaksepäin, jotta voi ymmärtää nykypäivää ja, jotta voidaan tehdä edes jonkinlaisia uskottavia arvioita tulevasta, on tunnettava nykyisyyttä. Venäjän tulevaisuus on aina puhuttanut lännessä. Saksalainen Rudolf Martin aloitti vuonna 1906 kirjoittamansa kirjan ”Venäjän tulevaisuus” sanoilla: ”Ei koskaan aikaisemmin ole yksi kysymys ollut niin tärkeä kaikille maailmassa kuin Venäjän tulevaisuuden kehitysnäkymät ovat tänään.”⁸⁴ Tämän allekirjoittaa moni myös tänä päivänä. Globaalissa 2000-luvun maailmassa on monta polttavaa kysymystä, mutta eurooppalaisesta näkökulmasta kysymys Venäjän tulevaisuudesta on erityisen tärkeä. Kuten tämän julkaisun kaikissa luvuissa on tuotu esille: Venäjän talous, energiapolitiikka, sisäpoliittinen kehitys, yhteiskunnan tila, ympäristökysymykset sekä Venäjän ulkopoliittinen käyttäytyminen vaikuttavat myös Venäjän rajojen ulkopuolella.

Ennen kuin otamme esille luvuista nousseita kipupisteitä, jotka tulevaisuudessa voivat aiheuttaa ongelmia Suomen ja Venäjän suhteissa, on mielenkiintoista huomioida muutamia Venäjän tulevaisuutta käsitteleviä amerikkalaisia ja suomalaisia tutkimuksia. Amerikkalaiset analyysit ovat suurvaltapolitiikan näkökulmasta ja suomalaiset naapurimaan näkökulmasta.

Vuonna 1906 ilmestyi saksalaisen Rudolf Martinin Venäjän tulevaisuutta arvioiva tutkimus, joka oli erityisesti suunnattu saksalaisille ”kapitalisteille”, liikemiehille, jotka tuolloin sijoittivat Venäjälle. Martin ennusti, että Venäjä kokee lähitulevaisuudessa vallankumouksen ja valtion konkurssin. Ennustuksen lähtökohtana oli Venäjän häviö Japanin sodassa ja sitä seurannut yhteiskunnallinen ja taloudellinen myllerrys. Katastrofi-ennustuksen perustavanlaatuisimmat syyt olivat Martinin mukaan kuitenkin syvemmällä yhteiskunnan rakenteissa. Yhtenä merkittävämpänä yhteiskunnallisena ongelmana hän piti maatalouden takapajuisuutta ja maanomistuskysymystä. Muita syitä olivat koulutuksen puute, ortodoksisen kirkon uudistuksia vastustava asenne, slaavilaisen rodun outoudet, Venäjän valtion velat sekä suuret ristiriidat eri kansallisuuksien sekä koulutetun ja kouluttamattoman väestönosan välillä. Mielenkiintoista Martinin analyysissä on sen ajankohtaisuus tänä päivänäkin Venäjän epävakauksia arvioitaessa. Kuilu rikkaiden ja köyhien välillä Venäjällä kasvaa, koulutuksen taso puhuttaa samoin kuin maatalous ja maanomistuskysymykset. Martinin ennustus sai ilmestyessään hyvin kylmän vastaanoton Saksassa ja muualla Euroopassa. Vallankumouksen mahdollisuutta pidettiin mahdottomana Venäjällä, joka koettiin

83 Aleksander Zinoviev – ”Cto bylo, budet, a chto budet, uzhe est”.

84 Rudol Martin, ”The Future of Russia”, Smith, Elder&Co, London, 1906.

muualla Euroopassa vakaana ja vahvana valtiona. Venäjään kohdistuvaan kritiikkiin suhtauduttiin myös varauksellisesti, sillä Venäjä koettiin arvaamattomana. Venäjän johto käytti myös viime vuosisadan alussa retoriikkaa, jossa sisäisistä ongelmista syytettiin ulkopuolisia toimijoita. Martinin ennustus koettiin liian avoimeksi kritiikiksi ja siksi siitä haluttiin irtisanoutua, etteivät erityisesti Saksan taloussuhteet kärsisi.

Vuonna 1963 ilmestyi amerikkalaisen marxistin Harry Bravermanin kirja "Neuvostoliiton tulevaisuus". Hänen arvionsa perustana oli Nikita Hrushtshevin uudistuspolitiikka. The New York Timesissa oli ollut vuonna 1961 artikkeli, jossa todettiin seuraavaa: "Herra Hrushtshevillä on ote vallasta ja sillä hän ravistelee neuvostoyhteiskunnan juuria. Vain harvat ovat tarpeeksi rohkeita ennustamaan, mihin hänen uskalaisuutensa tulee vielä johtamaan.". Braverman uskoi, että Hrushtshevin alulle laittamat muutokset tekisivät Neuvostoliitosta 20:ssä vuodessa maailman rikkaimman maan. Hän näki kuitenkin myös epävarmuustekijöitä: jälleen maatalouden kehittymättömyys nousi esille, ja toisaalta Venäjän tulevaisuuden arvioitiin riippuvan teollisuuden onnistuneesta kehityksessä. Tämänkin arvion teemat ovat edelleen olleet ajankohtaisia. Neuvostoliiton hajotamisen jälkeen juuri teollisuuden uudelleen muotoutuminen ja monipuolistaminen, erityisesti kulutustuotteiden osalta, nousi haasteeksi, jonka kanssa Venäjä yhä kamppailee. Braverman pohti myös, demokratian mahdollisuutta Neuvostoliitossa: "Yhteistoiminnallinen demokratia [jossa kaikki yhteiskunnan edustajat osallistuvat päätöksentekoon] on niin erilainen kuin tämän päivän neuvostoyhteiskunta, että siihen tarvittaisiin täydellinen yhteiskunnallinen muutos, mikä taas on niin kaukainen vaihtoehto, että siitä voi keskustella vain spekuloiden, vaikka venäläiset usein väittävät toista. Tosin lähitulevaisuudessa voi todellakin olla mahdollista, että Neuvostoliitossa kansalaisoikeudet nousevat päivänvaloon, avoin, mutta rajoitettu poliittinen keskustelu sallitaan ja yhteiskunnallinen vapaa monimuotoisuus, vaikkakin hyvin epämuodollinen ja organisoimaton, saa jalansijaa."⁸⁵ Bravermanin taloudelliset ennustukset eivät käyneet toteen. Suunnitelmataloutta ei voinut muuttaa ilman talouden rakenteiden muutosta. Oikeassa hän oli siinä, että kansalaisliikehdintä ja yleinen mielipide ajoivat kohti avoimempaa yhteiskuntaa, ja Gorbatschovin tultua valtaan 1985 Neuvostoliiton muutos- ja hajotamisprosessi alkoi, kun kansalaisyhteiskunta sai liikkumatilaa.

Vuoteen 1978 mennessä oli jo selvää, että Neuvostoliiton talous oli huonossa kunnossa. Neuvostoliiton historiassa Brezhnevinkin kausi oli pysähtyneisyyden aikaa. Lännessä keskusteltiin tuolloinkin paljon Neuvostoliiton tulevaisuudesta, josta riitti mielipiteitä ja eriäviä näkemyksiä. Professori George W. Breslauer Berkeleyn yliopistosta kokosi viisi skenaariota lännen sekä venäläisten immigranttien näkemyksistä koskien Neuvostoliiton tulevaisuutta. Breslauerin näkemys oli, että koska kaikki poliittiset päätökset pohjautuvat olettamukseen tulevaisuudesta, on siksi tärkeää selvittää, mihin olettamukset perustuvat.⁸⁶ Breslauerin mukaan Neuvostoliittoa analysoitaessa keskitytään liian usein vain järjestelmän sisäiseen

85 Harry Braverman, "The Future of Russia", Macmillan, 1963, p.147.

86 George W. Breslauer, "Five Images of the Soviet Future: Critical Review&Synthesis", Policy Paper in International Affairs, Institute of International Studies, University of California, Berkeley, 1978, p.3.

muutokseen, jolloin huomiotta jää järjestelmän vaihdoksen mahdollisuus. Breslauerin kysymyksenasettelu oli uusi verrattuna sen aikaiseen neuvostotutkimukseen, sillä hän pohti vaihtoehtoisia hallintomalleja ja niiden kestävyyttä. Breslauerin mukaan länsimaiset arviot jakautuvat kolmeen kategoriaan: vakaus, epävakaus ja demokratiaa, kun taas venäläisten immigranttien arviot vaihtelevat erilaisten poliittisten järjestelmien välillä; kuten liberaalidemokratia, sosialistinen demokratia, teknokratia, elitistinen liberalismi, uus-stalinismi ja alueellinen kansallismielinen kommunismi. Neuvostoliiton tulevaisuuden kannalta keskeisenä tekijänä Breslauer piti maan johdon kyvykkyyttä arvioida tulevaisuuden tarpeita ja tapahtumia. Tämä koskee myös nyky-Venäjän johtoa, erityisesti energia-, talous- ja ympäristöpolitiikan kannalta. Jos epäkohtiin ei reagoida ajoissa, voivat ne kärjistyessään synnyttää tapahtumaketjun, jonka lopputulos saattaa olla arvaamaton. Siksi suunnittelu ja arviointi ovat keskeistä Venäjän kaltaisissa yhteiskunnissa, jossa vielä etsitään arkeen ja hallintoon toimivia käytäntöjä. Venäjän historian käännteet ja kehityskulku ovat tehneet pitkälle tulevaisuuteen tähtäävän suunnittelun vaikeaksi. Muutosta on tarvittu ja haluttu nopeasti. Arki on mennyt hetkestä selviytymiseen. Pitkän tähtäimen suunnittelu on jäänyt olemattomaksi. Venäjällä halutaan välittömiä tuloksia. Tästä esimerkkinä ovat neuvostoajan suunnitelmatalouden viisivuotisohjelmat, joissa pyrittiin massiivisiin muutoksiin aivan liian lyhyessä ajassa. Gorbatshevov 500-päivän talouselvitysohjelmastakin odotettiin liikoja. Malttamattomuus on yksi Venäjän politiikan vitsauksista. Äkkinäisiä korjausliikkeitä tehtäessä kurssi on otettu väärään suuntaan eikä epäkohtia ole saatu korjatuksi, vain ainoastaan paikatuksi. Breslauerin analyysien valossa, ja kuten myös venäläinen tutkija Lilia Shevtsova on usein argumentoinut, vallalla olevan järjestelmän ei tarvitse olla pysyvä. Jotta tämän päivän Venäjällä koettaisiin järjestelmän muutos, vaatisi se lähes kansannousua vastaavan tilanteen.

Neuvostoliitto hajosi vuodenvaihteessa 1991-1992 ja sen mukana sosialistinen järjestelmä. Mitä tulisi tilalle, ei ollut selvää. Kuten vuonna 1917, tilanne oli uusi maailmanhistoriassa. Vuonna 1917, kun vaihdettiin autoritaarisesta järjestelmästä sosialistiseen, ei tiedetty miten sosialistinen hallintojärjestelmä tulisi toimimaan. Siihen asti sosialismi oli ollut lähinnä teoria ja poliittinen ideologia. Vuonna 1992 siirryttiin taas lähes totalitaarisesta ja kommunistisesta (Gorbatshevov aikaa lukuun ottamatta) hallintojärjestelmästä ja suunnitelmataloudesta kohti demokratiaa ja markkinataloutta. Siitä, miten siirtyminen tapahtuisi, oli monta näkemystä ja teoriaa. Suuria odotuksia kohdistui Venäjän kehitykseen. Kuten vuoden 1917 jälkeen myös 1990-luvulla lännessä seurattiin mielenkiinnolla Neuvostoliiton kehitystä, peläten ja ihailien. 1990-luvulla lännessä pyrittiin kuvailemaan, millainen maa Venäjä nyt olisi, kun se saisi mahdollisuuden toimia vapaassa markkinataloudessa. Vaikka hallinto- ja talousjärjestelmä muuttuvat, eivät ne yksin riitä aitoon ja kestäväan muutokseen.

Vuonna 1992 suomalainen ulkopoliitiikan asiantuntijaryhmä selvitti Venäjän eri kehitysvaihtoehtoja ja niiden mahdollisia vaikutuksia Suomen ja Venäjän välisiin suhteisiin 1990-luvulla. Selvitys nosti esille samoja kysymyksiä, jotka herättävät keskustelua Venäjästä tänäkin päivänä: mikä merkitys on kansallismielisyyden nousulla, kuinka tullaan ratkaisemaan keskushallinnon ja alueiden väliset ristiriidat ja vallanjako kysymykset,

tuleeko hallinnollis-sotilaallisen eliitin piiristä Venäjän pitkäaikainen johtaja sekä miten tasapaino eri intressiryhmien välillä luodaan. Kaukasus nähtiin erittäin tulenarkana alueena ja ympäristökysymykset nostettiin esille huolestuttavana seikkana. Molemmat ongelmat ovat edelleen vuonna 2008 vailla pysyvää ratkaisua ja vielä kaukana myönteisen kehityksen tieltä. Venäjän ongelmat nähtiin niin vakavina, että lyhyessä ajassa 1990-luvun aikana niihin ei pystyttäisi tehokkaasti puuttumaan. Ympäristöongelmat ja kansalaisten toimeentulon takaaminen nähtiin vakavimpina haasteina. Selvityksessä arvioitiin hallintojärjestelmän todennäköisesti muuntuvan asteittaisesti kohti eri intressiryhmien välistä voima- ja etutasapainoa, joko ilman Jeltsiniä tai hänen myötävaikutuksellaan.⁸⁷ Tällainen kollektiivinen eturyhmäsopimus lähinnä asevoimien ja turvallisuuselinten, valtiollisten tuotantolaitosten sekä hallinto- ja virkakoneiston välillä estäisi vain väliaikaisesti Venäjän kaaoksen tilan. Raportin mukaan tällainen kehityskulku saattaisi myös kärjistää Venäjän ja muiden entisten neuvostotasavaltojen välisiä suhteita, erityisesti Baltian maiden ja Ukrainan kanssa. Vuonna 1992 laaditut arvioissa nostetaan esille samoja asioita, jotka ovat ajankohtaisia vielä vuonna 2008.

Vuonna 1995 ilmestyi Daniel Yerginin ja Thane Gustafsonin kirja: "Venäjä vuonna 2010 ja sen merkitys maailmalle". Yergin ja Gustafson näkivät neljä erilaista Venäjän kehitysvaihtoehtoa, jotka he nimesivät seuraavasti;

1. Jotenkuten selviytyminen (Muddling through)
2. Kaksipäinen kotka (Two headed Eagle)
3. Sekasorron aika (Time of Troubles), josta on seurauksena joko "Venäjän karhu" ja keskitetty autoritaarinen valta tai fragmentoitunut valtarakenne
4. Chudo-Venäjän talousihme

Kaikkien vaihtoehtojen nähtiin kuitenkin johtavan pitkällä tähtäimellä venäläiseen kapitalistiseen järjestelmään. Yerginin ja Gustafsonin skenaarioissa on paljon samaa kuin vuoden 1992 suomalaisissa skenaarioissa. Heidän skenaarioissa keskitytään enemmän kuin suomalaisten arvioissa kansainvälisen järjestelmän tuomiin haasteisiin Venäjälle. Heidän mukaansa Venäjä on vuonna 2010 yksi merkittävimmistä tekijöistä Euroopan ja Asian ulkosuhteissa. Arvion mukaan Venäjän ulkopoliittikan maantieteelliset prioriteetit ovat entisen Neuvostoliiton alue, Yhdysvallat, Saksa, Japani ja Kiina. Lisäksi Venäjän arvioidaan vaativan voimakkaasti, riippumatta hallintojärjestelmän luonteesta, keskeistä ja vastuullista roolia entisen Neuvostoliiton alueella. Ukrainan arvioitiin muodostuvan suurimmaksi ongelmaksi Venäjälle. Täydellisesti arvio onnistui seuraavan osalta: "Ainakin julkisesti Venäjä tulee ajan myötä olemaan kriit-

87 Toimittaja Jyrki Iivonen, "Raportti Venäjän eri kehitysvaihtoehtoista ja niiden vaikutuksesta Suome ja Venäjän suhteisiin 1990-luvulla", Ulkopoliittinen Instituutti, 1992. Työryhmään kuuluivat Prof. Harto Hakovirta, Prof. Martti Koskenniemi, dosentti Alpo Rusi, dosentti Pekka Sutela, Prof. Raimo Väyrynen, johtaja Tapani Vaahtoranta, Prof. Tuomas Forsberg sekä tutkija Weijo Pitkänen.

tisempi lännen ja erityisesti Yhdysvaltojen läsnäoloa kohtaan entisen Neuvostoliiton alueella.”⁸⁸ Venäjän ulkopoliittikan suurimpia haasteita vuonna 2008 on, miten suhtautua Euroopan unionin ja Yhdysvaltojen kasvavaan läsnäoloon entisen Neuvostoliiton alueella. Antiamerikkalaisuus lisääntyi Venäjän ulkopoliittisessa retoriikassa vuosien 2006-2007 aikana. Yhdysvalloista on tullut strategisen kumppanin lisäksi myös kilpailija ja vastakkainasettelua on alkanut ilmetä. Yergin ja Gustafson kirjoittavat: ”Jos Venäjä virkoaa taloudellisesti ja poliittisesti, tulee siitä todennäköinen kilpailija ja vastapeluri Yhdysvalloille. Vastakkainasettelu Yhdysvaltojen kanssa ei tule kuitenkaan perustumaan mihinkään ideologiaan, vaan kilpailuun supervalta-asemasta”.⁸⁹ Yergin ja Gustafson ennustivat, että suurimmat ulkopoliittiset haasteet Neuvostoliiton jälkeiselle Venäjälle liittyvät imperialismiin jälkeisen identiteetin rakentamiseen, ulkovenäläisiin sekä erityisesti Ukrainan ja Venäjän suhteisiin. Neuvostoliiton hajoaminen oli valtava shokki Venäjälle niin kansana kuin valtiona, ja Venäjän ulkopoliittikan muotoutuminen pois imperialistisesta ajattelusta, tulee kestäväksi kauan. Bismarck, jota usein Venäjän ulkopoliittikkaa tarkasteltaessa lainataan, on todennut: ”Voimme kääntää kellonviisarit eteenpäin, mutta se ei kuitenkaan tarkoita, että aika kuluisi nopeammin.”.

Vuonna 2007 ilmestyi kaksi Venäjän tulevaisuutta tarkastelevaa julkaisua. Toinen oli suomalaisen Venäjä-asiantuntijaryhmän tuotosta ja toinen amerikkalaisten Venäjä-asiantuntijoiden⁹⁰. Molemmissa oli kolme pääskenaariota, suomalaisten tuottama materiaali painottui talouteen, amerikkalaisten skenaarioissa politiikka oli keskeisellä sijalla. Molemmissa nähtiin vuoden 2008 presidentinvaalit merkittävänä suuntaa-antavana tapahtumana, samoin molemmissa niin suomalaisten kuin amerikkalaisten julkaisussa todettiin, että Venäjä tulee aina olemaan merkittävä tekijä näiden maiden kansallisen edun kannalta.

88 Daniel Yergin ja Thane Gustafson, ”Russia 2010 and What it means for the world”, CERA report, Vintage 1995, p.256.

89 Ibid.

90 Andrew C. Kuchins, ” Alternative Futures For Russia to 2017”, A report of the Russia and Eurasian programme, Center for Strategic and International Studies, November 2007. Työryhmän jäseniä olivat Anders Åslund, Ed Chow, Toby Gati, Thomas Graham, Nikolas Gvosdev, Henry Hale, Sarah Mendelson, Lilia Shevtsova, Dmitri Trenin, Judyth Twigg ja Cory Welt.

Suomalaisessa julkaisussa, jonka eduskunnan Tulevaisuusvaliokunta koordinoi ja tuotti, oli kolme skenaariota; "Energiaosaamisella globaaliksi vaikuttajaksi", "Monipuolistuva mosaiikki-Venäjä" ja "Kovan vallan Venäjä".⁹¹ Skenaariot pohjautuvat Venäjän talouden kehitysnäkymiin. Kaksi ensimmäistä skenaariota tukeutuvat ajatukseen, että taloudellisen integraation kautta Venäjä pystyy muuntumaan demokraattiseksi ja vastuulliseksi suurvalaksi. Julkaisussa tunnustetaan kuitenkin, että taloutta ei ole ilman politiikkaa ja juuri talouden epävakauksitekijöistä tulee myös poliittisia epävakauksitekijöitä. Kovan vallan Venäjä-skenaario nostaa esille sen, miten valta väärinkäytettynä voi johtaa tiukentuneeseen sisäpoliittiseen kontrolliin, sananvapauden täydelliseen tukahduttamiseen ja ulkopoliittisesti idän ja lännen uuteen kärjistyneeseen vastakkainasetteluun. Julkaisun ilmestymisen jälkeen Venäjän taloudellinen kehitys on edennyt Globaalin vaikuttaja- skenaarion mukaisesti, mutta poliittisen kehityksen suunta on ollut kohti kovan vallan Venäjä-skenaariota. Venäjän johdon voimakkaat epäilyt ulkopuolisen tahon halusta vahingoittaa Venäjää, tulee vaikeuttamaan Venäjän sisäisiä myönteisiä kehitystrendejä. Myönteistä huolestuttavassa trendissä on kuitenkin se, että kuten Breslauer ja lähes kaikki muutkin analyysit viimeisen sadan vuoden aikana ovat osoittaneet, totalitaarinen järjestelmä ja kansalaisyhteiskunnan tukahduttaminen kääntyy vallanpitäjiä vastaan enemmän tai myöhemmin.

Amerikkalaisten skenaariot oli laatinut Andrew C. Kuchin. Alkusanoina painotettiin jälleen kerran Venäjän arvioinnin vaikeutta ja sitä että "historia on osoittanut meille toistuvasti, että mikä yhtenä päivänä näyttää olevan epätodennäköistä, voi Venäjällä hyvin lyhyessä ajassa käydä toteen". Siinä missä toiset näkevät jatkuvuutta Venäjän historiassa, Kuchin näkee Venäjän kehityksen ja tapahtumat erityisen epäsuoraviivaisiksi. Neuvostoliiton hajoamista ei osattu ennustaa, ja vuoden 1998 Venäjän talouskriisin jälkeen vain harva jaksoi uskoa Venäjän talouden nousuun alle kymmenessä vuodessa. Huomionarvoinen asia raportin alkusanoina on se, että raportti kuvaa länsimaisen Venäjä- analyysin kaksi perussuuntaa; myönteisen arvion, jonka taustalla ovat usein taloustieteilijät ja kielteisen arvion, jonka tekijät ovat politiikan tutkijoita. Kuilu kahden näkemyksen välillä on syvä. Raportissa listataan Venäjän tulevaisuuden kannalta keskeisiä kysymyksiä, joissa myös vallitsee suurimmat näkemyserot politiikan tutkijoiden ja taloustieteilijöiden kesken.

- Tuleeko Venäjän valtiollinen kehitys onnistumaan vai johtaako se Venäjän valtiolliseen epäonnistumiseen?
- Onko demokratia Venäjällä mahdollista kymmenessä vuodessa?
- Vakaa talous on vielä kaukana, mutta kehitys on myönteistä. Missä määrin Venäjän politiikka ja heikot instituutiot tulevat vaikuttamaan talouskehitykseen?

91 Osmo Kuusi, Paula Tiihonen, Hanna Smith (eds.), "Venäjä 2017: kolme skenaariota", Esa print Oy Lahti, 2007. Tulevaisuusvaliokunnan kokoamaan asiantuntijaryhmään kuuluivat Antero Eerola, Heikki Hakala, Maaret Heiskari, Janne Helin, Alpo Juntunen, Markku Kivinen, Pekka Koivisto, Juha Mäkelä, Kari Möttölä, Seppo Remes, Pekka Takala, Heikki Talvitie, Stefan Widomski ja erityisenä talousasioiden neuvonantajana toimi Pekka Sutela. Tulevaisuusvaliokunnan puheenjohtaja oli Jyrki Katainen ja Venäjä ryhmän puheenjohtaja oli Esko-Juhani Tennilä.

- Öljyn hinta on keskeinen tekijä Venäjän taloudessa, mutta onko Venäjä "petrostate" on eri kysymys?
- Onko Venäjän alueen suvereenisuus varmaa?
- Pystyykö Venäjä vastaamaan demografian haasteisiin?
- Mikä rooli kansallismielisyydellä ja suurvenäläisyys ajattelulla tulee olemaan niin sisä- kuin ulkopoliitikassa?
- Mikä on ulkopoliitikan todellinen suunta ja talouden rooli siinä?
- Onko nyky-Venäjän poliittinen ja yhteiskunnallinen tila vakaa?

Kuchinin skenaariot alkavat vuoden 2008 presidentinvaaleista ja ovat saaneet nimet "Putinismi ilman Putinia", "Laukaus pimeässä...ja todellinen diktaattori" sekä "Putinismi menettää hohtonsa...ja demokratia nostaa päätä". Ensimmäinen skenaario on lähimpänä tämän päivän Venäjän politiikkaa. Toinen ja kolmas skenaario osoittavat, kuinka haavoittuvainen Venäjän nykyinen hallintojärjestelmä voi olla, kun yksittäisten henkilöiden rooli on merkittävä ja kun instituutiot ja puoluejärjestelmä ovat vielä heikkoja. Kuchinin johtopäätös on, että Venäjä ei tule olemaan demokratia kymmenen vuoden kuluttua, mutta ehkä kahdenkymmenen vuoden päästä, sillä lopulta venäläiset tulevat haluamaan nykyisen vakauden lisäksi myös poliittista läpinäkyvyyttä ja monimuotoisuutta sekä aidosti sääntöjä kunnioittavaa yhteiskuntaa. Kuchinin raportin mukaan öljyn hinta tulee olemaan ratkaisevassa asemassa Venäjän talouden ja yhteiskunnan kehityksessä. Ulkopoliitikan osalta Kuchin arvioi, että Venäjä, uhkaavista eleistä huolimatta, ei halua uutta kylmää sotaa. Kuchin arvio painottaa Venäjän eteläisten rajojen ongelmallisuutta, jota vastakkainasettelu Yhdysvaltojen kanssa ei helpota. Kuchin kuitenkin näkee tärkeäksi kansainvälisen yhteistyön terrorismin vastaisessa sodassa, jossa Venäjä ja Yhdysvallat tarvitsevat toisiaan.

Venäjän tulevaisuus on kiehtonut ja kiehtoo edelleen. Maan historian käännteet antavat syyn kysyä, mitä Venäjältä tulee ja mihin Venäjä on menossa. Venäjän kohdalla niin valtion rakennusprosessi (state building) kuin kansallinen kehitys (nation building) ovat vielä kesken. Ivan Safrantshuk, Moskovan Maailman turvallisuus- instituutista lausui joidakin vuosia sitten, että Venäjän kehitys on eri vuosisadalla kuin Euroopan ja Yhdysvaltojen. Niin vuoden 1917 vallankumous kuin Neuvostoliiton hajoaminen 1991, ovat tuoneet omat haasteensa Venäjän kehitykseen.

Historian kehityskulut ja uuden rakentaminen ovat saaneet aikaan yhteiskunnan, joka on täynnä ristiriitoja. Tämän julkaisun luvut osoittavat erittäin hyvin, kuinka venäläinen yhteiskunta ja politiikka on täynnä ristiriitaisuuksia. Venäjän luonto on yksi maailman rikkaimpia ja puhtaimpia, samalla kun sieltä löytyy terveydelle vaarallisia asuinalueita ja maailman saasteisimpia paikkoja. Venäjän talous vetää ja kasvaa, mutta sillä on vaikeuksia monipuolistua ja valtion rooli ja pelisäännöt ovat hyvin epäselviä. Venäjän yhteiskunnassa on moninaisuutta, mutta ei kansalaisyhteiskunnallisen toiminnan perinteitä. Terveelliset elämäntavat ja jopa luomuruoka kasvattavat jatkuvasti suosiotaan, samalla kun venäläisten kansanterveys on yleisesti ottaen heikko. Venäläisten joukossa on maailman rikkaimpia ihmisiä, samalla kun Venäjällä on myös köyhimpiin kehitysmaihin verrattavaa elintasoja. Poliitikassa on elementtejä erilaisista valtiojärjestelmistä totalitarismis-

ta demokratiaan. Energia tuo valtavia tuloja valtion budjettiin samalla, kun kotimainen energian hinta on alhainen, energian käyttö tuhlailevaa ja infrastruktuuri vanhenevaa. Ulkopoliitikassa Venäjä haluaa yhteistyötä, mutta diplomatiana on uhkaileva retoriikka ja toisiinsa kuulumattomien asioiden linkittäminen.

Venäjäns tulevaisuutta koskevista analyyseistä ja tämän julkaisun luvuista voidaan vetää muutamia johtopäätöksiä, jotka ovat olleet päteviä ainakin viimeiset sata vuotta. Ehkä voidaan myös olettaa, että ne pätevät myös seuraavat sata vuotta eteenpäin. Venäjä haluaa olla suurvalta ja tulee siihen aina pyrkimään. Maailmanpolitiikassa ei voi, eikä kannata yrittää vähätellä Venäjän merkitystä. Venäjä on valtava potentiaali maailmantaloudessa sekä tärkeä kumppani ja liittolainen monissa kansainvälisen politiikan kysymyksissä. Jos Venäjä on yhteistyössä mukana, helpottuu ratkaisujen löytäminen maailman konfliktikysymyksissä. Hyvänä esimerkkinä voidaan mainita Pohjois-Korean kysymys, joka saatiin ratkaistua kun Kiina, Venäjä ja Yhdysvallat olivat samoilla linjoilla. Vahvan ja arvostetun suurvallan kuvaa syö Venäjän sisäpolitiikka.

Venäjäns vastaus kaaokseen, tänä päivänä ja historiallisestikin katsottuna, näyttää olevan poliittinen järjestelmä, joka näyttäytyy vakaana, mutta on hyvin kaukana demokratiasta ja edelleen täynnä epävakauksia. Venäjän politiikassa eri intressiryhmät ja niiden väliset suhteet värjäävät Venäjän poliittista kehitystä ja tasapainoa. Yhteiskunta tulee hyväksymään järjestelmän määrättyyn pisteeseen asti, mutta totalitaarinen tai liian autoritaarinen järjestelmä ei ole kestävä hallintomuoto.

Mielenkiintoista on myös havaita, että samat haasteet, epävakauksien ja ongelmat, toistuvat eri analyyseissä ja skenaarioissa; maan omistusoikeus, sanavapaus, oikeuslaitoksen toimintatavat, valtion rooli taloudessa, ympäristökysymykset jne. Venäjän ongelmien ratkaisuun tarvitaan paljon aikaa. Sen epäilevä suhtautuminen ulkoapäin tulevaan kritiikkiin ja uskon puute win-win-ajatteluun ja yhteiseen etuun tulee olemaan este monelle sisäpoliittiselle uudistusyritykselle sekä hidaste Venäjän integroitumiselle maailmantalouteen. Venäjän valtava koko ja moninaiset luonnonolosuhteet tuovat jatkuvasti, vanhojen lisäksi, uusia haasteita. Venäjä on täynnä ristiriitaisuuksia. Selvää on, että Venäjä tulee yllättämään tulevaisuudessakin tavalla tai toisella, eivätkä haasteet Venäjällä ja Venäjältä tule loppumaan.

Skenaariot Neuvostoliiton tulevaisuudesta	1. Sosialistinen demokratia	2. Eilitisti liberalismi	3. Autoritaarinen hyvinvointivaltio	4. Venäjän fundamenta- listinen reaktio	5. Epävakaus	
					Separatismi	Toistuvia poliittisia kriisejä Kasautuvat kriisit
Kirjoittaja	Roy Medvedev	Aleksander Janov	Walter Connor	Andrei Amalrik, Medvedev, Janov	Amalrik	Zbigniew Brzezinski
Poliittinen pohja	Puolueen älymystö, nuoret virkamiehet	Teknokraatti, yläluokkainen eliitti	Eliitti	Osa armeijasta ja turvalli- suuspalvelusta, paikalliset puoluejohtajat, virkamie- het kulttuuri- ja kansallisuus- kysymyksissä	Etninen eliitti	[ei ilmoitettu]
Sosiaalinen pohja	Kriittinen älymystö, opiskelijat, korkeasti koulutetut	Ammattitaitoiset työnte- kijät, liberaalit intellektu- ellit, elitistinen palvelu- henkilökunta	Kansalaisten enemmistö, käytännöllinen eliitti	Etninen venäläinen älymystö, ammattitaidoton venäläinen työväki	Etniset enemmistöt	Nuoret, kulluttajat, kollektiviset maan- viljelijät, tiedemiehet, muut kansallisuudet kuin venäläiset
Arvot	Kansalaisten autenti- set poliittiset vaiku- tusmahdollisuudet	Talouden tehokkuus, perinnölliset etuoikeudet	Materiaalinen ja fyysinen turval- isuus, neuvosto- nationalismi	Venäläinen kansalliskiihko, antisemitismi, anti-intellektu- alismi, Ortodoksinen uskonto	Etninen poliiti- tinen autono- mia	Auktoriteetti vas- taisuus, kulutus- myönteisyys
Sisäpoliittiset tekijät	Avoin poliittinen kes- kustelu, tieteellis- tekninen vallanku- mous	Eliitti pelkää kansalais- levottomuuksia, halu- aa itselleen länsitava- roita, yritetään välttää venäläistä nationalismia	Eiintaso ei muutu	Pidentynyt talouden alamäki, "kurin" puuttuminen, tyttymät- tömyyttä, levottomuutta	Venäläinen sotilasdikta- tuuri	Taloudellinen ja poliittinen toiminta- kyvyttömyys
Ulkopoliittiset tekijät	Molempia hyödyt- tävä liennytys	Tarkoituksellinen liennyy- tyä, vaikeita neuvotteluja Yhdysvaltojen kanssa; länsimaisia investointeja, jos Neuvostoliitossa saa- daan aikaiseksi hallin- nollisia uudistuksia	Rauha	Kylmä sota	Sota Kiinan kanssa	[ei ilmoitettu]

Breslauer (1978): Five Images of the Soviet Future: Critical Review & Synthesis

	Jatkuva Kaaos		Hallittu kehitys	
Vaihtoehdot vuonna 1992	Nollavaihtoehto eli nykyinen kaoottinen tilanne jatkuu muuttumattomana.	Venäjä fragmentoituu ja keskuhallinnon valta heikkenee entistä enemmän.	Nykyinen uudistuspolitiikka jatkuu.	Eri intressiryhmien ja alueiden välillä päästään korporatiiviseen sopimukseen vallan ja resurssien jaosta, sekä niiden asemaa horjuttavien uudistusten hidastamisesta.
Politiittinen pohja	Jeitsinin politiikka rappeutuu asteittain. Nollavaihtoehto ei ole luonteeltaan pysyvä. Poliittikka muuttuu konservatiivisemmaksi.	Keskusvallan kyky puuttua eri alueilla tehtäviin päätöksiin vähenee. Vuonna 1992 Venäjän presidentiltä puuttuivat poliittiset instrumentit viedä läpi päätöksiä. Valta fragmentoituu.	Jeitsinin hallinto jatkuu. Monipuoluejärjestelmä alkaa kehittyä.	Presidentin hallinto ja Kansalaisliitto, joka koostuu kolmesta erillisestä järjestöstä, joissa on edustettuina mallilliset uudistuspolitiikan kannattajat, asevoimat, turvallisuuselimiä ja reformikommunisteja, sekä valtion tuotantolaitosten johtoa.
Sosiaalinen pohja	Eri intressiryhmien välinen väliaikainen tasapaino	Voimakkaat aluehallinnot	Liberaali taloudellinen eliitti, kotimaiset ja ulkomaiset taloudelliset neuvonantajat	Venälais-kansalliset liikkeet, yhteen liittyneet oikeistolaiset voimat
Arvot	Arvot mylleryksessä	Oman edun tavoittelu	Markkinatalous	Venälais-kansallinen suurvaltasovinismi
Sisäpoliittiset tekijät	Taloudelliset ja poliittiset ongelmat säilyvät ratkaisemattomina. Seurauksena on tyytymättömyyttä.	Desentralisaation vaikutus positiivinen. Taloudellinen kehitys lähtee positiverempaan suuntaan. Itsenäisyyspyrkimyksiä esiintyy autonomisissa tasavalloissa. Aseelliset yhteenotot mahdollisia entisissä Neuvostotasavalloissa ja erityisesti Kaukasuksella.	Yksityisomistukseen ja yrittämisen vapautteen pohjautuva uusi kansalaisyhteiskunta, joka aiheuttaa eriarvoisuuksien kasvua.	Venälaisten muuttoliike entisistä reunavaltioista Venäjälle voimistuu ja aiheuttaa kärsiväisiä ristiriitoja. Kuri ja järjestys palautetaan, mutta syyt ristiriitoihin jäävät. Palataan keskitettyyn talousjärjestelmään.
Ulkopoliittiset tekijät	Pyritään Gorbatschovin aikaan politiikkaan. Venäjä joutuu useimmissa kysymyksissä alistumaan länsivaltojen ja kansainvälisten rahoituslaitosten tahtoon.	Raja- ja lähialueyhteistyö koostuu ja aktivoituu. Rauhallisilla rajoilla ympäröity yhteistyön ja sosiaalisten ongelmien sääntely tehostuu. Eteläiset rajat ovat konfliktialuetta.	Teollistuneet maat haluttomia antamaan talousapua ilman tiukkoja ennakkoehtoja, mikä aiheuttaa sisäisiä ristiriitoja Venäjällä. Pidemmällä aikavälillä Venäjän integroituminen länsitalouteen vähentäisi epäluuloja ja tekisi Venäjästä kiinteän osan Eurooppaa.	Suhteet entisiin Neuvostoliiton maihin kärsivät, erityisesti Ukrainaan ja Baltiaan.

ivonen (1992): Raportti Venäjän eri kehitysvaihtoehdoista ja niiden vaikutuksesta Suomen ja Venäjän suhteisiin 1990-luvulla

Skenaario 2010	Muddling down – selviytyminen jotenkuten	Two-Headed Eagle –Kaksipäinen Kotka	The Time of Troubles: Chaos and Reaction – Sekasorron aika: Kaos ja reaktio	Chudo: Venäjän talouden ihme
<p>Poliittinen pohja</p>	<p>Jeitsin luopuu vallasta 1996. Tilalle valitaan kommunistien tukema ehdokas, joka edustaa mallillisia uudistajia. Seuraa poliittinen sekasorto ja uudet vaalit pidetään jo 1997. Keskushallinto on heikko ja alu- eet käyttävät sitä hyväkseen. Vaihtuvuus hallituksessa on suuri.</p>	<p>Jeitsin yrittään salamurhata 1997. "Keskustalaiset" pääministerin johdolla käyttävät tilaisuutta hyväkseen: Presidentti yrittään sivuttaa ja valitaan nostaa poliisin, armeijan ja turvallisuuspalvelun väkeä korruption vastaisen taistelun varjossa. Samaa syytä käytetään verukkeena myös alueiden itsemääräämisoikeuksia poistettaessa. Maata johtaa konservatiivinen keskusta: isojen yritysten johtajat, keskushallinnon byrokraatit ja turvallisuus- ja sotilasliimet.</p>	<p>Pitkät jäähyväiset: Keskusta hajoo ja alu- eet pyrkivät joko itsenäistymään tai laajaan autonomaan. 2010 mennessä patriottismi ja realismi tuovat alueet yhteen ja Pietarin por- mestarista tulee presidentti. Venäjän karhu: Armeija ja turvallisuuspalve- lut käyttävät kaaosta hyväkseen ja kaappaa- vat vallan. Jakson lopussa lähennetään kak- sipäisen koikan skenaariorota, jotta valtaelitti onnistuu pitämään vallan käsissään.</p>	<p>Venäjän vuoden 1993 perustuslaki osoit- tanut toimivaksi presidentin hallinnolle. Alueet pysyvät keskushallinnon alaisina ja maassa on sopu. Myös turvallisuuspalvelu ja armeija ovat presidentin hallussa. Puo- luueet ovat hyvin organisoituja. Jeitsin jäl- keinen presidentti valitaan ensin valtaelittiin piirissä ja sitten valitutaan kansalla.</p>
<p>Sosiaalinen pohja</p>	<p>Vanhat ja uudet poliittiset pelurit</p>	<p>Kansa, joka on kyllästynyt rikollisuuteen ja kor- ruptioon</p>	<p>Pitkät jäähyväiset: Yleinen tyytymättö- myys. Alueiden itsenäiset pyrkimykset Venäjän karhu: Kaappausa ei käydä vas- tustamaan. Arjessakin on tarpeeksi teke- mistä</p>	<p>Vahva talouskasvu on tuonut hallinnolle yleisen suosion. Vahvistunut keskiluokka on nyt hallitseva yhteiskuntaluokka.</p>
<p>Talous</p>	<p>Inflaatio on korkea. Vallion talous heikke- nee, mutta yksityisellä sektorilla menee paremmin. Yksityistäminen on varjo-yk- sityistämistä. Vallion kontrolli säilyy. Pe- lisäämöt puuttuvat. Stagflaatio kuvaa pahaitten tilannetta. Omistusoikeuksia ja vakaata valuuttaa ei pystytä takaamaan.</p>	<p>Mallittainen lähestymistapa on hallitseva niin suhhteessa liberaaleihin talousuudistuksiin kuin vallion vahvaan omistukseen taloudessa. Siir- rytään vallion kontrollissa kohti markkinalout- ta. Olemassa oleva elintaso pyritään pitämään hinnalla millä hyvänsä. Isot yritykset, erityisesti aseteollisuus ovat keskeisessä roolissa.</p>	<p>Pitkät jäähyväiset: Talouden totaali kaatu- minen Venäjän karhu: Valtio ottaa takaisin kont- rollinsa kaikki isot yritykset ja maata- louden. Pienet yritykset saavat jatkaa toimintaansa, mutta niitä valvotaan. Ulko- maalaiset sijoittajat kaikki ovat.</p>	<p>Talous hyötyy keskushallinnon kontrollista ja on etusijalla kaikessa päätöksenteossa. Yksityistäminen on pitkällä. Isojen yritysten valkutus heikkenee ja keskiluokka vahvistuu. Venäjän taloudesta 2/3 on yksityisessä omistuksessa.</p>
<p>Arvot</p>	<p>"Kukin huolehtikoon omastaan"</p>	<p>Vahva valtio, voimakkaat otteet.</p>	<p>Yleinen apatia ja moraalittomuus</p>	<p>Kapitalismi ja yksityisyyttäminen</p>
<p>Sisäpoliittiset tekijät</p>	<p>Ultra-nationalistit sekoittavat ja heikentävät poliittista keskustaa. Hallitus on heikko ja improvisoi tapauskohtaisesti. Työttömyys kasvaa. Pimeällä liikkuminen kaupungeis- sa on vaarallista. Puna-ruskea nationalistis- ten rintama kasvattaa suosiotaan. Yhteis- kunta on vapaa, mutta kaotittainen. Armeija ja poliisi ovat liian hajalialaan muodostaak- seen oppositiot</p>	<p>"Pajon on muuttunut, mutta mitään ei tapah- tunut" vai "pajon on tapahtunut, mutta mikään ei ole muuttunut"; Kaukasialaisia, erityisesti tshecheenejä ja tataareita vainotaan. Aluei- den johtajat vaihdetaan niihin, jotka ovat lo- jaaleja Moskovalle. 1) Venäläinen koomikko Mikhail Zhvanetski</p>	<p>Pitkät jäähyväiset: Työttömyysluvut ovat korkeat. Maatalous on vaikeuksissa kuivien kesien takia ja ruuan jakelu rötkki. Venäjä joutuu myös sotaan rajoiliaan, mikä enti- sestiään heikentää kansalaisten uskoa kes- kushallintoon. Venäjän karhu: Itsenäiset tiedotusvälineet tukahdutaan. Sensuuri palautetaan ja länneistä tulevaa kulttuuria vainotaan. Ar- meijan rooli kasvaa.</p>	<p>Isot finanssi-instituutit omistavat suuren osan Venäjän yksityisestä sektorista. Ele- tään kulutusjuhlaa. Kansa haluaa sääntöjen kunnioittamista ja "sivistynyttä" business- kulttuuria. Työttömyys ei ole uhka. Vaikutta- mismahdollisuuksien ulkopuolella ovat nai- set, vanhukset sekä kuntatyöntekijät.</p>
<p>Ulkopoliittiset tekijät</p>	<p>Viro tuottaa isoja ulkopoliittisia ongelmia. Muitkin uudet rajanaapurit tulevat ole- maan haaste. Ukrainan itäosissa kuuhuu. Venäjän arvovallta maailman politiikassa on pahasti kolhiintunut.</p>	<p>Suurvalta-aseman paluu. Isoimmat ulkopoliiti- set kysymykset koskevat edelleen entisen Neu- vostoliiton alueen asioita. Saksa on liittolainen. Venäjä suhtautuu kielteisesti länsitiedotusväli- neiden Venäjä-uitsointiin.</p>	<p>Pitkät jäähyväiset: Venäjä lähes eristäytyy. Ulkopoliittikkaa hoidetaan alueiden hallinnon kautta Venäjän karhu: Länsivastaisuus kasvaa. Venäjä kieltäytyy maksamasta lainojaan. Kazakstanissa, Ukrainassa ja Baltiassa on konflikteja Moskovan tukeman venäläisen vähemmistön ja muiden välillä. Itä-Ukraina ja Krim haluavat liittyä Venäjään.</p>	<p>Yhteistyö ja kauppa EU:n kanssa kasvaa. Erityisesti Saksa sijoittaa ja siirtää tehdas- teollisuutta Venäjälle. Japani ja Venäjä pääsevät sopimukseen Kurilien saarista ja Japani alkaa investoida Itä-Venäjälle ja Euroopan puoleiseen Venäjään. Venäläi- set yhtiöt sijoittavat ulkomaille. Ulkopoliitiik- kaa ohjaa talous.</p>

Yergin ja Gustafsson (1995): Russia 2010 and What it means for the World

Skenaario 2007–2017	Globaali vaikuttaja energia osaamisella	Mosaikki-Venäjä	Vahvojen vallan - Venäjä
Poliittinen pohja	Putinin aikainen liberaalien teknokraattien ja silovien yhteinen eliittien koalitio, mahdollisuus Japanin ja Etelä-Korean tapaiseen muutokseen autoritaarisesta hallinnosta toimivaan demokraatioon	Putinin hallinnon aikainen liberaali siipi	Armeija ja salainen poliisi
Sosiaalinen pohja	Avainasemassa ovat isojen yritysten esim. energia-, teollisuus- ja kaivosyritysten johtajat. Yhteiskunta on tyytyväinen niin kauan kuin talous kasvaa ja vakaus säilyy, vaikka demokraatian kustannuksella.	Jakson alussa liberaalien ja teknokraattien eliitti, sekä venäläinen keskiluokka. Jakson lopussa vahvistunut keskiluokka, joka on nyt hallitseva.	Julkisen hallinnon avainpaikoilla istuvat henkilöt, sekä isojen energia yhtiöiden johtajat.
Talous	Erityisesti suuret energia-yhtiöt investoivat niin energia infrastruktuuriin kuin ”rönsyihin”, jotka kasvavat isojen yritysten ympärille vähitellen monopolistuvassa taloudessa. Energian hinta pysyy vakaana ja korkealla. Valtion rooli taloudessa pysyy oleellisena, mutta sallii myös pienten ja keski suurten yritysten kehityksen.	Energian vientitulot laskevat huomattavasti ja talouden on turvaututtava monopolistamiseen. Uusyrittäjyys on uusi trendi. Pienet ja keski suurat yritykset nousevat talouden uusiksi moottoreiksi. Innovaatio ja teknologia osaaminen sekä internet näyttelevät keskeistä roolia uuden talouden nousussa. Erityisesti turismi löytyä paikkansa Venäjän talousrakenteessa. Sotshin olympialaiset ovat nousevan turismin lähtölaukaus.	Korkea energian maailmanhinta on vahvan valtaeliitin vallan perusta. Talous ei monopolistunut valtion kontrollissa, mutta valtiolla on rahaa, jolla tyydyttää kansalaisten tarpeita. Suuri osa väestöstä elää niukasti, osan hankkiessa pääasiallisen toimeentulonsa luontais- ja vaihtotaloudes-ta. Harmaan talouden sektori kasvaa.
Arvot	Venäjä toimii suurvaltana, jolla on vahva johtaja. Pragmatismi.	Demokraattiset arvot	Pelko hallitsee, vahva valtaeliitti alistaa valtion toimet omia intressejä palveleviksi, autoritaariset ja voimaa ihmenoivat arvot
Sisäpoliittiset tekijät	Vakaus on avainsana. Puoluepolitiikassa Yhtenäinen Venäjä on monopoliasemassa. Kaksipuoluejärjestelmää muutottuu käytännöksi. Kansalaisten poliittinen aktiivisuus on vähäistä ja usko poliittikkaan huono. Uusi sukupolvi alkaa kuitenkin kyseenalaistaa maansa hallintokulttuurin.	Vaurastunut ja koulutettu keskiluokka ottaa johtavan roolin Venäjän uudistamisessa. Tulot erot kapenevat. Kansallinen suvaitsevaisuus kasvaa. Yhteiskunnassa eskuvana on amerikkalainen, omaan yrittäjyyteen perustuva tuki- ja vakuutusmalli, josta poikkeuksena kansanterveyden järjestäminen. Tasoerot alueiden välillä ovat edelleen suuret.	Tavallinen kansalainen voi elää rauhassa, jos ei sokeudu valtion asioihin. Epäluottamuksen ilmapääri lyö leimansa koko yhteiskuntaan. Valta pysyy vain hallitsevalla eliitillä, joko perimällä tai kaappauksella. Kyvykkäät henkilöt nähdään pikemminkin uhkana omalle vallalle kuin voimavara-na. Ksenofobia ja ultra-nationalismi leimaavat yhteiskuntaa samalla kun tyytymättömyys kasvaa. Tietoa, myös internetiä, pyritään hallitsemaan kaikin keinoin. Oppositio on vähäistä ja korruptio ulottuu kaikkialle.
Ulkopoliittiset tekijät	Venäjä on WTO:n jäsen. Venäjän ja EU suhde on värauksellinen. Venäjä suosii kahdenkeskisiä suhteita EU-jäsenmaiden kanssa. Vuonna 2012 Kaukasiassa puhkeaa aseellinen konflikti. Koko entisen Neuvostoliiton alue tuottaa isoja ongelmia. Venäjä käy Kiinan kanssa kasvavaa kauppaa, mutta suhtautuu siihen värauksella.	Venäjä vahvistaa suhteitaan Intiaan sekä Iraniin. EU:n kanssa on luotu vapaakauppa-alue ja investointisuojasopimus. Suhde Kazakstaniin tiivistyy. Armeijan rooli heikentyy. Nato - Venäjä yhteistyö sujuu hyvin. Venäjän joukot osallistuvat rauhanturvaoperaatioihin	Epäluulon ilmapääri ulottuu myös Venäjän ulkosuhteisiin. Venäjän asevoimat korostavat uhkakuvia (Yhdysvallat, Nato, Kiina, islamilainen fundamentalismi), joiden västapainoksi asevoimia kehitetään. Osa IVY-alueen maista liittyynt Nato vastaiseen rintamaan. Asevarustelukilpailu on alkanut uudelleen. EU on jäänyt taka-alalle.

Kuusi, Tiihonen, Smith(2007); Venäjä 2017: Kolme skenaariota

Skenaario 2007-2017	Putinismi ilman Putinia	Laukaus pimeässä... ja todellinen diktaattori	Putinismi menettää hohtonsa... ja demokratia nostaa päätä
Politiittinen pohja	Sergei Naryshkin valitaan presidentiksi. Demokratia pysyy hallittuna. Vallan hybrinen luonne säilyy. Duuman rooli kasvaa.	Putin salamurhataan. Jakunin saadaan manipuloimalla ja tiedotusvälineiden totaalisella kontrollilla valtaan. KGB ja turvallisuuspalvelu johtavat maata.	Sergei Ivanov valitaan presidentiksi. Putin valitaan presidentiksi uudelleen 2012, mutta talouden huono tila ja kasvava sisäinen tyytymättömyys johtavat siihen, että 2016 valta vaihtuu kun liberaali oppositio onnistuu yhtenäistämään.
Sosiaalinen pohja	Venäjän rikastunut, vauvakuumeen sukupolvi	Silovikit	Putinin kahden ensimmäisen presidenttikauden eliitti, osa Putinin uskollisista tukijoista Ivanovin presidenttikaudella
Talous	Talouden kasvu jatkuu 4-7% -vauhdilla vuodessa. Öljyn hinta putoaa tasolle 40\$/tynnyri, mutta Venäjän talous kestää sen. Hallitus parantaa pankkijärjestelmää, kontrolloi korruptiota ja auttaa piennytyksiä.	Taloudessa, totalitarismista huolimatta, jatkuu jonkin tason liberalismi. Ulkomainen omistus sallitaan kontrolloidusti ja venäläistä rahaa kannustetaan sijoittamaan sekä Venäjälle että ulkomaille. Öljyn hinta nousee Irakin ja Iranin tilanteen johdosta. 2017 Venäjältä tulee viidenneksi suurin talous maailmassa.	Energian hinta romahtaa ja Venäjän talous sen mukana. Energian hinnan romahdus johtuu Yhdysvaltojen linjan muutoksesta, jossa panostetaan uusiutuvien energialähteiden käyttöön.
Arvot	Hyper-suvereenisuus	Ortodoksi-uskonto, kansallismielisyys ja muukalaispelko, "Venäjä venäläisille"	Päädytään demokratiaan.
Sisäpoliittiset tekijät	Venäläiset ovat edelleen valmiita vaihtamaan demokratian vakauteen.	Esiintyy sisäisiä mielenilmauksia ja lakkoja, jotka tukahdutetaan väkivallalla.	Siperiassa puhkeaa antibiooteille vastustuskykyinen tuberkuloosi-epidemia. Sisäinen tyytymättömyys kasvaa. Internet näyttelee keskeistä roolia liberaalin oppositio vahvistuessa. Hodorkovski vapautuu vankilasta 2016.
Ulkopoliittiset tekijät	Venäläisten suurin huoli on Yhdysvaltojen ja Kiinan välisen kuillon kasvu. Nato-suhde paranee Venäjä, Turkki, Yhdysvallat -akselin terrorismin vastaisessa yhteistyössä. Talibanien nousu uudelleen valtaan Afganistanissa lähentää Venäjää ja länttä. Shanghain yhteistyöjärjestö ja Nato pitävät yhteiset sotaharjoitukset Tadžikistanissa.	RATZ (Venäjä, Azerbaizan, Turkmenistan ja Kazakstan) muodostavat vaikutusvallaisen energia yhteistyöjärjestön. Venäjä ajautuu Kiinan kanssa riitihin johtuen Venäjän läheisistä suhteista Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin Washington "antaa" Venäjälle liikkumavilaa IVY-alueella. Valko-Venäjän ja Venäjän liitto syntyy. Islamilainen ääriliikettä lähentää jälleen länttä ja Venäjää. Yhteistyötä Kollektiivisen Yhteistyö organisaation, Shanghai yhteistyö organisaation ja Naton välillä. Ukraina lähenty Venäjää.	Venäjän arvovalta ja vaikutus mahdollisuudet entisen Neuvostoliiton alueella pienenevät. Yhdysvallat ja Eurooppa ottavat Venäjän paikan.

Kuchins (2007): Alternative Futures for Russia to 2017

9. Tulevaisuuden mahdollisia "kipupisteitä" Suomen ja Venäjän välisessä suhteessa

Suomelle Venäjän kehitys on ollut ja tulee olemaan monitahoinen haaste kaikilla poliittikan alueilla. Neuvostoliiton hajottua Suomessa tehtiin vuonna 1992 mielipidetutkimus suomalaisten suhtautumisesta Venäjän kehitykseen sekä Suomen ja Venäjän suhteisiin. Tutkimuksessa haastateltiin yli 1000 henkilöä. Tutkimus osoitti selvästi että suomalaiset kokivat Venäjän epävakaa yhteiskunnallisen kehityksen huomattavana turvallisuusriskinä. Nyt 15 vuotta myöhemmin on todennäköistä, että Suomessa koetaan Venäjän ristiriitainen sisäpoliittinen kehitys edelleen merkittävänä epävarmuustekijänä.

Venäjän kehityksen Suomelle aiheuttama uhka, suomalaisten näkemys 8/1992.

	erittäin vakava	melko vakava	melko vaaraton	täysin vaaraton	ei osaa sanoa
Venäläiset ydinvoimat ja ympäristöongelmat	62 %	32 %	2 %	0 %	3 %
Ammattirikollisuuden leviäminen Venäjältä Suomeen	57 %	32 %	7 %	1 %	3 %
Entisen Neuvostoliiton ydinaseet	32 %	44 %	17 %	2 %	4 %
Venäläisten kasvava muutto-liike Suomeen	27 %	44 %	23 %	2 %	4 %
Kansalaisristiriitojen kärjistyminen ent. N-liiton alueella	18 %	51 %	23 %	2 %	6 %
Kiihkokansallisuuden kasvu Venäjällä	22 %	45 %	23 %	2 %	7 %
Poliittisten ristiriitojen kärjistyminen ent. N-liiton alueella	15 %	50 %	27 %	3 %	5 %
Venäläisten joukkojen läsnä-olo Baltiassa	12 %	42 %	35 %	4 %	6 %
Venäläisten joukkojen läsnä-olo Suomen lähialueilla	17 %	36 %	37 %	5 %	5 %

Lähde: Jyrki Iivonen, "Suomalaisten suhtautuminen Venäjän kehitykseen sekä Suomen ja Venäjän suhteisiin", Ulkopoliitikka no.3/1992, s.23-27.

Suuri osa vuonna 1992 askarruttaneista kysymyksistä ovat edelleen epävarmuustekijöitä Suomen ja Venäjän välisessä suhteessa. Tässä julkaisussa esille nousseita tulevaisuuden "kipupisteitä" Suomen ja Venäjän suhteissa ovat erityisesti alla luetellut seikat.

Sisäpolitiikka ja yhteiskunta

- Jos Venäjän ja Suomen välit syystä tai toisesta kiristyvät, on mahdollista, että toisen maailmansodan aikaisia selvittämättömiä ja traumaattisia tapahtumia aletaan ammentaa. Esimerkiksi suomalaisen miehityshallinnon aikaa Itä-Karjalassa ei ole laajasti selvitetty. Myös suomalaisten itse "keskitysleireiksi" nimittämiensä Petroskoin venäläisghettojen tapahtumia voidaan käyttää "kansainvälisten paljastustarinoiden" aineksina. Lisäksi Suomen oleminen maailmansodan voittajakoalition ulkopuolella ja Neuvostoliiton sisäpuolella, takaa venäläisnäkemyksille myönteisen lähtökohdan kansainvälisellä mielipideareenalla.
- Itämafian ja Venäjän järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttama uhka Suomelle näyttää olleen ylireagointia. Toisaalta venäläisen järjestäytyneen rikollisuuden osuutta esimerkiksi Suomessa tai Suomen kautta tapahtuvassa ihmiskaupassa ja huumekaupassa ei voida sulkea pois. Tästä syystä Suomen ja Venäjän väliseen rikostorjuntayhteistyöhön tulisi keskittää entistä enemmän resursseja.
- Tarttuvien tautien leviäminen Venäjältä Suomeen jatkuu tulevaisuudessakin. Tämä on kuitenkin hillittävässä ja torjuttavissa ensisijaisesti suomalaisten omin keinoin. Terveysongelmien ja tartuntatautien ehkäisemisessä ja riskien vähentämisessä on ensiarvoisen tärkeää saada tietoa Venäjältä.
- Alhainen yhteiskunnallinen osallistuminen Venäjällä voi murentaa poliittista järjestelmää ja hallinnon legitimitettiä. Yhteiskunnan vakautta voidaan kuitenkin ylläpitää järjestyksellä ja kontrollilla. Järjestyksen kaipuun voidaan sanoa olevan Venäjälle ominainen piirre, eikä se itsessään ole uhka Suomelle. Toisaalta tällainen "huono" yhteiskunta ylläpitää yhteiskunnallisen epävakauden mahdollisuutta. Jos Venäjä ei kykene ratkaisemaan institutionaalisia ongelmiaan, voi tilanne johtaa nousevaan militarismiin ja epädemokratiaan. Tällainen kehityssuunta olisi Suomelle uhka.
- Venäjän kilpailukyky ja sotilaallinen voima voivat vahvistua Venäjän demografiakriisistä huolimatta. Tämä on Suomelle niin haaste kuin mahdollisuus. Venäjän voimistaessaan asemiaan maailmankaupassa, Suomi voi päästä Venäjän vahvistuvan talouden imuun tai jäädä sen jalkoihin. Teknologian kysyntä Venäjällä kasvaa, missä Suomi voisi saada jansijaa teknologian viejänä.
- Suomella olisi erityinen rooli tukea kansalaisyhteiskuntaa lähialueillamme, sillä kansalaisyhteiskunnan tasolla osallistutaan moniin laajan turvallisuuden uhkien ennaltaehkäisyyn ja ongelmien ratkaisuun sekä ylläpidetään tärkeää kosketuspintaa suomalaisten ja venäläisten välillä. Jos yhteistyö tyrehtyy, "pehmeän turvallisuuden" uhat Venäjältä Suomelle kasvavat.
- Korruptio Venäjällä on vähintäänkin ongelma monentasoiselle yhteistyölle ja toiminnalle Venäjän ja Suomen suhteissa. Jos korruption rooli ja määrä kasvaa, se muodostaa uhkan suomalaisille yksilötasolla, yritysten kohdalla ja myös valtion politiikassa, kun yhteistyöhön tai sopimuksiin ei voi luottaa.

Energiapolitiikka

- Suomi on riippuvainen Venäjältä tuodusta energiasta. Venäjältä tuotiin vuonna 2007 raakaöljyä 4 133 (1000t), maakaasua 1 316 milj. m³, kivihiiltä 2 954 (1000t) ja sähköä 5 333 (KWH)⁹². Kaasu tuodaan sataprosenttisesti Venäjältä, ja voimassa on 25 vuoden sopimus kaasusta. Suomen sähkön kokonaiskulutuksesta 10% katetaan Venäjältä tuodulla sähköllä. Sähköä on tuotu Venäjältä keskeytyksettä noin 40 vuotta aina vuoden 2006 tammikuuhun asti. Silloin kovien pakkasten aikaan koettiin ensimmäistä kertaa tilanne, jossa Venäjä yllättäen rajoitti sähköntuontia normaalista⁹³. Yleisesti ottaen Suomi on saanut nauttia energiakuljetusten varmuudesta Venäjältä samalla, kun Suomi on tarjonnut Venäjälle varman ja ongelmattoman ostajan. Venäjän ja Suomen välillä kulkee oma kaasuputki, joten Venäjän mahdolliset konfliktit transitomaiden kanssa eivät suoraan vaikuta Suomeen.
- On todennäköistä, että Venäjä tulee jo lähivuosina kärsimään vakavasta energiapulasta. Luonnonvarojen säästäminen tai ympäristönsuojelu saa yhä vain vähän painoarvoa ja energiavarojen käyttö on tuhmailevaa. Sähköstä on jo nyt paikoin pulaa, ja ilman mittavia toimia energiansäästämiseksi Venäjällä uhka sähkökatkoista on todellinen. Pakkashuiput nostavat sekä Suomen että Venäjän käyttökapasiteetin kattoon ja näinä aikoina on mahdollista, ettei energiaa riitä Suomeen. Tähän Suomen on varauduttava myös siksi, että Pohjoismaiden markkinoiden kysynnän ja tarjonnan välinen tasapaino on heikentynyt. Kun Venäjän toimitukset supistuivat merkittävästi toimitusvaikeuksien johdosta talvella 2006, Suomessa oltiin lähellä tilannetta, jossa toimituksia teollisiin kohteisiin olisi jouduttu keskeyttämään. Suomi pyrkii myös lisäämällä ydinvoimaa vähentämään sähkön tuontiriippuvuutta Venäjältä. Lisäksi, vaikka kaasu tulee jatkossakin Suomeen Venäjältä, yhtenä vaihtoehtona kaasun toimitusvarmuuden lisäämiseksi on ollut esillä mahdollisuus varastoida kaasua Latviaan, jolloin kylmien talvien kulutushuippujen aikana Suomi ei joutuisi kilpailemaan Venäjän oman kaasutarpeen kanssa.
- Energiasuhteisiin vaikuttavat kokonaisvaltaisesti Venäjän tekemät ulko-, sisä- ja kaupapoliittiset ratkaisut, jotka saattaisivat muuttaa kehityssuuntaa Suomen turvallisuuden kannalta kielteiseen suuntaan. Maailmanmarkkinahinnan laskiessa Venäjän vientitulot vähenisivät huomattavasti, mikä keskipitkällä aikavälillä todennäköisesti johtaisi yhteiskunnan kaaosmaiseen tilaan ja vaikuttaisi todennäköisesti myös lähialueisiin kuten Suomeen. Myös energian ja sotilaallisen turvallisuuden liittäminen entistä vahvemmin toisiinsa saattaa muodostaa Suomelle riskitekijän yksinkertaisesti Suomen maantieteellisen aseman takia. Lisäksi kiistat puun tuonnista Suomeen, sen vaikeuttamisesta ja mahdollisesta viennin lopettamisesta tulevaisuudessa heijastuvat epävarmuuksina energiasektorille, muun muassa työllisyyteen.

92 Tilastokeskus 2007.

93 Energiateollisuus ry 2006.

- Suomeen tulee voimakkaasti vaikuttamaan Venäjän lisääntyvät merikuljetukset, satamarakentaminen sekä uudet putkihankkeet, joilla pyritään vähentämään Venäjän riippuvuutta transitiomaista. Venäjä lisää huomattavasti vientiään Primorskin sataman kautta, mikä kasvattamallaan Itämeren rahtiliikennettä lisää myös onnettomuusriskejä. Suomeen vaikuttaa myös vilkas matkustajaliikenne erityisesti Helsingin ja Tallinnan välillä sekä se, että öljytankkerit matkaavat pisimmän matkaa Suomen rannikon edustalla. Lisäksi Northstream-kaasuputken rakentaminen Suomenlahden pohjaan nostaa Suomenlahden statusta Venäjän ulkopolitiikassa. Nämä kehityslinjat asettavat paineita Venäjän ja Suomen kahdenvälisille suhteille sekä toisaalta korostavat monenkeskisten neuvottelumekanismien roolia yhteistyökanavana.
- Energiainfrastruktuurin kuntotarkastusten merkitys korostuu, koska ylläpito-ongelmat saattavat aiheuttaa kaskadivaikutuksia, jotka ylettyvät naapurimaihin kuten Suomeen asti.
- Energiasektori sivuaa myös maiden välisiä tapakulttuureja. Venäjä on viime aikoina suosinut ulkosuhteiden hoitoa kahdenvälisen suhteiden kautta, ja Putinin hallinnon myötä henkilösuhteiden merkitys on kasvanut. Suomen kannalta tämä on nähty etuna ja varmuutena, mistä syystä Suomen ja Venäjän erityissuhdetta on haluttu selvästi korostaa. Tosiasia kuitenkin on, että Venäjän kannalta Suomi on pikkutekijä maailmanmarkkinoilla, jolloin hyvätkin suhteet saattavat jäädä talouskasvun prioriteettien alle. Lisäksi myös Venäjän ja Suomen energiasuhteissa on esiintynyt kielteistä tendenssiä asioiden hoitamisen kannalta. Motivatio ja halukkuus asioiden yhteiseen hoitamiseen on heikentynyt, koska järjestelmät ovat erilaisia ja kehittyvät edelleen hyvin erilaisiin suuntiin. Kuten dialogissa EU:n kanssa, ongelmana on osapuolten valtuuksien ja päätöksentekorakenteiden poikkeaminen toisistaan niin paljon, että aito dialogi on mahdollista lähinnä vain yritysten kesken.

Ympäristö

- Luoteis-Venäjän ympäristön tila voi dramaattisesti huonontua, jos Pietarin alueella jatkuu pitkään korkeapaine (helle- tai pakkasjakso), joka yhdessä liikenteen ja teollisuuden epäpuhtauksien kanssa muodostaa saastekuvun. Tällaisella saastekuvulla olisi hyvin laajoja yhteiskunnallisia ja myös rajat ylittäviä vaikutuksia. Tilanne voisi muodostua erityisen kriittiseksi silloin, kun korkeapaineen vallitessa metsä- ja suopalojen aiheuttama sakea savu yhdistyy kaupunki-ilmansaasteisiin. Kansainvälinen ilmastopaneeli IPCC on esittänyt, että ilmastomuutoksen voimistuessa äärimmäisten sääolosuhteiden todennäköisyys kasvaa, jolloin edellä kuvattu inversiotilanne voi toistua entistä useammin ja jatkua yhtäjaksoisesti pidemmän aikaa. Vertailukohtana voidaan pitää esimerkiksi Lontoossa vuonna 1952 koettua savusumua, joka aiheutti useiden tuhansien ihmisten kuoleman hyvin lyhyessä ajassa.
- Koiviston öljysatamaan, Karjalan kannaksella kulkeva öljyputki on vedetty Nevajoen alitse. Pietarin kaupunki hankkii juomavetensä Nevajoesta ja vedenottoaika on öljyputkesta katsottuna alajuoksulla. Mikäli öljyputki vaurioituisi onnettomuuden tai tahallisen rikkomisen vuoksi, tuottaisi se Venäjän väestönsuojeluviranomaisille äärimmäisen vaikean tehtävän, kun varsin lyhyellä varoitusaikalla pitäisi taata 4,7 miljoonan ihmisen juomavesihuolto.

tai toteuttaa väestön evakuointi. Tällaisen onnettomuuden tai terroriteon vaikutukset olisivat siis erittäin laajakantoiset.

- On selvää, että Suomenlahdella tapahtuva öljyonnettomuus tuottaisi laajoja ympäristövaikutuksia. Onnettomuuden vaikutukset ulottuisivat myös laajasti Suomenlahden rantavalttioiden yhteiskuntaan ja talouteen. Ympäristövaikutukset riippuvat onnettomuuden kokoluokasta, vuodenajasta ja sääolosuhteista eli siitä miten öljyn kerääminen onnistuu avovesillä. Jää, voimakas tuuli ja merivirrat saattavat tehdä avovesillä tapahtuvan öljyn keräämisen mahdottomaksi, jolloin Suomenlahden rannikoiden pitkäaikaiselta saastumiselta ei voitaisi välttyä. Suomenlahdella vallitsevat jää-, tuuli- ja merivirtausolosuhteet ovat Suomen kannalta erityisen epäsuotuisat. Jopa aivan Pietarin tai Karjalan kannaksen edustalla tapahtuvalla onnettomuudella olisi todennäköisiä ympäristövaikutuksia Suomeen, sillä merivirrat kulkevat Suomenlahdella vastapäivään kiertäen Viron rannikolta Nevanlahdelle ja edelleen Suomen rannikolle.
- Venäjän suunnitelmiin lisätä huomattavasti ydinenergian käyttöä liittyy aina vakavien ympäristöriskien mahdollisuus. Suomen luonnossa näkyvät yhä Tshernobylin voimalaonnettomuuden seuraukset. Jos esimerkiksi Sosnovy Borin ydinvoimalassa sattuisi onnettomuus, Suomi tulisi todennäköisesti jälleen olemaan sekä suuri kärsijä että Venäjän jälkien nettomaksaja. Vaikka suuronnettomuuksien riskejä voidaan uhkista huolimatta pitää melko pieninä, pienet häiriöt ja katkokset ovat yhä todennäköisempiä, koska järjestelmiin kohdistetaan maksimaalinen tuotantopaine

Talous ja liikenne

- Suomen kannalta maanteiden kehittäminen on rautateiden ohella keskeinen Venäjän infrastruktuurin kehittämisen osa-alue. Suomen kautta Venäjälle suuntautuvat kuljetukset tapahtuvat pääasiassa maanteitse. Näin maanteiden kunto ja sitä kautta kuljetuskapasiteetti nousee keskeiseen asemaan mietittäessä esimerkiksi ratkaisua Suomen puolen rekkajonoihin.
- Venäjän liikenneinfrastruktuurin kuluminen on edellä esitetyn mukaisesti suurin yksittäinen liikennejärjestelmän toimintavarmuutta heikentävä tekijä. Venäjän kuljetusjärjestelmä on muutamien pääväylien varassa, jolloin jo yhtä kuljetusväylää vastaan kohdistuneella terroriteolla tai onnettomuudella voi olla vakavia seurauksia koko liikennejärjestelmän toimintakyvylle.
- Ilman toimivaa ja jatkuvaa yhteistyötä Venäjän tulliviranomaisten kanssa, ongelmat jatkuvat Suomen ja Venäjän rajalla ja pahimmassa tapauksessa myös kärjistyvät.
- Suomessa tulisi seurata entistä systemaattisemmin muutoksia Venäjän taloudessa ja maan eri avainsektoreilla. Suomen kannalta merkittävä epävarmuustekijä koskee Venäjän ja EU:n välistä neuvottelumekanismia. Taustalla on kiristynyt kilpailu Venäjän energiavaroista Euroopan ja Aasian maiden välillä. Ongelmia aiheuttaa myös se, että samalla kun venäläisyrietykset ovat entistä kiinnostuneempia hankkimaan osuuksia eurooppalaisista liikenne- ja energia-alan yrityksistä, ulkomaisia investointeja Venäjän talouteen ollaan rajoittamassa.

Ulkopolitiikka

- Venäjä näkee Yhdysvallat kilpailijakseen ja Yhdysvaltojen vetämän Naton uhkana Venäjälle ja sen liittolaisille. Kielteinen suhtautuminen Natoon kumpuaa psykologiasta eikä asiaa paikata vakuutteluilla, ettei Nato ole sotilaallinen uhka Venäjälle. Suomen pyrkiminen Naton jäseneksi on kysymys, joka erittäin todennäköisesti horjuttaisi venäläisten luottamusta Suomeen. Suomen mahdollista Nato-jäsenyyttä on aina ajoittain väläytelty venäläisessä lehdistössä ja lähes poikkeuksetta venäläinen lehdistö ja viranomaiset ovat suhtautuneet ajatukseen kielteisesti. Tässäkään tapauksessa uhka ei liene ensisijaisesti sotilaallinen, vaan on oletettavaa, että suurin uhka tulisi Venäjän retorisesta vihamielisyydestä Suomea kohtaan. Baltian maiden liittyminen Natoon on johtanut tiettyihin, ennen kaikkea näytöksellisiin sotilaallisiin toimiin kuten lisättyihin sotaharjoituksiin rajan lähetyvillä. Venäjän reaktio Suomen mahdolliseen Nato-jäsenyyteen olisi todennäköisesti varsin samantyylinen. Suomi voisi varautua Venäjän reaktioon jo etukäteen mahdollisissa Nato-jäsenyysneuvotteluissa ajamalla aktiivisesti Venäjälle yhä suurempaa roolia Natossa sekä muutoin kehittämällä kahdenvälisiä suhteita. Oma-aloitteinen aktiivisuus saattaisi vahvistaa mielikuvaa siitä, ettei Suomi mahdollisesta Nato-jäsenyydestään huolimatta ole vihollismaa.
- Mikäli Suomi avaisi keskustelun Suomen ja Venäjän välisestä rajasta, tukehduttaisi se Suomen ja Venäjän suhteen. Suomen johto on perinteisesti tiedostanut aiheen arkuuden, eikä suomalaiset viranomaiset ole nostaneet esimerkiksi kysymystä Karjalan palauttamista esille Venäjän kanssa. Kansalaiskeskustelu aiheesta on toisinaan huomioitu negatiivisesti venäläisessä lehdistössä, mutta aihe ei ole tällä hetkellä kitkaa aiheuttava kysymys Suomi-Venäjä -suhteissa. Rajakysymysten avaaminen viralliselta taholta saisi jatkossakin aikaan tunnepitoisen reaktion.
- Ongelmia Suomen ja Venäjän välillä voi syntyä, mikäli Venäjä kokee, että Suomi puuttuu sen sisäiseen kehitykseen esimerkiksi arvostelemalla ihmisoikeuksien tai demokratian tilaa Venäjällä. Tällaisissa kysymyksissä Suomi voi kuitenkin nojata EU:n yleiseen linjaan eikä ole todennäköistä, että Venäjän uhittelu kohdistuisi yksinomaan Suomeen.
- Tshetshenian kysymys on arka asia Venäjälle edelleen. Kysymyksen esille ottaminen voimakkaasti tulisi aiheuttamaan ongelmia Suomen ja Venäjän suhteessa. Kansalaiskeskustelu ei vielä yksinään tulehduta suhteita, mutta jos Venäjä kokee Suomen tukevan tshetshenejä, on asia toinen.
- Suurvaltana Venäjä hakee myös kahdenkeskisistä suhteista "liittolaisia" multilateraaliseen yhteistyöhön. Venäjä-EU-suhteissa tämä trendi on ollut täysin avointa. Suomen osalta EU:n mahdollisen puolustusyhteistyön tiivistyessä, Venäjä tulee hakemaan myös Suomen kautta tietoa ja vaikutusmahdollisuuksia. Viisumikysymyksessä ja Baltian maihin liittyvissä asioissa tämä on ollut jo nähtävissä.

- Ongelmia voi esiintyä myös vähemmistökysymyksen mahdolliseen politisoitumiseen tulevaisuudessa. Esimerkiksi Venäjän suurlähettiläs Aleksandr Rumjantsev on julkisesti esittänyt, että Suomessa asuville venäjänkielisille tulisi myöntää virallinen vähemmistöasema. Mikäli Venäjä aktivoituu tulevaisuudessa laajemminkin esiintymään suomalaisvenäläisen vähemmistön nimissä, saattaa Suomen ja Venäjän väliset suhteet muuttua jännittyneemmiksi. Vähemmistökysymyksen politisoitumista Suomi hoitaa parhaiten ongelmia ennaltaehkäisevillä toiminnalla. Panostaminen kotouttamiseen, vähemmistön koulutukseen ja työllistämiseen sekä yleiseen yhteiskunnalliseen integraatioon lienee paras tapa välttää Venäjän sekaantuminen kysymykseen.
- Venäjän psykologisiin reaktioihin liittyy kuitenkin myös uusia riskitekijöitä, joihin Suomen tulisi varautua. Suomen kannalta huolestuttava kehitys on painostusinstrumenttien viimeaikainen leviäminen epäsuoriin ei-valtiollisiin toimiin. Tämä kehityskulku alentaa rimaa siirtyä sanoista tekoihin, koska vastuusuhde ei ole täysin selvä. Mikäli Suomen ja Venäjän välillä syntyy erimielisyyksiä, on painostaminen huomattavasti helpompaa, kun painostajina voidaan käyttää Viron ja Venäjän patsaskiistan viitoittamia tahoja: nuorisjärjestöjä, hakkereita, tai esimerkiksi valtionkontrollissa tai omistuksessa olevia yrityksiä. Suomen viranomaisten tulisi valmistella toimintaohjeet ja tehokkaat torjuntavälineet tämentyylisiin täysin uudenlaisiin konfliktitilanteisiin.
- Venäjän tunnepitoisilta näyttäviin reaktioihin on suhtauduttava vakavasti, joskin periksi ei asiakysymyksissä myöskään kannata antaa. Venäjällä arvostetaan omaa vahvaa näkemystä ja rehellistä lähestymistapaa, vaikka se ei olisi Venäjän mieleen. On hyvä pitää mielessä, että Venäjän kipupisteet ovat lähes poikkeuksetta sekä psykologisia että taktikoituja. Suomen pitää jo etukäteen itse määrittää mihin se piirtää potentiaalisissa kiistakysymyksissä rajan.

Puolustusministeriö
Eteläinen Makasiinikatu 8
PL 31, 00131 HELSINKI

Puhelin: vaihde (09) 16 001
Telefaksi: (09) 1608 8244
www.defmin.fi